

WWF

VODIČ

ADRIA

2017

ŠUME VISOKE ZAŠTITNE VRIJEDNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Vodič za izdvajanje,
gospodarenje i monitoring

Izdavač: WWF Adria, Zelinska 2, 10000 Zagreb, Hrvatska.

Dozvoljena je potpuna ili djelomična reprodukcija ove publikacije uz obvezno navođenje naslova i autorstva gore navedenog izdavača.

Autori: Mersudin Avdibegović, Amila Brajić, Bruno Marić i Dženan Bećirović

Fotografija na naslovnici: Mješovita šuma bukve, jele i smrče u NP Kozara © Bruno Marić

Dizajn: Ivan Antunović

Kontakt: Stella Šatalić
ssatalic@wwfадria.org

Tiskano na ekološki prihvatljivom papiru.

Prosinac 2017.

Za dodatne informacije: adria.panda.org

SADRŽAJ

1.	Uvod	10
2.	Prirodna, kulturno-historijska obilježja i organizacija sektora šumarstva u BiH	12
2.1	Prirodna obilježja Bosne i Hercegovine sa posebnim osvrtom na šumske ekosisteme	12
2.2	Kulturno-historijska obilježja Bosne i Hercegovine	14
2.3	Organizacija sektora šumarstva i šumarska politika u Bosni i Hercegovini	15
3.	FSC program certificiranja kao konceptualni okvir za izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti	18
3.1	Princip 9 FSC-a i visoke zaštitne vrijednosti	19
4.	Koncept i opća metodika izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti	23
4.1	Metodika za identifikaciju, izdvajanje, gospodarenje i monitoring HCVF	24
4.1.1.	Planiranje procesa izdvajanja HCVF	25
4.1.2.	Identifikacija visoke zaštitne vrijednosti	27
4.1.2.1.	Preliminarna procjena	28
4.1.2.2.	Konačna procjena	29
4.1.3	Izdvajanje HCVF	31
4.1.4.	Gospodarenje HCVF	32
4.1.5.	Monitoring HCVF	34
5.	Postupak izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti u BiH	37
5.1.	HCVF 1. Diverzitet vrsta	38
5.1.1.	HCVF 1.1. Zaštićena područja	38
5.1.2	HCVF 1.2. Rijetke, vrste u opasnosti, ugrožene i endemične vrste	41
5.1.3.	HCVF 1.3. Kritično sezonsko korištenje	46
5.2.	HCVF 2. Ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici	50
5.3	HCVF 3. Ekosistemi i staništa	54
5.4	HCVF 4. Kritične usluge ekosistema	57
5.4.1.	HCVF 4.1. Šume značajne za reguliranje vodnog režima	57
5.4.2.	HCVF 4.2. Šume značajne za kontrolu erozije	60
5.4.3.	HCVF 4.3. Šume značajne za poljoprivredna zemljišta i kvalitet zraka	62
5.5.	HCVF 5. Potrebe lokalne zajednice	64
5.6.	HCVF 6. Kulturološke vrijednosti	66

SADRŽAJ

PRILOZI	
Prilog I: Kategorije zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini	70
Prilog II: Lista zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini	74
Prilog III: Ugrožene biljne vrste koje se javljaju u šumskim ekosistemima Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH i Crvenoj listi RS	78
Prilog IV: Ugrožene vrste gljiva u Federaciji Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH	114
Prilog V: Migratorne vrste u Bosni i Hercegovini	126
Prilog VI: Registar objekata za proizvodnju sjemena i šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja u Federaciji Bosne i Hercegovine	138
Prilog VII: Katastar sjemenskih sastojina u Republici Srpskoj	145
Prilog VIII: Tipovi staništa od evropskog značaja (Natura 2000) identifičiranih na području Bosne i Hercegovine	149
Prilog IX: Potencijalni Natura 2000 lokaliteti u Bosni i Hercegovini	159
Prilog X: Lista šumskih staništa u Bosni i Hercegovini iz Anexa I Direktive o staništima	164
Prilog XI: Procjenjene ugrožene šumske zajednice u Bosni i Hercegovini	165
Prilog XII: Kulturno-historijska baština Bosne i Hercegovine	167
Prilog XIII: Nekropole sa stećcima upisane na privremenu listu UNESCO	180
Prilog XIV: Međunarodni sporazumi i konvencije	181
Prilog XV: Zakonski propisi u Bosni i Hercegovini	182
Literatura	186

Popis tabela

Tabela 1. Kategorije visoke zaštitne vrijednosti	20
Tabela 2. Evolucija HCV definicija	21-22
Tabela 3. Kategorije šuma visoke zaštitne vrijednosti	23
Tabela 4. Prijedlog obrasca za procjenu rizika	26
Tabela 5. Prijedlog matrice za procjenu rizika	26
Tabela 6. Prikaz rezultata preliminarne procjene	29
Tabela 7. Prikaz rezultata konačne procjene	30
Tabela 8. Uticaj mjera gospodarenja na HCV	33
Tabela 9. Plan monitoringa	35
Tabela 10. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 1.1.	39-41
Tabela 11. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 1.2.	43-45
Tabela 12. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 1.3.	47-49
Tabela 13. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 2.	51-52
Tabela 14. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 3.	54-56
Tabela 15. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 4.1.	58-59
Tabela 16. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 4.2.	60-61
Tabela 17. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 4.3.	62-63
Tabela 18. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 5.	64-65
Tabela 19. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 6.	66-68

Popis shema

Shema 1. Proces identifikacije, izdvajanja, gospodarenja i monitoringa HCVF	24
Shema 2. Određivanje praga za HCV	28
Shema 3. IUCN kategorije ugroženosti vrsta	42

Popis slika

Slika 1. Prikaz izdvojenih HCVF u Tuzlanskom kantonu primjenom HABEaS WebGIS alata	32
Slika 2. Mapa zaštićenih područja u BiH	38
Slika 3. Zaštićeni pejzaž "Konjuh"	41
Slika 4. Karta izdvojenog područja HCVF 1.2. u GJ "Vran Planina"	46
Slika 5. Stanište jedinki <i>Sorbus latifolia</i> u okviru gospodarske jedinice Zujevina	56
Slika 6. Karta zaštićenog područja izvorišta "Okašnica"	59
Slika 7. Karta izdvojenog područja kanjona Une	62
Slika 8. Karta područja spomen parka "Korčanica"	68

Akronomi i skraćenice

BD	Brčko Distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
CBD	Konvencija o biološkoj raznolikosti (engl. Convention on Biological Diversity)
CR	Kritično ugrožena vrsta (engl. Critically Endangered)
DD	Nedovoljno podataka o vrsti (engl. Data Deficient)
EN	Ugrožena vrsta (engl. Endangered)
EU	Evropska unija
EW	Vrsta izumrla u divljini (engl. Extinct in the Wild)
EX	Izumrla vrsta (engl. Extinct)
FAO	Organizacija UN-a za prehranu i poljoprivredu (engl. Food and Agriculture Organization of the United Nations)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FSC	Vijeće za nadzor šuma (engl. Forest Stewardship Council)
FSC P&C	FSC Principi i kriteriji (engl. FSC Principles & Criteria)
GIS	Geografski informacijski sistem
HCV	Visoke zaštitne vrijednosti (engl. High Conservation Value)
HCVF	Šume visoke zaštitne vrijednosti (engl. High Conservation Value Forest)
HCVRN	Mreža HCV resursa (engl. High Conservation Value Resource Network)
IUCN	Međunarodni savez za očuvanje prirode (engl. International Union for Conservation of Nature)
JP	Javno poduzeće
LC	Najmanje zabrinjavajuća vrsta (engl. Least Concern)
NE	Vrste koje nisu evaluirane (engl. Not Evaluated)
NP	Nacionalni park
NT	Vrsta blizu ugroženosti (engl. Near Threatened)
NVO	Nevladine organizacije
PP	Park prirode
RS	Republika Srpska
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (engl. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNDP	Razvojni program UN-a (engl. United Nations Development Programme)
VU	Osjetljiva vrsta (engl. Vulnerable)

1. UVOD

Nastojeći da aktivno doprinesu rješavanju problema smanjenja površina pod šumama na globalnom nivou i naglase značaj održivog i multifunkcionalnog gospodarenja šumskim resursima, kreatori šumarske politike su na prvoj Ministarskoj konferenciji o zaštiti šuma u Evropi, održanoj 1990. godine u Strazburu, zaključili da šume sa svojim okolišnim, kulturološkim i ekonomskim funkcijama, predstavljaju ključni faktor za razvoj moderne civilizacije. Od tada je koncept održivog gospodarenja šumskim resursima postao sastavni dio svih rasprava o šumama i šumarstvu i ideja vodilja pri kreiranju različitih regulatornih, ekonomskih i informativnih instrumenata šumarske politike. Jedan od takvih instrumenata je i certificiranje gospodarenja šumskim resursima, koje podrazumijeva zadovoljavanje unaprijed definiranih općih standarda održivog gospodarenja. U okviru koncepta certificiranja, izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti predstavlja jedan od ključnih zahtjeva koji se postavljaju pred poslovne sisteme i druge institucije koje žele dobiti certifikat o održivom gospodarenju šumskim resursima. Uobičajeno je da se postupci provođenja aktivnosti u vezi izdvajanja, gospodarenja i monitoringa šuma visoke zaštitne vrijednosti na nacionalnom nivou, sažmu u neku vrstu uputstva ili vodiča. U okviru projekta "Bosnia-Herzegovina - Promote responsible forest management to support sustainable development", WWF Adria i Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu su pripremili ovaj Vodič, sa namjerom da se dosadašnje dobre prakse na izdvajanju šuma visoke zaštitne vrijednosti u Bosni i Hercegovini, dodatno unaprijede promoviranjem učesničkog pristupa svih zainteresiranih strana. Pored toga, globalna definicija visoke zaštitne vrijednosti se tokom posljednjih nekoliko godina mijenjala, inkorporirajući u sebe različite inicijative koje više ne uključuju samo šumske ekosisteme. Konačno, obaveze koje proizilaze iz međunarodno prihvaćenih sporazuma i konvencija koje se odnose na zaštitu okoliša i prirodnih resursa, kao i nastojanja da se Bosna i Hercegovina pridruži evropskim integracionim procesima, podrazumijevaju niz promjena na nacionalnom i entitetskom nivou, koje u manjoj ili većoj mjeri opredjeljuju gospodarenje šumskim resursima a samim tim i proces izdvajanja, gospodarenja i monitoringa šuma visoke zaštitne vrijednosti.

Iz naprijed navedenih razloga je publikaciju pod nazivom "Vodič za vrednovanje i izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti u BiH", koju je 2008. godine izdalo Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije Bosne i Hercegovine, bilo neophodno unaprijediti u metodološkom smislu i dopuniti istu listom priloga koji proizilaze iz aktuelnih procesa i politika zaštite okoliša i prirodnih resursa. Ovaj Vodič ima za cilj da razvije praktičnu metodiku za izdvajanje visokih zaštitnih vrijednosti u šumama koje još uvijek posjeduju takve vrijednosti, te predloži opće mjere gospodarenja i monitoringa istih, radi očuvanja i poboljšanja identificiranih vrijednosti i zaštite najvrjednijih šumskih ekosistema u Bosni i Hercegovini, u skladu sa odredbama važećeg legislativnog okvira iz oblasti šumarstva i zaštite prirode. Važno je naglasiti da ova publikacija ne predstavlja obavezujući dokument, niti ima za cilj da zamijeni postojeći Vodič, bilo koje postojeće standarde ili sisteme gospodarenja šumama koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Umjesto toga, njom se na sistematičan način nastoje dati smjernice proizašle iz najboljih praksi, koje se mogu slijediti u zavisnosti od konkretnih okolnosti kao što su obim i intenzitet projekta, te budžetske i tehničke mogućnosti.

Metodika predložena u ovom Vodiču slijedi uputstva i strukturu općih međunarodnih publikacija koje se odnose na problematiku šuma visoke zaštitne vrijednosti. U metodološkom smislu su izvršena prilagođavanja koja uvažavaju specifične zahtjeve gospodarenja šumskim resursima u Bosni i Hercegovini, kao i iskustava iz prakse do kojih se došlo korištenjem Vodiča iz 2008. godine. Nadalje, opće definicije kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti su prilagođene na način da odražavaju sociološko-ekonomske i specifične ekološke karakteristike Bosne i Hercegovine. Pored definicija

kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti i prikaza općih pragova za svaku od njih, Vodič pruža i smjernice za njihovu identifikaciju i izdvajanje. Za svaku kategoriju šuma visoke zaštitne vrijednosti je predložen set općih mjera gospodarenja neophodan za održavanje ili poboljšanje tih vrijednosti, te opći indikatori njihovog monitoringa.

Iako je prvenstveno namijenjen organizacijama koje gospodare šumskim resursima, te vlasnicima šuma koji žele da demonstriraju odgovorno gospodarenje šumskim resursima samostalno ili u okviru FSC sistema certifikacije, Vodič mogu koristiti i certifikacijski auditori, javna šumarska administracija, konsultanti, prostorni planeri, te drugi akteri uključeni u održivo gospodarenje šumskim resursima ili upravljanje zaštićenim područjima. U procesu pripreme ove publikacije organizirane su dvije radionice na kojima su predstavnici svih zainteresiranih strana (poduzeća šumarstva i drvne industrije, javna šumarska administracija, resorna ministarstva šumarstva, zaštite okoliša i prostornog uređenja, lokalna samouprava, strukovna šumarska i lovačka udruženja, zaštićena područja, naučno-istraživačke institucije i dr.) imali priliku aktivno učestvovati u kreiranju konačne strukture i sadržaja Vodiča za izdvajanje, gospodarenje i monitoring šuma visoke zaštitne vrijednosti u Bosni i Hercegovini.

Publikacija je organizirana u šest glavnih cjelina. U uvodnom djelu je objašnjeno šta je Vodič, čemu služi i kome je namijenjen. U drugom dijelu su prikazana osnovna prirodna i kulturno-historijska obilježja, te organizacija i zakonodavni okvir sektora šumarstva u Bosni i Hercegovini. Treći dio pojašnjava suštinu FSC programa certificiranja kao i Princip 9 FSC-a, koji se odnosi na šume visoke zaštitne vrijednosti. Ovdje je objašnjen i pojam visoke zaštitne vrijednosti, kao i promjene u definiciji i značenju ovog pojma tokom vremena. Četvrti dio Vodiča objašnjava koncept šuma visoke zaštitne vrijednosti, kategorizaciju istih, opću metodiku za identifikaciju, gospodarenje i monitoring, te važnosti principa transparentnosti i participacije u istim. Definicija, prag, identifikacija, izdvajanje, mjere gospodarenja i monitoring pojedinih kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti, kao i primjeri iz prakse za pojedine kategorije su dati u petom dijelu Vodiča. Posljednji dio Vodiča se sastoji od priloga u kojima su prikazane neke specifičnosti Bosne i Hercegovine (zaštićena područja, kulturno-historijska baština, ugrožene vrste flore i faune, specifični tipovi staništa i šumskih ekosistema, itd.), koji će stručnjacima na terenu omogućiti lakšu identifikaciju šuma visoke zaštitne vrijednosti. Važno je napomenuti da predloženi prilozi ne trebaju biti shvaćeni kao kompletni i da su sve primjedbe usmjerene na njihovo unapređenje dobro došle. U tom smislu, Vodič ne predstavlja konačno rješenje, već platformu za diskusiju svih zainteresiranih strana, pomoću koje će kontinuirano biti unapređivano razumijevanje i primjena koncepta šuma visoke zaštitne vrijednosti.

Zahtjevi društva prema šumskim resursima su dinamični i teško predvidivi. Iz tog razloga se gospodarenje šumskim resursima može smatrati utoliko održivim ukoliko je u stanju da na efikasan i efektivan način odgovori na te zahtjeve, uz pretpostavku da je očuvanje stabilnosti i multifunkcionalnosti šumskih ekosistema najmanji zajednički sadržatelj svih tih zahtjeva. Ta promjenjivost je svojstvena i konceptu visokih zaštitnih vrijednosti u šumskim ekosistemima, tako da je i ovaj Vodič potrebno u dogledno vrijeme analizirati, kritički sagledati iz perspektive aktuelnih političkih, socioloških, ekonomskih i ekoloških aspekata i po potrebi unaprijediti. Na taj način bi se osiguralo da njegova struktura i sadržaj, a samim tim i eventualna primjena u praksi, rezultiraju usklađenošću performansi upravljanja visokim zaštitnim vrijednostima u šumskim ekosistemima, sa promjenjivim potrebama i zahtjevima mnogobrojnih interesnih grupa prema šumskim resursima.

2. PRIRODNA, KULTURNO-HISTORIJSKA OBILJEŽJA I ORGANIZACIJA SEKTORA ŠUMARSTVA U BIH

2.1. Prirodna obilježja Bosne i Hercegovine sa posebnim osvrtom na šumske ekosisteme

Bosna i Hercegovina (u daljem tekstu: BiH) zauzima ukupnu površinu od 51.209,20 km², od čega 12,20 km² otpada na morske a 51.197 km² na kopnene površine (Agencija za statistiku BiH, 2016). Reljef BiH varira od visokih planina u centralnom dijelu, do ravnica na sjeveru i mediteranskih predjela na jugu. U najvećem dijelu zemlje je klima pretežno kontinentalna, sa elementima mediteranske na jugu. Zemljišni pokrivač je heterogen. Oko 86% zemljišta je automorfno, dok je 14% hidromorfno (FAO, 2015).

Šume se svrstavaju među najznačajnije prirodne resurse BiH. Zbog svoje raznolike strukture, te potencijala za prirodnu regeneraciju, šume su vrlo važne za ekonomski razvoj zemlje. Podaci druge državne inventure šuma, preuzeti iz izvještaja FAO "Analiza sektora šumarstva u Bosni i Hercegovini 2015", ukazuju da šume i šumska zemljišta zauzimaju površinu od 3.231.500 hektara, od čega je 1.652.400 hektara visokih šuma, 1.252.200 hektara izdanačkih šuma, a preostali dio je okarakterisan kao ostalo šumsko zemljište (šibljaci, goleti i ostalo šumsko zemljište). Ovi podaci ukazuju da je oko 63% teritorije pod šumom i šumskim zemljištem, što BiH svrstava među najšumovitije zemlje u Evropi. U pogledu vlasničke strukture, 72% visokih šuma nalazi se u državnom vlasništvu, dok je 62% izdanačkih šuma u privatnom vlasništvu. Državne šume karakteriše veća profitabilnost i sistematsko gospodarenje. Visok procent privatnog vlasništva nad izdanačkim šumama oslikava višegodišnji obrazac korištenja i potrebe šumovlasnika da na taj način obezbjeđuju sredstva za život (proizvodnja ogrijeva i sitnog građevinskog drveta, uglavnom za vlastitu upotrebu) (FAO, 2015 *ibid*).

Geografska heterogenost zemlje uslovljava pojavu prostorno jasno izdiferenciranih šumskih ekosistema, tako da se u gorama rasprostiru četinarske šume, mješovite šume na srednjoj nadmorskoj visini, a šume lišćara u nizinama i ravničarskim područjima. BiH se odlikuje velikom raznovrsnošću šumskih tipova, a u skladu sa kategorijama Evropske agencije za životnu sredinu na području BiH se nalaze sljedeći osnovni šumski tipovi: kategorija 4 - acidofilne hrastove šume, kategorija 5 - mezofilne listopadne šume, kategorija 6 - bukove šume, kategorija 7 - planinske bukove šume, kategorija 8 - termofilne listopadne šume, kategorija 9 - širokolisne zimzelene šume, kategorija 10 - četinarske šume Mediterana, Anatolije i Makaronezije, kategorija 11 - tresetišta i močvarne šume i kategorija 12 - poplavne šume (FAO, 2015 *ibid*).

Podaci druge državne inventure šuma preuzeti iz već pomenutog FAO izvještaja, pokazuju da godišnje obim sječa iznosi 5,7 miliona m³ (10-godišnji prosjek), a da je godišnji prirast veći od 11 miliona m³. Pored ovoga, proizvode se i sekundarni šumski proizvodi, naročito ljekovito i aromatično bilje, pri čemu se procjenjuje da se oko 85% proizvodnje izvozi, a neplasilirani sekundarni šumski proizvodi budu iskorišteni za ličnu potrošnju. Obzirom na raznolikost vrsta i ekosistema, šume u BiH imaju važnu ulogu u pogledu zaštite biodiverziteta.

Mješovita šuma bukve i jele i smreke na području Kladnja © Bruno Marić

2.2. Kulturno-historijska obilježja Bosne i Hercegovine

Kao zemlja dugog i sadržajnog kulturno-historijskog nasljeđa, BiH se nalazila između velikih kulturno-civilizacijskih centara, između Mediterana i Srednje Evrope, te Istoka i Zapada, apsorbirajući njihove uticaje i stvarajući istovremeno vlastiti kulturološki identitet na kome se ti uticaji prepliću i preoblikuju. Stoga je politička historija BiH interesantna, od razdoblja samostalnosti i državno-političkog uspona u vrijeme srednjovjekovne Bosne, preko vremena gubljenja političkog identiteta za vrijeme Osmanske vlasti i Austro-Ugarske monarhije, uklopljenosti u veće državne strukture (Kraljevina Jugoslavija i SFRJ), pa do ponovne samostalnosti. Posljedice ovih dešavanja su raznosmjerne migracije koje su stvorile mozaičnu etničku i kulturološku sliku, što je zajedno sa dugotrajnim djelovanjem različitih civilizacijsko-religijskih sistema, kreiralo zanimljiv kulturološko-religijski pejzaž BiH (Lovrenović, 2014).

Prirodu sociološkog i kulturološkog identiteta BiH nije moguće razumjeti bez razumijevanja interaktivne i dinamične strukture odnosa koji su se dešavali tokom njene duge historije. Pojam Bosna se prvi put javlja, kao teritorija uklopljena u rimsku imperiju u sklopu provincije Ilirik. Počevši od VII vijeka, na ovom području se javljaju slavenska plemena kao trajan faktor, koji utiče na današnji kulturološki identitet BiH i njenog stanovništva. Politogeneza slavenskih plemena, pod globalnim uticajem i prevlašću, prvo Bizanta, pa franačke države i konačno Rima, bila je dugotrajan proces iz kojega se u zadnjim stoljećima prvoga i početkom drugog milenija pojavila srednjovjekovna Bosna. Od malene oblasti u gornjem toku rijeke Bosne, ona se u ovome razdoblju teritorijalno proširila do jadranskih otoka i do rijeke Save, a u političkom smislu razvila od zavisne banovine do najjače južnoslavenske kraljevine. Osmansko razdoblje, koje počinje u drugoj polovici XV stoljeća sa propašću srednjovjekovne bosanske države, značajno je odredilo kulturnu i političku strukturu BiH. Osmanska epoha trajala je četiri stoljeća, ostavivši značajan pečat na kulturološku baštinu, tradicionalna vjerovanja koja su se prenosila sa koljena na koljeno i usmena predanja koja čine posebnu vrijednost za kulturološki identitet svih naroda BiH. Ove historijske činjenice imaju veliki značaj za sagledavanje prirode i puteva razvoja bosanskohercegovačke kulturne tradicije (Lovrenović, 2014 *ibid*). Dolaskom Austro-Ugarske monarhije, na području tadašnje BiH primjetan je uticaj srednjoevropskih kulturoloških trendova, koji su nastavljeni i u periodu Kraljevine Jugoslavije. U ovom periodu su otpočele, a u vrijeme SFRJ se posebno razvile ideje pan-jugoslovenstva kao integracione političke ideje, koje su u uslovima socijalističkog društvenog uređenja, u znatnoj mjeri uticale na konačno oblikovanje kulturno-historijskih obilježja BiH.

Sve naprijed navedene faze u razvoju BiH, rezultirale su činjenicom da UNESCO-va Lista svjetske baštine sadrži most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu i područje Starog mosta u Mostaru. Pored toga, sljedeća kulturno-historijska obilježja u BiH se nalaze na UNESCO-voj Privremenoj listi svjetske baštine: stećci - srednjovjekovni nadgrobni spomenici, prirodna i graditeljska cjelina Jajce, Sarajevo - jedinstveni simbol univerzalne multikulturalnosti - trajno otvoreni grad, historijsko-urbano područje Počitelj, prirodno i urbano područje Blagaj, prirodno i historijsko područje Blidinje, prirodno i historijsko područje Stolac, spomenik prirode pećina Vjetrenica s arhitektonskom cjelinom sela Zavala i pećina Vjetrenica (UNESCO BiH, 2017b). Kao posebno značajnu historijsku baštinu BiH treba izdvojiti stećke, srednjovjekovne monolitne kamene spomenike, nastale u periodu od XII do XVI stoljeća. Ukupno 22 nekropole na teritoriju BiH su na UNESCO Samitu u Istanbulu 2016. godine upisane u Listu svjetske kulturne baštine (UNESCO, 2017).

2.3. Organizacija sektora šumarstva i šumarska politika u Bosni i Hercegovini

Šumski resursi predstavljaju dobro od općeg interesa, stoga ključnu ulogu u kreiranju šumarske politike u BiH ima javna šumarska administracija. Upravljanje šumskim resursima u BiH je pod kontrolom administrativno-političkih nivoa vlasti i institucija koje imaju ustavne ovlasti. Organizacija sektora šumarstva u BiH prati ustavno uređenje zemlje, gdje entiteti, Federacija Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH) i Republika Srpska (u daljem tekstu: RS), Brčko Distrikt (u daljem tekstu: BD), te 10 kantona u FBiH imaju snažan uticaj na gospodarenje šumskim resursima. Zbog decentralizirane administrativne strukture, ne postoji šumarska politika na državnom nivou, niti jedinstveni legislativni okvir za sektor šumarstva. Jedino tijelo na nivou BiH, koje se u određenoj mjeri bavi pitanjima vezanim za sektor šumarstva je Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. U sklopu ovog ministarstva postoji Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj koji uglavnom obavlja koordinaciju aktivnosti u oblasti šumarstva. Vlasništvo, upravljanje i gospodarenje šumskim resursima koncentrirano je na nivou entiteta, tako da su institucije na ovom nivou nadležne za kreiranje šumarskih politika i izradu šumarske legislative.

FBiH delegira svoje upravljačke nadležnosti kantonima tako da svaki kanton ima nadležnost nad šumskim resursima u okviru njegovih administrativnih granica. U sklopu Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva postoji Sektor za šumarstvo i lovstvo sa nadležnostima za pravne poslove i sve aspekte koji se tiču šumarske legislative, te Federalna uprava za šumarstvo. U sastavu Federalne Uprave za inspeksijske poslove nalazi se Inspektorat šumarske inspekcije, koji vrši ukupni inspeksijski nadzor nad provođenjem svih aktivnosti koje se odnose na primjenu zakona o šumama u FBiH. Na kantonalnim nivoima, nadležnost za šume ima relevantno ministarstvo u sklopu kojeg se nalazi Kantonalna uprava za šumarstvo, čija je glavna funkcija kontrola aktivnosti kantonalnih šumsko-privrednih društava i pružanje savjeta i podrške privatnim šumovlasnicima. Kantonalne uprave za šumarstvo imaju važnu ulogu u pogledu čuvanja i zaštite svih šumskih resursa, uključujući i kontrolu bespravnih sječa. Kantonalni inspektorat šumarske inspekcije nalazi se u sklopu Kantonalne uprave za inspeksijske poslove. Zakonom o šumama FBiH iz 2002. godine je bilo predviđeno da se na području svakog kantona formira jedno kantonalno šumsko-privredno društvo, koje bi gospodarilo državnim šumama u granicama kantona. Uz nekoliko izuzetka, takva organizacija sektora šumarstva je još uvijek na snazi (jedna kanton - jedno šumsko-privredno društvo), iako od strane pojedinih aktera šumarske politike (lokalne zajednice) postoje i inicijative za drugačijom organizacijom gospodarenja u smislu formiranja više poduzeća šumarstva na području jednog kantona.

U RS-u, Resor za šumarstvo u sklopu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede ima nadležnost nad šumama i sektorom šumarstva. Šumarska i lovna inspekcija obavlja mjere nadzora šuma u državnim i javnim šumama. Za razliku od FBiH, organizacija sektora šumarstva je centraliziranija, tako da svim državnim šumama u RS gospodari jedno poduzeće - JPŠ "Šume Republike Srpske" a.d. Sokolac. U sastavu ovog poduzeća nalazi se 26 šumskih gazdinstava, Istraživačko-razvojni i projektni centar, Centar za sjemensko-rasadničku proizvodnju i Centar za gazdovanje kršom.

Zakon o šumama, kao klasični regulatorni instrument šumarske politike, predstavlja centralni stub svakog nacionalnog sektora šumarstva. Uslijed sve veće zabrinutosti za globalne ekološke probleme (promjene klime, narušavanje biodiverziteta i sl.), šumarska legislativa širom svijeta postaje sve više ekološki orijentirana. U tom pogledu ni šumarska legislativa u BiH ne predstavlja izuzetak, o čemu svjedoče odredbe Zakona o šumama FBiH iz 2002. godine i Zakona o šumama RS iz 2008. godine kojima se precizno reguliraju mjere zaštite pojedinih biljnih vrsta ili pak predviđa provođenje procjene okolinskog uticaja za određene šumarske aktivnosti. Zakon o šumama FBiH iz 2002. godine je stavljen van snage, jer je Savez općina i gradova u FBiH podnio zahtjev Ustavnom sudu da donese odluku o

tome da li je Zakon o šumama usklađen sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi. Sud je utvrdio neslaganja između ovog Zakona i Povelje i naložio da se provedu neophodna usklađivanja u pogledu poštovanja prava i vitalnih interesa lokalnih zajednica. Iako su različite institucije predlagale nekoliko nacerta novog Zakona o šumama, još uvijek ne postoji politički konsenzus po tom pitanju. Ključno pitanje neslaganja se tiče uloge kantonalnih i lokalnih vlasti u pogledu gospodarenja šumama (FAO, 2015 *ibid*).

Što se tiče RS, na snazi je Zakon o šumama iz 2008. godine, uz određene naknadne izmjene. Interesantno je da je u Zakonu o šumama RS, koncept HC VF prepoznat kao regulatorni instrument šumarske politike, u smislu očuvanja općekorisnih funkcija šuma. Vlada RS može da utvrdi prioritne općekorisne funkcije pojedinih šuma, kao šume visoke zaštitne vrijednosti, na prijedlog Ministarstva, a na osnovu podnesenog zahtjeva zainteresiranog pravnog lica, ako planovima i programima gospodarenja šumama nisu utvrđene prioritne općekorisne funkcije. Prije utvrđivanja prioritnih funkcija ovih šuma, Vlada će pribaviti mišljenje Ministarstva i jedinica lokalne samouprave na čijoj teritoriji se one nalaze. Izuzetno, utvrđivanje prioritnih općekorisnih funkcija šuma, ako su te šume ili njeni dijelovi manji od 20 hektara, vrši Ministarstvo, po prethodno pribavljenom mišljenju vlasnika privatnih šuma ili korisnika šuma i šumskog zemljišta u svojini RS, kao i pravnog lica koje obavlja stručne poslove u šumama u privatnoj svojini i lokalne zajednice. Šumama nad kojima je utvrđena prioritna općekorisna funkcija kao šumama visoke zaštitne vrijednosti, gospodari se u skladu sa Zakonom o šumama RS i propisima donesenim na osnovu njega. Aktom kojim su utvrđene prioritne općekorisne funkcije šuma određuju se i mjere koje se moraju poduzeti u gospodarenju tom šumom. U šumsko-gospodarskim osnovama u kojima su obuhvaćene šume za koje su utvrđene prioritne općekorisne funkcije, odgovarajuće izmjene i dopune vrše se u skladu sa navedenim Aktom na teret predlagača. Sredstva za sprovođenje ovih mjera i naknadu u slučaju da se tim mjerama ograničava pravo korištenja šuma obezbjeđuje pravno lice na čiji zahtjev su utvrđene prioritne općekorisne funkcije šuma.

Općenito se može kazati da je šumarska politika u BiH, u znatnoj mjeri tradicionalna sa dominantnom ulogom javne šumarske administracije i javnih poduzeća šumarstva. Razvojem međunarodno prihvaćenog koncepta "*forest governance*" i praktičnom manifestacijom pojedinih njegovih modaliteta (kao što su npr. šume visoke zaštitne vrijednosti, engl. High Conservation Value Forests, u daljem tekstu: HC VF), uloga ostalih aktera šumarske politike (vlasnici privatnih šuma, nevladin sektor, lokalna zajednica, poduzeća drvne industrije, naučno-obrazovne institucije, itd.) u procesima kreiranja nacionalne šumarske politike postaje sve značajnija. To ukazuje na neminovnost poštivanja učesničkog pristupa i saradnje svih aktera šumarske politike u procesima planiranja u šumarstvu, te potrebu razvoja i primjene odgovarajućeg miksa instrumenata šumarske politike kao cjelovitog rješenja mnogobrojnih i narastajućih problema u sektoru šumarstva.

S obzirom na površinu šuma u BiH koje su FSC certificirane, te činjenicu da je izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti sastavni dio ovog procesa, efekti certificiranja na zaštitu različitih HC VF atributa su veoma značajni. Uprkos tome, poduzeća šumarstva još uvijek ne koriste HC VF u dovoljnoj mjeri, prije svega u kapacitetu informacionog instrumenta šumarske politike i pregovaračkog alata kada je u pitanju zaštita prirode. Promoviranjem ovog koncepta, šumarska struka može u značajnoj mjeri vratiti povjerenje javnosti i zadržati upravljačku funkciju nad šumama, bez obzira na njihovu namjenu. Identifikacijom ključnih zaštitnih vrijednosti, te njihovim održavanjem i povećanjem, moguće je donijeti racionalne upravljačke i gospodarske odluke, koje u sebi sadrže logiku integralne zaštite šumskih resursa a samim tim i očuvanje važnih okolišnih i socioloških vrijednosti (Levy i Gillespie, 2007). Međutim, ovim nisu iscrpljeni svi potencijali HC VF kad je u pitanju koncept "*forest governance*". Sve varijante šumarske legislative u BiH predviđaju da se u cilju obezbijedenja zaštite ili uspostave specijalnog režima gospodarenja, određene šume mogu proglasiti zaštitnim ili

šumama sa posebnom namjenom. Inovativnost koncepta HC VF, ogleda se u činjenici da se proces zaštite specifičnih vrijednosti pojedinih šumskih ekosistema, može posmatrati u kontekstu razvoja regulatornih instrumenata šumarske politike. Drugim riječima, izdvajanjem HC VF se nastoji, ne samo na stručan način identificirati posebno važne atribute i izdvojiti šume koje ih sadrže, već istražiti i mogućnosti zakonskog definiranja koncepta HC VF. Na ovaj način bi šumarska nauka i struka ponudila konkretan odgovor na sve izraženije inicijative za izdvajanja zaštićenih područja, stvorile bi se pretpostavke za pravno valjano utemeljenje HC VF, a samim tim i očuvanje aktivne uloge šumarskih stručnjaka u upravljanju i gospodarenju šumskim resursima. (Avdibegović, et al. 2017).

Slapovi rijeke Kozice u Fojnici © Bruno Marić

3. FSC PROGRAM CERTIFICIRANJA KAO KONCEPTUALNI OKVIR ZA IZDVAJANJE ŠUMA VISOKE ZAŠTITNE VRIJEDNOSTI

Vijeće za nadzor šuma (u daljem tekstu: FSC) je globalna, neprofitna organizacija, osnovana sa ciljem da promovira odgovorno gospodarenje šumama u svijetu. Vizija FSC-a je da šume u svijetu ispunjavaju sociološka, ekološka i ekonomska prava i potrebe sadašnje generacije bez ugrožavanja istih za buduće generacije, dok promoviranje ekološki prihvatljivog, društveno korisnog i ekonomski održivog gospodarenja šumama u svijetu predstavlja misiju FSC-a (FSC, 2017). Ekološki prihvatljivo gospodarenje šumama osigurava da korištenje drvnih i nedrvnih šumskih proizvoda ne utiče negativno na biodiverzitet, produktivnost i ekološke procese. Društveno korisno gospodarenje šumama pomaže lokalnom stanovništvu i društvu u cjelini da uživaju u dugoročnim koristima od šume. Ekonomski održivo gospodarenje šumama podrazumijeva da su aktivnosti gospodarenja organizirane na način da budu profitabilne, bez negativnih posljedica na šumske resurse, ekosisteme ili lokalne zajednice. FSC certificiranjem se osigurava garancija da proizvodi potiču iz šuma kojima se gospodari na ekološki, sociološki i ekonomski prihvatljiv način. Pored toga, FSC certificiranje može olakšati pristup novim tržištima ili povećati konkurentnost na EU tržištu koje zahtjeva poštivanje odredbi EU uredbe o drvetu br. 995/2010 (engl. "EU Timber Regulation", u daljem tekstu: EUTR).

FSC set principa i kriterija (u daljem tekstu: FSC P&C) ukazuje na najbolje prakse gospodarenja šumama, te opisuju osnovne elemente ekološki prihvatljivog, društveno korisnog i ekonomski održivog gospodarenja šumama. U mnogim zemljama su FSC nacionalni standardi razvijeni od strane FSC radnih grupa koje FSC P&C prilagođavaju specifičnim uslovima i realitetima konkretne zemlje. Trenutno u BiH ne postoji nacionalni FSC standard ali je aktivna državna Grupa za razvoj FSC standarda za BiH, od koje se očekuje da predloži nacionalni standard na osnovu aktuelne verzije FSC P&C 5.0. Ispunjenje zahtjeva FSC standarda se ocjenjuje kroz deset općih Principa unutar FSC P&C:

- PRINCIP 1: Usklađenost sa zakonima - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora poštivati sve primjenjive zakone, propise i međunarodne ugovore, konvencije i sporazume koje je ratificirala BiH,
- PRINCIP 2: Prava radnika i uvjeti zapošljavanja - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora održavati ili unaprjeđivati socijalnu i ekonomsku dobrobit radnika,
- PRINCIP 3: Prava domorodaca - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora identificirati i podržavati domorodačka zakonska i običajna prava vlasništva, korištenja i gospodarenja zemljištem, teritorijom i resursima pogođenim aktivnostima gospodarenja,
- PRINCIP 4: Odnosi sa lokalnom zajednicom - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora doprinijeti održavanju ili poboljšavanju socijalnog i ekonomskog blagostanje lokalne zajednice,
- PRINCIP 5: Koristi od šume - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora učinkovito upravljati širokim rasponom proizvoda i usluga na šumskom području kako bi se održala ili povećala dugoročna ekonomska održivost i raspon socioloških i ekoloških koristi,
- PRINCIP 6: Okolišne vrijednosti i uticaji - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora održavati, očuvati i/ili obnavljati općekorisne funkcije šuma i vrijednosti okoliša šumskog područja

Pajzaž u parku prirode Bilišnje © Bruno Marić

- i izbjegavati, ispraviti ili ublažavati negativne uticaje na okoliš,
- PRINCIP 7: Planiranje gospodarenja - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora imati plan gospodarenja u skladu sa svojim politikama i ciljevima, proporcionalan stepenu, intenzitetu i rizicima od aktivnosti gospodarenja. Plan gospodarenja mora biti proveden i ažuriran na osnovu podatka monitoringa u cilju promoviranja prilagodljivog gospodarenja šumama. Dokumentacija koja se odnosi na planiranje i procedure mora biti dovoljno jasna i primjenjiva za radnike, za informiranje pogođenih i zainteresiranih interesnih grupa i opravdavati odluke gospodarenja,
- PRINCIP 8: Monitoring i procjena - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora dokazati da se napredak prema postizanju ciljeva gospodarenja, utjecaji aktivnosti gospodarenja i stanje šumskog područja prate i ocjenjuju proporcionalno stepenu, intenzitetu i riziku aktivnosti gospodarenja, u cilju provođenja prilagodljivog gospodarenja,
- PRINCIP 9: Visoke zaštitne vrijednosti - Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora održavati i/ili poboljšati visoke zaštitne vrijednosti na šumskom području kroz primjenu načela predostrožnosti,
- PRINCIP 10: Implementacija aktivnosti gospodarenja - Aktivnosti gospodarenja koje se provode od strane Organizacije koja gospodari/vlasnika šume na šumskom području moraju biti odabrane i implementirane u skladu sa ekonomskim, ekološkim i sociološkim politikama i ciljevima Organizacije koja gospodari/vlasnika šume i kolektivno u skladu sa principima i kriterijima.

3.1. Princip 9 FSC-a i visoke zaštitne vrijednosti

Informacije u ovom Vodiču su date u cilju olakšavanja identifikacije Principa 9 FSC-a (visoke zaštitne vrijednosti), u kojem se navodi da organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora održavati i/ili poboljšati visoke zaštitne vrijednosti na šumskom području kroz primjenu načela predostrožnosti. FSC definira načelo predostrožnosti na sljedeći način: *"kada dostupne informacije ukazuju na to da aktivnosti gospodarenja predstavljaju opasnost od ozbiljne ili nepopravljive štete za okoliš ili prijetnju za ljudsku dobrobit, organizacija koja gospodari će poduzeti eksplicitne i djelotvorne mjere za sprečavanje štete i izbjeći rizike po blagostanje, čak i kada su naučne informacije nepotpune ili neuvjerljive, i kada su ranjivost i osjetljivost okolišnih vrijednosti neizvjesne"* (FSC, 2016).

U okviru principa 9 razvijena su slijedeća 4 FSC kriterija (FSC, 2015):

Kriterij 9.1 Organizacija koja gospodari/vlasnik šume kroz angažman s pogođenim interesnim grupama, zainteresiranim interesnim grupama i uz pomoć drugih sredstava i izvora, mora procijeniti i zabilježiti prisutnost i stanje visoke zaštitne vrijednosti (engl. High Conservation Value, u daljem tekstu: HCV) na šumskom području, proporcionalno stepenu, intenzitetu i riziku uticaja aktivnosti gospodarenja i vjerojatnoći pojave visoke zaštitne vrijednosti. U okviru ovog Kriterija navodi se 6 kategorija visoke zaštitne vrijednosti (tabela 1.)

Tabela 1. Kategorije visoke zaštitne vrijednosti

Kategorija	Naziv	Definicija
HCV 1	Diverzitet vrsta	Koncentracije biološkog diverziteta, uključujući endemične, rijetke i ugrožene vrste koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou
HCV 2.	Ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici	Netaknuti šumski pejzaži i ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici ekosistema koji su značajni na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou i koji sadržavaju održive populacije velike većine vrsta koje se prirodno pojavljuju u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti
HCV 3.	Ekosistemi i staništa	Rijetki i ugroženi ekosistemi, staništa ili refugijumi
HCV 4.	Kritične usluge ekosistema	Osnovne usluge ekosistema u kritičnim situacijama, uključujući zaštitu vodnih slivova i kontrolu erozije ranjivih zemljišta i padina
HCV 5.	Potrebe lokalne zajednice	Mjesta i resursi od fundamentalnog značaja za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica ili starosjedioca (sredstva za život, zdravlje, prehranu, vodu, itd.) identificiranih kroz angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima
HCV 6.	Kulturološke vrijednosti	Mjesta, resursi, staništa i pejzaži globalnog ili nacionalnog kulturološkog, arheološkog ili historijskog značaja i/ili kritične kulturološke, ekološke, ekonomske ili religijske/svete vrijednosti za tradicionalne kulture lokalnih zajednica ili starosjedilaca, identificirane kroz odgovarajući angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima

Kriterij 9.2 Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora razviti efikasne strategije koje održavaju i/ili poboljšavaju identificirane visoke zaštitne vrijednosti kroz angažman sa pogođenim interesnim grupama, zainteresiranim interesnim grupama i ekspertima.

Kriterij 9.3 Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora implementirati strategije i aktivnosti koje održavaju i/ili poboljšavaju identificirane visoke zaštitne vrijednosti. Ove strategije i aktivnosti moraju biti implementirane u skladu sa principom predostrožnosti i proporcionalne stepenu, intenzitetu i riziku aktivnosti gospodarenja.

Kriterij 9.4 Organizacija koja gospodari/vlasnik šume mora dokazati da provodi periodični monitoring kako bi procijenila promjene u statusu visokih zaštitnih vrijednosti i mora prilagoditi svoje strategije gospodarenja kako bi osigurala njihovu efikasnu zaštitu. Monitoring mora biti proporcionalan stepenu, intenzitetu i riziku aktivnosti gospodarenja i mora sadržavati angažman pogođenih interesnih grupa, zainteresiranih interesnih grupa i eksperata.

FSC i mreža HCV resursa (engl. High Conservation Value Resource Network, u daljem tekstu: HCVRN) su kreirali definiciju HCV-a koja je predstavljena kao 6 kategorija prethodno navedenih u Kriteriju 9.1. Prva objavljena definicija visoke zaštitne vrijednosti se u stvari odnosila na šume visoke zaštitne vrijednosti, pri čemu je FSC u svom rječniku (FSC Standard V 4.0 (1996) Glossary) ponudio sljedeću definiciju (Brown, et al. 2013): *Šume visoke zaštitne vrijednosti su one koje imaju jedan ili više sljedećih atributa:*

a) šumska područja koja sadrže globalno, regionalno ili nacionalno značajne koncentracije vrijednosti biodiverziteta (npr. endeme, ugrožene vrste, refugijume); i/ili velike šume nivoa pejzaža, u kojima održive populacije većine, ako ne i svih vrsta koje se prirodno pojavljuju, postoje u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti,

b) šumska područja koja se nalaze u opasnosti, ili sadrže rijetke ili ugrožene ekosisteme,

c) šumska područja koja pružaju osnovne usluge prirode u kritičnim situacijama (npr. zaštita vodnih slivova, kontrola erozije),

d) šumska područja od fundamentalnog značaja za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica (npr. opstanak, zdravlje i sl.) i/ili kritična za tradicionalni kulturološki identitet lokalnih zajednica (područja kulturološke, ekološke ili religijske važnosti identificirane u saradnji sa takvim lokalnim zajednicama).

Proforest je 2003. godine prethodna 4 atributa iz rječnika FSC standarda V4.0 rasporedio u 6 HCV kategorija, detaljno obrazloženih u tabeli 2. koja prikazuje promjenu definicija HCV kategorija tokom vremena.

Tabela 2. Evolucija HCV definicija (Brown, et al. 2013 *ibid*)

HCV kateg.	Proforest instrumenti (2003)	HCVRN definicije (2005)	FSC standard V 5.0 (2012)
HCV 1.	Šumska područja koja sadrže globalno, regionalno ili nacionalno značajne koncentracije vrijednosti biodiverziteta (npr. endemi, ugrožene vrste, refugijumi i sl.)	Područja koja sadrže globalno, regionalno ili nacionalno značajne koncentracije vrijednosti biodiverziteta (npr. endemi, ugrožene vrste, refugijumi i sl.)	Koncentracije biološkog diverziteta, uključujući endemične vrste i rijetke, u opasnosti ili ugrožene vrste koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou
HCV 2.	Šumska područja koja sadrže globalno, regionalno ili nacionalno značajne velike šume na nivou pejzaža, sadržane unutar ili koje sadrže gospodarsku jedinicu, u kojima održive populacije, većine ako ne i svih vrsta koje se prirodno pojavljuju, postoje u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti	Globalno, regionalno ili nacionalno značajna velika područja na nivou pejzaža u kojima održive populacije, većine ako ne i svih vrsta koje se prirodno pojavljuju, postoje u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti	Veliki ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici ekosistema koji su značajni na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou i koji sadržavaju održive populacije velike većine vrsta koje se prirodno pojavljuju u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti
HCV 3.	Šumska područja koja se nalaze u opasnosti, ili sadrže rijetke ili ugrožene ekosisteme	Područja koja se nalaze u opasnosti, ili sadrže rijetke ili ugrožene ekosisteme	Rijetki, u opasnosti ili ugroženi ekosistemi, staništa ili refugijumi

HCV kateg.	Proforest instrumenti (2003)	HCVRN definicije (2005)	FSC standard V 5.0 (2012)
HCV 4.	Šumska područja koja pružaju osnovne usluge prirode u kritičnim situacijama (npr. zaštita vodnih slivova, kontrola erozije i sl.)	Područja koja pružaju osnovne usluge ekosistema u kritičnim situacijama (npr. zaštita vodnih slivova, kontrola erozije i sl.)	Osnovne usluge ekosistema u kritičnim situacijama, uključujući zaštitu vodnih slivova i kontrolu erozije ranjivih zemljišta i padina
HCV 5.	Šumska područja od fundamentalnog značaja za ispunjavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica (npr. egzistencija, zdravlje i sl.)	Područja od fundamentalnog značaja za ispunjavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica (npr. egzistencija, zdravlje i sl.)	Mjesta i resursi od fundamentalnog značaja za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica ili starosjedioca (sredstva za život, zdravlje, prehrana, voda itd.) identificiranih kroz angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima
HCV 6.	Šumska područja kritična za tradicionalni kulturološki identitet lokalnih zajednica (područja od kulturološkog, ekološkog, ekonomskog ili religijskog značaja identificiranog u saradnji sa takvim lokalnim zajednicama)	Područja kritična za tradicionalni kulturološki identitet lokalnih zajednica (područja od kulturološkog, ekološkog, ekonomskog ili religijskog značaja identificiranog u saradnji sa takvim lokalnim zajednicama)	Mjesta, resursi, staništa i pejzaži globalnog ili nacionalnog kulturološkog, arheološkog ili historijskog značaja i/ili kritične kulturološke, ekološke, ekonomske ili religijske/svete vrijednosti za tradicionalne kulture lokalnih zajednica ili starosjedilaca, identificirane kroz odgovarajući angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima

HCVRN je 2005. godine ustanovio da se atributi u HCV kategorijama mogu odnositi na sve pejzaže, stoga je izostavio riječ "šuma" u definicijama, a uveo pojam "područja" što je vidljivo iz tabele 2. Definirana su područja visoke zaštitne vrijednosti kao kritična područja u pejzažu kojim se treba gospodariti na odgovarajući način kako bi se održale ili povećale visoke zaštitne vrijednosti, te je zadržano šest osnovnih kategorija područja HCV. U verziji V 5.0 (2012) FSC je zajedno sa HCVRN preusmjerio fokus sa područja na vrijednosti, što je prepoznato u trenutno aktuelnim i ažuriranim definicijama.

4. KONCEPT I OPĆA METODIKA IZDVAJANJA ŠUMA VISOKE ZAŠTITNE VRIJEDNOSTI

Šumske površine se mogu definirati kao šume visoke zaštitne vrijednosti kada imaju najmanje jednu od šest HCV kategorija navedenih u poglavlju 3. ovog Vodiča, te kada se identificirane vrijednosti smatraju od izuzetnog značaja ili kritične važnosti. Moguće je da šuma ima više od jedne HCV ili čak sve, pa se u tim slučajevima izdvaja ona kategorija koja ima najveći značaj ili kritičnu važnost.

Inicijalne aktivnosti u izdvajanju HCVF odnose se na identifikaciju vrijednosti i njeno lociranje u šumskom području, procjenu prostora, te procjenu rizika, odnosno svake aktivnosti koja bi mogla imati negativan uticaj na identificirane vrijednosti. U zavisnosti od ovih faktora vlasnik/organizacija koja gospodari šumom treba odlučiti, uzimajući u obzir postojeće informacije i aktere, o potrebnim mjerama gospodarenja usmjerenim na održavanje i, gdje je to potrebno, poboljšanje identificiranih HCV. U zavisnosti od glavnih atributa (očuvanje biodiverziteta, sociološko-kulturološke i ekološke uloge itd.), u tabeli 3. su definirane sljedeće kategorije šuma visoke zaštitne vrijednosti.

Tabela 3. Kategorije šuma visoke zaštitne vrijednosti

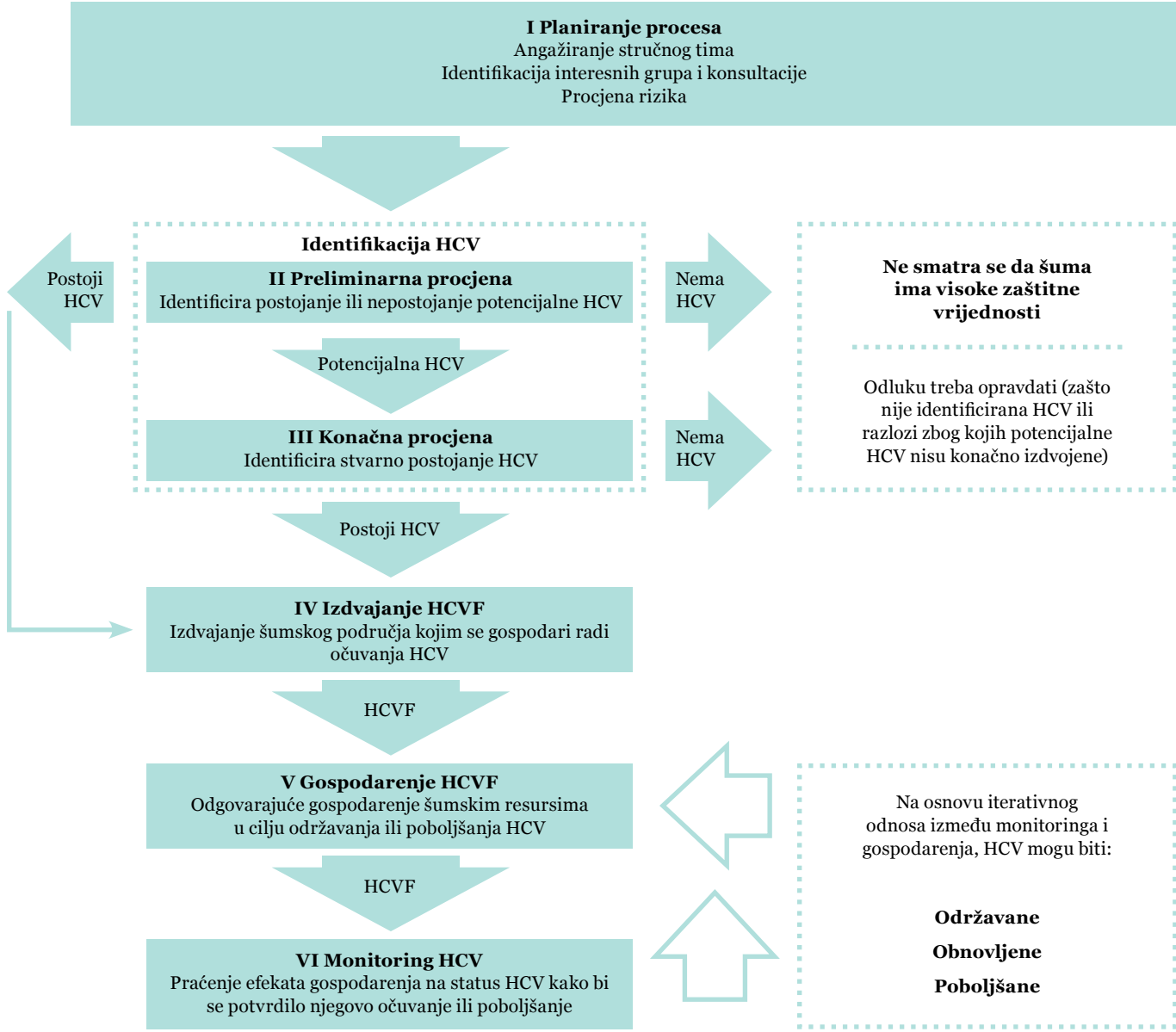
HCVF 1.	Šumske površine koje sadrže koncentracije biološkog diverziteta, uključujući endemične, rijetke i ugrožene vrste koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou
HCVF 2.	Netaknuti šumski pejzaži i veliki ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici ekosistema koji su značajni na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou i koji sadrže održive populacije velike većine vrsta koje se javljaju u prirodnim uzorcima distribucije i obilnosti
HCVF 3.	Šumska područja koja sadrže rijetke i ugrožene ekosisteme, staništa ili refugijume
HCVF 4.	Šumska područja koja pružaju osnovne usluge ekosistema u kritičnim situacijama, uključujući zaštitu vodnih slivova i kontrolu erozije ranjivih zemljišta i padina
HCVF 5.	Šumska područja i resursi od fundamentalnog značaja za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica ili starosjedioca (sredstva za život, zdravlje, prehrana, voda itd.) identificiranih kroz angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima
HCVF 6.	Šumska područja, resursi, staništa i pejzaži globalno ili nacionalno kulturološkog, arheološkog ili historijskog značaja i/ili kritične kulturološke, ekološke, ekonomske ili religijske/svete vrijednosti za tradicionalne kulture lokalnih zajednica ili starosjedilaca, identificirane kroz odgovarajući angažman sa tim lokalnim zajednicama ili starosjediocima.

Uzimajući u obzir da šume direktno utiču na ostale susjedne ekosisteme, identifikacija HCV se ne može strogo ograničiti na šume i vrste koje se jedino tu mogu naći. Stoga, ovaj Vodič uključuje i druge tipove ekosistema, te samim tim i vrste koje su u njima nastanjene, a koji su dio šumskog područja ili njegovih susjednih područja, i koje direktno pogađa gospodarenje šumskim resursima.

4.1. Metodika za identifikaciju, izdvajanje, gospodarenje i monitoring HCVF

U metodološkom smislu se za identifikaciju, izdvajanje, gospodarenje i monitoring šuma visoke zaštitne vrijednosti, može koristiti pristup prikazan u shemi 1. Ovaj pristup se u najvećoj mjeri bazira na postupku za identificiranje i gazdovanje šumama visoke zaštitne vrijednosti predloženom u Vodiču za vrednovanje i izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti u BiH iz 2008. godine.

Shema 1. Proces identifikacije, izdvajanja, gospodarenja i monitoringa HCVF

Određena unaprjeđenja u procesu identifikacije, izdvajanja, gospodarenja i monitoringa HCVF-a , predložena u ovom Vodiču se odnose na planiranje procesa (posebno na procjenu rizika), prepoznavanje aktivnosti u smislu formalnog izdvajanja HCVF (izrada elaborata HCVF i njihovog integriranja u postojeću plansku dokumentaciju) i uspostavu iterativnog i međuzavisnog odnosa između gospodarenja i monitoringa (WWF - Romania, 2013).

4.1.1. Planiranje procesa izdvajanja HCVF

Inicijalni korak u izdvajanju šuma visoke zaštitne vrijednosti predstavlja planiranje cjelokupnog procesa, u kojem vlasnici/organizacije koje gospodare treba da formiraju tim za identifikaciju visoke zaštitne vrijednosti. Tim treba da bude sastavljen od stručnjaka šumarske struke i drugih srodnih oblasti, pogotovo kada se radi o identifikaciji vrijednosti biodiverziteta, te dodatno i stručnjaka društvenih nauka kada se radi o identifikaciji sociološko-kulturoloških vrijednosti.

U skladu sa FSC kriterijumom 9.1 u ovoj fazi obavezno treba identificirati pogođene aktere i interesne grupe iz područja u kojem se vrši procjena i obavijestiti ih o prisustvu HCV-a, čime bi se osigurala transparentnost i inkluzivnost u procesu. Nadalje, identificirani akteri mogu imati značajnu ulogu u identifikaciji HCV-a, povećavajući efikasnost i umanjujući troškove procjene. Na listi aktera obavezno treba uvrstiti vlasnike pogođenog područja, tijela koja gospodare i upravljaju šumskim resursima, predstavnike lokalne zajednice, obrazovne i naučne institucije, te asocijacije i nevladine organizacije koje djeluju na konkretnom području. Adekvatna uključenost aktera u identifikaciju HCV-a i uspostavljanje mjera gospodarenja šumama visoke zaštitne vrijednosti je jedan od osnovnih preduslova za uspješnu realizaciju procesa FSC certificiranja.

Iako se mogu javiti razna ograničenja u pogledu izvora informacija u vezi HCV, bilo da se radi o nedovoljno tačnim podacima, njihovom sumnjivom kvalitetu ili upitnoj relevantnosti, ipak postoji mnogo izvora u kojima se mogu pronaći potrebne informacije i provesti tzv. "desk-analiza". U daljem tekstu su navedeni neki od mogućih izvora informacija za identifikaciju HCV, bez ambicije da se ponudi njihova konačna lista:

- Postojeća planska dokumentacija, odluke o izdvajanju zaštićenih područja, mape (npr. HABEaS, vidi sliku 1.), provedena istraživanja, studije i projekte;
- Zakonska regulativa koja se odnosi na šumarstvo, vodoprivredu, zaštitu prirode, kulturno-historijsko nasljeđe i sl.
- Pojedinci i institucije koji posjeduju lokalno znanje o šumskim resursima (uposlenici šumarskih poduzeća, sakupljači sporednih šumskih proizvoda i ljekobilja, lokalni poljoprivrednici, lovci i stočari, predstavnici lokalne zajednice, predstavnici vjerskih zajednica itd.);
- Dostupni naučni i stručni radovi i baze podataka koje se odnose na problematiku HCVF (ovdje je korisno kontaktirati tijela za certificiranje, konsultante, HCVRN i sl.);
- Javne institucije (uključujući i naučno-istraživačke ustanove) koje posjeduju zvanične podatke o prirodnim i kulturno-historijskim vrijednostima, informacije o ugroženim i zaštićenim vrstama flore i faune, rijetkim šumskim tipovima, itd.);
- Institucije u nacionalnom i međunarodnom nevladinom sektoru koje se bave problematikom zaštite okoliša, biodiverziteta, kulturno-histrijskom baštinom itd.

Prije samog pokretanja postupka izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti, preporučljivo je izvršiti procjenu rizika koji taj proces donosi, uvažavajući činjenicu da tzv. "nulti rizik" ne postoji. Procjena rizika omogućava organizacijama koje gospodare šumskim resursima prepoznavanje opasnosti koje

mogu naškoditi samom procesu izdvajanja HCV atributa i uzrokovati neželjene posljedice u smislu neplaniranog utroška sredstava, resursa i vremena. Ova aktivnost nije obavezujuća, ali pomaže organizacijama koje gospodare šumom bolju primjenu HCVF koncepta, u smislu lakšeg planiranja procesa i otklanjanja nepotrebnih i neželjenih prepreka. Prilikom procjene rizika moguće je koristiti jednostavnu matricu kojom se utvrđuje nivo rizika za svaku aktivnost. U Vodiču je dat prijedlog obrasca za procjenu rizika (tabela 4.) koji sadrži sve potrebne informacije za kreiranje matrice, te prijedlog same matrice (tabela 5.).

Tabela 4. Prijedlog obrasca za procjenu rizika

Obrazac za procjenu rizika izdvajanja HCVF				
Identificirani rizici	Vjerovatnoća pojave rizika	Posljedice rizika	Preventivne mjere (ako postoje)	Plan intervencija (prioritet rješavanja)

Procjena rizika mora biti usmjerena na sve aspekte procesa izdvajanja HCVF-a. Ispunjavanje obrasca je složen zadatak koji uključuje identifikaciju rizika, prikupljanje podataka o istim, određivanje vjerovatnoće njihove pojave, potpuno razumijevanje posljedica, identifikaciju postojećih preventivnih mjera koje mogu uticati na minimiziranje ili otklanjanje rizika i određivanje prioriteta u rješavanju rizika tj. razvoj plana intervencije. Što se tiče matrice za procjenu rizika, ona omogućava bolju preglednost rizika i donošenje odluke o tome na koji rizik (tj. na njegovo otklanjanje) se treba prioritetno usmjeriti. Matrica procjene rizika je predložena u formi jednostavne tabele gdje su rizici grupirani na osnovu vjerovatnoće njihove pojave i posljedica (obima i intenziteta eventualnih šteta). Na osnovu vjerovatnoće pojave, rizici se mogu klasificirati u jednu od sljedećih kategorija:

Vrlo vjerovatno: Rizik za koji je više od 80% vjerovatno da će se pojaviti,

Vjerovatno: 60-80% mogućnosti pojave rizika,

Povremeno: 40-60% mogućnosti pojave rizika,

Rijetko: Niska mogućnost pojave rizika (20-40%) ali se ne može potpuno isključiti,

Malo vjerovatno: Rijetki i izuzetni rizici koji imaju manje od 20% mogućnosti pojave.

Tabela 5. Prijedlog matrice za procjenu rizika

	Nevažne	Marginalne	Umjerene	Kritične	Katastrofalne
Vrlo vjerovatno	H	H	E	E	E
Vjerovatno	M	H	H	E	E
Povremeno	L	M	H	E	E
Rijetko	L	L	M	H	E
Malo vjerovatno	L	L	M	H	H

Posljedice

U zavisnosti od toga koliko velike štete mogu nastati, posljedice rizika mogu biti rangirane u sljedeće kategorije:

Nevažne: nastaju uslijed rizika koji uzrokuju zanemarivu štetu u cjelokupnom procesu izdvajanja HCVF,

Marginalne: nastaju uslijed rizika koji uzrokuju štetu ali ista nije po obimu i intenzitetu previše značajna i vjerovatno neće imati veliki uticaj na proces izdvajanja HCVF,

Umjerene: nastaju uslijed rizika koji ne predstavljaju veliku prijetnju, ali štete koje imaju na proces izdvajanja HCVF mogu biti umjerene,

Kritične: nastaju uslijed rizika koji mogu dovesti do velikih gubitaka resursa i sredstava,

Katastrofalne: nastaju uslijed rizika koji mogu onemogućiti proces izdvajanja HCVF ili ga učiniti nesvrshodnim, te kao takvi moraju biti prioritet u procesu otklanjanja.

Nivo prihvatljivosti rizika se ne može definirati općenito, jer zavisi od mnogih elemenata i lokalnih realiteta. Rizici koji su bili prihvatljivi u prethodnom periodu, ne moraju nužno biti prihvatljivi i danas. Isto tako, rizici koji su prihvatljivi na nekoj konkretnoj lokaciji, ne moraju biti prihvatljivi i na drugoj. Prihvatljivost rizika proizlazi iz važećih zakonskih propisa, međunarodnih i nacionalnih standarda, tehničkih normi, smjernica, principa dobre prakse i mnogih drugih parametara. Nakon što se rizici pozicioniraju u matrici na odgovarajuće mjesto u odnosu na vjerovatnoću pojave i posljedice, postaje jasno koji rizici se trebaju rješavati prioritetno. Što je rizik veći, to se više sredstava i napora treba uložiti u identifikaciju, izdvajanje i gospodarenje HCVF-a. U tom smislu predložena je sljedeća klasifikacija rizika s obzirom na prioritet njihovog rješavanja:

Ekstremni rizici (E): Rizici koji su najkritičniji, stoga se moraju rješavati prioritetno u cilju eliminacije istih,

Visoki rizici (H): Rizici koji zahtjeva neposrednu akciju. Ukoliko se problemi ne mogu riješiti odmah, trebaju se uspostaviti strogi vremenski rokovi za njihovo rješavanje prije nego što se pojave prepreke u procesu izdvajanja HCVF,

Srednji rizici (M): Potrebno je poduzeti razumne korake i razviti strategije upravljanja rizicima pravovremeno, iako isti nisu hitni. Ovakvi rizici ne zahtijevaju opsežne resurse, već se mogu rješavati logičkim planiranjem,

Niski rizici (L): Ovakvi rizici mogu biti ignorirani, jer uglavnom ne predstavljaju značajan problem. Ukoliko neki razumni koraci mogu otkloniti rizik, takvi se koraci trebaju poduzeti kako bi se poboljšala ukupna učinkovitost procesa izdvajanja HCVF.

4.1.2. Identifikacija visoke zaštitne vrijednosti

Identifikacija HCV i definiranje praga vrijednosti je kompleksan proces, te isti mora biti prilagođen specifičnim sociološkim, ekonomskim i ekološkim realitetima, kao i konkretnim uslovima na terenu. Pragovi su "*de facto*" nivoi iznad kojih se određeni atributi mogu smatrati visokim zaštitnim vrijednostima (shema 2, WWF - Romania, 2013 *ibid*). Pragovi se mogu kvantificirati (biti izraženi u brojevima, površini i sl.) ili biti izraženi u opisnim (kvalitativnim) kriterijima, pogotovo kod postojanja određenih kulturoloških i religijskih vrijednosti. Iako se prag ne može uvijek kvantitativno izraziti, u poglavlju 5. Vodiča su date smjernice za opće pragove svake kategorije HCVF-a.

Shema 2. Određivanje praga za HCV

Postavljanje jako visokog praga, odnosno previše gustog "filtera" za HCV, može dovesti do identifikacije premalog broja šumskih područja kao HC VF, njihove suviše male površine ili čak do zaključka da ona nikako ne postoje na konkretnoj teritoriji. Ovo može dovesti do degradacije postojećih visokih zaštitnih vrijednosti u šumama, u slučaju da zbog naprijed navedenih razloga (previsokog praga vrijednosti) one ne budu uzete u obzir, uslijed čega se takvim šumama nastavi gospodariti na neodgovarajući način. S druge strane, postavljanje jako niskog praga, odnosno previše rijetkog "filtera" za HCV, može rezultirati obuhvatanjem prevelikog šumskog područja, stvarajući na taj način pogrešnu percepciju da HC VF kao koncept ne doprinosi zaštiti "kritičnih" ili "značajnih" vrijednosti. Pored toga, organizacijama koje gospodare, odnosno vlasnicima šuma bi se na ovaj način nametnula značajna ograničenja po pitanju iskorištavanja šuma, što bi za njih predstavljalo nepotreban teret u smislu ekonomskih efekata gospodarenja.

Identifikaciju šuma visoke zaštitne vrijednosti prema FSC kriteriju 9.1 treba vršiti u saradnji sa drugim interesnim stranama, čime će se omogućiti veći stepen kredibiliteta za odluke koje u vezi identifikacije poduzimaju organizacije koje gospodare, odnosno vlasnici šuma. Prema tome, proces identifikacije HC VF treba zadovoljavati sljedeće osnovne zahtjeve (Avdibegović, et al. 2012):

- Biti baziran na znanju, uključujući i korištenje svih relevantnih naučnih podataka i znanja lokalnog stanovništva. U slučaju da postoji razlika u postojećim podacima, isti trebaju biti prikupljeni kroz pažljivo dizajniran proces istraživanja,
- Biti participatoran i inkluzivan tj. omogućavati da relevantne interesne i pogođene grupe budu konsultirane, a njihovo mišljenje, informacije i zahtjevi uvaženi,
- Biti otvoren i transparentan, uključujući javnu raspravu o prikupljenim podacima i javno iznošenje dobivenih rezultata.

4.1.2.1. Preliminarna procjena

Cilj preliminarne procjene je da djeluje kao "filter" kojim se isključuju sva šumska područja koja sigurno ne sadrže HCV, te da identifikuje ona koja sadrže ili mogu sadržavati određeni HCV. Na ovaj način se omogućava da kasnije aktivnosti u potvrđivanju ili negiranju prisustva HCV budu usmjerene samo na određene aspekte analiziranog šumskog područja, smanjujući troškove procesa i vrijeme trajanja. Preliminarna faza podrazumijeva "kancelarijski rad", što uključuje analizu podataka iz postojećih izvora, dobivenih u okviru "desk-analize" (faza I Planiranje procesa), sastavljanje konačne liste identifikovanih interesnih grupa i obradu rezultata dobivenih na javnim raspravama, ukoliko su iste održane. Na osnovu preliminarne procjene, analizirana šumska područja mogu biti procijenjena:

- Bez visoke zaštitne vrijednosti,
- Sa visokom zaštitnom vrijednošću,
- Sa potencijalno visokom zaštitnom vrijednošću.

Radi lakšeg praćenja preporučljivo je napraviti listu visokih zaštitnih vrijednosti koje su preliminarno identificirane u ovoj fazi (tabela 6.).

Tabela 6. Prikaz rezultata preliminarne procjene

HCV	Opis	Nalaz		
		Da (prisutno)	Možda (prisutno)	Ne (nije prisutno)
HCV 1.1.	Npr. Zaštićeni pejzaž "Konjuh"		x	
HCV 1.2.	Npr. Šume endemske vrste - bora krivulja	x		
HCV 1.3.	Npr. Područje gniježdenja vrste Aquila chrysaetos - Suri orao na području planine Vranica			x
HCV 2.	Npr. Prašuma "Ravna Vala" (Odjel 106. G.J. Igman)			x
HCV 3.	Npr. Staništa širokolisne mukinje - Sorbus latifolia (Lamarck) Persoon		x	
HCV 4.1.	Npr. Izvorište "Okašnica" – vodozaštitno područje	x		
HCV 4.2.	Npr. Kanjon Une sa pripadajućom termofilnom vegetacijom		x	
HCV 4.3.	Npr. Zaštitni pojas oko područja termoelektrane Kakanj		x	
HCV 5.	Npr. Okresanica – Barake			x
HCV 6.	Npr. Spomen park "Korčanica"	x		

Ukoliko se utvrdi da šumsko područje nedvojbeno ima visoke zaštitne vrijednosti, prelazi se direktno na korak IV - izdvajanje HC VF (nema potrebe za provođenjem konačne procjene). U slučaju utvrđivanja potencijalno visoke zaštitne vrijednosti, potrebno je izvršiti detaljnu procjenu (koja vrlo često uključuje terenski rad) radi potvrde ili negiranja prisustva HCV-a, odnosno neophodno je sprovesti korak III - konačnu procjenu.

4.1.2.2. Konačna procjena

Kada preliminarna procjena ukazuje na moguće postojanje HCV-a, organizacija koja gospodari treba izvršiti konačnu procjenu, da potvrdi ili ospori prisustvo visoke zaštitne vrijednosti. Proces konačne procjene uglavnom zahtjeva terenski rad radi sakupljanja dodatnih informacija, i u većini slučajeva podrazumijeva uključivanja stručnjaka iz raznih oblasti, kao što su biolozi (u slučaju da je važnost šume identificirana zbog bogatstva biodiverziteta i sl.), ili etnolozi (kada je važnost šume identificirana zbog

očuvanja kulturološkog identiteta lokalne zajednice i sl.). U ovim slučajevima procesi identifikacije traju duže i iziskuju dodatna finansijska sredstva radi detaljne procjene HCV atributa. Gdje je to moguće, preporučljivo je napraviti detaljnu listu identificiranih informacija koje mogu biti poslužiti prilikom identifikacije šuma visoke zaštitne vrijednosti, ali i kasnije prilikom uspostavljanja mjera gospodarenja i monitoringa (tabela 7.).

Tabela 7. Prikaz rezultata konačne procjene

Utvrđene HCV	Zabilješka o trenutnom statusu	Lokacija (prikazati na mapi)
HCV 1.1.		
<i>Npr. Spomenik prirode "Prokoško jezero"</i>	<i>Ovo područje je formalno zaštićeno Zakonom o proglašenju spomenika prirode "Prokoško jezero", a između ostalog je bogato različitim vrstama flore i faune.</i>	<i>Područje se nalazi na Gospodarskoj jedinici Prokos – Fojnica u zoni B i C</i>
HCV 1.2.		
<i>Npr. Stanište Pančičeve omorike</i>	<i>Pančičeva omorika se nalazi na Crvenim listama FBiH i RS.</i>	<i>Područje pripada odjelu 29. Gospodarske jedinice Zahor- Jasikovica, iznad sela Gaj u slivu potoka Rikavac, na nadmorskoj visini od 650 m.n.v. – 900 m.n.v.</i>
HCV 3.		
<i>Npr. Stanište širokolisne mukinje - Sorbus latifolia (Lamarck) Persoon</i>	<i>Stanište je degradirano uslijed gole sječe u prošlosti i predstavlja sukcesivni stadij vegetacije, sa tendencijom stvaranja gustog sklopa u budućnosti (trenutna pokrovnost je procijenjena na skoro 80% a visina na 3 m), što predstavlja potencijalnu opasnost za očuvanje budućih potomačkih generacija S. latifolia.</i>	<i>Područje pripada 17. i 18. odjelu Gospodarske jedinice Zujevina, 910 m.n.v., ekspozicija SE, 06515656 E, 04846763 N, nagib 10</i>
HCV 4.1.		
<i>Npr. Izvorište "Okašnica"</i>	<i>Šume važne za vodosnabdjevanje grada Ključa i lokalnog stanovništva pitkom vodom. Šume vodozahvatnog područja "Okašnica" su ključni faktor za postojanje ovog izvora. Primjetne oscilacije u količini vode u periodu kasnog ljeta i rane jeseni.</i>	<i>Područje se nalazi 6 km jugoistočno od Ključa u podnožju planine Šiša Gora, na krajnjem jugoistoku Gospodarske jedinice Šiša-Palež, odsjek "d", odjel 11, na nadmorskoj visini od 260 m.n.v.</i>
HCV 4.2.		
<i>Npr. Vodopad i kanjon rijeke Blihe</i>	<i>Šume i šumska zemljišta na ovom lokalitetu imaju ključnu ulogu u sprečavanju erozije kamenog materijala u rijeku Blihu. Bez šumske vegetacije na padinama kanjona, došlo bi do erozije i odrona osulina direktno u rijeku, te bi na taj način došlo do pregrađivanja korita rijeke i uzvodnog nastajanja jezera.</i>	<i>Područje pripada odjelima 117(a,d), 118 (e,f,g,h,o,p,r), 119(a), 120 (b,e), 121 (d,f,g), 122 (c,e), 123 (b), 124 (c) Gospodarske jedinice Čelić Kosa, nalazi se oko 11 km zapadno od Sanskog Mosta uzvodno uz rijeku Blihu.</i>
HCV 6.		
<i>Npr. Spomen park "Korčanica"</i>	<i>Identificirano područje predstavlja historijsko-memorijalni kompleks iz II svjetskog rata u kojem se nalazila partizanska bolnica.</i>	<i>Područje pripada dijelovima odjela 3, 4, 5, 31 i 33 GJ Grmeč-Palanka. Nalazi se jugoistočno od Sanskog Mosta, cestom prema Bosanskoj Krupi.</i>

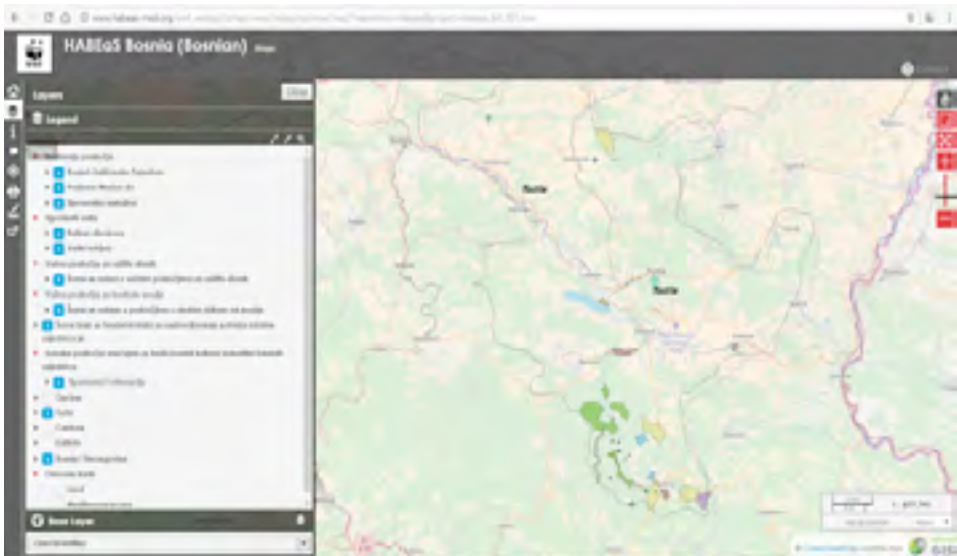
Kompletan proces identifikacije visoke zaštitne vrijednosti bi trebao rezultirati jasnim izvještajem o prisustvu ili odsustvu visoke zaštitne vrijednosti, njenoj lokaciji i statusu. Dobivene informacije se trebaju koristiti u daljem procesu izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti i prijedlogu preporuka za gospodarenje ovim područjima u cilju održavanja i/ili poboljšanja pronađenih vrijednosti.

4.1.3. Izdvajanje HCVF

Na osnovu rezultata identifikacije visoke zaštitne vrijednosti vrši se postupak izdvajanja HCVF, što podrazumijeva izradu elaborata, obilježavanje na terenu i mapiranje izdvojenog područja, i prema mogućnosti uvrštavanje istog u plansku dokumentaciju (šumsko-gospodarske osnove). Elaborati o izdvajanju HCVF ne trebaju biti napravljeni s ciljem da zamijene postojeću plansku dokumentaciju za to područje, već da istu dopune. Naime, za sve aktivnosti u šumarstvu već postoji planska dokumentacija (šumsko-gospodarske osnove i izvedbeni projekti), koja definira intenzitet i obim sječa, šumsko-uzgojne radove, radove na zaštiti šuma i ostale planske elemente. Pitanja kao što su očuvanje biodiverziteta i kulturno-historijske baštine, zaštita osjetljivih staništa i ekosistema, lokaliteti od interesa za lokalnu zajednicu, sprečavanje erozije tla, zaštita vodnih resursa i druge vrijednosti obuhvaćene HCVF konceptom, nisu na odgovarajući način obuhvaćene planskom dokumentacijom. Poduzeća šumarstva koja su već certificirana u skladu sa FSC programom, u određenoj mjeri nastoje otkloniti ove nedostatke. U cilju osiguranja neophodnog nivoa dokumentiranja, transparentnosti i konzistentnosti u procesu izdvajanja šuma visoke zaštitne vrijednosti, neophodno je da rezultati identifikacije i sam elaborat o izdvajanju HCVF budu na odgovarajući način integrirani u postojeću plansku dokumentaciju šumarskih poduzeća. To ne znači da identifikacija neke šume ili njenog dijela kao HCVF, podrazumijeva njeno automatsko isključivanje iz sistema redovnog gospodarenja, već samo da se aktivnosti predviđene planskom dokumentacijom trebaju planirati i implementirati na način koji omogućava očuvanje i unapređenje identificirane visoke zaštitne vrijednosti. Rješenje ovog problema leži u preciznom definiranju projektnog zadatka prilikom izrade planske dokumentacije, pri čemu je potrebno naznačiti da je u procesu izrade šumsko-gospodarskih osnova neophodno uzeti u obzir i izdvajanje HCVF. To podrazumijeva i izradu odgovarajućih mapa u digitalnom formatu i obilježavanje granica HCVF na terenu. Naravno, pretpostavka za punu implementaciju ovakvog pristupa podrazumijeva izmjenu i dopunu postojećeg zakonskog okvira u sektoru šumarstva, u dijelu koji se odnosi na sadržaj planske dokumentacije i način njenog revidiranja.

U skladu sa FSC kriterijumom 9.2, u izradu elaborata o izdvajanju HCVF neophodno je uključiti sve pogođene aktere i interesne grupe. Najefikasniji način njihovog uključivanja je putem javnih rasprava, pri čemu se adekvatni inputi proizašli iz istih, inkorporiraju u elaborat o izdvajanju HCVF. Dodatni način za osiguranje uvida javnosti i unapređenja transparentnosti prilikom izdvajanja i gospodarenja šumama visoke zaštitne vrijednosti je digitalizacija i mapiranje tih područja. Jedan od programa za mapiranje HCVF je već pomenuti HABEaS, koji je primijenjen na području Tuzlanskog kantona. Radi se o WebGIS alatu koji omogućava korisnicima besplatan pristup širokom spektru informacija u vezi HCVF na određenom području, razvijenom od strane WWF Portugal i primijenjenom u prethodnim fazama projekta "Bosnia-Herzegovina - Promote responsible forest management to support sustainable development" (slika 1.).

Slika 1. Prikaz izdvojenih HCVF u Tuzlanskom kantonu primjenom HABEaS WebGIS alata (Izvor: HABEaS, 2017)

4.1.4. Gospodarenje HCVF

Mjere gospodarenja u područjima u kojima su identificirane šume visoke zaštitne vrijednosti, moraju se implementirati na način da održavaju ili poboljšavaju vrijednosti zbog kojih su te šume izdvojene kao HCVF. Izdvojiti šume visoke zaštitne vrijednosti ne znači da se mora prestati sa provođenjem gospodarskih aktivnosti u njima i pretvoriti ih u zaštićena područja. Gospodarenje šumama visoke zaštitne vrijednosti, u skladu sa FSC kriterijumom 9.3 zavisi od identificirane zaštitne vrijednosti. Obzirom da su šume i vrijednosti koje one sadrže promjenljive, te da u najvećoj mjeri ovise o specifičnosti područja, nije moguće dati opće principe gospodarenja. Zato se u Vodiču ističu samo neke osnovne smjernice koje mogu pomoći da se šumama visoke zaštitne vrijednosti gospodari na prikladan način. Za potrebe mapiranja i planiranja, neophodno je napraviti razliku između precizne lokacije HCVF, čije područje može biti relativno malo a u nekim slučajevima i povjerljivo (npr. područja uzgoja rijetkih vrsta faune ili pojedinačni primjerci "svetog drveća") i šireg područja oko HCVF (zaštitnih pojaseva), gdje je potrebno provoditi odgovarajuće mjere gospodarenja u cilju zaštite HCV atributa. Prilikom definiranja mjera gospodarenja za šume visoke zaštitne vrijednosti potrebno je uzeti u obzir postojeće i potencijalne prijetnje utvrđene prilikom procjene rizika. U konkretnim slučajevima je neophodno primijeniti takav režim gospodarenja koji će poštivati i održavati svaku identificiranu visoko zaštitnu vrijednost, uvažavajući pri tome lokalne uslove, resurse i postojeće znanje. U šumama visoke zaštitne vrijednosti treba posvetiti posebna pažnja postizanju balansa između očuvanja HCV tih šuma i mogućih gospodarskih aktivnosti u smislu šumarske proizvodnje. Prilikom kreiranja mjera gospodarenja trebaju se jasno definirati trenutne aktivnosti u šumi i kako iste mogu uticati na očuvanje i poboljšanje HCV, kao što je prikazano u tabeli 8. Prije svega treba razmatrati sve aktivnosti na iskorištavanju šuma (sječa, izgradnja šumskih komunikacija i sl.) jer one najvjerovatnije mogu imati najveći uticaj na HCVF. Moguće je da planska dokumentacija već sadrži procjenu potencijalnih okolišnih i socijalnih uticaja, kao što je to slučaj u izvedbenim projektima nekih šumarskih poduzeća koja posjeduju FSC certifikat. Pored toga, potrebno je znati lokalitet i vremenski plan provođenja planiranih sječa, gradnje i održavanja šumskih puteva i objekata, područja gdje su planirana stovarišta posječenog drveta itd. Konačno, neophodno je identificirati institucije ili pojedince koji izvode navedene radove u šumi (privatna poduzeća - podugovarači, druga javna poduzeća, vlasnici privatnih šuma, udruženja građana, skupljači sporednih šumskih proizvoda i sl.), kako bi se na vrijeme mogao ostvariti kontakt sa njima i ustanoviti/otkloniti eventualne negativne uticaje na visoke zaštitne vrijednosti.

Tabela 8. Uticaj mjera gospodarenja na HCV

Ko izvodi radove i u koju svrhu	Gdje se izvode radovi	Na koji način radovi mogu uticati na HCV	Šta treba učiniti kako bi bili sigurni da nema štetnih uticaja?
Iskorištavanje šuma			
Npr. Izvodač radova - privatno poduzeće angažovano na poslovima izgradnje šumskog puta	Odjel 125	1. Štete na područjima sa staništima rijetke vegetacije 2. Erozija zemljišta i zamućivanje potoka što može uticati na kvalitet pitke vode nizvodno	1. Planirati puteve unaprijed i izbjegavati koliko je moguće gradnju puteva kroz područja ugrožene/rijetke vegetacije 2. Izbjegavati prelazak trase puta preko vodotoka (graditi mostove ili druge adekvatne prelaze) ili ako je to već nužno, planirati trasu pod uglom od 90 stepeni u odnosu na vodotok 3. Provoditi održavanje šumske putne infrastrukture (izgradnja odvodnih kanala, podzida, čišćenje propusta, provođenje mjera za kontrolu pojave bujičnih tokova i slivanja mulja u rijeke itd.)
Druge šumarske aktivnosti...			

Uzimajući u obzir različite modalitete korištenja šumskih resursa, potrebno je odlučiti o aktivnostima gospodarenja i upravljanja u cilju očuvanja visoke zaštitne vrijednosti, i u skladu sa FSC kriterijumom 9.3, uključiti pogođene aktere i interesne grupe. Odluke o korištenju HCVF od strane lokalne zajednice treba donijeti kroz proces javne rasprave, pri čemu je često potrebno prilagoditi aktivnosti gospodarenja (u zavisnosti od vrste HCV) na jedan od sljedećih načina:

- Promjena obima, vremenskog okvira, tehnologija i smjera izvlačenja šumskih drvnih sortimenata,
- Ostavljanje većeg broja zrelih stabala u cilju podsticanja podmlađivanja određenih vrsta,
- Zabrana sječe u određenim područjima šume radi ostavljanja netaknutim reprezentativnih šumskih ekosistema,
- Zabrana sječe na strmim padinama radi sprečavanja klizišta,
- Zabrana sječe u vodozahvatnim zonama, oko kaptaža, izvorišta i mrestilišta,
- Ostavljanje koridora u šumama radi omogućavanja prolaza divljih životinja, itd.

Kako predviđene aktivnosti gospodarenja u HCVF ne bi ostale "mrtvo slovo na papiru", potrebno je posebnu pažnju posvetiti njihovoj implementaciji ali i aktivnostima promoviranja i informiranja. Pored promjena koje je neophodno provesti u planskoj dokumentaciji i svakodnevnim aktivnostima gospodarenja, nužno je informirati sve uposlenike poduzeća (uključujući i uposlenike izvođača radova) o usvojenim promjenama. Na taj način se postiže osiguranje poštivanja principa jedinstva komande i potreban nivo korporacijskog identiteta. Također je neophodno provesti odgovarajuće programe

obuke uposlenika vezano za usvojene prakse gospodarenja, posebno kad je u pitanju planiranje i nove tehnologije (GIS, žičare i sl.). U cilju osiguranja pune transparentnosti i participacije u planiranju i provođenju mjera gospodarenja usmjerenih ka očuvanju i poboljšanju HCV, potrebno je redovno održavati konsultativno-informativne sastanke sa pogođenim akterima i interesnim grupama, posebno lokalnom zajednicom ili korisnicima šume, na kojima bi se raspravila sva otvorena pitanja. Predstavljanje rezultata gospodarenja široj društveno-političkoj zajednici i pružanje informacija o stanju HCVF su važni i sa aspekta dobivanja/održavanja FSC certifikata. Iz tog razloga je potrebno sve kontakte sa zainteresiranim stranama precizno dokumentirati.

Mjere gospodarenja koje za cilj imaju promoviranje, održavanje i unapređenje visoke zaštitne vrijednosti u šumskim ekosistemima ne mogu imati statičan karakter. Pored zahtjeva interesnih grupa, koji nerijetko daju značajnu dinamičnost kompletnom procesu izdvajanja i gospodarenja šumama visoke zaštitne vrijednosti, u okviru narednog koraka kako je to prikazano na shemi 1. se identificiraju mogući pravci za unapređenje mjera gospodarenja po logici iterativnog i međuzavisnog odnosa između gospodarenja i monitoringa.

4.1.5. Monitoring HCVF

Monitoring je ključna komponenta svakog procesa gospodarenja. Proces monitoringa se uspostavlja u cilju osiguranja djelotvornog održavanja i/ili poboljšanja identificirane visoke zaštitne vrijednosti tokom vremena. Odgovarajući indikatori monitoringa se određuju radi procjene statusa HCV-a i praga aktivnosti koje osiguravaju da su vrijednosti održavane ili poboljšane. Indikatori monitoringa i pragovi aktivnosti su specifični za svaku zemlju, pa čak i svako posebno područje, stoga ne mogu biti generalizirani. U skladu sa FSC kriterijumom 9.4, ovo je esencijalni dio bilo kojeg sistema gospodarenja šumama visoke zaštitne vrijednosti, jer omogućava provjeru da li su ciljevi gospodarenja postignuti, i da li je potrebno prilagoditi sistem gospodarenja.

Glavna svrha monitoringa u šumama visoke zaštitne vrijednosti je da se utvrdi da li se identificirane HCV održavaju ili poboljšavaju. Monitoring pokazuje da li primijenjene aktivnosti gospodarenja daju očekivane rezultate i omogućava praćenje svih promjena koje se odnose na HCV, identificirajući i uzroke tih promjena. U izradi plana monitoringa potrebno je uzeti u obzir sljedeće elemente:

- HCVF evidenciju (označena područja i odgovarajuće mjere gospodarenja),
- Uspostavljanje specifičnih indikatora monitoringa koji trebaju biti lako mjerljivi, reprezentativni, davati dovoljno informacija o promjenama HCV i ne iziskivati velike ljudske i materijalne resurse,
- Izrada programa monitoringa (vremenski plan, učestalost, način prikupljanja informacija, odgovornost i sl.),
- Razgovor sa relevantnim i pogođenim akterima (dobivene informacije su najčešće vrlo korisne za određivanje indikatora monitoringa),
- Tumačenje rezultata monitoringa (izvještavanje i analiza podataka monitoringa) kako bi se omogućilo donošenje odgovarajućih korektivnih mjera gospodarenja).

Monitoring neće biti efektivan ukoliko se ne izvršava redovno i ukoliko se ne koriste sve relevantne i prikupljene informacije. Jednostavan monitoring plan treba odgovoriti na pitanja: šta će se provjeravati i zašto, kako će se provjeravati, ko će raditi monitoring i koliko često (tabela 9.).

Tabela 9. Plan monitoringa

HCV vrijednost	Izvorište "Smoljana"					
Period provođenja monitoringa	4 puta godišnje (kvartalno) u skladu sa Elaboratom HCVF					
Monitoring redovan/vanredan	Redovan					
Odgovorna osoba za monitoring						
Indikator monitoringa	Gdje će se indikator kontrolisati	Kako će se indikator kontrolisati	Kada će se indikator kontrolisati	Zašto će se indikator kontrolisati	Uočene promjene indikatora monitoringa	Napomena
Hemijski i fizički kvalitet vode	Na izvorištu	Uzimanjem uzorka	Prema Elaboratu HCVF	Zbog sigurnosti snabdijevanja stanovništva vodom	Nema	

Ključni korak u procesu monitoringa, definiran FSC kriterijumom 9.4 je prezentacija i rasprava o rezultatima monitoringa, koja se može organizirati putem raznih sastanaka sa interesnim grupama. Opće smjernice za lakše i jednostavnije provođenje monitoringa su:

- Prikupljati jedino važne i relevantne informacije,
- Pojednostaviti proces monitoringa (ne smije biti formalnog karaktera i rutinski),
- Raspraviti dobivene rezultate monitoringa kroz prezentaciju istih donosiocima odluka,
- Koristiti postojeće organizacione ili upravljačke strukture u poduzeću (npr. mehanizme redovne interne kontrole) i izbjegavati da monitoring HCV bude shvaćen kao neka vrsta paralelnog sistema u postojećem mehanizmu odgovornosti, izvještavanja i donošenja odluka.

Ispunjavanje naprijed navedenih smjernica će omogućiti da rezultati monitoringa budu u funkciji provođenja promjena ili unapređenja načina gospodarenja šumama, u cilju kontinuiranog očuvanja i unapređenja HCV. Zbog toga je još jednom potrebno naglasiti važnost monitoringa u kontekstu kontinuiranog i ponavljajućeg osiguranja informacija o praćenju stanja HCV i njegove povezanosti sa aktivnostima gospodarenja.

5. POSTUPAK IZDVAJANJA ŠUMA VISOKE ZAŠTITNE VRIJEDNOSTI U BIH

Šest kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti, prikazanih u poglavlju 3. je definirano prema FSC Principima i Kriterijima. U ovom poglavlju, opći postupak izdvajanja HCVF je razrađen za svaku od ovih 6 kategorija, kroz njihove specifične definicije, prilagođene specifičnom nacionalnom kontekstu, uključivanjem dostupnih izvora informacija i postojećih primjera HCVF sa terena. Za svaku od HCVF kategorija (i njihovih potkategorija) predložene su sljedeće smjernice u postupku izdvajanja:

- Opći opis kategorije koji naglašava razlog/razloge zbog kojih su šume visoke zaštitne vrijednosti uspostavljene,
- Definicija HCVF kategorije prilagođena nacionalnim realitetima,
- Definiranje pragova za svaku HCVF kategoriju, uključujući njihovu povezanost sa važećim zakonodavnim okvirom,
- Preporuke za provođenje faze identifikacije uključujući preliminarnu i konačnu procjenu,
- Smjernice za izdvajanje HCVF-a,
- Preporuke za mjere gospodarenja u cilju održavanja ili poboljšanja HCV-a,
- Preporuke za opće indikatore monitoringa.

U prilogima na kraju poglavlja su date detaljne informacije, koje mogu pomoći prilikom identifikacije i određivanja praga za svaku kategoriju HCVF. Predložene priloge je neophodno stalno ažurirati i dopunjavati, u skladu sa promjenama legislativnog okvira, novim naučnim saznanjima, na osnovu praktičnog iskustva primjene ovog Vodiča, itd. Jedino na taj način će ovaj Vodič ispuniti svoju svrhu - poslužiti svim zainteresiranim stranama da kontinuirano unapređuju razumijevanje i primjenu koncepta šuma visoke zaštitne vrijednosti.

5.1. HCVF 1. Diverzitet vrsta

Prva kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti (HCVF 1.) uključuje šumska područja koja sadrže koncentracije biološkog diverziteta, uključujući endemične, rijetke i ugrožene vrste koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou. Ove šume mogu sadržavati samo jednu vrstu dovoljno značajnu da se šuma proglasi zaštitnom. S druge strane, mnoge šume koje sadrže rijetke ili endemične vrste možda se neće okarakterisati kao HCVF, jer ne postoji na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou značajna koncentracija istih. Ipak, ovim šumama treba gospodariti na odgovarajući način, kako bi se očuvala i poboljšale vrijednosti biodiverziteta u njima. S obzirom da postoji više načina na koje se vrijednosti biodiverziteta mogu identificirati, ova kategorija HCVF se dalje dijeli u tri potkategorije:

- HCVF 1.1. Zaštićena područja
- HCVF 1.2. Rijetke, vrste u opasnosti, ugrožene i endemične vrste
- HCVF 1.3. Kritično sezonsko korištenje.

5.1.1. HCVF 1.1. Zaštićena područja

Zaštićena područja su vitalna komponenta zaštite biodiverziteta jer vrše funkciju njegovog *in-situ* očuvanja. Državna mreža zaštićenih područja predstavlja osnovu za implementaciju politika očuvanja biodiverziteta na državnom i svjetskom nivou (slika 2.). Najvažnija globalna inicijativa za zaštitu biodiverziteta pokrenuta je na UN Konferenciji o okolišu i razvoju poznatoj kao "Earth Summit" (Rio de Janeiro, 1992.). Tokom ove Konferencije potpisana je Konvencija o Biološkoj Raznolikosti, koju je ratificirala većina država, uključujući i BiH koja joj je pristupila 26.08.2002. godine (CBD, 2017). BiH se obavezala da kroz svoje okolišne politike postigne ciljeve ove Konvencije i da očuva nacionalni biodiverzitet na četiri nivoa: genetskom, vrsnom, ekosistemskom i etno-kulturološkom.

Slika 2.
Mapa zaštićenih
područja u BiH
(Izvor: UNEP, 2017)

Iako se u naslovu općenito referira na "zaštićena područja", kategorija HCVF 1.1. se odnosi samo na zaštićena područja unutar šuma koja zaista sadrže globalno, regionalno ili nacionalno značajne koncentracije biodiverziteta. Stoga se u kategoriju HCVF 1.1. mogu svrstati samo ona šumska područja koja su dio formalno zaštićenih područja ili dijelova istih, a koja sadrže značajne koncentracije biodiverziteta. Pojam zaštićenog područja se različito tretira kako u svijetu tako i unutar BiH. Definiciju i kategorije zaštićenih područja na globalnom nivou je predložio Međunarodni savez za očuvanje prirode (engl. International Union for Conservation of Nature, u daljem tekstu: IUCN), koji je definirao zaštićeno područje kao *"jasno definiran geografski prostor, priznat, namijenjen i upravljan*

kroz legalna ili druga učinkovita sredstva, u cilju postizanja dugoročne zaštite prirode sa pratećim funkcijama ekosistema i kulturološkim vrijednostima" (IUCN, 2017). Nadležnost u oblasti zaštite prirode u BiH je regulirana na entitetskom nivou (RS i FBiH) i na nivou Brčko Distrikta. Osnovni zakonski akti koji propisuju definicije i kategorije zaštićenih područja, postupak zaštite itd., su Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine FBiH", broj 66/13), Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", broj 20/14) i Zakon o zaštiti prirode Brčko distrikta BiH ("Službeni glasnik BD", broj 24/04). Ovim zakonima i odlukama lokalnih zajednica i entiteta, u BiH su izdvojena brojna zaštićena područja, što može poslužiti kao korisna informacija prilikom identifikacije ove kategorije HCVF. U BiH su službeno zaštićena 23 područja (Prilog II), većinom šumski ekosistemi, koji obuhvaćaju površinu od 100.455,02 ha, što čini 1,96% ukupne teritorije BiH (NBSAP - Strategija i akcijski plan za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine, 2016).

Pored formalno zaštićenih područja, u kategoriju HCVF 1.1 se mogu svrstati i sjemenski objekti (sjemenske sastojine i pojedinačna sjemenska stabla) definirani Zakonom o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja ("Službene novine FBiH", broj 71/05; 8/10) u FBiH i Zakonom o reproduktivnom materijalu šumskog drveća ("Službeni glasnik RS", broj 60/09) u RS, te odgovarajućim odlukama donesenim na osnovu ovih Zakona. Sjemenski objekti su od izuzetnog značaja za očuvanje genofonda najvrjednijih BiH vrsta drveća, te samim tim sadrže nacionalno značajne koncentracije biodiverziteta.

Tabela 10. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 1.1.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 1.1. su šumski ekosistemi unutar strogih rezervata prirode, područja divljine, područja upravljanja vrstama, prve zone ili strogo zaštićene zone zaštićenih pejzaža, nacionalnih parkova, spomenika prirode, zaštićenih područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa, a koji su zaštićeni u skladu sa Zakonima o zaštiti prirode FBiH, RS i BD, sa ciljem očuvanja biodiverziteta i ostalom legislativom i odlukama koje se odnose na zaštitu biološkog diverziteta.
Prag	Prisustvo šumskih ekosistema u formalno zaštićenim područjima, uz uslov da je glavni cilj zaštite očuvanje biodiverziteta.
Izvori za identifikaciju	- Zakoni o zaštiti prirode FBiH, RS, BD - Zakoni o sjemenu i reproduktivnom materijalu šumskog drveća u FBiH i RS - Prilog I (Kategorije zaštićenih područja) - Prilog II (Lista zaštićenih područja BiH) - Prilog VI (Registar objekata za proizvodnju sjemena i šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja u FBiH) - Prilog VII (Katastar sjemenskih sastojina u RS) - Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Mape zaštićenih područja u BiH - Pravni akti o izdvajanju i proglašenju zaštićenih područja - Planovi upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima - Šumskogospodarske osnove - Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, lokalnim stručnjacima, upraviteljima zaštićenih područja, NVO, lokalnom zajednicom.

Preliminarna procjena

Organizacije koje gospodare/vlasnici šuma treba da u postupku identifikacije uzmu u obzir zaštićena područja koja se nalaze na području gospodarenja. Prvi korak u preliminarnoj procjeni je utvrđivanje prisustva svih kategorija zaštićenih područja: Ia (Strogi rezervat prirode), Ib (Područje divljine), II (Nacionalni park), III (Spomenik prirode), IV (Područje upravljanja staništima/vrstama), V (Zaštićen pejzaž), VI (Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa), kao i ostalih kategorija formalno zaštićenih područja u skladu sa važećim zakonskim propisima. Na ovaj način će se provjeriti da li u okviru postojećih formalno zaštićenih područja postoje šumska područja sa značajnom koncentracijom biodiverziteta, u skladu sa postojećim zakonskim okvirima i navedenim izvorima za identifikaciju. U tom smislu je potrebno uporediti mape zaštićenih područja sa mapama iz šumsko-gospodarskih osnova.

U ovoj fazi identifikacije ključno je uspostaviti direktnu saradnju sa svim zainteresiranim stranama i pogođenim akterima, a prije svega sa upraviteljima zaštićenih područja. Također, preporučljivo je kontaktirati i nadležne agencije za zaštitu okoliša, lokalnu zajednicu, te nevladine organizacije koje imaju informacije o zaštićenim područjima lociranim na konkretnom području. Na ovaj način lakše će se identificirati šumska područja bogata biodiverzitetom koja su dio zaštićenih područja iz prethodno navedenih kategorija.

Sve šume bogate diverzitetom vrsta unutar formalno zaštićenih područja, mogu automatski biti prepoznate kao HCVF 1.1. bez provođenja narednog koraka (konačna procjena). Moguće je uzeti u razmatranje šume unutar zaštićenih područja koja su u fazi proglašenja, ali je razloge za njihovo izdvajanje kao HCVF 1.1. potrebno detaljnije analizirati u fazi konače procjene, na osnovu dokumentacije o prijedlogu za dodjelu statusa zaštićenog područja.

Konačna procjena

U nekim slučajevima preliminarna procjena može pružiti dovoljno informacija o šumama unutar zaštićenih područja koja se mogu izdvojiti kao kategorija HCVF 1.1. Međutim, ponekad je neophodna konačna procjena, kao što je slučaj sa zaštićenim područjima sa statusom privremene zaštite, gdje granice područja još uvijek nisu definitivno utvrđene. U takvim slučajevima, podaci koji su već prikupljeni u toku pripreme za proglašenje zaštićenog područja predstavljaju korisnu polaznu tačku za eventualnu identifikaciju HCVF. Na taj način je moguće smanjiti troškove terenskog rada za identifikaciju diverziteta vrsta. U većini slučajeva je u ovoj fazi, osim šumarskih stručnjaka, potreban i angažman stručnjaka iz drugih oblasti (npr. biologa). Konačna procjena se provodi i u slučaju kada se u okviru zaštićenog područja, koje nije primarno izdvojeno radi zaštite diverziteta vrsta, pretpostavlja da postoje šume sa visokom koncentracijom biodiverziteta, uključujući endemične, rijetke i ugrožene vrste flore i faune.

Izdvajanje

Sve šume identificirane u prethodnom koraku se izdvajaju kao HCVF 1.1. a informacije o njima je potrebno uključiti u postojeću plansku dokumentaciju, označiti njihove granice na terenu i izraditi njihove mape (idealno u digitalnom formatu koristeći dostupne WebGIS alate). Izrada Elaborata HCVF se u najvećoj mjeri treba oslanjati na podatke iz postojeće planske dokumentacije za konkretna zaštićena područja, unutar kojih su izdvojene HCVF 1.1. U praktičnom smislu, to podrazumijeva harmonizaciju i unapređenje sadržaja postojeće šumarske planske dokumentacije (šumsko-gospodarska osnova) sa planskom dokumentacijom zaštićenih područja, posebno u dijelu koji se odnosi na problematiku zaštite biodiverziteta. Na terenu je potrebno izvršiti usklađivanje oznaka granica zaštićenih područja, granica HCVF i prostorno-uređajnih šumarskih jedinica. Konačno, u procesu izdvajanja je neophodno osigurati punu participaciju i učešće javnosti i svih zainteresiranih grupa a posebno ekoloških nevladinih organizacija i institucija koje se bave zaštitom prirode.

Mjere gospodarenja

Mjere gospodarenja za kategoriju HCVF1.1. se u najvećoj mjeri oslanjaju na već postojeće planove upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima. Gospodarenje HCVF-om mora poštovati režim uspostavljen u cilju osiguranja svrhe proglašenja zaštićenog područja, a posebno u dijelu koji se odnosi na zaštitu biodiverziteta. U cilju izbjegavanja eventualnih neusklađenosti između aktivnosti gospodarenja kategorijom HCVF 1.1., usmjerenih ka očuvanju i unapređenju atributa koji se odnose na diverzitet vrsta i mjera upravljanja zaštićenim područjima, u slučaju kada njihovo proglašenje nije primarno imalo za cilj zaštitu biodiverziteta, potrebno je primijeniti multidisciplinarni pristup u planiranju i implementaciji mjera gospodarenja u HCVF.

U nekim slučajevima (strogi rezervati prirode, područja divljine, nacionalni parkovi) je potrebno razmotriti i mjere gospodarenja u širem području oko HCVF (u tzv. zaštitnim zonama), jer ne moraju sve HCVF biti automatski uključene u strogo zaštićene zone unutar zaštićenih područja.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HCVF 1.1. podrazumijeva praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu stanja diverziteta vrsta, promjena površina, zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na atribut HCV. Uočene promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati donosiocima odluka, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja diverziteta vrsta.

Primjer HCVF 1.1. Zaštićeni pejzaž "Konjuh"

Dijelovi ŠG "Sprečko" i ŠG "Konjuh" su odlukom Skupštine TK proglašeni zaštićenim područjem u kategoriji zaštićenog pejzaža. Zakon o proglašenju dijela područja planine Konjuh zaštićenim pejzažom "Konjuh", donesen je 2009. godine i objavljen u Službenim novinama Tuzlanskog kantona br. 13/09, čime je ispunjen jedan od uslova za izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti. Obuhvat zaštićenog pejzaža definiran je Zakonom. U gospodarskoj jedinici "Oskova" (ŠPP "Sprečko") izdvojene su kategorije HCVF 1.1. površine 1.654,71 ha (zona A1 zaštićenog pejzaža "Konjuh"), 534,00 ha (zona A2 zaštićenog pejzaža "Konjuh") i 201,55 ha (zona C1 zaštićenog pejzaža "Konjuh").

Slika 3. Zaštićeni pejzaž "Konjuh" (Izvor: Brošura Zaštićeni pejzaž "Konjuh")

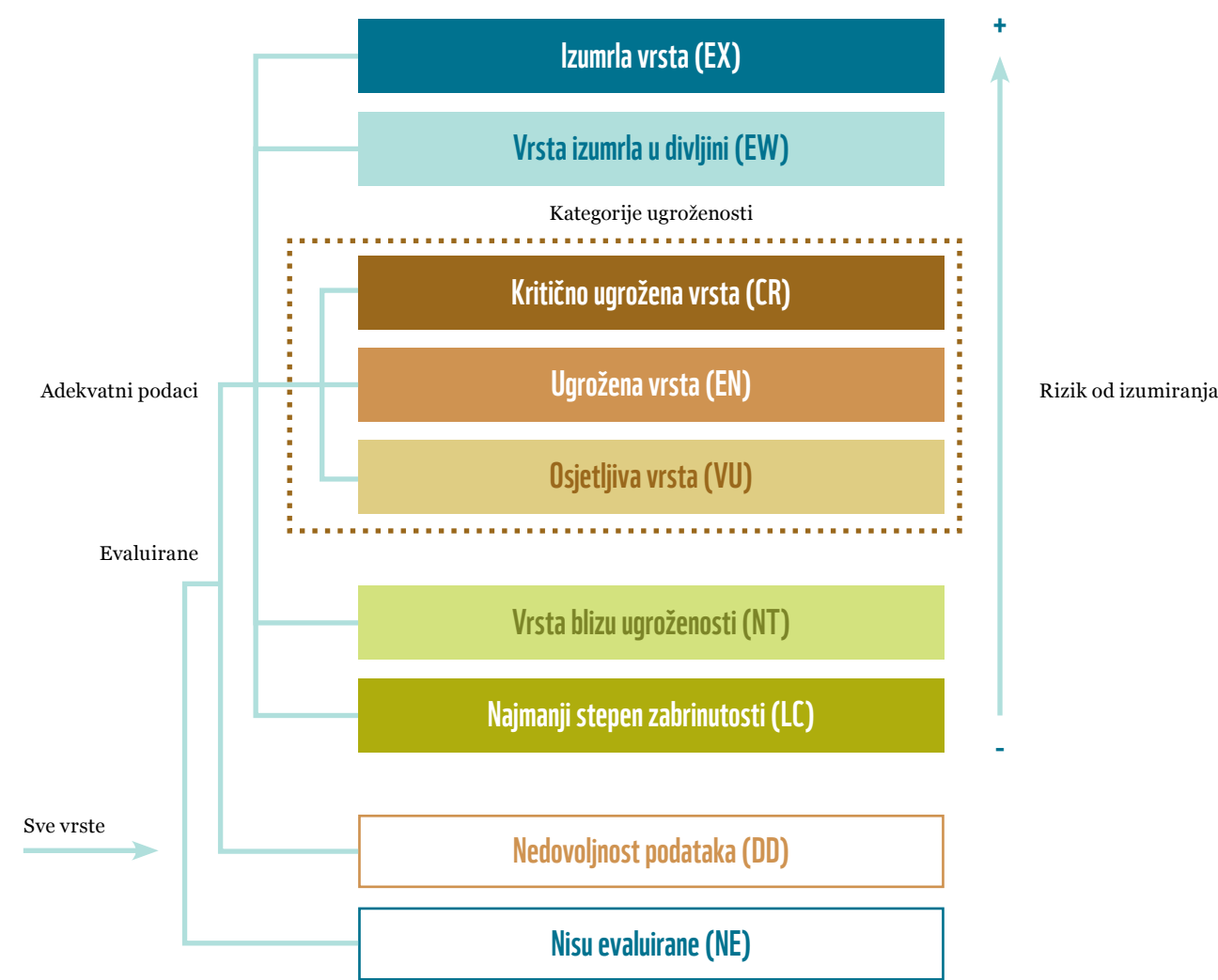
5.1.2. HCVF 1.2. Rijetke, vrste u opasnosti, ugrožene i endemične vrste

Jedan od najvažnijih aspekata vrijednosti biodiverziteta nekog područja jeste prisustvo rijetkih, vrsta u opasnosti, ugroženih i endemičnih vrsta. Ove vrste su izrazito osjetljive na promjene životne sredine, eksploataciju šuma, bolesti, itd., te su stoga šume koje sadrže populacije ovih vrsta veoma važne za održanje vrijednosti biodiverziteta.

Crvene liste ugroženih vrsta flore i faune u BiH su donesene na nivou entiteta. U RS je 2012. godine donesena lista zaštićenih vrsta pod nazivom "Crvena lista zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske" ("Službeni glasnik RS", broj 124/12), dok je u FBiH 2014. godine usvojena "Crvena lista divljih vrsta i podvrsta biljaka, životinja i gljiva" ("Službene novine F BiH", broj 7/14), u kojoj je uz svaku vrstu koja se navodi u dokumentu data i kategorija ugroženosti, te rasprostranjenost vrste.

Kriteriji za klasifikaciju određenih vrsta u jednu od kategorija ugroženosti su definirani od strane IUCN-a. Prema ovoj kategorizaciji postoje sljedeći stepeni ugroženosti: EX - izumrla vrsta, EW - vrsta izumrla u divljini, CR - kritično ugrožena vrsta, EN - ugrožena vrsta, VU - osjetljiva vrsta, NT - vrsta blizu ugroženosti, LC - najmanji stepen zabrinutosti, DD - nedovoljnost podataka i NE - nije evaluirano (shema 3.).

Shema 3. IUCN kategorije ugroženosti vrsta

Legislativni okvir BiH definiše pojmove ugroženosti i kategorije na entitetskom nivou, pa su tako u FBiH članom 8. Zakona o zaštiti prirode ("Službene novine FBiH", broj 66/13) propisane sljedeće kategorije ugroženosti:

- ugrožene vrste čija se ugroženost identifikira na osnovu kriterija Aneksa 3. Direktive o staništima,
- osjetljive vrste za koje se vjeruje da će prijeći u kategoriju ugroženih vrsta u skoroj budućnosti ako uzročni faktori nastave s djelovanjem,
- rijetke vrste sa malobrojnim populacijama, koje trenutno nisu ugrožene, ali bi mogle biti (vrste smještene unutar ograničenih geografskih područja ili koje su rijetke na većem području),
- endemske vrste koje zahtijevaju posebnu pažnju iz razloga specifične prirode njihovog staništa i/ili zbog potencijalne opasnosti od njihovog iskorištavanja u njihovom staništu i/ili zbog potencijalne opasnosti iskorištavanja njihovog položaja kao zaštićene vrste.

Članom 6. Zakona o zaštiti prirode ("Službeni glasnik RS", broj 20/14) definirani su sljedeći pojmovi:

- endemične vrste su vrste koje zahtijevaju posebnu pažnju zbog specifične prirode njihovog staništa ili zbog potencijalne opasnosti od njihovog iskorištavanja u njihovom staništu ili zbog potencijalne opasnosti iskorištavanja njihovog položaja kao zaštićene vrste,
- iščezle vrste u prirodi su one vrste kojih više nema u prirodi ali se jedinke mogu naći u zoološkim vrtovima, botaničkim baštama i drugim mjestima, a koje se mogu *ex situ* metodama uzgajati za potrebe reintrodukcije,
- krajnje ugrožene vrste su vrste suočene sa najvišom vjerovatnoćom iščezavanja u prirodi u neposrednoj budućnosti, što se utvrđuje u skladu sa međunarodno prihvaćenim kriterijumima,
- osjetljive su one vrste za koje se vjeruje da će prijeći u kategoriju ugroženih vrsta u skoroj budućnosti ako uzročni faktori nastave s djelovanjem,
- rijetke vrste su vrste sa malobrojnim populacijama, koje trenutno nisu ugrožene, ali bi mogle biti (vrste smještene unutar ograničenih geografskih područja ili koje su rijetke na većem području),
- ugrožene vrste su vrste čija je ugroženost takva da se suočava sa vrlo velikom vjerovatnoćom da će iščeznuti u prirodi.

Veličina područja ima poseban značaj u procesu konzervacije. Što je manje područje koje neka vrsta nastanjuje to je veća njena ranjivost. Stoga, bilo koja veća promjena, uzrokovana nekim poremećajem, može dovesti do izumiranja vrsta, bez sigurnosti da će populacija kasnije moći zauzeti inicijalno područje ili da će se populacija povećati na osnovu postojećih jedinki iz drugih dijelova područja. Šume koje sadrže koncentraciju rijetkih, vrsta u opasnosti, ugroženih ili endemičnih vrsta, su veoma važne za njihovo očuvanje. Uzimajući u obzir da su ove vrste osjetljive na promjene staništa i prekomjernu eksploataciju šuma, gospodarenje šumama treba da teži ka održanju i poboljšanju njihovih životnih uslova.

Iako se Kriterij 6.2 unutar FSC Principa 6: Okolišne vrijednosti i uticaji, općenito odnosi na rijetke, vrste u opasnosti i ugrožene vrste, materija obrađena u ovom Vodiču se odnosi isključivo na FSC Princip 9: Šume visoke zaštitne vrijednosti, koji uključuje i šumska područja sa kritičnom koncentracijom rijetkih, vrsta u opasnosti, ugroženih ili endemičnih vrsta na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou.

Cilj izdvajanja kategorije HCVF 1.2. jeste definirati kritične vrijednosti, tako da se pokriju odgovarajući rasponi taksonomskih grupa. Za one vrste koje imaju širok areal rasprostranjenja, prioritet za izdvajanje su lokacije koje su već identifikirane kao područja značajnih koncentracija na nacionalnom/entitetskom nivou, i unutar njih, kritična staništa za održavanje ovih koncentracija.

Tabela 11. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 1.2.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 1.2. su šume u kojima je utvrđeno prisustvo rijetkih, vrsta u opasnosti, ugroženih i endemičnih vrsta navedenih u Prilogu III (Ugrožene biljne vrste koje se javljaju u šumskim ekosistemima Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH i Crvenoj listi RS) i Prilogu IV (Ugrožene vrste gljiva u Federaciji Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH), te ostalih vrsta navedenih u entitetskim Crvenim listama.
Prag	Identifikacija HCVF 1.2. podrazumijeva istovremeno ispunjenje sljedećih pragova: 1. Prisustvo održivih populacija vrsta navedenih u Prilozima III i IV ovog Vodiča i entitetskim Crvenim listama; 2. Granice područja određene na osnovu naučno-istraživačkih i stručnih studija; 3. Površina koju identifikirane vrste naseljavaju.

Izvori za identifikaciju

- Zakon o zaštiti prirode FBiH, RS, BD
- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona
- Zakoni o lovstvu na nivou RS, FBiH i BD
- Prilog III (Ugrožene biljne vrste koje se javljaju u šumskim ekosistemima Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH i Crvenoj listi RS)
- Prilog IV (Ugrožene vrste gljiva u Federaciji Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH)
- Crvena lista FBiH i RS
- Lista/mapa zaštićenih područja u BiH
- Lista potencijalnih Natura 2000 staništa u BiH
- Pravni akti o izdvajanju i proglašenju zaštićenih područja
- Planovi upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima
- Šumsko-gospodarske osnove
- Lovno-privredne osnove
- Relevantni stručni i naučni radovi
- Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, muzejima, lokalnim stručnjacima, upraviteljima zaštićenih područja, šumarskim stručnjacima, NVO i lokalnom zajednicom.

Preliminarna procjena

Organizacije koje gospodare/vlasnici šuma treba da u postupku identifikacije HCVF 1.2. uzmu u obzir rijetke, vrste u opasnosti, ugrožene i endemične vrste, navedene u Crvenim listama, a koje se nalaze na području gospodarenja.

Prvi korak u preliminarnoj procjeni je utvrđivanje prisustva svih rijetkih, vrsta u opasnosti, ugroženih i endemičnih vrsta navedenih u Crvenim listama, kao i u ostalim važećim zakonskim propisima na području gospodarenja. Prisustvo ovih vrsta na konkretnom području je moguće provjeriti analizom planova upravljanja zaštićenih područja, šumsko-gospodarskih osnova i dostupne naučne i stručne literature o tom području, zatim traženjem informacija od naučno-istraživačkih institucija, muzeja, botaničkih vrtova, ekoloških NVO, šumarskih, bioloških i lovnih stručnjaka, lokalne zajednice, itd. U slučaju kada su identificirana potencijalna područja HCVF 1.2. neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa HCV 1.2.

Šumska zemljišta koja nisu pokrivena šumom, a spadaju u lovno-produktivne površne ili su neproduktivna, također mogu biti uzeta u razmatranje u fazi preliminarne procjene. Nerijetko su ova područja staništa rijetkih, vrsta u opasnosti, ugroženih i endemičnih vrsta, i mogu biti bogata biodiverzitetom.

U ovoj fazi identifikacije važno je uspostaviti direktnu saradnju sa svim zainteresiranim stranama i pogođenim akterima, a prije svega sa naučno-istraživačkim institucijama. Također, preporučljivo je kontaktirati i nadležne agencije za zaštitu okoliša, lovačka udruženja i saveze, lokalnu zajednicu, te nevladine organizacije koje imaju informacije o rijetkim, vrstama u opasnosti, ugroženim i endemičnim vrstama lociranim na konkretnom području. Na ovaj način lakše će se identificirati šumska područja koja sadrže koncentracije biološkog diverziteta, uključujući endemične vrste i rijetke, u opasnosti ili ugrožene vrste koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou.

Konačna procjena

Ukoliko je na šumskom području identificirana potencijalna HCV 1.2., tada je neophodna konačna procjena, u cilju potvrde da područje zaista sadrži koncentracije endemičnih vrsta i rijetkih, u opasnosti ili ugroženih vrsta iz Priloga III i IV ovog Vodiča i Crvenih lista, te da iste naseljavaju određenu površinu u određenim granicama. U takvim slučajevima, podaci koji su već prikupljeni u toku preliminarne procjene predstavljaju ishodišnu tačku za eventualnu identifikaciju HCVF. Terenski rad je neophodan radi utvrđivanja prisustva i diverziteta vrsta koja naseljavaju šumsko područje, prisustva, veličine i rasprostranjenosti populacije, te stanja očuvanja ovih vrsta. U većini slučajeva je u ovoj fazi, osim šumarskih stručnjaka, potreban i angažman stručnjaka iz drugih oblasti, te neophodna stručna podrška važnih aktera kao što su upravitelji zaštićenih područja, naučne i istraživačke institucije, muzeji, botanički vrtovi, lokalni šumarski stručnjaci, botaničari i lovni stručnjaci, te ekološke nevladine organizacije.

Izdvajanje

Sve šume identificirane kao HCVF 1.2. trebaju biti izdvojene u ovoj fazi što podrazumijeva da je informacije o njima potrebno uključiti u postojeću plansku dokumentaciju šumarskih poduzeća, označiti njihove granice na terenu i izraditi njihove mape (idealno u digitalnom formatu koristeći dostupne WebGIS alate).

Cilj izdvajanja HCVF 1.2. jeste održanje i poboljšanje brojnosti, vitalnosti i održivosti identificiranih koncentracija vrsta, kroz aktivnosti gospodarenja šumskim resursima ili putem bilo kojih drugih aktivnosti. Stoga se ovim područjima treba gospodariti na način da se održavaju ove vrijednosti, a mjere gospodarenja trebaju biti zasnovane na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i radovima, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima. U tom smislu je potrebno izvršiti unapređenje onih dijelova postojeće planske dokumentacije (šumsko-gospodarskih osnova) koji se odnose na zaštitu šuma. Kao i u svim drugim slučajevima, potrebno je insistirati da izdvajanje HCVF postane sastavni dio projektnog zadatka za institucije koje izrađuju plansku dokumentaciju.

Pored šumskih područja na kojima su identificirane vrste iz Priloga III i IV, te vrste sa Crvenih lista, koje se izdvajaju kao HCVF 1.2., moguće je u ovu kategoriju izdvojiti i granične nešumske ekosisteme u kojima su identificirane navedene vrste, pod uslovom da su zadovoljeni zahtjevi koji proizilaze iz pragova.

Mjere gospodarenja

Mjere gospodarenja za kategoriju HCVF 1.2. bi se trebale zasnivati na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i radovima, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima. Gospodarenje ovim područjima mora poštovati režim uspostavljen u cilju osiguranja održanja i poboljšanja diverziteta vrsta.

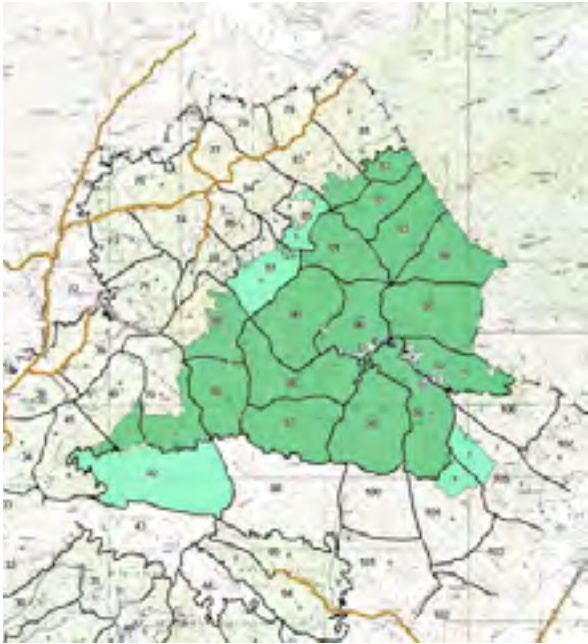
Za ove visoke zaštitne vrijednosti identificirane u šumskim ekosistemima, aktivnosti gospodarenja treba da budu usmjerene u cilju ispunjenja ekoloških zahtjeva identificiranih vrsta (npr. vlažnost, svjetlo itd.), koji bi se trebali odrediti nakon konsultacija sa odgovarajućim stručnjacima. Uzimajući u obzir cikličnu evoluciju šumskih ekosistema, gdje se mlađe razvojne faze odlikuju gustim sklopom, što rezultira nedostatkom svjetla, vode i hranjivih materija, a samim tim i siromaštvom prizemnog sprata zeljastih biljaka, aktivnostima gospodarenja je neophodno osigurati postojanost staništa identificiranih vrsta. Planirane aktivnosti gospodarenja bi trebalo vršiti izvan vegetacione sezone identificiranih vrsta, kako bi se osigurala njihova reprodukcija i održavanje. Također, izvlačenje posječenog drveta bi trebalo vršiti uz minimalne negativne uticaje, radi izbjegavanja oštećenje biljnih vrsta i njihovih podzemnih reproduktivnih organa (rizoma, lukovica).

Aktivnosti u nešumskim ekosistema, koja graniče sa područjima gdje su HCV 1.2. identificirane, ne bi trebale biti izvršene na način da drastično promijene stanište koje identificirane vrste nastanjuju (tj. drenaže, plantaže, prenamjena zemljišta itd.).

Aktivnosti iskorištavanja šuma u susjednim šumskim područjima bi trebalo vršiti izvan sezone vegetacije vrsta, radi održanja reprodukcije i identificiranih vrsta. Konkretno, sječu i izvlačenje bi trebalo vršiti izvan područja (ekosistema) gdje su identificirane populacije vrsta HCV 1.2. Tamo gdje sječu i smjer izvlačenje nije moguće promijeniti, ove aktivnosti gospodarenja bi trebalo izvršavati u pogodno vrijeme (po mogućnosti kada je zemlja smrznuta i/ili pokrivena snijegom), radi izbjegavanja oštećenja biljaka i smanjenja oštećenja tla.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HCVF 1.2. podrazumijeva praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu prisustva održive populacije neke od vrsta navedenih u Prilogu III i Prilogu IV, brojnosti populacije, zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV. Uočene promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati donosiocima odluka, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja diverziteta vrsta.

Slika 4. Karta izdvojenog područja HCVF 1.2. u GJ "Vran planina"

Primjer HCVF 1.2. Šume endemske vrste - bora krivulja u GJ "Vran planina"

Izdvojeno područje kategorije HCVF 1.2 nalazi se u okviru šumske zajednice šume klekovine s borbaševom kozokrvinom (*Lonicera borbasianae-Pinetum mugi* Ht. 1938).

U gospodarskoj jedinici "Vran planina", u okviru Šumarije "Tomislavgrad", izdvojena je šuma koja sadrži visoke zaštitne vrijednosti kategorije HCVF 1.2., površine 1.583,11 ha. Granice izdvojenog područja prikazane su na karti (slika 4.).

5.1.3. HCVF 1.3. Kritično sezonsko korištenje

Mnoge životinjske vrste koriste više staništa tokom različitih faza svog života. Staništa se mogu geografski razlikovati (npr. slučaj selica), ili mogu biti na istom geografskom području, ali imati različitu strukturu i kompoziciju (npr. različiti tipovi ekosistema). Ponekad životinjske vrste koriste neka staništa samo tokom određene godišnje sezone, ili u periodu sa ekstremnim vremenskim uvjetima. U takvim situacijama, ova područja postaju kritična za opstanak populacija koje zavisi od njih. Prema tome, kategorija HCVF 1.3. uključuje šumska područja koja određene vrste koriste samo privremeno u prethodno navedenim slučajevima.

Područja HCVF 1.3. su ključna za postojanje i održavanje određenih vrsta, jer nude staništa tokom kritičnih faza njihovih života (npr. zone gniježđenja, područja hibernacije, ekološki koridori itd.). U ovim fazama vrste se koncentriraju, odnosno sezonski koriste šumska područja koja predstavljaju staništa ključna za njihovo postojanje i održavanje. U Vodiču se pojam "kritično sezonsko korištenje" navodi zbog naglašavanja važnosti ovih staništa za opstanak vrsta, a samim tim i održavanja njihovih koncentracija. Za potrebe identifikacije HCV 1.2. uzete su u obzir jedino vrste prisutne u BiH, koje u određenom periodu svog života zavise od šumskih ekosistema.

Fragmentacija staništa i nepostojanje veza između populacija predstavlja jednu od najvećih prijetnji za opstanak nekih vrsta. U tom smislu, većina šumskih ekosistema može imati značajnu ulogu u opstanku vrsta, zbog čega se mogu smatrati područjima "kritičnog sezonskog korištenja". Šumska područja mogu imati ovaj karakter ukoliko:

- predstavljaju ekološke koridore, utvrđene na osnovu naučnih i stručnih studija,
- osiguravaju povezanost populacija zaštićenih vrsta između područja koja imaju nacionalno, entitetski ili regionalno značajne koncentracije vrsta,
- postojeća mreža zaštićenih područja ne pokriva dovoljno područja kritičnog sezonskog korištenja u smislu površine ili ciljeva zaštite,

- postojeća infrastruktura (kao što su putevi ili naselja), odnosno strukturne karakteristike šumskih ekosistema čine staništa jedinstvenim u smislu održavanja povezanosti između identificiranih populacija.

Treba uzeti u obzir da se neka područja kritičkog sezonskog korištenja ne preklapaju sa administrativnim granicama jednog šumsko-gospodarskog područja. Ovo je posebno važno u uslovima BiH, u kojoj se granice šumsko-gospodarskih područja ne poklapaju uvijek sa prirodnim granicama, nego su određene političko-administrativnim granicama. Stoga, identifikacija HCVF 1.3. zahtijeva kompleksna istraživanja i izradu specijalističkih studija, te uključenje nadležnih organa vlasti, naučno-istraživačkih institucija, organizacija koje gospodare šumama i lovištima, NVO, te lokalne zajednice.

Tabela 12. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 1.3.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 1.3. su šumska područja koja pružaju skloništa za kritične koncentracije vrsta navedenih u Prilogu V (Migratorne vrste u Bosni i Hercegovini) i drugih identificiranih migratornih vrsta u BiH, tokom određenog perioda njihovog života.
Prag	Identifikacija HCVF 1.3. podrazumijeva istovremeno ispunjenje sljedećih pragova: 1. Prisustvo jedinki vrsta navedenih u Prilogu V i drugih identificiranih migratornih vrsta u BiH, koje se nalaze u visokoj koncentraciji tokom kritičnog perioda svog života, a koje može biti u jednom od sljedećih oblika: gnijezda i odmarališta za migratorne i/ili vrste koje žive u kolonijama, područja gniježđenja koja obuhvataju zaštitni pojas od 200-300 metara oko stabala na kojima se vrste gnijezde, stjenovita područja, područja sa starim šupljim stablima, područja hibernacije (slijepi miševi), kolonije (dabrovi), zimska skloništa (divokoze), močvarna područja (vodozemci), područja sa brlozima (mrki medvjedi) i ekološki koridori od ključne važnosti. 2. Lokacija na terenu određena na osnovu naučno-istraživačkih i stručnih studija, prepoznatljiva po entitetsko/nacionalno ili regionalno značajnoj koncentraciji identificiranih vrsta.
Izvori za identifikaciju	- Zakon o zaštiti prirode FBiH, RS, BD - Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Zakoni o lovstvu na nivou RS, FBiH i BD - Crvena lista FBiH i RS - Prilog V (Migratorne vrste u Bosni i Hercegovini) - Direktiva 79/409/EEC o konzervaciji divljih ptica (European Council 1979, 2006) i druge međunarodne konvencije o statusu ptica - Lista/mapa zaštićenih područja u BiH - Lista potencijalnih Natura 2000 staništa u BiH - Pravni akti o izdvajanju i proglašenju zaštićenih područja - Planovi upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima - Šumsko-gospodarske osnove - Lovno-privredne osnove - Relevantni stručni i naučni radovi - Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, muzejima, lokalnim stručnjacima, upraviteljima zaštićenih područja, šumarskim i lovnim stručnjacima, lovnim društvima, NVO, lokalnom zajednicom.

Preliminarna procjena	Preliminarna procjena podrazumijeva utvrđivanje prisustva svih vrsta faune koje naseljavaju područje kojim se gospodari tokom kritičnog sezonskog korištenja. Prisustvo ovih vrsta na konkretnom području je moguće provjeriti analizom postojećih mapa, lovno-privrednih osnova, planova upravljanja zaštićenih područja, dostupne naučne i stručne literature o tom području ili drugih izvora informacija koji pomažu u definiranju područja koja sadrže ili mogu sadržavati važne sezonske koncentracije vrsta iz Priloga V (Migratorne vrste u Bosni i Hercegovini). U fazi preliminarne procjene važno je uspostaviti direktnu saradnju sa svim zainteresiranim stranama i pogođenim akterima, a prije svega sa naučno-istraživačkim institucijama, lovačkim udruženjima i savezima, šumarskim stručnjacima, NVO i lokalnom zajednicom. Na taj način će se lakše identificirati šumska područja koja sadrže koncentracije vrsta tokom kritičnog perioda njihovog života koje su značajne na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou. Ukoliko su takva potencijalna područja identificirana, neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa HCV 1.3.
Konačna procjena	U slučaju kada rezultati preliminarne procjene ukazuju da identificirana šumska područja mogu sadržavati potencijalne HCV 1.3. neophodna je konačna procjena, u cilju potvrde da područje zaista sadrži kritične sezonske koncentracije vrsta iz Priloga V tj. da sadrži odmarališta na migracionim rutama, kritične ekološke koridore ili skloništa. Podaci koji su prikupljeni tokom faze preliminarne procjene mogu predstavljati ishodišnu tačku za eventualnu identifikaciju HC VF. Međutim, terenski rad je neophodan radi utvrđivanja prisustva kritične sezonske koncentracije vrsta, veličine populacije, te vitalnosti ovih vrsta. U većini slučajeva je u ovoj fazi, osim šumarskih stručnjaka, obavezan angažman stručnjaka iz drugih oblasti (npr. lovci), te neophodna stručna podrška aktera kao što su naučno-istraživačke institucije, lovačka udruženja i savezi, te ekološke nevladine organizacije.
Izdvajanje	Šume identificirane kao HC VF 1.3. trebaju biti izdvojene u ovoj fazi radi očuvanja i poboljšanja veličine, vitalnosti i održivosti važnih koncentracija vrsta, održavanjem staništa i prirodnih resursa od kojih zavise. Ovo podrazumijeva da se informacije o HC VF 1.3. uključe u postojeću plansku dokumentaciju šumarskih poduzeća, označe granice izdvojenog područja na terenu i izrade mape. Izdvojenim područjima se treba gospodariti na način da se održavaju HCV 1.3., a mjere gospodarenja trebaju biti zasnovane na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i studijama, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima. Nadalje, potrebno je izvršiti unapređenje dijelova postojeće planske dokumentacije (šumsko-gospodarskih osnova) u segmentima koji se odnose na zaštitu šuma (plan šumskouzgojnih radova i plan zaštite šuma). U slučaju da identificirana područja kritičkog sezonskog korištenja zauzimaju više šumsko-gospodarskih područja, potrebno je izvršiti harmonizaciju postojećih šumsko-gospodarskih osnova konkretnih područja u dijelu koji se odnose na zaštitu šuma. Konačno, u procesu izdvajanja je neophodno osigurati uključenost javnosti i svih zainteresiranih grupa, a posebno ekoloških nevladinih organizacija i lovačkih organizacija.
Mjere gospodarenja	Gospodarenje područjima izdvojenim u kategoriji HC VF 1.3. bi se trebalo zasnivati na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i studijama, uključujući konsultacije sa stručnjacima i lovačkim organizacijama. Aktivnosti gospodarenja ovim područjima moraju poštovati režim uspostavljen u cilju osiguranja održanja i poboljšanja diverziteta vrsta. To konkretno podrazumijeva da aktivnosti gospodarenja moraju osigurati tišinu tokom kritičnih perioda u onim područjima gdje su identificirane određene koncentracije vrsta navedene u Prilogu V. Predložene mjere gospodarenja trebaju rezultirati kreiranjem ekoloških sukcesija koje će osigurati kontinuitet šumske vegetacije i očuvanje strukture šumskih sastojina, stvarajući time adekvatna staništa za vrste kritičnog sezonskog korištenja. Konkretno mjere gospodarenja trebaju biti implementirane u zavisnosti od ekoloških potreba vrsta i na osnovu konsultacija sa relevantnim stručnjacima. Za HC VF 1.3. koja su dio zaštićenih područja mjere gospodarenja se u najvećoj mjeri trebaju oslanjati na već postojeće planove upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HC VF 1.3. odnosi se na praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu prisutnosti jedinki identificiranih vrsta, koncentracija jedinki tokom kritičnog perioda života, broja gnijezda i odmarališta za migratorne i/ili vrste koje žive u kolonijama, promjena površina područja gniježđenja, broja šupljih stabala, promjena površina područja hibernacije, broja kolonija, broja zimskih skloništa, broja jazbina i brloga, promjena površina ekoloških koridora od ključne važnosti itd., te zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV.

O identificiranim promjenama je potrebno periodično i redovno izvještavati donosioce odluka, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja diverziteta vrsta.

Lov

U BiH je lov važna sportsko-rekreativna aktivnost, koja ima određene ekonomske efekte, te poseban značaj za korisnike lovišta i ostale ljubitelje prirode. Međutim, lov može imati i ozbiljan negativan utjecaj na životinjske vrste. FSC u principu 9.3 zahtijeva adekvatno upravljanje aktivnostima lova, ribolova, hvatanja životinjskih vrsta itd. To je važan segment u gospodarenju onim šumama visoke zaštitne vrijednosti koje imaju visoku koncentraciju rijetkih, ugroženih i vrsta u opasnosti. U tom smislu je potrebno voditi računa o sljedećim aspektima:

- Koje vrste životinja se nalaze unutar područja HC VF,

- Koje vrste životinja su uhvaćene, odstreljene ili stradale na drugi način u HC VF,

- Koje su interesne grupe uključene u lov (članovi koji love radi rekreacije, članovi lokalnih zajednica koji posjeduju odobrenje za komercijalni lov itd.)

S obzirom da je lovstvo zakonski regulirana aktivnost, organizacije koje gospodare šumom/vlasnici šuma bi trebali blisko sarađivati sa korisnicima lovišta, nadležnim organima vlasti i lokalnom zajednicom, radi sprovođenja svih zakonski dozvoljenih i preporučenih aktivnosti u cilju sprečavanja ilegalnog lova. Potrebno je periodično provjeravati (monitoring) uticaj legalnog lova na populaciju vrsta koje se love u HC VF, i zajedno sa donosiocima odluka, naučno-istraživačkim institucijama, nevladinim organizacijama, lovačkim društvima, šumarskim i lovnim stručnjacima, definirati korektivne aktivnosti koje bi dovele do smanjenja eventualnih negativnih uticaja.

5.2. HCVF 2. Ekosistemi na nivou pejzaža i mozaici

U kategoriju HCVF 2. se mogu svrstati svi šumski ekosistemi koji sadrže održive populacije većine ili svih vrsta koje se na tom području javljaju u prirodnom obliku, i čiji ekološki procesi, distribucija i brojnost vrsta su u potpunosti ili relativno nepromijenjeni ljudskim aktivnostima. Ovakva šumska područja bi trebala zauzimati velike površine, biti minimalno pogođena antropogenim uticajima, te posjedovati izuzetnu prirodnu strukturu značajnu na nacionalnom, regionalnom ili globalnom nivou. Ovakvi tipovi šumskih ekosistema su sve rjeđi zbog čega su izuzetno važni na globalnom nivou. Nerijetko se dešava da velika šumska područja koja se odlikuju prirodnim atributima (struktura i prirodna kompozicija), te vitalnim populacijama, čine dio formalno zaštićenog područja (spomenici prirode, nacionalni parkovi, područja Natura 2000 itd.).

U prirodi šumski ekosistemi formiraju mozaike sa drugim tipovima ekosistema (npr. močvarama, pašnjacima, kanjonima itd.). Upravo ovakvi uslovi staništa (mozaici) su neophodni za opstanak mnogih životinjskih vrsta koje koriste različite tipove ekosistema tokom različitih faza svog života. Stoga se ova kategorija HCVF odnosi na mozaike u cjelini, a ne samo na šumska područja. Potrebno je naglasiti da uslov "prirodnosti" ovakvih pejzaža ne treba biti izostavljen.

Proces izdvajanje HCVF 2. treba imati za cilj očuvanje preostalih šuma koje čine mozaik zajedno sa drugim ekosistemima, a na koje je ljudski faktor imao minimalan uticaj, koje imaju funkciju održavanja veličine i strukture, te očuvanja održive populacije vrsta u njihovom prirodnom stanju. Prisustvo održive populacije većine ili svih vrsta koje se javljaju u njihovom prirodnom stanju, označava dobru povezanost prirodnih atributa unutar staništa i povezanost između različitih staništa.

Za ove šume visoke zaštitne vrijednosti uslov "značajnosti" može biti ispunjen ukoliko identificirani prirodni pejzaži uključuju šume izvanredne prirodne strukture. To su prije svega šume sa prirodnom kompozicijom i netaknutom strukturom, ili šume sa minimalnim antropogenim uticajima. U kategoriju HCVF 2. mogu se uključiti i dijelovi šuma u kojima su vidljivi antropogeni uticaji koji mijenjaju njenu kompoziciju, ali oni moraju služiti kao tampon zona, štiteći karakteristike drugih dijelova netaknutih šuma. Iako postoje mišljenja da HCVF 2. mogu uključivati i šume u kojima su se nakon ljudske intervencije samostalno regenerirale prirodne vrste na više od 50% područja, s obzirom da ovakve šume ne ispunjavaju uslov "prirodnosti" neophodan za određivanje HCVF 2., preporuka je da se šume sa antropogenim uticajem ne uključuju u proces izdvajanja.

U pravilu ova područja zauzimaju značajno velike površine, stoga ne moraju biti ograničena na jedno gospodarsko područje, entitet ili državu, jednog vlasnika ili nadležnost jedne organizacije. Važno je adekvatnim mjerama gospodarenja održavati ili poboljšavati attribute HCV 2. na nivou cijelog identificiranog područja (pejzaža). Gospodarenje ovim pejzažima bi trebalo biti zasnovano na principu participacije, idealno na državnom/regionalnom nivou, uključivanjem svih relevantnih nadležnih organizacija koje gospodare šumama, uz jasno definirano razgraničenje po pitanju nadležnosti i odgovornosti za primjenu odgovarajućih mjera gospodarenja. Važno je napomenuti da svrha izdvajanja HCVF 2. nije u stvaranju "prirodnih svetišta" bez ikakvog ljudskog prisustva, već u osiguranju da mjere gospodarenja održavaju "prirodnost" ekosistema. Konačno, izdvajanje HCVF 2. se ne vrši s ciljem stvaranja potpuno netaknutih već prirodnih pejzaža, koji mogu osigurati očuvanje ekoloških procesa i održanje biljnih i životinjskih vrsta.

Tabela 13. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 2.

Definicija	Veliki šumski pejzaži, i mozaici ekosistema, koje karakteriše prirodnost u pogledu strukture, kompozicije i ekoloških procesa, i koji sadrže održive populacije autohtonih vrsta u njihovom prirodnom stanju distribucije i veličine.
Prag	Identifikacija HCVF 2. podrazumijeva istovremeno ispunjenje sljedećih pragova: - Prisustvo šumskih ekosistema površine veće od 10.000 ha, od kojih je najmanje 80% površine pokriveno prirodnim šumama pravilne strukture a najmanje 10% površine bez tragova antropogenog uticaja. - Prisustvo svih ili većine vrsta koje se prirodno javljaju u ovim ekosistema, u kojem su brojnost, distribucija i reproduktivni kapacitet vrsta slični prirodnim procesima.
Izvori za identifikaciju	- Zakon o zaštiti prirode FBiH, RS, BD - Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Lista/mapa zaštićenih područja u BiH - Prilog II (Lista zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini) - Prilog IX (Potencijalni Natura 2000 lokaliteti u Bosni i Hercegovini) - Corine Land Cover (EEA) - Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja - Satelitski snimci pejzaža - Mape netaknutih šumskih pejzaža (Green Peace) - Pravni akti o izdvajanju i proglašenju zaštićenih područja - Planovi upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima - Šumsko-gospodarske osnove - Relevantni stručni i naučni radovi - Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, upraviteljima zaštićenih područja, šumarskim stručnjacima, NVO, lokalnom zajednicom.

Preliminarna procjena

Organizacije koje gospodare/vlasnici šuma treba da u postupku identifikacije uzmu u obzir sve šume kojima gospodare, a koje sadrže održive populacije većine ili svih vrsta koje se javljaju u prirodnom obliku, i čiji ekološki procesi, ekološke sukcesije, distribucija i brojnost vrsta, su u potpunosti, ili relativno nepromijenjeni ljudskim aktivnostima. Inicijalni korak u preliminarnoj procjeni podrazumijeva utvrđivanje prisustva šumskih ekosistema na nivou pejzaža i mozaika na području gospodarenja. Identifikaciju ovih područja je moguće izvršiti uključivanjem svih relevantnih nadležnih tijela i specijalističkih organizacija, i analizom planova upravljanja zaštićenih područja, šumsko-gospodarskih osnova, te dostupne naučne i stručne literature o tom području, radi utvrđivanja preklapanja šumsko gospodarskih područja sa pejzažom u konkretnom području, te zadovoljenja već spomenutih pragova.

Ukoliko su identificirane HCV 2. koje zadovoljavaju zahtjeve praga, šumska područja se mogu izdvojiti kao HCVF 2. bez provođenja narednog koraka (konačna procjena). Međutim, u slučaju kada su identificirana potencijalna područja HCVF 2, neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa HCV 2.

Konačna
procjena

U slučaju kada nedostaju informacije o potencijalnom HCVF 2. području, pogotovo kada su u pitanju površine koje se protežu na nekoliko političko-administrativnih jedinica, neophodna je konačna procjena. Podaci koji su već prikupljeni tokom preliminarne procjene predstavljaju korisnu polaznu tačku za eventualnu identifikaciju HCVF, međutim nedostatak konkretnih informacija zahtijeva potpuniju analizu i izlazak na teren. Ukoliko rezultat konačne procjene pokaže da su zahtjevi praga ispunjeni, područje se može odrediti kao HCVF 2. U ovoj fazi, osim šumarskih stručnjaka, potreban je i angažman stručnjaka iz drugih specijalističkih oblasti.

Izdvajanje

Sve šume koje su uključene u definirano područje i koje ispunjavaju zahtjeve praga mogu se izdvojiti kao HCVF 2. Relevantne informacije o ovim šumama je potrebno uključiti u postojeću plansku dokumentaciju, označiti njihove granice na terenu i izraditi njihove mape. Važno je napomenuti da izdvajanje ovih HCVF 2. ne treba biti ograničeno na administrativne odjele i entitete, već pratiti prirodne granice, obuhvaćajući prema potrebi i više odjela, sve entitete, pa čak i druge države, štiteći time cjelovitost pejzaža. U slučaju da HCVF 2. čine dio zaštićenih područja izrada Elaborata HCVF se u najvećoj mjeri treba oslanjati na podatke iz postojeće planske dokumentacije za konkretna zaštićena područja. To podrazumijeva harmonizaciju sadržaja postojeće šumarske planske dokumentacije (šumsko-gospodarska osnova) sa planskom dokumentacijom zaštićenih područja. Također, harmonizaciju šumsko-gospodarskih osnova je potrebno izvršiti i u slučaju da HCVF 2. zauzima više šumsko-gospodarskih područja. Na terenu je potrebno izvršiti usklađivanje oznaka granica zaštićenih područja, granica HCVF i prostorno-uređajnih šumarskih jedinica. Konačno, u procesu izdvajanja je potrebno osigurati punu participaciju i učešće javnosti i svih zainteresiranih grupa.

Mjere
gospodarenja

Kada HCVF 2. čini dio zaštićenog područja mjere gospodarenja se u najvećoj mjeri oslanjaju na već postojeće planove upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima. To konkretno znači da gospodarenje HCVF-om mora poštovati režim uspostavljen u cilju osiguranja svrhe proglašenja zaštićenog područja. Mjere gospodarenja HCVF 2. ne podrazumijevaju ograničenje u svim aktivnostima predviđenim postojećom planskom dokumentacijom, već trebaju biti usmjerene na osiguranje dodatnih mjera predostrožnosti kako bi se očuvale karakteristike pejzaža u cijeloj šumi. Prema tome, mjere gospodarenja mogu biti usmjerene, ali ne i ograničene, na zabranu promjene namjene zemljišta, zabranu infrastrukturnih radova koji će dovesti do fragmentacije staništa, zabranu intervencija u smislu sječe ili sakupljanja sekundarnih šumskih proizvoda u prirodnim šumama bez odobrenja nadležnih organizacija. S druge strane, mogu biti dozvoljene odgovarajuće intervencije koje održavaju prirodne šumske karakteristike i populacije vrsta važnih za očuvanje ekosistema u prirodnom stanju, te aktivnosti gospodarenja kao što su sanitarne ili selektivne sječe. U dijelovima šumskih ekosistema sa antropogenim uticajem, mjere gospodarenja mogu biti usmjerene na ponovnu obnovu.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HCVF 2. odnosi se na praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu promjena površina koje zauzimaju prirodne šume, sekundarne šume i šume pod antropogenim uticajima, zatim prisustva, promjene brojnosti, distribucije i reproduktivnih kapaciteta autohtonih vrsta, te zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV. Sve promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati donosiocima odluka, kako bi se odredile adekvatne mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja ekosistema na nivou pejzaža i mozaika.

5.3. HCVF 3. Ekosistemi i staništa

Treća kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti (HCVF 3.) uključuje rijetke i ugrožene ekosisteme i staništa koji su značajni na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou. Očuvanje biodiverziteta podrazumijeva održavanje svih ekosistema, uključujući i one koji su rijetki i ugroženi zbog prirodnih uslova ili ljudskih aktivnosti. U većini slučajeva, samo dijelovi ekosistema i staništa su uključeni u postojeća zaštićena područja koja su usmjerena ka očuvanju biodiverziteta. Prema tome, potrebno je provesti adekvatne mjere gospodarenja na ekosistemima i staništima koja se nalaze i izvan zaštićenih područja, pri čemu je prioriteto očuvanje rijetkih ekosistema, bez obzira na razlog njihove rijetkosti, ugroženosti i fragilnosti. Kategorija HCVF 3. uključuje jedino ona šumska područja koja su locirana u ugroženim i ekosistemima koji su u opasnosti ili sadrže takve ekosisteme. Ova područja mogu biti dio ekosistema koji su bili rasprostranjeni u prošlosti, ali su u znatnoj mjeri uništeni raznim ljudskim aktivnostima, ili ekosistema koji su prirodno rijetki zbog ograničenosti prirodnih uslova neophodnih za njihov razvoj. Također, ovom kategorijom su obuhvaćeni i ekosistemi koji sadrže rijetke asocijacije nekih vrsta čije populacije su male i izolovane. Važno je napomenuti da se šumski ekosistemi u kojima se nalaze autohtone vrste koje nisu rijetke ili nisu u opasnosti, ne izdvajaju kao HCVF 3.

U nekim slučajevima HCVF 3. obuhvataju samo dio šumsko-gospodarskog područja, stoga je potrebno kada god je to moguće, za primjenu specifičnih i jedinstvenih mjera gospodarenja koje doprinose održanju HCV 3. izdvojiti ekosistem kao posebnu cjelinu. Ukoliko je izdvojeno područje suviše malo da opravda formiranje zasebne prostorne cjeline, adekvatne mjere gospodarenje (usmjerene na zaštitu ekosistema) je potrebno primijeniti na većoj površini. Mjere gospodarenja izdvojenim područjima bi trebale da teže očuvanju atributa HCV 3. To konkretno podrazumijeva da mjere gospodarenja koje se odnose na iskorištavanje šuma ne moraju nužno biti isključene.

U HCVF 3. je moguće uključiti i dijelove ekosistema koji nisu ugroženi ili rijetki, ali su izuzetno vrijedni u smislu očuvanja diverziteta na regionalnom nivou. Primjeri ovakvih ekosistema su Natura 2000 staništa od evropskog značaja. Područja Natura 2000 su definisana EU Direktivom o zaštiti prirodnih staništa i divlje faune i flore (engl. Council Directive 92/43/EEC) i Direktivom o zaštiti ptica (engl. Council Directive 79/409/EEC; 2009/147/EC). Izdvajanje ovih staništa je obavezno za članice Evropske unije, zbog čega u BiH ne postoji jedinstvena klasifikacija habitatnih tipova, niti karta koja bi mogla biti osnova za odabir ovih staništa. Međutim, kreirana je referentna lista tipova staništa prisutnih u BiH iz Aneksa I Direktive o staništima, koja može predstavljati osnovu za odabir područja Natura 2000.

Tabela 14. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 3.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 3. su šumska područja koja sadrže rijetke, u opasnosti ili ugrožene ekosisteme, ili šumska područja koja su locirana u rijetkim, u opasnosti ili ugroženim ekosistemima. Ova kategorija može obuhvatati sljedeće tipove šumskih ekosistema: - Šume male gustine, žbunje i oligotrofne i eutrofne močvare, - Rijetke, reliktnе, u opasnosti ili ugrožene šume i šikare, - Reliktne šumske ekosisteme (uključujući i rijetke i ugrožene vrste), - Šumske ekosisteme kompozicijske i strukturne složenosti, - Primarne šumske ekosisteme u kojima se nalaze vrijedna i stara stabla.
Prag	Prisustvo šumskih zajednica iz Priloga XI (Procijenjene ugrožene šumske zajednice u Bosni i Hercegovini) pronađenih u definisanim ekosistemima, a koje su u povoljnom stanju očuvanja. Prisustvo staništa iz Priloga VIII (Tipovi staništa od evropskog značaja (Natura 2000) identificirani na području Bosne i Hercegovine) i Priloga X (Lista šumskih staništa u Bosni i Hercegovini iz aneksa I Direktive o staništima).

Prag	Površina od minimalno 10 ha na kojoj se nalazi grupa vrijednih ili rijetkih, starih ali zdravih stabala, prečnika većeg od 80 cm. U slučaju pojedinačnih stabala, minimalna površina od 1 ha za jedno stablo.
Izvori za identifikaciju	- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Corine Land Cover (EEA) - Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja - Prilog VIII (Tipovi staništa od Evropskog značaja (Natura 2000) identificirani na području Bosne i Hercegovine) - Prilog IX (Potencijalni Natura 2000 lokaliteti u Bosni i Hercegovini) - Prilog X (Lista šumskih staništa u Bosni i Hercegovini iz aneksa I Direktive o staništima) - Prilog XI (Procijenjene ugrožene šumske zajednice u Bosni i Hercegovini) - Pravni akti o izdvajanju i proglašenju zaštićenih područja - Planovi upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima - Šumsko-gospodarske osnove - Relevantni stručni i naučni radovi o šumskoj vegetaciji - Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, upraviteljima zaštićenih područja, šumarskim stručnjacima, NVO, lokalnom zajednicom.
Preliminarna procjena	Organizacije koje gospodare/vlasnici šuma treba da u postupku identifikacije HCVF 3. uzmu u obzir rijetke, u opasnosti ili ugrožene ekosisteme, ili šumska područja koja su locirana u rijetkim, u opasnosti ili ugroženim ekosistemima, a koje se nalaze na području gospodarenja. U preliminarnoj procjeni vrši se utvrđivanje prisustva svih ekosistema koji zadovoljavaju uslove praga. Prisustvo ovih ekosistema na konkretnom području je moguće provjeriti analizom planova upravljanja zaštićenih područja, šumsko-gospodarskih osnova i dostupne naučne i stručne literature koja se odnosi na to područje, radi provjere povezanosti šuma i staništa sa rijetkim, u opasnosti ili ugroženim ekosistemima i prisustva primarnih šuma. Područja se mogu izdvojiti kao HCVF 3. ukoliko su identificirane HCV 3. i uslovi praga ispunjeni. Kada je neizvjesno prisustvo HCV 3. neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa.
Konačna procjena	Ukoliko je na šumskom području identificirana potencijalna HCV 3., tada je neophodna konačna procjena, u cilju potvrde da područje zaista sadrži rijetke, u opasnosti ili ugrožene ekosisteme, ili da su šumska područja locirana u rijetkim, u opasnosti ili ugroženim ekosistemima. Ova faza je neophodna jedino kada se ne može potvrditi prisustvo HCV 3. iz analiziranih izvora, već je potrebno izvršiti procjenu na terenu. Konačna procjena je neophodna u sljedećim slučajevima: - Kada ekosistemi nisu prepoznati kao područja iz Priloga XI (Procijenjene ugrožene šumske zajednice u Bosni i Hercegovini) ili potencijalna staništa Natura 2000, i kada se oni ne mogu jasno identificirati (tj. potvrditi) koristeći dostupne podatke (mape, istraživanja, studije itd.), ali sadrže potencijalne attribute HCV 3, - Ukoliko su potencijalna područja identificirana, na osnovu usporedbe sa tipovima šuma iz Priloga XI i staništima Natura 2000, ali je još uvijek potrebno izvršiti terensko ispitivanje radi potvrde prisustva atributa, - Ukoliko je identificirano prisustvo atributa HCV 3., međutim još uvijek nije utvrđena tačna lokacija i granice područja, - U slučaju nejasnoća u postojanju povoljnog statusa očuvanja ekosistema.
	U većini slučajeva u ovoj fazi je, osim šumarskih stručnjaka, potreban i angažman stručnjaka iz drugih srodnih oblasti.

Izdvajanje

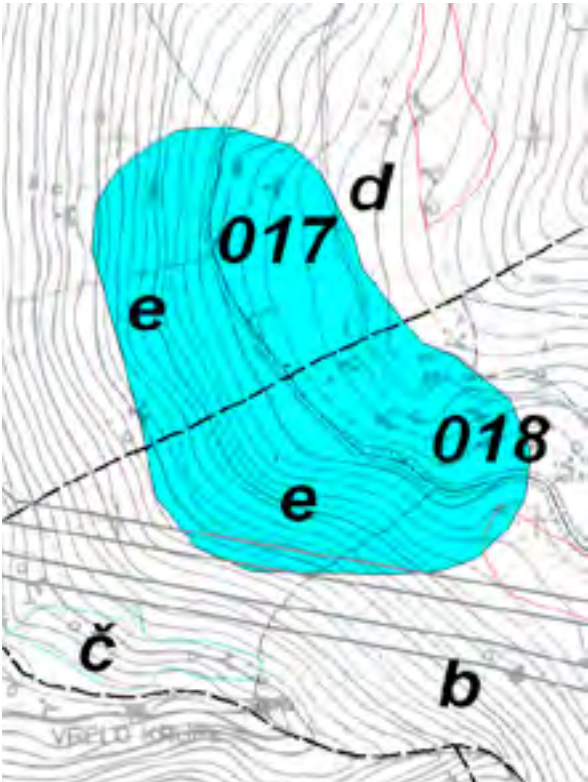
Svi šumski ekosistemi identificirani u prethodnom koraku se mogu izdvojiti kao HCVF 3., prilikom čega se informacije o njima trebaju uključiti u postojeću plansku dokumentaciju, označiti njihove granice na terenu i izraditi njihove mape. HCVF 3. je sam po sebi ekosistem, koji može obuhvatiti cijelo šumsko-gospodarsko područje ili samo njegov dio (tj. neke odjele). Izdvajanje treba osigurati da mjere gospodarenja održavaju i poboljšavaju status očuvanja ekosistema bez značajnih gubitaka u smislu rasprostranjenosti i kvalitete (potencijalne tampon zone također trebaju biti uključene u HCVF 3.). Izrada Elaborata HCVF se u najvećoj mjeri treba oslanjati na podatke iz postojeće planske dokumentacije uz punu participaciju i učešće javnosti i svih zainteresiranih grupa, a posebno ekoloških nevladinih organizacija i institucija koje se bave zaštitom prirode.

Mjere
gospodarenja

Mjere gospodarenja za kategoriju HCVF 3. u najvećoj mjeri treba da osiguraju stabilnost izdvojenih ekosistema i zaštitu identificiranih vrijednosti. Detaljne mjere gospodarenja trebaju da budu implementirane u zavisnosti od konkretnog slučaja, određenih ekoloških potreba i na osnovu konsultacija sa relevantnim stručnjacima iz oblasti zaštite, uzgajanja i uređivanja šuma. Međutim, ukoliko su ekosistemi, koji obuhvataju drvenaste vrste kombinirane sa drugim vrstama vegetacije, okruženi močvarnim zemljištem, intervencije bi trebale biti ograničene na sanitarnu sječu radi održanja hidrološke ravnoteže. U rijetkim ili ugroženim šumskim zajednicama, mjere gospodarenja trebaju biti ograničene na aktivnosti sanacije šteta uzrokovih prirodnim nepogodama ili antropogenim uticajima u cilju obnove staništa. U ekosistemima gdje se pojavljuje drveće i grmlje ugroženo antropogenim djelovanjem, trebale bi biti dozvoljene samo mjere gospodarenja koje doprinose očuvanju i vraćanju povoljnog stanja očuvanja ekosistema. U prirodnim šumskim ekosistemima kompozicijske i strukturne složenosti, adekvatan set mjera gospodarenja bi se trebao primjenjivati za svaki tip ekosistema, sa posebnim naglaskom na održavanje kompozicijske i strukturne složenosti. U primarnim šumskim ekosistemima, u kojima se nalaze vrijedna i stara stabla, intervencije ne bi trebale biti dozvoljene.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HCVF 3. podrazumijeva praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu stanja njihove očuvanosti, promjena površina ekosistema u kojima se nalaze vrijedna i stara stabla, zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotских faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV. Promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati ključnim akterima, kako bi se odredile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja staništa i ekosistema.

Slika 5. Stanište jedinki *Sorbus latifolia* u okviru Gospodarske jedinice Zujevina (Izvor: Avdibegović, et al. 2012. *ibid*)

Primjer HCVF 3.
Staništa širokolisne mukinje - *Sorbus latifolia* (Lamarck) Persoon

Lokaliteti koje nastanjuju jedinke *Sorbus latifolia* na području planine Igman predstavljaju simpatrijska područja roditeljskih vrsta *S. aria* i *S. torminalis*. Analiza flora i indeksa flore potvrdila je da ova vrsta nije poznata u drugim susjednim zemljama, te također nije potvrđen niti jedan nalaz o prisustvu ove vrste u drugim dijelovima BiH. Identificirano stanište je degradirano uslijed gole sječe u prošlosti i predstavlja sukcesivni stadij vegetacije, sa tendencijom stvaranja vrlo gustog sklopa u budućnosti (trenutna pokrovnost je procijenjena na skoro 80% a visina na 3 m), što predstavlja potencijalnu opasnost za očuvanje budućih potomačkih generacija *S. latifolia*.

Područje u kojima je registrirana *S. latifolia* pripada 17. i 18. odjelu Gospodarske jedinice Zujevina (910 m.n.v., ekspozicija SE, 06515656 E, 04846763 N, nagib 10), koje karakterišu gazdinske klase bukovo-jelovih šuma (u odjelu 17.) i izdanačkih hrastovih šuma (u odjelu 18.).

5.4. HCVF 4. Kritične usluge ekosistema

Šumarstvo kao specifična ljudska djelatnost i privredna grana, u najširem smislu se može definirati kao kontinuiran, dinamičan i složen odnos između čovjeka i šume. Zahtjevi u odnosu na šumske resurse su različiti, od interesa pretežno ekonomskog karaktera do obezbjeđenja općekorisnih funkcija šuma (usluga šumskih ekosistema) za društvo. U nekim slučajevima zaštitne funkcije šume mogu biti od ključne važnosti za lokalne zajednice (npr. šume koje služe za zaštitu zemljišta, vode, naselja, privrednih objekata itd.). Općekorisne funkcije šuma (usluge šumskih ekosistema) su jasno prepoznate u legislativnom okviru sektora šumarstva oba entiteta, pa su tako, članom 39. Zakona o šumama FBiH iz 2002. zaštitne šume definirane kao:

- "Šume koje prvenstveno služe za zaštitu zemljišta na strmim terenima i zemljišta podložnog eroziji, bujicama, klizištima ili ostrim klimatskim uslovima koji ugrožavaju postojanje samih šuma;
- Šume čiji je glavni zadatak zaštita naselja, privrednih i drugih objekata kao što su saobraćajnice, energetski objekti, objekti telekomunikacione infrastrukture, zaštita izvorišta i korita vodotoka, obale vodnih akumulacija, kao i šume koje su podignute kao zaštitni pojasevi, odnosno služe protiv prirodnih nepogoda ili katastrofičnih ili stihijskih efekata ljudskog djelovanja".

Pomenuti Zakon takođe predviđa da u cilju "...obezbijedenja njihove zaštite ili specijalnog sistema gazdovanja, određene šume mogu biti proglašene zaštitnim šumama ili šumama s posebnom namjenom. Njima će se gazdovati na način kojim će se obezbijediti ostvarivanje namjene prema kojoj su te šume proglašene". Slične odredbe o zaštitnim šumama propisane su i članom 6. Zakona o šumama RS iz 2008. godine na sljedeći način: "Zaštitne šume su šume koje prvenstveno služe zaštititi zemljišta i voda, naselja, infrastrukturnih i drugih objekata i ostale imovine". Atributi, odnosno općekorisne funkcije šuma se mogu smatrati visoko zaštitnim vrijednostima ukoliko njihov gubitak može proizvesti ozbiljan ili nepovratan negativan uticaj na životnu sredinu ili na dobrobit lokalnog stanovništva. Upravo izdvajanje HCVF 4. ima za cilj da identifikuje ovakva područja i da spriječi povećanje ranjivosti ili rizika od narušavanja okolišnih funkcija šuma. S obzirom da postoji nekoliko odvojenih okolišnih funkcija šuma, ova kategorija HCVF se dalje dijeli u tri potkategorije:

- HCVF 4.1. Šume značajne za reguliranje vodnog režima
- HCVF 4.2. Šume značajne za kontrolu erozije
- HCVF 4.3. Šume značajne za poljoprivredna zemljišta i kvalitet zraka.

5.4.1. HCVF 4.1. Šume značajne za reguliranje vodnog režima

Šume u značajnoj mjeri utiču na hidrološki režim riječnih slivova, tako da one imaju važnu ulogu u sprečavanju poplava, regulaciji protoka i poboljšanju kvalitete vode. Međutim, ovo ne podrazumijeva da sve šume u riječnim slivovima imaju visoko zaštitnu vrijednost, te da trebaju biti izdvojene kao HCVF. Jedino šume koje su važne za reguliranje vodnog režima, sprečavanje degradacije vodozahvatnih područja, sprečavanje prirodnih nepogoda kao što su bujice, poplave i sl. se mogu izdvojiti kao HCVF. Što je veći rizik od pojave takvih situacija, veća je mogućnost da ta šuma predstavlja ključnu važnost za održavanje ovih funkcija. Ova potkategorija HCVF uključuje šume koje osiguravaju stabilnost vodnog režima i zaštitu vodozhatnih područja, sprečavaju poplave i prekomjerne nanose u riječnim slivovima, te pružaju zaštitu obalama rijeka.

Tabela 15. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 4.1.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 4.1. su zaštitne šume oko izvorišta važnih za lokalnu zajednicu, šume locirane na padinama oko rezervoara i prirodnih jezera koja predstavljaju izvore pitke vode za lokalne zajednice, šume locirane u bujičnim slivovima i oko zemljišta sa velikim nanosom mulja, priobalne šume oko riječnih i močvarnih korita koje smanjuju rizike od poplava, te šume koje štite staništa i vrste kojima je voda ključan faktor opstanka.
Prag	- Šume locirane blizu izvorišta, minimalnog poluprečnika 100 m od izvora, koje imaju zaštitnu ulogu za izvore pitke vode iz kojih se snadbijevaju lokalne zajednice, - Prisustvo šuma u područjima bujičnih slivova koji se nalaze u blizini naselja ili privrednih objekata bitnih za lokalnu zajednicu, - Šume koje se nalaze uz obale rijeka ili močvara, u poplavnim područjima ili zonama sa branama, u područjima gdje je sprječavanje i kontrola poplava od ključne važnosti, minimalno 500 m oko ruba vode (površina može zavisiti od nagiba terena i stanišnih karakteristika), - Prisustvo šuma na staništima koje naseljavaju vrste kojima je voda ključni faktor opstanka.
Izvori za identifikaciju	- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Zakon o vodama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Legislativni okvir sektora upravljanja vodama na nivou RS, FBiH i BD - Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja - Hidrološke karte i informacije o mogućim uticajima na hidrološki režim - Šumsko-gospodarske osnove - Planovi upravljanja vodnim područjima - Dostupni stručni i naučni radovi, i specijalističke studije o šumskoj vegetaciji, hidrologiji, slivnim planovima itd. - Planovi javnih poduzeća iz oblasti elektroenergetike - Odluke lokalnih zajednica - Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, šumarskim stručnjacima, javnim vodoprivrednim poduzećima, NVO, lokalnom upravom i lokalnom zajednicom.
Preliminarna procjena	Područja HCVF 4.1 se u većini slučajeva mogu identificirati u preliminarnoj fazi analizom šumsko-gospodarskih osnova, planova upravljanja vodnim područjima, tematskih mapa, i dostupne naučne i stručne literature o tom području. Kada su identificirana potencijalna područja HCVF 4.1., a granice područja nisu određene, ili nije utvrđena tačna lokacija HCV 4.1., neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa. U ovoj fazi identifikacije važno je uspostaviti direktnu saradnju sa svim zainteresiranim stranama i pogođenim akterima, a prije svega sa vodoprivrednom.

Konačna procjena	Faza konačne procjene je neophodna u situacijama kada je prisustvo potencijalne HCV 4.1. identificirano, ali je neizvjesno ispunjenje zahtjeva praga, te u situaciji kada granice područja ili njegova tačna lokacija nisu određene. U tom smislu, neophodno je izvršiti dodatnu procjenu da se potvrdi ili opovrgne prisustvo HCV 4.1., i utvrdi tačna površina i granice područja.
Izdvajanje	Šume identificirane u prethodnom koraku se mogu izdvojiti kao HCVF 4.1. Informacije o ovim šumama je potrebno uključiti u postojeću plansku dokumentaciju, označiti njihove granice na terenu (ili uraditi harmonizaciju sa već postojećim), te izraditi njihove mape (idealno u digitalnom formatu koristeći dostupne WebGIS alate). Izrada Elaborata HCVF se u najvećoj mjeri treba oslanjati na podatke iz postojeće planske dokumentacije za konkretna vodozaštitna područja, unutar kojih su izdvojene HCVF 4.1. U praktičnom smislu, to podrazumijeva usklađivanje postojeće šumarske planske dokumentacije sa planskom dokumentacijom vodozaštitnih područja. U procesu izdvajanja je neophodno osigurati punu participaciju i učešće lokalne zajednice, vodoprivrede, javnosti i svih ostalih zainteresiranih grupa.
Mjere gospodarenja	Mjere gospodarenja HCVF 4.1. bi se trebale zasnivati na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i studijama, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima, lokalnom upravom i lokalnom zajednicom. Gospodarenje ovim područjima se u najvećoj mjeri treba oslanjati na postojeće planove vodozaštitnih zona. Mjere gospodarenja bi se trebale propisati u zavisnosti od konkretnog slučaja. Za zaštitne šume oko izvorišta, mineralnih izvora i voda koje predstavljaju izvorišta pitke vode preporučuju se samo mjere gospodarenja u cilju očuvanja atributa HCV i eventualno aktivnosti usmjerene na dugoročno očuvanje i obnovu šuma. U šumama lociranim u bujičnim slivovima i oko zemljišta sa velikim nanosom mulja preporučuju se mjere gospodarenja kojima se osigurava dugoročno očuvanje i obnova šuma. Slične aktivnosti se preporučuju i za priobalne šume koje imaju zaštitnu ulogu za obale oko rijeka i močvara.
Monitoring	Monitoring u kategoriji HCVF 4.1. podrazumijeva praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu zdravstvenog stanja šume, ilegalnih sječa, drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV, te praćenje fizičkih i hemijskih karakteristika vode na izvorištima. Uočene promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati ključnim akterima, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja atributa HCV 4.1.

Slika 6. Karta zaštićenog područja izvorišta "Okašnica"

Primjer HCVF 4.1. Izvorište "Okašnica" – vodozaštitno područje

Izvorište koje snabdijeva vodom grad Ključ nalazi se unutar šumsko-gospodarskog područja "Ključko". Područje se nalazi 6 km jugoistočno od Ključa u podnožju planine Šiša Gora, odnosno na krajnjem jugoistoku gospodarske jedinice "Šiša-Palež" u odsjeku "d" odjela 115, na nadmorskoj visini od 260 m. Šume vodozahvatnog područja "Okašnica" predstavljaju ključni faktor za postojanje ovog izvora, te snabdijevanje pitkom vodom grad Ključ. Vodozahvatno područje zauzima površinu od 598,40 ha i obuhvata četiri zone (zona Ia, zona Ib, zona II i zona III).

5.4.2. HCVF 4.2. Šume značajne za kontrolu erozije

Pored zaštite vodnih slivova, šume pružaju i okolišnu funkciju zaštite stabilnosti terena i tla, što podrazumijeva zaštitu od spiranja i erozije, klizišta i bujica. Kao što je već pomenuto, zakonima o šumama u BiH naglašena je važnost šuma u obezbjeđenju kritičnih usluga ekosistema, između ostalog i u zaštiti od erozije. U područjima u kojima je rizik od erozije visok i gdje posljedice mogu biti vrlo ozbiljne (opasnosti za živote ljudi i njihovu imovinu, nepovratne štete na ekosistemima, trajni gubitak plodnog zemljišta i sl.), šume imaju ključnu ulogu u kontroli erozionih procesa. Što je veći rizik od pojave takvih situacija i što su posljedice ozbiljnije, vjerovatnija je mogućnost da te šume imaju visoke zaštitne vrijednosti.

Tabela 16. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 4.2.

Definicija	Šume na područjima koja su posebno podložna eroziji, klizištima, ili nanosima, i gdje ove pojave mogu bitno uticati na prirodne resurse, tlo, lokalno stanovništvo, infrastrukturni sistem ili drugi HCV. HCVF 4.2. mogu biti šume na plitkim i strmim terenima, posebno uz važne objekte i stambena naselja, šume oko hidrotehničkih objekata, šume na klizištima i lokalitetima lavina, i šume na degradiranim zemljištima.
Prag	Identifikacija HCVF 4.2. podrazumijeva istovremeno postojanje opasnosti od negativnog uticaja na zdravlje i dobrobit lokalnog stanovništva, prirodne resurse, tlo, druge visoke zaštitne vrijednosti ili infrastrukturni sistem (saobraćajnice, brane, zgrade, itd.) i prisustva sljedećih okolnosti: - Površina šuma kojima prijeti opasnost od spiranje tla ili erozija, - Šuma locirana na stijenama, drobinama sa vidljivom erozijom i na strmim padinama ≥ 35 ° na bilo kojoj litološkoj podlozi, ≥ 30° na flišnom supstratu i ≥ 25° na pješčanom i šljunkovitom supstratu, - Šumska vegetacija oko lavinskih koridora i hidrotehničkih objekata, - Šuma na kliskom supstratu ili u područjima klizišta, - Šumski zasadi na degradiranom zemljištu.
Izvori za identifikaciju	- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Zakon o vodama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Legislativni okvir sektora upravljanja vodama na nivou RS, FBiH i BD - Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja - Hidrološke karte i informacije o mogućim uticajima na hidrološki režim - Geološke i pedološke mape - Šumsko-gospodarske osnove - Dostupni stručni i naučni radovi i specijalističke studije o geološkim i pedološkim karakteristikama konkretnog područja sa informacijama o prisustvu bujica, erozije, klizišta itd. - Planovi prostornog uređenja, parcelizacije, regulacioni i urbanistički planovi i odobrenja - Planovi poduzeća iz oblasti elektroenergetike - Odluke lokalnih zajednica - Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, šumarskim stručnjacima, nevladinim organizacijama, lokalnom upravom i lokalnom zajednicom.

Jesenji pejzaž na području općine Fočica © Bruno Marić

Preliminarna procjena	Faza preliminarne procjene na konkretnom području podrazumijeva analizu šumsko-gospodarskih osnova, planova za upravljanje vodama, tematskih mapa, i dostupne naučne i stručne literature o tom području. Većina ovih područja se može identificirati na osnovu podataka u postojećim dokumentima. U slučaju kada su identificirana potencijalna područja HCVF 4.2., ali granice područja nisu određene, neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa HCV 4.2.
Konačna procjena	U ovoj fazi identifikacije važno je uspostaviti direktnu saradnju sa svim zainteresiranim stranama i pogođenim akterima, a prije svega sa vodoprivrednim institucijama. Ukoliko je na šumskom području identificirana potencijalna HCV 4.2., tada je neophodna konačna procjena, u cilju potvrde identificiranih atributa, ispunjenja uslova praga i granica područja. U takvim slučajevima, podaci koji su prikupljeni tokom preliminarne procjene predstavljaju ishodišnu tačku za eventualnu identifikaciju HCVF. Terenski rad može biti neophodan radi utvrđivanja granica područja. Konkretno, potrebno je izvršiti dodatnu procjenu da se potvrdi ili opovrgne prisustvo HCV 4.2. i utvrdi tačna površina i granice područja.
Izdvajanje	Sve šume koje sadrže HCV 4.2. se mogu izdvojiti kao HCVF 4.2. Informacije o identificiranim vrijednostima je potrebno uključiti u postojeću plansku dokumentaciju, označiti njihove granice na terenu i izraditi njihove mape. Izrada Elaborata HCVF se može oslanjati na podatke iz postojeće planske dokumentacije za konkretna vodozaštitna područja, ali i na relevantna naučna i stručna istraživanja i studije, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima. To podrazumijeva da je u procesu izdvajanja neophodno osigurati punu participaciju i učešće javnosti i svih zainteresiranih grupa.
Mjere gospodarenja	Mjere gospodarenja HCVF 4.2. bi se trebale zasnivati na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i studijama, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima, lokalnom upravom, i lokalnom zajednicom. Gospodarenje ovim područjima mora poštovati režim uspostavljen u cilju zaštite atributa 4.2. Mjere gospodarenja bi trebale biti implementirane u zavisnosti od konkretnog slučaja. Aktivnosti gospodarenja šumama lociranim na stijenama, drobinama sa vidljivom erozijom i na strmim padinama, oko lavinskih koridora i na degradiranom zemljištu trebaju biti zasnovane na posebnim mjerama zaštite. Općenito, mjere gospodarenja kojima se osigurava dugoročno očuvanje i obnova šuma za kontrolu erozionih procesa bi se trebale provoditi sa krajnjim oprezom, posebno u šumama na nestabilnim supstratima ili u područjima klizišta.
Monitoring	Monitoring u kategoriji HCVF 4.2. podrazumijeva istovremeno praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima kada su u pitanju uslovi staništa i situacije kada postoje opasnosti ozbiljnog uticaja na lokalnu zajednicu. U tom smislu se trebaju pratiti promjene površina i zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV u područjima kojima prijeti opasnost od erozije, spiranja tla, bujica, klizišta, na degradiranom zemljištu i strmim padinama, zajedno sa pojavama opasnosti od negativnog uticaja na zdravlje i dobrobit lokalne zajednice, prirodne resurse, attribute drugih HCV, ili infrastrukturni sistem (saobraćajnice, brane, zgrade, itd.). Uočene promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati ključnim akterima, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja atributa u okviru HCV 4.2.

Slika 7. Karta izdvojenog područja kanjona Une

Primjer HCVF 4.2. Kanjon Une sa pripadajućom termofilnom vegetacijom

Šume i šumska zemljišta na ovom području nemaju značajan šumskoprivredni karakter, ali imaju ključnu ulogu u sprječavanju erozije i odrona kamenog materijala u rijeku Unu. Ovo područje se nalazi u okviru gospodarske jedinice "Osječenica Kulen Vakuf", na 9 odjela, površine 464,50 ha. Lokalitet se nalazi zapadno od grada Bosanski Petrovac, preko sela Bjelaj.

5.4.3. HCVF 4.3. Šume značajne za poljoprivredna zemljišta i kvalitet zraka

Mikroklimatski efekti u šumskim ekosistemima ponekad mogu postati ključni za održanje poljoprivredne proizvodnje, posebno gdje su šumska područja locirana blizu poljoprivrednih zemljišta. Uticaji šuma na održanje poljoprivredne proizvodnje variraju u zavisnosti od klime i topografije, konfiguracije poljoprivrednog zemljišta i šume, kao i strukture usjeva. Također, šume doprinose smanjenju efekata zagađenja zraka i tla, pročišćavajući prašinu, dim i različite supstance, i istovremeno povećavajući količinu kisika i ublažavajući klimatske ekstreme.

Tabela 17. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 4.3.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 4.3. su šumski ekosistemi u blizini poljoprivrednih zemljišta, posebno na lokalitetima na kojima postoje pojave koje negativno utiču na poljoprivrednu proizvodnju, kao i šume koje pružaju zaštitu protiv zagađenja zraka i tla.
Prag	Prisustvo šumskih ekosistema u područjima sa pojavama koje negativno utiču na poljoprivrednu proizvodnju, kao što su jaki vjetrovi i suša. Prisustvo šumskih ekosistema u područjima sa ozbiljnim zagađenjem zraka i/ili tla, kao što su zagađeni industrijski centri, deponije, jalovišta, odlagališta pepela i drugih ostataka, a koja se nalaze u blizini naseljenih područja.

Izvori za identifikaciju

- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona
- Legislativni okvir poljoprivrednog sektora u RS, FBiH i BD
- Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja
- Mape i klimatske studije sa informacijama o prisustvu aktivnosti koje negativno utiču na poljoprivredna područja
- Mape o zagađenju zraka i/ili tla

Izvori za

identifikaciju

- Dostupni stručni i naučni radovi i specijalističke studije o zagađenju zraka i/ili tla

- Odluke lokalnih zajednica

- Konsultacije sa naučno-istraživačkim institucijama, šumarskim stručnjacima, agronomima, NVO, lokalnom upravom i lokalnom zajednicom.

Preliminarna procjena

Faza preliminarne procjene na konkretnom području podrazumijeva analizu tematskih mapa i dostupne naučne i stručne literature o zagađenjima. Većina ovih područja se može identificirati na osnovu podataka u postojećim dokumentima. U slučaju kada su identificirana potencijalna područja HCVF 4.3., a granice područja nisu određene, neophodno je provesti konačnu procjenu u cilju potvrde prisustva atributa HCV 4.3. U ovoj fazi identifikacije važno je uspostaviti direktnu saradnju sa svim zainteresiranim stranama i pogođenim akterima, a prije svega sa poljoprivrednim institucijama i industrijskim postrojenjima koja uzrokuju zagađenja.

Konačna procjena

U slučaju da je na šumskom području identificirana potencijalna HCV 4.3., neophodna je konačna procjena u cilju potvrde identificiranih atributa, ispunjenja uslova praga i granica područja. Podaci koji su prikupljeni tokom preliminarne procjene predstavljaju ishodišnu tačku za eventualnu identifikaciju HCVF. Potrebno je izvršiti dodatnu procjenu da se potvrdi ili opovrgne prisustvo HCV 4.3. i utvrdi tačna površina i granice područja.

Izdvajanje

Sve šume identificirane kao HCVF 4.3. trebaju biti izdvojene u ovoj fazi što podrazumijeva da je informacije o njima potrebno uključiti u postojeću plansku dokumentaciju šumarskih poduzeća, označiti njihove granice na terenu i izraditi njihove mape. Nadalje, potrebno izvršiti unapređenje onih dijelova postojeće planske dokumentacije (šumsko-gospodarskih osnova) koji se odnose na zaštitu šuma. Kao i u svim drugim slučajevima, potrebno je insistirati da izdvajanje HCVF postane sastavni dio projektnog zadatka za institucije koje izrađuju plansku dokumentaciju. Prilikom izdvajanja ovih područja važno je voditi računa o legislativnim okvirima poljoprivrednog sektora i odlukama lokalnih uprava.

Mjere gospodarenja

Mjere gospodarenja za kategoriju HCVF 4.3. bi se trebale zasnivati na relevantnim naučnim i stručnim istraživanjima i studijama, uključujući konsultacije sa naučnim institucijama i stručnjacima (npr. agronomima), te lokalnom zajednicom. Gospodarenje ovim područjima mora poštovati režim uspostavljen u cilju zaštite poljoprivrednog zemljišta, zraka i tla. Mjere gospodarenja trebaju biti implementirane u zavisnosti od konkretnog slučaja. Za šume koje se nalaze u područjima sa pojavama koje negativno utiču na poljoprivredna dobra, aktivnosti gospodarenja bi se trebale prvenstveno odnositi na aspekt zaštite. U područjima sa ozbiljnim zagađenjem zraka i/ili tla, trebale bi se vršiti aktivnosti gospodarenja koje se odnose na zaštitu šuma i dugoročno očuvanje i obnova šuma.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HCVF 4.3. podrazumijeva praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu eventualnog smanjenja površina šuma u područjima sa pojavama koje negativno utiču na poljoprivrednu proizvodnju, te u područjima sa ozbiljnim zagađenjem zraka i/ili tla. Potrebno je pratiti zdravstveno stanje šuma i druge biotske i abiotske faktore koji bi mogli uticati na attribute HCV. Uočene promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati donosiocima odluka, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja atributa u okviru HCV 4.3.

Funkcija skladištenja karbona

U skladu sa važećim globalnim definicijama i interpretacijom HCV kategorija, funkcija skladištenja karbona se ne smatra visokom zaštitnom vrijednošću. Iako se skladištenje karbona može svrstati u osnovne usluge ekosistema, ista nema usku povezanost sa lokalnim zajednicama kao ostali atributi u okviru HCV 4., niti se uklapa u koncept "kritične usluge ekosistema", iz razloga što bilo koji tip vegetacije obezbjeđuje usluge prikupljanja i skladištenja karbona (Brown, et al. 2013 *ibid*).

5.5. HCVF 5. Potrebe lokalne zajednice

Kategorija HCVF 5. uključuje šume koje pružaju osnovne proizvode i potrebe za život lokalnog stanovništva. U BiH se pod ovim prije svega podrazumijeva snabdijevanje ogrjevnim drvetom (za zagrijavanje i kuhanje) i tehničkim drvetom (materijal za gradnju objekata i zanatske aktivnosti), ali se mogu javiti i situacije u kojima lokalne zajednice u određenoj mjeri zavise od sekundarnih šumskih proizvoda (šumsko voće, gljive, ljekovito bilje itd.). Izdvajanje HCVF 5. je opravdano jedinu u situacijama gdje su šume od fundamentalnog značaja, u smislu da lokalne zajednice nemaju alternativnu zamjenu u snabdijevaju osnovnim proizvodima za život (npr. zajednice su izolirane u nekom periodu tokom godine) ili postojeće alternative nisu ekonomski ostvarive. Prema tome, područja gdje se šumski proizvodi mogu relativno lako nabaviti na drugom mjestu ili se mogu supstituirati nekim drugim proizvodom (npr. drugi načini grijanja) se ne moraju posmatrati kao HCVF 5. U tom slučaju, šuma nema ključnu ulogu za lokalnu zajednicu u pogledu zadovoljenja njihovih osnovnih potreba. Važno je napomenuti da šuma ne može biti izdvojena kao HCVF 5. ukoliko iskorištavanje šumskih resursa nije održivo, bez obzira što lokalne zajednice zavise od njih. Prekomjerna eksploatacija prirodnih resursa vodi do degradacije visoke zaštitne vrijednosti, te nemogućnosti izdvajanja HCVF na tom području. Izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti se temelji na poštivanju principa održivog gospodarenja šumskim resursima i stoga svaka eksploatacija ovih resursa mora biti u skladu sa legislativnim okvirima, usvojenim normama i principima struke.

U BiH su lokalne zajednice koje zavise od šumskih resursa vrlo često prostorno izolirane, obično smještene u planinskim područjima, te nerijetko slabo infrastrukturno povezane sa drugim naseljima. U tom kontekstu, problematika izdvajanja i gospodarenja sa HCVF ima dodirne tačke sa politikom ruralnog razvoja. Ove lokalne zajednice su uglavnom poznate organima lokalne uprave, koje imaju dobar uvid u njihove socio-demografske atribute, uključujući i platežnu moć lokalnog stanovništva, te je identifikacije tih zajednica relativno jednostavna. Osim toga, organizacije koje gospodare šumama (šumarska poduzeća i javna šumarska administracija), koje u okviru svojih redovnih aktivnosti osiguravaju ogrjevno drvo i ostale proizvode šumarstva za ove zajednice, takođe dobro poznaju stvarno stanje u njima, te ih svakako treba uzeti u obzir kao glavne aktere u identifikaciji HCVF 5.

Tabela 18. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 5.

Definicija	Područja koja ulaze u kategoriju HCVF 5. su šume koje zadovoljavaju osnovne potrebe lokalnih zajednica, posebno onih siromašnih i ugroženih, koje nemaju alternativnu zamjenu za svoje osnovne potrebe, na način da im pružaju sljedeće proizvode: - Ogrjevno drvo u domaćinstvima, - Konstruktivni materijal za kuće i pomoćne objekte, - Sirovine koje osiguravaju lokalne prihode.
Prag	Šumski resursi na površini do 100 ha, u područjima gdje nije izvodiva ekonomski opravdana supstitucija šumskih resursa iz drugih izvora i koji zadovoljavaju minimalno 60% osnovnih životnih potreba lokalne zajednice.

Izvori za identifikaciju	- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona - Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja - Šumsko-gospodarske osnove - Podaci o lokalnim zajednicama kojima je otežan pristup tokom cijele godine - Registri isporučenog drveta lokalnom stanovništvu - Registri postojanja alternativnih izvora prihoda - Dostupni stručni i naučni radovi, sociološke i statističke studije konkretnog područja - Odluke lokalnih zajednica - Konsultacije sa lokalnim šumoposjednicima, poduzećima koja gospodare šumama, lokalnom upravom, lokalnim zajednicama, NVO.
Preliminarna procjena	Većinu područja koja sadrže HCV 5. moguće je identificirati u preliminarnoj fazi procjene kroz konsultacije sa lokalnim šumoposjednicima, poduzećima koja gospodare šumom, javnom šumarskom administracijom, lokalnom upravom, lokalnim zajednicama i nevladinim organizacijama. Na osnovu konsultacija i analize postojećih dokumenata, šumsko-gospodarskih osnova, registra isporučenog drveta lokalnom stanovništvu, i registra postojanja alternativnih izvora prihoda, moguće je identificirati šumska područja koja se mogu odrediti kao HCVF 5. U ovoj fazi identifikacije ključno je uspostaviti direktnu saradnju sa pogođenom lokalnom zajednicom. Također, korisna su saznanja o svim sociološkim ili statističkim studije o području, koje mogu dati informacije o zavisnosti zajednice i kritičnim vrijednostima, te njihovoj promjeni tokom vremena.
Konačna procjena	Faza konačne procjene je neophodna u slučajevima kada je potencijalna HCV 5. identificirana, ali se ne može sa sigurnošću odrediti da zaista ne postoje ekonomski opravdane alternative ili granice područja nisu poznate. U većini slučajeva je u ovoj fazi, osim šumarskih stručnjaka, potrebno uključenje lokalne zajednice.
Izdvajanje	Sve šume od kojih zavise lokalne zajednice radi osiguranja njihovih osnovnih potreba, identificirane kao HCVF 5. trebaju biti izdvojene, što podrazumijeva uključenje informacije o HCVF 5. u postojeću plansku dokumentaciju šumarskih poduzeća, označavanje njihovih granica na terenu i izradu njihovih mapa. Izrada Elaborata HCVF se u najvećoj mjeri treba oslanjati na konsultacije sa šumarskim stručnjacima i lokalnom zajednicom. U tom smislu je potrebno izvršiti unapređenje postojeće planske dokumentacije. Kao i u svim drugim slučajevima, potrebno je insistirati da izdvajanje HCVF postane sastavni dio projektnog zadatka za institucije koje izrađuju plansku dokumentaciju.
Mjere gospodarenja	Gospodarenje ovim područjima mora poštovati režim uspostavljen u cilju osiguranja održanja i poboljšanja šuma, te osiguranja resursa fundamentalnih za zadovoljenje osnovnih potreba lokalne zajednice. Posebne mjere očuvanja bi trebale biti uspostavljene u zavisnosti od konkretnog resursa i osnovnih potreba identificiranih kroz uključenje članova lokalne zajednice. Neke mjere gospodarenja mogu uključivati osiguranje opskrbe drvnim materijalom za lokalne zajednice kako bi se zadovoljile njihove osnovne potrebe. Gdje je to moguće, potrebno je razmotriti potencijale dodatne proizvodnje drveta na bazi podizanja nasada brzorastućih vrsta drveća.
Monitoring	Monitoring u kategoriji HCVF 5. treba da uključuje aktivnosti praćenje promjena u identificiranim šumskim ekosistemima u smislu smanjenja površina šuma koje zadovoljavaju minimum od 60% osnovnih životnih potreba lokalnog stanovništva, zdravstvenog stanja šuma, ilegalne aktivnosti, te drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV. Također je potrebno pratiti promjene u postojanju supstituta za zadovoljenje osnovnih životnih potreba lokalnog stanovništva, kao i promjene u sociološko-ekonomskim obilježjima lokalne zajednice. Uočene promjene je potrebno periodično i redovno prezentirati donosiocima odluka i lokalnoj zajednici, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu očuvanja i poboljšanja atributa HCV koji zadovoljavaju osnovne potrebe lokalne zajednice.

5.6. HCVF 6. Kulturološke vrijednosti

Osim slučajeva gdje su šume važne za opstanak i preživljavanje, one mogu biti i od ključne važnosti za društvo i zajednicu u pogledu njihovog kulturološkog identiteta. Šuma može biti izdvojena kao HCVF 6. ukoliko sadrži vrijednosti od nacionalne važnosti ili je od fundamentalnog značaja za kulturološki identitet lokalne zajednice. Visoke zaštitne vrijednosti unutar ove kategorije se izdvajaju s ciljem zaštite određenih tradicionalnih i vjerskih obilježja lokalnih zajednica i gdje je održivost kulturno-historijskih i vjerskih objekata usko povezana sa šumom. Obzirom na dugu historiju i bogato kulturološko nasljeđe, u BiH postoje slučajevi gdje je šuma blisko povezana sa kulturološkim ili religijskim identitetom lokalne zajednice, pa se takve šume mogu izdvojiti kao HCVF 6. Ove šume su nerijetko opisane u književnim radovima i legendama lokalnog stanovništva. Mogu se uzeti u obzir i šume gdje se održavaju tradicionalna slavlja, kolektivni obredi i vjerske ceremonije, gdje su se odvijali historijski značajni događaji ili šume koje graniče sa historijskim spomenicima, vjerskim objektima i mjestima hodočašća. U kontekstu šumarskog zakonodavstva i šumarske prakse u BiH, ova kategorija šuma visoke zaštitne vrijednosti se može podvesti pod pojam šuma posebne namjene. Šume posebne namjene, koje mogu biti ekvivalent HCV 6, su prepoznate u legislativnom okviru sektora šumarstva oba entiteta, pa su tako, članom 40. Zakona o šumama FBiH iz 2002. definirane šume posebne namjene kao: *"šume ili njeni dijelovi koje imaju poseban kulturni, historijski, ekološki i prirodni značaj, nacionalni parkovi, park šume, prirodni i lovni rezervati, šume od posebnog značaja za odbranu i potrebe Vojske Federacije,..., šume od posebnog naučnog i obrazovnog značaja,..., šume namjenjene za izletišta, odmor, opće obrazovanje, rekreaciju, turizam, klimatska i druga lječilišta".* Odredbe koje se odnose na šume posebne namjene, propisane su i članom 6. Zakona o šumama RS iz 2008. godine na sljedeći način: *"šume posebne namjene su šume kojima se obezbjeđuje..., obrazovna, naučnoistraživačka, kulturno-historijska i estetska funkcija i zdravstveno-rekreativna i turistička funkcija".*

Tabela 19. Smjernice u postupku izdvajanja HCVF 6.

Definicija	Područja koja ulaze u sastav kategorije HCVF 6. su šume značajne za održavanje kulturološkog identiteta lokalnih zajednica, a mogu biti: - Šume u kojima se tradicionalno održavaju lokalni običaji, festivali, slavlja i sl., - Šumska područja opisana u književnosti, slikarstvu, muzici i drugim oblicima umjetničkog izražavanja, - Šumska područja opisana u narodnim legendama i ostalim oblicima usmenog i pismenog predanja, - Šumska područja smještena u blizini historijskih spomenika ili vjerskih objekata proglašениh kao historijski i/ili kulturni spomenik.
Prag	Postojanje historijski značajnih događaja (proslave, rituali, vjerski obredi i sl.) fundamentalnih za kulturološki identitet lokalnih zajednica, koji se održavaju u šumskom području. Cijela površina šume koja imaju kulturološku vrijednost (lokalnu ili nacionalnu), a koja se prenose putem legendi i umjetničkih djela. Šumske površine u radijusu od 100 m od kulturno-historijskih spomenika, bogomolja i mjesta hodočašća. Šumske površine udaljene do 50 m od neke značajne historijske ili kulturološke vrijednosti.

Izvori za

identifikaciju

- Zakoni o šumama na nivou RS, FBiH, BD i kantona

- Prilog II (Lista zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini)

- Prilog XII (Kulturno-historijska baština Bosne i Hercegovine)

- Prilog XIII (Nekropole sa stećcima upisane na privremenu listu UNESCO)

- Šumsko-gospodarske karte i druge karte područja

- Šumsko-gospodarske osnove

- Pravni akti o izdvajanju i proglašenju zaštićenih područja

- Planovi upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima

- Etnografske monografije i ostale studije

- Dostupni stručni i naučni radovi, publikacije koje uključuju legende, priče, mitove

- Historijske knjige i publikacije

- Konsultacije sa muzejima, lokalnim zajednicama, NVO, etnografima, sociolozima, historičarima, nadležnim ministarstvima koji se bave pitanjima kulturološkog i prirodnog nasljeđa, javnim institucijama koje se bave zaštitom kulturno-historijske baštine.

Preliminarna procjena	Prvi korak u preliminarnoj procjeni je utvrđivanje prisustva svih atributa HCV 6. na području gospodarenja. HCVF 6. moguće je identificirati u fazi preliminarne procjene analizom postojećih dokumenata i studija o konkretnom području, te konsultirajući lokalne zajednice i naučno-istraživačke institucije.
Konačna procjena	Fazu konačna procjena je potrebna provesti jedino u slučajevima gdje je identificirana potencijalna HCV 6., ali tačna lokacija atributa i granice područja nisu poznate. U tom slučaju je neophodna konačna potvrda, i nerijetko terensko istraživanje, kako bi se potvrdila lokacija HCV 6 i utvrdile granice područja. U većini slučajeva je u ovoj fazi, osim šumarskih stručnjaka, potreban i angažman stručnjaka iz drugih oblasti (sociološke nauke), te neophodna stručna podrška aktera, naučnih i istraživačkih institucija, muzeja i lokalne zajednice.
Izdvajanje	Izdvajanje šuma identificiranih kao HCVF 6. podrazumijeva uključenje informacija o visokim zaštitnim vrijednostima u postojeću plansku dokumentaciju šumarskih poduzeća, označavanje granica HCVF 6. na terenu i izrada njihovih mapa. Izdvajanje ovih šuma predstavlja participativni proces, u kojem trebaju aktivno učestvovati predstavnici lokalnih zajednica, koji bi na taj način imali mogućnost uticaja na određivanje relevantnih lokacija na konkretnom području. Jedino na ovaj način je opravdano izdvajanje HCVF 6. Ova područja zahtijevaju kompleksne mjere gospodarenja u cilju očuvanja ključnih vrijednosti značajnih za lokalni kulturološki identitet. U tom smislu je potrebno izvršiti unapređenje postojeće planske dokumentacije u dijelu koji se odnosi na zaštitu šuma. Kao i u svim drugim slučajevima, potrebno je insistirati da izdvajanje HCVF postane sastavni dio projektnog zadatka za institucije koje izrađuju plansku dokumentaciju.
Mjere gospodarenja	Mjere gospodarenja ovim područjima moraju poštovati režim uspostavljen s ciljem održanja i poboljšanja šumskih sastojina, koje čuvaju osnovne vrijednosti značajne za kulturološki identitet lokalne zajednice. Posebne mjere očuvanja šume se trebaju uspostaviti u zavisnosti od konkretnog slučaja, strukture šume i konzervacijskih potreba atributa identificiranih zajedno sa predstavnicima lokalne zajednice i nadležnih organizacija. Za lakše provođenje mjera gospodarenja preporučljivo je, gdje je to moguće, uspostavljanje posebnih šumskih područja (odjela) identificiranih kao HCVF 6. Mjere gospodarenja mogu uključivati obavljanje šumskougojnih radova i aktivnosti na zaštiti šuma, te gdje je to neophodno zabranu eksploatacije šuma. Ukoliko se dozvoljavaju aktivnosti iskorištavanja šuma, važno je tokom provođenja tih aktivnosti poštivati načelo "predostrožnosti" i prethodne procjene sociološko-okolišnog uticaja.

Monitoring

Monitoring u kategoriji HCVF 6. uključuje praćenje promjena u identificiranim šumskim područjima u smislu smanjenja površina šuma oko historijskih, kulturnih i vjerskih spomenika, zdravstvenog stanja i drugih biotskih i abiotskih faktora koji bi mogli uticati na attribute HCV. Uočene promjene je neophodno periodično i redovno prezentirati donosiocima odluka i pogođenim lokalnim zajednicama, kako bi se prilagodile mjere gospodarenja u pravcu održanja kulturološkog identiteta lokalne zajednice.

Slika 8. Karta područja Spomen parka "Korčanica"

Primjer HCVF 6. Spomen park "Korčanica"

Spomen park "Korčanica" predstavlja historijsko-memorijalni kompleks iz II svjetskog rata u kojem je bila smještena partizanska bolnica. Područje pripada dijelovima odjela 3, 4, 5, 31 i 33 GJ Grmeč-Palanka, površine 213,6 ha. Nalazi se jugoistočno od Sanskog Mosta, u pravcu ceste prema Bosanskoj Krupi, na planini Grmeč.

Šuma na ovom području je značajna za kulturni i historijski identitet lokalne zajednice, jer predstavlja mjesto sjećanja na antifašističku borbu naroda i narodnosti bivše Jugoslavije.

PRILOZI

Prilog I: Kategorije zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini¹

Kategorija Ia Strogi rezervat prirode

Definicija	IUCN	Strogi rezervat prirode je strogo zaštićeno područje, izdvojeno za zaštitu biodiverziteta i eventualno geološko/geomorfoloških pojava, u kome su posjete, korištenje i uticaji strogo kontrolisani i ograničeni u cilju osiguranja zaštite prirodnih vrijednosti.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Strogi rezervat prirode je strogo zaštićeno područje, izdvojeno za zaštitu biodiverziteta i eventualno geološko/geomorfoloških pojava, u kome su posjete, korištenje i uticaji strogo kontrolisani i ograničeni u cilju osiguranja zaštite prirodnih vrijednosti.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Strogi rezervat prirode je područje neizmijenjenih prirodnih karakteristika sa reprezentativnim prirodnim ekosistemima, namijenjen isključivo za očuvanje izvorne prirode, genetičkih resursa, ekološke ravnoteže, praćenje prirodnih pojava i procesa, naučna istraživanja kojima se ne narušavaju prirodna obilježja, vrijednosti, pojave i procesi.

Kategorija Ib Područje divljine

Definicija	IUCN	Područje divljine je zaštićeno područje koje je u cjelini nepromijenjeno ili vrlo malo promijenjeno, koje je zadržalo svoj prirodni karakter i uticaje, u kojem se ne nalaze stalna ili značajna ljudska naselja, a kojim se upravlja u cilju zaštite i očuvanja njegovih prirodnih uslova.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Područje divljine je zaštićeno područje koje je u cjelini nepromijenjeno ili vrlo malo promijenjeno, koje je zadržalo svoj prirodni karakter i uticaje, u kojem se ne nalaze stalna ili značajna ljudska naselja, a kojim se upravlja u cilju zaštite i očuvanja njegovih prirodnih uslova.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Posebni rezervat prirode (područje divljine) je područje sa neizmijenjenom ili neznatno izmijenjenom prirodom, od naročitog značaja zbog jedinstvenosti, rijetkosti ili reprezentativnosti, a koje obuhvata stanište ugrožene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva, bez naselja ili sa rijetkim naseljima u kojima čovjek živi usklađeno sa prirodom, namijenjeno očuvanju postojećih prirodnih odlika, genetičkih resursa, ekološke ravnoteže, praćenju prirodnih pojava i procesa, naučnim istraživanjima i obrazovanju, kontrolisanim posjetama i očuvanju tradicionalnog načina života.

Kategorija II Nacionalni park

Definicija	IUCN	Nacionalni park su prostrana prirodna ili skoro prirodna područja, izdvojena za zaštitu ekoloških procesa šireg ranga, zajedno sa komplementnim vrstama i ekosistema karakterističnih za područje, koji predstavljaju osnovu za okolišno i kulturološki kompatibilne, duhovne, naučne, edukacijske, rekreacijske i turističke prilike.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Nacionalni park su prostrana prirodna ili skoro prirodna područja, izdvojena za zaštitu ekoloških procesa šireg ranga, te relevantnih vrsta i ekosistema karakterističnih za područje, koji predstavljaju osnovu za duhovne, naučne, edukacijske, rekreacijske i turističke potencijale, kompatibilne sa zaštitom kulturnog i prirodnog nasljeđa.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Nacionalni park je područje sa većim brojem raznovrsnih prirodnih ekosistema, istaknutih pejzažnih karakteristika i kulturnog nasljeđa u kome čovjek živi usklađeno sa prirodom, namijenjeno očuvanju postojećih prirodnih vrijednosti i resursa, ukupne pejzažne, geološke i biološke raznovrsnosti, kao i zadovoljenju naučnih, obrazovnih, duhovnih, estetskih, kulturnih, turističkih, zdravstveno-rekreativnih potreba i ostalih aktivnosti u skladu sa načelima zaštite prirode i održivog razvoja.

Kategorija III Spomenik prirode

Definicija	IUCN	Spomenik prirode je zaštićeno područje izdvojeno u cilju zaštite specifičnih prirodnih spomenika, koji mogu biti oblici kopnenog reljefa, morski grebeni, geološke forme kao pećine ili čak oblici života kao što su prašume.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Park prirode IIIa je prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje kopna i/ili mora s ekološkim obilježjima međunarodne, federalne ili kantonalne važnosti s naglašenim pejzažnim, odgojno-obrazovnim, kulturno-historijskim i turističko rekreacijskim vrijednostima. Spomenik prirode IIb je izdvojeno u cilju zaštite specifičnih prirodnih obilježja, kao što su posebni oblici kopnenog reljefa, morski grebeni, podmorske pećine, geološke forme kao pećine ili čak oblici života kao što su prašume.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Spomenik prirode je manja, neizmijenjena ili djelimično izmijenjena, prirodna prostorna cjelina, objekat ili pojava, fizički jasno izražen, prepoznatljiv i jedinstven, reprezentativnih geomorfoloških, geoloških, hidrografskih, botaničkih i drugih obilježja, kao i ljudskim radom formirana botanička vrijednost od naučnog, estetskog, kulturnog ili obrazovnog značaja.

¹ Službene novine Federacije BiH 66/13; Službeni glasnik RS 20/14; IUCN, 2017

Kategorija IV Područje upravljanja staništima/vrstama

Definicija	IUCN	Područje upravljanja staništima/vrstama nastoji da zaštiti pojedinačne vrste ili staništa, što je prioritet u upravljanju.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Područje upravljanja staništima/vrstama je izdvojeno u cilju zaštite pojedinačnih vrsta ili staništa, što je prioritet u upravljanju.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Zaštićeno stanište (područje upravljanja staništem ili vrstom) je područje koje obuhvata jedan ili više tipova prirodnih staništa značajnih za očuvanje jedne ili više populacija divljih vrsta i njihovih zajednica.

Kategorija V Zaštićen pejzaž/ morski pejzaž

Definicija	IUCN	Zaštićen pejzaži je zaštićeno područje gdje je interakcija ljudi i prirode tokom vremena proizvela područje različitog karaktera sa značajnim ekološkim, biološkim, kulturološkim i estetskim vrijednostima: i gdje je očuvanje integriteta ove interakcije vitalno za zaštitu i održavanje prostora i njenih povezanih vrijednosti očuvanja prirode i drugih vrijednosti.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Va Zaštićen pejzaži je područje nastalo kroz interakciju ljudi i prirode tokom vremena, a karakteriše se značajnim ekološkim, biološkim, kulturnim i estetskim vrijednostima. Vb Regionalni park Regionalni park je prostrano prirodno ili dijelom kultivisano područje kopna i/ili mora s ekološkim obilježjima međunarodne, federalne ili kantonalne važnosti i pejisažnim vrijednostima karakterističnim za područje na kojem se nalazi.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Zaštićeni pejzaži su područja prepoznatljivog izgleda sa značajnim prirodnim, biološko-ekološkim, estetskim i kulturno-istorijskim vrijednostima, koja su se tokom vremena razvijala kao rezultat interakcije prirode, prirodnih potencijala područja i tradicionalnog načina života lokalnog stanovništva. Zaštićeni pejzaži su: a) zaštićeni prirodni pejzaž, b) zaštićeni kulturni pejzaž i v) park prirode. Zaštićeni prirodni pejzaž je područje značajne biološko-ekološke i estetske vrijednosti, gdje tradicionalan način života lokalnog stanovništva nije bitnije narušio prirodu i prirodne ekosisteme. Zaštićeni kulturni pejzaž je područje značajne pejzažne, estetske i kulturno-istorijske vrijednosti, koje se tokom vremena razvijalo kao rezultat interakcije prirode, prirodnih potencijala područja i tradicionalnog načina života lokalnog stanovništva. Park prirode je područje dobro očuvanih prirodnih vrijednosti sa pretežno očuvanim prirodnim ekosistemima i živopisnim pejzažima, namijenjeno očuvanju ukupne geološke, biološke i pejzažne raznovrsnosti, kao i zadovoljenju naučnih, obrazovnih, duhovnih, estetskih, kulturnih, turističkih, zdravstveno-rekreativnih potreba i ostalih djelatnosti usklađenih sa tradicionalnim načinom života i načelima održivog razvoja.

Kategorija VI Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa

Definicija	IUCN	Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa će očuvati ekosisteme i staništa zajedno sa pridruženim kulturološkim vrijednostima i sistemima tradicionalnog upravljanja prirodnim resursima.
	Zakon o zaštiti prirode F BiH (SN FBiH 66/13)	Zaštićena područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa će očuvati ekosisteme i staništa zajedno sa pridruženim kulturnim vrijednostima i sistemom tradicionalnog upravljanja prirodnim resursima.
	Zakon o zaštiti prirode RS (SG RS 20/14)	Zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa je područje namijenjeno očuvanju ekosistema i staništa, a uporedo s tim i pratećih kulturnih vrijednosti i tradicionalnih načina upravljanja prirodnim resursima. Zaštićena područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa su: a) park šuma i b) objekti oblikovane prirode. Park šuma je prirodna ili sađena šuma, veće pejzažne vrijednosti, namijenjena za odmor i rekreaciju, u kojoj su dopuštene samo one aktivnosti i radnje čija je svrha njeno održavanje ili uređenje. Objekat oblikovane prirode je vještački oblikovan prostor (perivoj, botanički vrt, arboretum, gradski park, drvored, kao i drugi oblici vrtnog i parkovskog oblikovanja), odnosno pojedinačno stablo ili grupa stabala, koji ima estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno-istorijsku, ekološku ili naučnu vrijednost.

Prilog II: Lista zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini ²

Broj	Naziv	Entitet	IUCN kat.	Površina (ha)	Organizacija koja upravlja područjem	Akt o zaštiti
------	-------	---------	-----------	---------------	--------------------------------------	---------------

Strogi rezervat prirode

1.	SRP Prašuma Janj	RS	Ia	295,00 2.683,86	Šumsko gazdinstvo "Gorica"	Odluka o zaštiti strogog prirodnog rezervata "Prašuma Janj" (SG RS br. 123/12)
2.	SRP Prašuma Lom	RS	Ia	297,82	Šumsko gazdinstvo "Oštrelj-Drinić"	Odluka o zaštiti strogog prirodnog rezervata "Prašuma Lom" (SG RS br. 39/13)

Posebni rezervat prirode

1.	PRP Gromiželj	RS	Ib	831,33	Nije usklađen akt o proglašenju zaštićenih područja sa novim zakonom stoga se ne može smatrati da područja imaju institucionalno-pravnu zaštitu
2.	PRP Lisina	RS	Ib	650,64	

Nacionalni park

1.	NP Kozara	RS	II	3.907,54	JU "NP Kozara"	Zakon o nacionalnom parku "Kozara" (SG RS br. 121/12)
2.	NP Sutjeska	RS	II	16.052,34	JU "NP Sutjeska"	Zakon o nacionalnom parku "Sutjeska" (SG RS br. 121/12)
3.	NP Una	F BiH	II	19.800,00	JU "NP Una"	Zakon o nacionalnom parku "Una" (SN FBiH br. 44/08)

² NBSAP BiH, 2016; Republički zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa, 2017

Broj	Naziv	Entitet	IUCN kat.	Površina (ha)	Organizacija koja upravlja područjem	Akt o zaštiti
------	-------	---------	-----------	---------------	--------------------------------------	---------------

Spomenik prirode

1.	SP Pećina Orlovača	RS	III	27,01	Kulturni centar Pale	Odluka o zaštiti Spomenika prirode pećina Orlovača (SG RS br. 117/11)
2.	SP Pećina Ljubačevo	RS	III	45,45	Grad Banja Luka	Odluka o zaštiti Spomenika prirode pećina Ljubačevo (SG RS br. 36/08)
3.	SP Žuta bukva	RS	III	0,50	Eko-etno selo "Žuta bukva"	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Žuta bukva (SG RS br. 30/12)
4.	SP Pećina Rastuša	RS	III	11,39	Općina Teslić	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Špilja Rastuša (SG RS br. 87/12)
5.	SP Prokoško jezero	F BiH	III	2.225,00	Kanton Središnja Bosna	Zakon o proglašenju spomenika prirode "Prokoško jezero" (Službene novine SBK br. 12/05)
6.	SP Skakavac	F BiH	III	1.430,70	JU za zaštićena prirodna područja KS	Zakon o proglašenju šireg područja Vodopada "Skakavac" Spomenikom prirode (SN KS br. 11/10)
7.	SP Tajan	F BiH	III	4.948,35	JP ŠPD Zeničko-dobojskg kantona	Zakon o proglašenju Spomenika prirode "Tajan" (SN Ze-Do br. 3/08)
8.	SP Vrelo Bosne	F BiH	III	603,00	JU za zaštićena prirodna područja KS	Zakon o proglašenju Spomenika prirode "Vrelo Bosne" (SN KS br. 6/10)
9.	SP Jama Ledana	RS	III	28,26	Općina Ribnik	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Jama Ledana (SG RS br. 93/12)
10.	SP Vaganska pećina	RS	III	12,00	Općina Šipovo	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Vaganska pećina (SG RS br. 21/13)

Broj	Naziv	Entitet	IUCN kat.	Površina (ha)	Organizacija koja upravlja područjem	Akt o zaštiti
------	-------	---------	-----------	---------------	--------------------------------------	---------------

Spomenik prirode

11.	SP Pećina Đatlo	RS	III	43,42	Općina Bileća i Općina Gacko	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Špilja Đatlo (SG RS br. 35/13)
12.	SP Pavlova pećina	RS	III	13,40	Grad Trebinje	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Pavlova pećina (SG RS br. 50/13)
13.	SP Girska pećina	RS	III	25,37	Općina Sokolac	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Girska pećina (Službene novine Grada Istočno Sarajevo br. 12/15)
14.	SP Pećina pod lipom	RS	III	6,10	Općina Sokolac	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Špilja pod lipom (Službene novine Grada Istočno Sarajevo br. 12/15)
15.	SP Pećina Ledenjača	RS	III	7,40	Općina Foča	Odluka o zaštiti Spomenika prirode Špilja ledenjaci (Službeni glasnik Općine Foča br. 7/15)
16.	SP Velika pećina	RS	III	820,92	Općina Bileć	Odluka o zaštiti Spomenika prirode "Velika pećina" (Službeni glasnik Općine Bileća br. 8/15)

Područje za upravljanjem staništem

-	-	-	-	-	-	-
---	---	---	---	---	---	---

Broj	Naziv	Entitet	IUCN kat.	Površina (ha)	Organizacija koja upravlja područjem	Akt o zaštiti
------	-------	---------	-----------	---------------	--------------------------------------	---------------

Park prirode - zaštićeni pejzaž

1.	PP Blidinje	F BiH	V	35.800,00	JP Park prirode "Blidinje"	Zakona o proglašenju Park prirode "Blidinje" ("Narodni list HR H-B" br. 13/95).
2.	PP Hutovo blato	F BiH	V	7.411,00	JP Park prirode "Hutovo blato"	N/A
3.	ZP Konjuh	F BiH	V	8.016,61	Tuzlanski kanton	Zakon o proglašenju zaštićenog pejzaža "Konjuh" (SN TK br. 13/09)
4.	ZP Bijambare	F BiH	V	497,00	JU za zaštićena prirodna područja KS	Zakon o proglašenju zaštićenog pejzaža "Bijambare" (SN KS br. 6/10)
5.	ZP Trebević	F BiH	V	400,20	JU za zaštićena prirodna područja KS	Zakonu o proglašenju Zaštićenog pejzaža "Trebević" (SN KS br. 15/14)

Područje za upravljanje resursima – Park šuma

1.	PZUR Univerzitetski grad	RS	VI	27,38	Institut za genetičke resurse RS-a	Rješenje o zaštiti Područje za upravljanje resursima "Univerzitetski grad" (SG RS br. 53/12)
2.	PŠ Slatina	RS	VI	35,73	Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju "Dr Miroslav Zotović"	Odluka proglašenju Park-šume "Slatina" (SG RS br. 67/16)

Prilog III: Ugrožene biljne vrste koje se javljaju u šumskim ekosistemima Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH i Crvenoj listi RS³

Legenda

EX	izumrla vrsta
EW	vrsta izumrla u divljini
CR	kritično ugrožena vrsta
EN	ugrožena vrsta
VU	osjetljiva vrsta
NT	vrsta blizu ugroženosti
LC	najmanji stepen zabrinutosti
DD	nedovoljnost podataka
NE	nije evaluirano
Navedena	vrsta navedena u Crvenoj listi RS bez navođenja stepena ugroženosti
Nije navedena	vrsta nije navedena u Crvenoj listi RS

Šumske zeljaste biljke i biljke u šumskim ekosistemima

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
1.	<i>Acanthus spinossisimus</i> Pers.; <i>A. spinosus</i> L., pro-parte	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Acanthaceae</i>	Trnoviti primog	LC	Navedena	

Rasprostranjenost: Buško Blato - Golinjevo, okolina Mostara, Blagaj - Buna, Mostarsko Blato, Hum, Domanovići, Žitomislići, Dretelj, Čapljina, Stolac, Gorica, Bileća, Jasen, Gomoljani, Pridvorci, Trebinje Sutorina, Ortiješ, Sjeverni logor, Kotar, Počitelj brdo (Vidari), Ošanići, Neum

2.	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.; <i>A. capillus-veneris</i> L. f. <i>subintegrum</i> Mort. et Paulin; <i>A. capillus-veneris</i> L. var. <i>visianii</i> Schloss. et Vuk.; <i>A. trifidum</i> Willd.	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Pteridaceae</i>	Gospin vlasak, venerin vlasak, divojački vlas paprac, papraca vodena, velikolistni vlasi, vlas zemaljski, vlas ženski	VU	Navedena	
----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: U toplim predjelima Hercegovine pored sjenovitih obala rijeka, kraj vodenih basena, u sedrenim pećinama nad izvorima itd., Trebižat – Kravice, sedreni slapovi, na Bregavi se može naći na obali, ispod mostova, u vlažnim pećinama i polupećinama, te u pukotinama krečnjačkih stijena, kanjon Drežnice, Sjeverni logor (pećine uz Neretvu), ispod Starog Mosta u Mostaru, Radobolja kod džamije, vrelo Bune uz Blagaj, izvorište Tihaljine – Peć Mlini, Modro oko, vrelo Vrioštica (iza Ljubuškog), pukotine vapnenih stijena Golubića, koja se strmo dižu iznad potoka Trmošnice, Gornji Šeher kod Banja Luke i Banja kod Višegrada

3.	<i>Alchemilla alpestris</i> Schmidt; <i>A. glabra</i> Neygenf.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Planinska vrkuta	DD	Navedena	
----	--	--	------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

4.	<i>Alchemilla vranicensis</i> Pawlowsky	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Vranička vrkuta	DD	Nije navedena	
----	---	--	-----------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Vranica

³ Službene novine Federacije BiH 7/14a; Službeni glasnik RS 124/12; Šilić, 1977; Šilić, 2005

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
5.	<i>Amelanchier cretica</i> (Willd.) DC.; <i>A. ovalis</i> Medik. var. <i>cretica</i> (Willd.) Fiori	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Kretska merala	EN	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Na dolomitima od Drvara do Lastve u zajednici *Pinetum austroalpinum*, Čvrsnica bukova šuma, Velež Kaočina, *Amelanchier ovalis* Med. f. *macrophylla* (Vand.) Hay. Na Galatu iznad Spiljana na dolomitima

6.	<i>Anemone baldensis</i> L.; <i>A. drummondii</i> Wats.; <i>A. fragifera</i> Wulf.; <i>A. alpine</i> Scop. non-L.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Planinska šumarica	VU	Navedena	
----	---	--	--------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Troglav - Dinara, Klekovača, Vranica - Krstac, Treskavica, Maglić, Volujak; Čvrsnica, Mali Vran, Prenj - Kantar

7.	<i>Anemone narcissiflora</i> L.; <i>A. narcissifolia</i> L.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Bijeli jablan, narcisolika breberina, sunovratna šumarica	VU	Navedena	
----	---	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vranica, Treskavica, Bjelašnica, Jahorina, Vučevo, Maglić, Volujak

8.	<i>Angelica brachyradia</i> Freyn; <i>Angelica sylvestris</i> L.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Šumska andelika, šumski kravujac, koren svetog duha, šiviz	VU	Navedena	
----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Boračko jezero (403 m)

9.	<i>Arabis scopoliana</i> Boiss.; <i>Draba ciliata</i> Scop.	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Skopolijeva gušarka, skopolijev repnjak	DD	Navedena	DD
----	---	--	---	----	----------	----

Rasprostranjenost: Osječenica, Klekovača, dosta česta od Kamešnice do Dinara, Jadovik, Prolog, Šator, Palazenica, Golija, Vlašić, Vranica pl.: Krstac, Ločika; Maglić, Volujak, Lupoglav - Prenj, Plasa, Trinača, Čvrsnica, Vran, Čabulja, Velika Vlahinja, prašuma Lom

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
10.	<i>Asplenium adulterinum</i> Milde	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Aspleniaceae</i>	Neprava sleznica	LC	Navedena	

Rasprostranjenost: Naseljava skoro sva serpentinska nalazišta u Bosni i Hercegovini i to od Vrbanje kod Banje Luke pa sve do istočne Bosne.

11.	<i>Asplenium cuneifolium</i> Viv.; <i>A. serpentini</i> Tausch; <i>A.adiantum-nigrum</i> L. subsp. <i>serpentini</i> (Tausch) W.D.J. Koch; <i>A. forsteri</i> Sadler	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Aspleniaceae</i>	Serpentinska slezenica	VU	Navedena	
-----	--	---	------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vrbanja kod Banja Luke; Dolina Usore; Crni vrh kod Tešnja; oko Maglaja; Papratnica, Pepelari; Vareš: Banjska stijena i Vratilo

12.	<i>Astrantia carniolica</i> Wulf. in Jacq.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Zvezdanka, kranjska zvezdanska. kranjski lisjak	VU	Navedena	
-----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Kamešnica, Maglić, Volujak, Prenj, Čvrsnica, Plasa, Čabulja – vlažne svijetle šume, progale u klekovini bora, na krečnjačkoj podlozi u subalpinskom i alpinskom pojasu

13.	<i>Asyneuma trichocalycinum</i> (Ten.) K. Maly; <i>A.a pichleri</i> (Vis.) Lakušić et F. Conti; <i>Campanula trichocalycina</i> Ten.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Campanulaceae</i>		NT	Navedena	
-----	--	---	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Treskavica (1700 m), Hojta, Drežnica kod Cincara, Maglić – kod Jelašice, Stolac - Višegrad, Duimovići - Treskavica, Muharnica, Plasa, Mala Čvrsnica, Silovci pod Poštibrdom u bukovoj šumi (1550 m), Budoš - Nevesinje, Bjelašnica kod Gacka (1200 – 1600 m)

14.	<i>Athyrium alpestre</i> (Hoppe) Milde	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Aspleniaceae</i>	Alpska bujadika	DD	Navedena	
-----	--	---	-----------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
15.	<i>Barbarea bosniaca</i> Murb.; <i>B. sicula</i> C. Presl. var. <i>bosniaca</i> K. Mal, <i>B.vulgaris</i> R.Br. in Aiton var. <i>bosniaca</i> G. Beck	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Bosanska repnica, bosanski dičak	EN	Navedena	DD

Rasprostranjenost: Od donje granice brdskog pa sve do gornje granice montanog pojasa, na potpoljenim livadama, kanalima, zabarenim mjestima, poplavnim šumama (jošici) i žbunovita mjesta na montanim mezofilnim livadama. Raste na svježim, hranljivim, ilovastim ili pjeskovitim zemljištima u rasponu od 650 – 1300 m. Locus classicus: između Sarajeva i sela Mrkovići, u dolini Lelešići kod Sarajeva

16.	<i>Bellidiastrum michelii</i> Casso; <i>Aster bellidiastrum</i> (L.) Scop.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>	Rozetasti zvjezdan, bijeli lijepi zvjezdan, zvjezdica	EN	Navedena	
-----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Na velikom točilu izloženom istoku na Bokševica planini iznad naselja Kostajnica gdje raste na niskoj nadmorskoj visini, u sastojini Cratoneurion commutati kod Drvara i Lastve, ali nije vezana za nju već dolazi i u borovim šumama na S i I padinama, Čabulja – Vlakinja, Čvrsnica, Mali Vran Plasa, Travnik, Raduša pl., Ločike – Vranica pl., Klekovača, Roduklija – Drvar, Kupres na dolomitu, Bjelašnica pl., Treskavica pl., Bugojno – Han Luka, južno od Vrbljana iznad Podorašca, Plasa, Vran, Čabulja, Stirni do – Velež, Puzim – Visočica, Dobra voda kod Lastve – Skočigrma (cca. 700 m)

17.	<i>Campanula latifolia</i> L.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Campanulacee</i>	Širokolisna zvončika, širokolisni zvončić	VU	Navedena	
-----	-------------------------------	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vlašić, Kruščica - Travnik, Maglić - Dragoš Sedlo, gudure Rakitnice kod Umoljana, Visočica pl.

18.	<i>Campanula sparsa</i> Friv.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>		EN	Navedena	
-----	-------------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Šuma između Bijele vode i Dragačeva kod Foče (1160 m), dolina Drine

19.	<i>Cardamine maritima</i> Porlenschl. ex DC. var. <i>fialae</i> (Fritsch) Sag.	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Primorska režuha, Fialina režuha	CR	Navedena	
-----	--	--	----------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Klobuk kod Vitine (locus classicus) – pukotine raspucalih krečnjačkih stijena u submediteranu, na suhom i plitkom skeletno tlu, u području degradiranih šuma i šikara hrasta međunca i bjelogabića, uvijek u sjeni

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
20.	<i>Cardamine polyphylla</i> (W. et K) O. E. Schulz; <i>C. kitaibelii</i> Bech.	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Višelisna režuha	VU	Navedena	

Rasprostranjenost: Osječenica, Klekovača – bukove, bukovo-jelove, smrčeve šume od montanog do subalpskog pojasa

21.	<i>Cardamine trifolia</i> L.	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Trozupka, trolisna režuha	EN	Navedena	
-----	------------------------------	--	---------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Raste na svježim, bogatim, rastresitim, bazičnim, neutralnim ili umjereno kiselim, blago humoznim tlima, pretežno na krečnjaku. Često obrazuje guste populacije na površinama od nekoliko metara kvadratnih, u zajednicama bukovih šuma od montanog do subalpskog pojasa. Zastupljena je u brojnim zajednicma bukovih šuma sveze *Fagion illyricum* H-at, od montanog do subalpskog pojasa

22.	<i>Cardaminopsis croatica</i> (Schott, Nyman et Kotschy) Jav.; <i>Arabidopsis croatica</i> (Schott, Nyman et Kotschy) O'Kane et Al-Shehbaz; <i>Arabis neglecta</i> Vis., <i>A. croatica</i> Schott ex Nyman et Kotschy	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Hrvatska gušarka	VU	Navedena	
-----	--	--	------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Pretežno na sjenovitim, razmjerno vlažnim krečnjačkim stijenama i blokovima unutar bukovih, bukovo-jelovih i smrčevih šuma zajednica sveze *Moehringion muscosae* H-at i H-ić na visinama između 500 i 1500 m. Konstatovan je blizu Zvornika

23.	<i>Centaurea smolinensis</i> Hayek; <i>C. nigrescens</i> ssp. <i>smolinensis</i> (Hayek) Dostál	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>	Crnkasta zečina	VU	Nije navedena	
-----	---	--	-----------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: U borovim šumama centralne Bosne (*Pinetum silvestris nigae bosniacum* Murv.), Smolin kod Žepča, Svatovac – Lukavac, Ograjni potok, područje Ljeskovice, Trbušnica, Gostović, Otežna, dolina Kamenice, Vresina Kosa – Tajan, Botanj, Vijenac, maoča, Glog, Konjuh, dolina Velike Maoče, Bjeliš, Orašak – područje Usore – Slatina, Lisac, Žedni vrh, Ljubić, Gradišnik, Visoko Bor kod Slatine, Velež – Mostar

24.	<i>Cephalanthera alba</i> (Crantz) Simonk; <i>C.damasonium</i> (Mill.) Druce	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Bijela naglavica	NT	Navedena	
-----	--	--	------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Brda oko Bosanskog Novog, Osječenica, Klekovača, okolina Banjaluke, Guća Gora, Ovčarevo, samostan Sutjeske, Igman, Trebević, Malovan, Vještica, Šator, Kamešnica

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
25.	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch; <i>C. ensifolia</i> (Sw.) Rich.; <i>C. xiphophyllum</i> (Ehrh.) Rchb. f.; <i>C. xiphophyllum</i> (L. f.) Rchb. f.; <i>Epipactis ensifolia</i> Sw.; <i>E. longifolia</i> (L.) Wettst.; <i>Epipogium ensifolia</i> Sw.; <i>Serapias ensifolia</i> Roth; <i>S. grandiflora</i> L.; <i>S. helleborine</i> var. <i>longifolia</i> L.; <i>S. longifolia</i> (L.) Huds.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Dugolisna naglavica	VU	Navedena	LC

Rasprostranjenost: Kozara, Kamešnica, Šator, Malovan, Vlašić, Vranica, Bjelašnica, Ozren, Igman, Trebević, Glogovo, Cim kod Mostara, Bijela Gora

26.	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.; <i>C. comosa</i> Tineo; <i>Epipactis rubra</i> (L.) All.; <i>E. rubra</i> Sw.; <i>Serapias helleborine</i> L.; <i>S. rubra</i> L.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Crvena naglavica	EN	Navedena	LC
-----	---	--	------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Okolina Bihaća, na Šiši kod Jajca, okolina Travnika, Fojnice, Sarajeva, Igman, Bjelašnica, Šuljaga, Kamešnica, Šator pl., Porim I Glogovo - Prenj, Bijela Gora

27.	<i>Chaerophyllum coloratum</i> L.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Obojena krabljica, šarena krabljica	EN	Navedena	
-----	-----------------------------------	--	-------------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Najgušće populacije su u zoni degradiranih šuma crnike, u pseudomakiji i garigu (*Cisto-Ericetalia*) ali je zastupljena i u submediteranskom kršu. To su pretežno vrlo kamenita, skeletna, ekstremno degradirana tla, ali je česta i na flišu, na zapuštenim vinogradima, u vrtovima, maslinjacima i sličnim staništima, Bokševica – Mrakovo (560 m), Boračko jezero – Šištica (360 m), Sjeverni logor, Zalik, Modrič više Čapljine

28.	<i>Cheilanthes fragrans</i> (L. fil Sw.); <i>C. maderensis</i> Lowe	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Pteridaceae</i>	Mirisavi vodjerak	EN	Navedena	
-----	--	--	-------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: U flori Bosne i Hercegovine, kod Trebinja, zastupljena je još jedna vrsta ovoga roda, *Cheilanthes acrostica* (Balb.) Tod. mirisavi vodjerak, koja je još rjeđa od navedene vrste te je i označena kao rijetka i potencijalno ugrožena vrsta (EN) pod imenom *Cheilanthes fragrans* (L.fil.) Sw

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
29.	<i>Cicerbita pancicii</i> (Vis.) Beauv.; <i>Mulgedium alpinum</i> (L.) Less. var. <i>pancicii</i> (Vis.) Stoj. & Stef.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteriaceae</i>	Pančićeva mliječ	VU	Navedena	

Rasprostranjenost: Optimum ima u gorskom pojasu, a rjeđe u subalpinskom i brdskom pojasu, uz planinske potoke i rječice i u listopadnim i mješovitim šumama (šumarci bijele i crne johe, bukovo-jelove šume, subalpinske bukove i smrčeve šume). Staništa se odlikuju visokim procentom vlage, dubokim, rahlim, vlažnim, hranjivim tlom Skiofitna i semiskiofitna vrsta, na obalama rijeke Rakitnice kod Dubokog vira ispod Umoljana, Grmeč, Osječenica, Cincar, Hranisava, Bjelašnica, Treskavica, Hojta, Visočica u subalpinskom pojasu, u dolini Željeznice, Plasa, Prenj, Čabulja, Velež, Muharnica u vlažnim dolinama alpskog pojasa, Samešnica oko Donjeg Vakufa, u šumi uz dolinu rijeke, ispod vrha Cincar pl., Stabrovača – konjska voda, Treskavia pl., Pale, Pajtov han – Vareš, Zvijezda pl. kod Vareša, Dovlići, Trebević, Jahorina pl., Ravna pl., Stolac – Višegrad, Paklarevo, Koričani – Vlašić pl., Maglić, Volujak pl., Zelengora pl., Visočica pl. – Konjic, Dubočani – Rakitnica, Mali Prenj, ispod Crnog polja, Plasa pl., Tisovica – Prenj pl.

30.	<i>Circaea alpina</i> L.; <i>C.minima</i> Lam.	Red: <i>Myrtales</i> Familija: <i>Onagraceae</i>	Planinska bahornica	VU	Navedena	
-----	---	---	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Nalazimo je od montanog do subalpinskog i alpskog pojasa Igman i Bjelašnica

31.	<i>Convallaria majalis</i> L.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Đurđica, đurdić, bokarski cvit, ljiljan dolinski, iler prodoli, dragoljica, biserni civet, gumbelija	NT	Navedena	
-----	-------------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Kozara, Osječenica, Šator, Kamešnica, Malovan, Vlašić, Trebević, Igman, Treskavica, Maglić, Glogovo pl, Gljiva kod Trebinja, Velež, Baba pl.

32.	<i>Corallorrhiza trifida</i> Châtel.; <i>C. coralliorrhiza</i> H. Karst.; <i>C. neottia</i> Scop.; <i>C. innata</i> R. Br.; <i>C. intacta</i> Cham.; <i>Ophrys corallorrhiza</i> L.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Šumska koraljuša	DD	Nije navedena	LC
-----	--	--	------------------	----	---------------	----

Rasprostranjenost: Vilenica

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
33.	<i>Coronilla elegans</i> Pančić; <i>C.latifolia</i> (Hazsl.) Jáv; <i>C. varia</i> L. subsp. <i>latifolia</i> (Hazsl.) Dostál	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>		DD	Nijen navedena	

Rasprostranjenost: Nema podataka

34.	<i>Corydalis ochroleuca</i> Koch subsp. <i>leiosperma</i> (Conr.) Hayek; <i>Pseudofumaria alba</i> (Mill.) Lidén subsp. <i>leiosperma</i> (P. Conrath) Lidén	Red: <i>Ranunculales</i> Familija: <i>Papaveraceae</i>	Mlađa, mlađa žučkasta	EN	Navedena	
-----	--	---	-----------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Grmeč, Šator, Dinara, Kamešnica, Vlašić, Treskavica, Prenj, Čvrsnica, Čabulja – puktone stijena od montanog do subalpinskog pojasam brdo Hum kod Jajca (locus classicus) – krečnjački sipari, česta među kamenim blokovima i gormadama unutar bukovih i bukovo-jelovih šuma, a ponekad i u pukotinama stijena u montanom i subalpinskom pojasu; kanjon rijeke Une, vrlo brojna na siparima krečnjaka u dolini Une kod Bosanske Krupe, Igman i Bjelašnica

35.	<i>Crocus biflorus</i> Mill.; <i>C. lineatus</i> Jan; <i>C. italicus</i> Gaudin; <i>C. argenteus</i> Sabine; <i>C. weldenii</i> Hoppe & Fürnr.; <i>C. adamii</i> J. Gay; <i>C. minimus</i> Hook., non DC.; <i>C. annulatus</i> Herb.; <i>C. pusillus</i> Ten.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Iridaceae</i>	Dvocvjetni šafran	CR	Navedena	
-----	---	---	-------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Šume okoline Trebinja

36.	<i>Cyclamen neapolitanum</i> Ten.; <i>C.hederifolium</i> Aiton	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Primulaceae</i>	Napuljska ciklama, napuljska skrižalina	CR	Navedena	
-----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Ljubuški, Domanovići, Hutovo Blato, Ravno, Počitelj, Bivolje polje, Žitomislići, Buna, plato Dubrava

37.	<i>Cyclamen purpurascens</i> Mill.; <i>C.europaeum</i> auct.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Primulaceae</i>	Šumska ciklama, šumska skrižalina	LC	Nije navedena	
-----	--	--	-----------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Bosanski Novi - Kozinac, Ripač, Krupa - Vučjak, Banja Luka, Kozara - Mitrovića Kamen i Moštanica, Donji Vakuf, Glogovac, Ljuša, Semešnica, Kupres, Gubin, Glamoč, Travnik, Vitez – dolina Lašve, Busovača, Jajce, Pogorelica, Maglaj - Šikola, Zenica - Radojčići, Tarčin, Pazarić, Trebević, Miljacka, Lapišnica, okolina Sarajeva, Sutjeska na Drini, Vrabac, Bijela, Konjic, Drežnica, Raketnica, Preslica, Idbar, Prenj: Tisovica, Porim i Bjelašnica, Čvrsnica, Čabulja, Plasa, Ošljar, Tisno

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
38.	<i>Cyclamen repandum</i> Sibth. Et Sm.; <i>C. vernale sensu</i> O. Schwarz, non Mill.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Primulaceae</i>	Primorksa ciklama, primorksa skrižalina	CR	Navedena	

Rasprostranjenost: Gljiva, Trebinje, Sutorina

39.	<i>Cynanchum huteri</i> (Vis. et Asch.); <i>Vincetoxicum huteri</i> Vis. et Asch.	Red: <i>Gentianales</i> Familija: <i>Asclepiadaceae</i>	Huterov lastavičnjak, Huterova lastavina	EN	Nije navedena	
-----	---	--	--	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Kamenjare, među kamenim blokovima na škarpastom terenu u zoni termofilnih šuma i šikara *Quercetalia pubescentis* Br.-Bl., na sunčanim, toplim, suhim, rastresitim, blago do umjereno kiselim humzonim skeletnim tlima na nižim nadmorskim visinama, Podvelež – Mostar, Hum, Gornja Dubrava, Glavska

40.	<i>Cypripedium calceolus</i> L.; <i>C. reginae</i> auct., non Walter	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Gospina papučica, prosmić tičji	CR	Navedena	NT
-----	--	--	---------------------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Uspon od Drinića na Klekovaču, u blizu Starigrada kod Sarajeva, na dolomitu u blizini Potoka podno Klekovače

41.	<i>Digitalis lanata</i> Ehrh.; <i>D. orientalis</i> auct. balcan., non Lam.; <i>D. lamarckii</i> auct. balcan., non Ivanina	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Besniće, škripavac, pustikara glatka	VU	Navedena	
-----	---	---	--------------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Živi na rubovima kserotermnih šuma i šikara, na čistinama; okolina Rudog: Cikota, Resići, Mioča, Murovo

42.	<i>Diphasium alpinum</i> (L.) Rothm.; <i>Lycopodium alpinum</i> L	Red: <i>Lycopodiales</i> Familija: <i>Lycopodiaceae</i>	Alpska crvotočina. alpska prečica	DD	Navedena	
-----	---	--	-----------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vranica pl. gdje gradi specifičnu asocijaciju *Lycopodietum alpini*

43.	<i>Dryopteris cristata</i> (L.) A. Gray (Ran Kram); <i>Lastrea cristata</i> (L.) C. Presl; <i>Nephrodium cristatum</i> Michx.; <i>Aspidium cristatum</i> (L.) Sw.; <i>Polystichum cristatum</i> (L.) Roth	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Driopterdiaceae</i>	Tresetna paprat	DD	Nije navedena	
-----	---	--	-----------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
44.	<i>Epipogium aphyllum</i> Sw.; <i>E.epipogium</i> (L.) H. Karst.; <i>E.gmelini</i> Rich.; <i>E. gmelinii</i> Rich.; <i>Ophrys aphylla</i> Schmidt	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Bezlisni nabradac	DD	Navedena	LC

Rasprostranjenost: Dosta rijetka biljka. Naseljava montani vegetacijski pojas, u sjenovitim bukovim, bukovo-jeloim i smrekovitim šumama na debelom sloju listimca ili trulom granju i drveću do 1500 m. Zanimljivo je i istaknuti da se ova biljka veoma često javlja u pauzama od nekoliko godina na istom lokalitetu

45.	<i>Eranthis hiemalis</i> (L.) Salisb. <i>Helleborus hyemalis</i> L.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Ozimica, rana ozimica, titra	CR ili EW	Nije navedena	
-----	---	--	------------------------------	-----------	---------------	--

Rasprostranjenost: Krajina - Otoka, brda oko Banja Luke, kod Doboja - sastav Usore i Bosne, kod Vranduka, kanon Vrbasa, Visoko, voćnjaci uoko Sarajeva, Vranduk, Fojnica

46.	<i>Erythronium dens-canis</i> L.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Pasji zub	LC	Nije navedena	
-----	----------------------------------	--	-----------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Vranica, Trebević, Igman, Bjelašnica, Treskavica, Ozren (kod Sarajeva), Preslica pl., Plasa, Bijela Gora

47.	<i>Euphrasia minima</i> Jacq. ex DC.; <i>E. mattfeldii</i> W. Becker	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Patuljasta očanica	DD	Navedena	
-----	--	---	--------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Na rudinama, snježanicima, pašnjacima i u klekovini bora u pretplaninskom pojasu od 1.700 m do najviših vrtova naših planina, Maglić, Volujak

48.	<i>Galanthus nivalis</i> L.; <i>G.nivalis</i> L. ssp. <i>humboldtii</i> N. Zeybek; <i>G. nivalis</i> L. ssp. <i>imperati</i> (Bertol.) Baker,; <i>G.nivalis</i> ssp. <i>subplicatus</i>	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Amaryllidaceae</i>	Visibaba, vinglica, deklica, dremavka, dremenka, dremuljka, drimovac, dremovac, podremak, pedremun, rigelčiki, debeloglavka	LC	Nije navedena	NT
-----	---	--	---	----	---------------	----

Rasprostranjenost: Kozara, Osječenica, Raduša, Vlašić, Vranica, Ozren, Trebević, Bitovnja, okolina Mostara, Trebinja

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
49.	<i>Galanthus reginae-olgae</i> Orph.; <i>Chianthemum olgae</i> (Orph. ex Boiss.) Kuntze; <i>G. nivalis</i> L. ssp. <i>reginae-olgae</i> (Orph.) Gottl.-Tann.; <i>G. nivalis</i> L. var. <i>europaeus</i> Beck f. olgae (Orph. ex Boiss.) Beck; <i>G. nivalis</i> L. var. <i>reginae-olgae</i> Fiori; <i>G. olgae</i> Orph. Ex Boiss.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Amaryllidaceae</i>		DD	Nije navedena	VU

Rasprostranjenost: Nema podataka

50.	<i>Gentiana lutea</i> L. subsp. <i>Symphyandra</i> (Murb.) Hayek; <i>G.symphyandra</i> Murb.	Red: <i>Gentianales</i> Familija: <i>Gentianaceae</i>	Žuta sirištara, srčanik, sirištara, lincura	EN	Navedena	
-----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Šator, Cincar, Dinara, Treskavica, Prenj, Plasa, Čvrsnica, Velež – pašnjaci, među stijenama subalpinskog pojasa, Petrovac, Vakuf, Veliki Cincar, Prolog – Livno, Rosni Dolac – Dinara, Oštri vrt – Kupres, Vlašić pl., Bjelašnica pl., Vlahinja pl., Gola Jahorina, Trijeska – Jahorina pl., Maglić, Volujak, Zelengora pl., Lisin – Ivan pl., Bjelašnica pl.

51.	<i>Geum bulgaricum</i> Pančić; <i>Sieversia bulgarica</i> (Pančić) Nyman	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Bugarski blaženak	LC	Nije navedena	LC
-----	--	--	-------------------	----	---------------	----

Rasprostranjenost: Čabulja – Sedlo (1500 m); Čvrsnica: na stijenama sa borom krivuljom, stijene ispod Ostrovače, Muharnica; Pešti brda – Bukova glava pukotine krečnjačkih stijena (1900 m) sjever

52.	<i>Geum molle</i> Vis. Et Pančić	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Zdravac, pustenasti blaženak	DD	Navedena	
-----	----------------------------------	--	------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Bokševica – Ostrožac

53.	<i>Goodyera repens</i> (L.) R. Br.; <i>Peramium repens</i> (L.) Salisb. ex C.C. Curtis	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Puzava oštropelutka	EN	Navedena	LC
-----	--	--	---------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Grmeč, Osječenica, Klekovača

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
54.	<i>Hacquetia epipactis</i> (Scop.) DC.; <i>Dondia epipactis</i> Spreng.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Šumsko volujsko uho, nizanjka, pesji ostvar	DD	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Raste na umjereno vlažnim do umjereno suhim, bazičnim, neutralnim ili umjereno kiselim, hranjivim, humoznim tlima od nizina do montanog pojasa na planinama zapadne Bosne

55.	<i>Helleborus hercegovinus</i> Martinis; <i>H. multifidus</i> Maly et auct. Bosn., non Vis.; <i>H. multifidus</i> Vis. ssp. <i>hercegovinus</i> (Martinis) B. Mathew	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Hercegovački kukurijek	VU	Nije navedena	
-----	--	--	------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Šator pl., Osječenica, Cincar, Crvanj, Velež, Čvrsnica

56.	<i>Helleborus multifidus</i> Vis.; <i>H. odorus</i> Waldst. & Kit. subsp. <i>multifidus</i> (Vis.) Hayek	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Rascjepani kukurjek, patorka, sprež, sprž, krški kukurijek	VU	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Dinara, Livanjsko polje, Kupres

57.	<i>Hepatica nobilis</i> Schreb.; <i>H. triloba</i> Chaix; <i>Anemone angulosa</i> auct., non Lam.; <i>A. hepatica</i> L.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Jetrenka, jetrenik, jetrenka trokrpa, očesa mačkina, trojica, ditelina velika zlatna	VU	Nije navedena	
-----	--	--	--	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Oko Banja Luke, Travnika, Bugojna, Kupresa, Vareša, Sarajeva, Glamoča, te planinama Veliki Malovan, Kamešnica, Cincar, Šator, Dinara

58.	<i>Hesperis dinarica</i> G. Beck. in Dorner; <i>H. nivea</i> G. Beck, non Haumg	Red: <i>Brassicales</i> Familija: <i>Brassicaceae</i>	Dinarska večernica	EN	Navedena	
-----	---	--	--------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vlašić, Vranica - svijetle prorijeđene šume, šumske čistine, rubovi šuma subalpinskog i alpinskog pojasa., kotar Vareš – u dolini Lužnice (600-680 m) i kod Zlokučke luke (750 m)

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
59.	<i>Hieracium pallescentifrons</i> Maly K et Zahn.; <i>H. murorum</i> L.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteriaceae</i>	Šumska runjika	DD	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Zvijezda pl., Ravna pl., Igman, Trebević, Ozren (kod Sarajeva), Romanija, Treskavica, Čabulja, Plasa

60.	<i>Himantoglossum calcaratum</i> G. Beck	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>		VU	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Obronci Trebevića, kod Lukavice kod Sarajeva, Suha u klancu Sutjeske, Maglić, Ljubinjskoj pl. kod Zablaha

61.	<i>Hyacinthella dalmatica</i> (Baker) Chouard; <i>H. dalmatica</i> (Avé-Lall.) Trinajstić; <i>H. pallens</i> Schur; <i>Hyacinthus dalmaticus</i> Baker; <i>H. pallens</i> Vis.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Dalmatinski zumbulčić	CR	Navedena	
-----	--	--	-----------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Kamešnica, Dinara, Velež (1600 m), Glavska

62.	<i>Lamium orvala</i> L.; <i>Orvala lamioides</i> DC.; <i>L.vulgare</i> (Pers.) Fritsch; <i>L. lovcenicum</i> Rohlena; <i>L. luteum</i> (Huds.) Krock.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Lamiaceae</i>	Velika mrtva kopriva	LC	Navedena	
-----	---	--	----------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Bosanski Novi – Otoka, između Malog Radića i Bihaća, dolina Une kod Ostrošca, Drenovo kod Bihaća, Klekovača, Osječenica, Jajce - Jezero Plive, Suljaga pl., Kamešnica pl., Prenj - Bjelašnica

63.	<i>Leontopodium alpinum</i> Cass.; <i>Antennaria leontopodium</i> (L.) Gaertn.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>	Planinski runolist, runolist	VU	Navedena	
-----	--	--	------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Osječenica, Šator, Klekovača, Dinara, Prenj, Tisovica – Prenj pl., Mali Prenj kod Jablanice, u Čvrsnica: pukotine stijena, ispod Ostrovače, Jelenak, Klapavcima na Čvrsnici, Mrcina draga, Ploča (1800 m), Idbar – Tisovica (1300m), Plasa – Razkošće, Klek kod Bihaća, Šator pl., Kelikovača pl., Osječenica pl., Troglav, Čabulja – puktine krečnjačkih stijena, planinski pašnjaci na krečnjacima I dolomitima, Ošljar (1600 m)

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
64.	<i>Lilium martagon</i> L.; <i>L. cattaniae</i> (Vis.) Vis.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Zlatni ljiljan	LC	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Kozara, Grmeč, Šator pl., Kamešnica, Dinara, Vlašić, Bjelašnica, Igman, Trebević, Ozren (kod Sarajeva), Prenj, Čvrsnica, Velež I dr.

65.	<i>Limodorum abortivum</i> (L.) Sw.; <i>Ionorchis abortiva</i> (L.) Beck; <i>Centrosis abortiva</i> (L.) Sw.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Ljubičasti šiljorep	VU	Navedena	LC
-----	--	--	---------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Podgomila i Gomila kod Bosanske Krupe, donja Tuzla, oko Travnika, Trebević, Starigrad dolina Miljacke, oko Mostara, Domanovići, Dubrave kod Sovića, brdo Križevac (brdo više Uzinovića, više gradske jezgre Stoca), Počitelj, uz rjeku Tihaljina

66.	<i>Listera cordata</i> (L.) R. Br.; <i>Cordiophyllum cordatum</i> Ehrh.; <i>Diphyllum cordatum</i> Beck, sinonim (s); <i>Epipactis bifolium</i> Haller f.; <i>E. cordata</i> All.; <i>Neottia cordata</i> Rich.; <i>Ophrys cordata</i> L.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Srcoliki čopotac	DD	Navedena	DD
-----	---	--	------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Nema podataka

67.	<i>Maianthemum bifolium</i> (L) F. M. Schmidt; <i>M. convallaria</i> Weber	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Dvolisni procijep	VU	Nije navedena	
-----	--	--	-------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Okolina Bihaća, Osječenica, Dinara, lijeva obala Lepenice kod Kiseljaka, Tarčin, Trebević, Bugojno, Kupres, Malovan, Kamešnica, Šator, okolina Glamoča, Plasa

68.	<i>Matteucia struthiopteris</i> (L.) Tod.; <i>Onoclea struthiopteris</i> (L.) Roth; <i>Osmunda struthiopteris</i> L.; <i>Struthiopteris filicastrum</i> All.; <i>S. germanica</i> Willd.; <i>S. pensylvanica</i> Willd.	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Onocleaceae</i>	Nojeva paprat, bujadika, smeđa stela	VU	Nije navedena	
-----	---	--	--------------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Uz obale brdskih hladnih potoka, najčešće u periodično plavljenim šumama johe i vrbe, na aluvijalnim, bogatim i vlažnim tlima. Najčešće obrazuje guste populacije

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
69.	<i>Melampyrum trichocalycinum</i> Vandas; <i>M. heracleoticum</i> Boiss. & Orph. in Boiss. var. <i>trichocalycinum</i> (Vandas) K. Maly	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Dlakavočaškasta urodica	VU	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Prenj: Glogovo kod Jablanice (locus classicus) - termofilne svijetle šume i šikare, rubovi šuma, šumske čistine i progaline unutar reda *Quercetalia pubescentis* Br.-Bl., Pribilje u dolini Rakitnice, u dolini Doljanke kod Doljana, Skok na Prenj pl., Orahovica kod Nemile, Brasina pl., iznad Bijelog polja, klanac Risovca, kod Jablanice, u dolini Rakitnice kod Blaca, Doljanka (540 m,) Glogovo pl. (460-630 m), Prenj Skok, klanac Risovac – Aleksin Han (cca. 500 m), kod Jablanice

70.	<i>Notholaena marantae</i> (L.) Desv.; <i>Paraceterach marantae</i> (L.) R.M. Tryon; <i>Cheilanthes marantae</i> (L.) Domin	Red: <i>Polypodiales</i> Familija: <i>Pteridaceae</i>	Paprat, ljuskasa pljevika	EN	Navedena	
-----	---	--	---------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Ozimice – Šiljati vrh, u subasocijaciji *Pinetum silvestris-nigrae seslerietosum latifoliae* na toplom skeletnom i strmom tlu, jedino na serpentinima vezana za goli supstrat, na području oko srednjeg toka Krivaje i u istočnoj Bosni u zajednici borovih šuma sa crnjušom *Pinetum sylvestris-nigrae seslerietosum rigida*

71.	<i>Omphalodes verna</i> Moench	Red: <i>Caryophyllales</i> Familija: <i>Boraginaceae</i>	Proljetno mišje uho, modrica	CR	Nije navedena	
-----	--------------------------------	---	------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Kod Ripča u blizini Bihaća

72.	<i>Orchis maculata</i> L.; <i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soó	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Muški kaćun, mledac	VU	Navedena	
-----	--	--	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Gomila, Osječenica, Klekovača, Šiša pl., Lisin pl., Vilenica, okolina Travnika, okolina Sarajeva i Vareša, Kamešnica, Malovan, Vještica

73.	<i>Orchis purpurea</i> Huds.; <i>O. fusca</i> Jacq.; <i>O.lokiana</i> H. Baumann; <i>O. maxima</i> K. Koch; <i>O. moravica</i> Jacq.; <i>O. purpureus</i> Asch. Et Graebn.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Grimizni kaćun	VU	Navedena	LC
-----	--	--	----------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Kod Banja Luke, dolina Spreče kod Kiseljaka, okolina Travnika I Guče Gore, Trebević, Romanija, Crvanj, Kamešnica, kod Uvca

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
74.	<i>Orobanche flava</i> Martius in F. Schultz; <i>O. flava</i> Mart. ex F.W. Schultz	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Orobanchaceae</i>	Volovod	VU	Navedena	

Rasprostranjenost: Čvrsnica ispod Crepulje točilo (1400 m), Kozara, Travnik, Halapi u dolini potoka Koševo – Sarajevo na vrsti *Petasites hybridus*, u dolini Govze na Leliji pl.

75.	<i>Orobanche salviae</i> F. Schultz ex Koch in Rohling; <i>O. salviae</i> F.W. Schultz ex W.D.J.Koch	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Orobanchaceae</i>	Kravovod	DD	Nije navedena	
-----	--	--	----------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: U šumi Babine i Debele kose na Mračajskom brdu i na Smolinu kod Žepča (kao f. *bosniaca* Beck)

76.	<i>Paeonia corallina</i> Retz.; <i>P. mascula</i> (L.) Mill.	Red: <i>Ranunculales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Mosur, trava od tri rožića	CR	Navedena	
-----	--	--	----------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Velika Gomila kod Cazina, Grmeč, Gredoviti Vrh, Radovan kod Posušja

77.	<i>Paeonia officinalis</i> . L.; <i>P. feminea</i> (L.) Desf.; <i>P. peregrina</i> auct. fl. ital. non Miller	Red: <i>Ranunculales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Obični božur, božur ženski, božurić, duhovska ruža, kralje cviet, kurjak, mačur, trojačka ruža, turkarica, devetak, božurak	CR	Nije navedena	
-----	---	--	---	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Treskavica, Galovo polje ispod planine Kovač, Borova Glava kod Livna, Krbljine

78.	<i>Pedicularis hoermanniana</i> K. Maly; <i>P. foliosa</i> auct. balcan., non L.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Planinski ušljivac, Hermanov ušljivac	VU	Navedena	
-----	--	---	---------------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Padine Bukovika prema dolini Vogošće (locus classicus), Bjelašnica – mezofilne ili vlažne livade, rubovi šume, šumske progaline i čistine u montanom i subalpinskom pojasu, Osječenica kod Petrovca, Šator, Vaganj, Dinara, Uilica pl., Prolog, Kamešnica, Vitorog, Cincar pl., Malovan pl., Paklina kod Šuice, Vlašić pl., Vranica, Nebešina – Ozren, Bukovik kod Sarajeva, Vučja Luka, Romanija pl., Veselinovac, Panjevi kod Dovlića, Puhov Čair iznad Dovlića, Trebević, Dvorište, Kasin-dol, ravna pl., Gola Jahorina, Klek, Vitez, Crni Vrh, Babin do – Igman pl., Hranisava, Vlahinja pl., Ivan pl., Treskavica, Stabrovača, Poda, Konjska voda – Zelengora, Pleča kod Tjentišta, Suha, Dragoš-sedlo – Maglić pl., Volujak, lisin, Ljubina kod Konjica, Krbljina, Kalinovnik, Lebršnik pl. kod Gacka, Baba pl., Bijela gora (kao var. *hermanniana*)

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
79.	<i>Petasites kablikianus</i> Tsch. Ex Berchtold; <i>P. kablikianus</i> Tausch ex Bercht.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>		EN	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Kod Drvara u svezi *Cratoneurion commutati* oko izvora po dolomitu, Čvrsnica: Drinača točilo, Ostrovača (1500-1600 m), Strmenica, Ljuta – Konjic (320 m), Prenj – Boračka draga (1040 m), Prenj: Borašnica (1130 m), Prenj - Glogovo (1300 m, 1400 m), Prenj – Sminj u *Fagetum sylvaticum* (880 m), Cincar (1400 m), Troglav kod Livna, Šator pl. na točilu kod Jezera, Vlašić pl., kod Kamenice, uz Gostović potoka, uz Lužnica potok, uz rijeku Bosnu između Rospotočja i zenice, uz Misoča potok, oko vodopada Skakavac, u klancu Mokranjske i Paljanske Miljacke, ispod Starog grada uz Miljacku, ispod vrela Paljanske Miljacke, uz Kasidolski potok, u Velikom kotlu na Bjelašnica pl. (cca. 1800 m), na točilu ispod Oblika na Treskavica pl., uz Bistricu na Ravnoj pl., na točilu na sjevernoj padini Gole Jahorine, kod Banje stijene u dolini Prače, kod Krive Bare, Stjepan klanac uz Dž aer potok ispod Turske karaule na Zelengori, Bukovik u dolini Govca potoka, u dolini Suhe između Maglića i Volujaka, u dolini Sutjeske kod Suhe, uz Nikšan potok kod Graba

80.	<i>Peucedanum longifolium</i> W. et K.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Dugolisna pukovica, dugolisni smudnjak	EN	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Planinska biljka koja raste na serpentinama u borovim šumama istočne Bosne, vrlo kržljivog rasta, Podporim - Rujište (840 m)

81.	<i>Peucedanum neumayeri</i> (Vis.) Reichenb. fil.; <i>Parenarium</i> Waldst. et Kit. ssp. neumayeri (Vis.) Stoj. et Stef.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Neumajerova siljevina	EN	Navedena	
-----	---	--	-----------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Okolina Konjica, Drvara, Lastve pionirske zajednice na ogoljenim dolomitima gdje je karakteristična vrsta podsveze *Peucedanion neumayerii* H. Ritter, sveze *Chrysopogoni-Satureion* Horvat & Horvatić, ali su česte populacije i na krečnjaku, dolomiti i i duboke riječne klisure. Područje Vrtaljica izdvojeno je kao manji botanički rezervat u površini od 100 ha i proteže se od glavne ceste do vrha Zlatara i do Suhog Dola, Grabovica (135 m)

82.	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.; <i>P. bifolia</i> (L.) Rchb.; <i>Habenaria bifolia</i> L.; <i>Orchis alba</i> Lam.; <i>O. bifolia</i> L.; <i>O. solstitialis</i> Boenn.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Mirisavi dvolist, mirisavi vimenjak, civet gorov, liepa fraila, lijepa gospica, troper mudan, volovod, volovod mali, trolista	NT	Navedena	LC
-----	--	--	---	----	----------	----

Rasprostranjenost: Grmeč, Osječenica, Klekovača, Kamešnica, Malovan, Vlašić, Vranica, Bjelašnica, Igman, Trebević, Treskavica, Šuljaga, Malovan, Porim, kod Nevesinja, dolina Trebišnjice

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
83.	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Rchb.; <i>P. bifolia</i> (L.) Rehb. f. <i>clavata</i> Vis.; <i>Orchis chlorantha</i> Custer; <i>O. montana</i> auct.; <i>O.virescens</i> Zollik.	Red: <i>Asparagales</i> Familija: <i>Orhidaceae</i>	Zelenkasti dvolist, zelenkasti vimenjak	NT	Navedena	LC

Rasprostranjenost: Gomila kod Krupe, Grmeč, kod Banja Luke, okolina Vareša, Travnika, Bugojna, Šuljaga kod Kupresa, Gljiva kod Trebinja, šuma Dubrava kod Sovića

84.	<i>Polygonatum latifolium</i> (Jacq.) Desf.; <i>Convallaria latifolia</i> Jacq.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Širokolisni Salmunov pečat	EN	Nije navedena	
-----	---	--	----------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Kod Sirovca na Igmanu, oko Mostara

85.	<i>Potentilla carniolica</i> A. Kerner; <i>P. breviscapa</i> Vest; <i>P. micrantha</i> Ramond ex DC. var. <i>carniolica</i> (A. Kern.) Th. Wolf	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Kranjska petoprsta	VU	Nije navedena	
-----	---	--	--------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Smolin kod Žepča - svijetle listopadne, mješovite i četinarske šume i šikare, rubovi šuma, živice, međe i šumski proplanci, na umjereno suhim, toplim, hranjivim, humoznim kamenitim tlima, od nizina do montanog pojasa

86.	<i>Potentilla visianii</i> Pančić: <i>P. poterii</i> folia Vis. & Pančić; <i>P. pimpinelloides</i> Pančić	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Vizijajnijeva petoprsta	VU	Navedena	
-----	---	--	-------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Čabulja, Čvrsnica – optimalna staništa na (1200-) 1000-1500 m, puknine stijena, ali je česta i u vegetaciji polusmirenih sipara, među kamenitim blokovima i gromadama

87.	<i>Primula intricata</i> Gren. Et Godr.; <i>P. elatior</i> ssp. <i>intricata</i> (Gren. et Godr.) Widmar	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Primulaceae</i>	Narovašeni jaglac	LC	Navedena	
-----	--	--	-------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vranica-Krstac i Matorac, Bjelašnica, Hranisava, Hojta, Treskavica, Igman - Veliko polje, Gola Jahorina, Volujak Maglić, Crevene prljavke, Trzava, Carev Do, Zelengora: Stabrovača, Pod, Donje i Gornje Bare, Lelija, Ljubišnja, Prenj - Ortiš, Velež, Botin

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
88.	<i>Primula kitaibeliana</i> Schott; <i>P. candolleana</i> Rehb.; <i>P. integrifolia</i> Vis.; <i>P. viscosa</i> Schultes; <i>P. viscosa</i> Waldst. et Kit.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Primulaceae</i>	Kitajbelov jaglac	LC	Navedena	

Rasprostranjenost: Raste u pukotinam krečnjačkih stijena i na stijenovitim policama u rasponu od 1600-2100 m. Veliki Vran, Prenj - Otiš (1900 m), Kantar, Bjelašnica, Prislab, Čvrsnica (2100 m), Plasa, Oštrovača, Drinača, Veliki Vilinac, Čabulja - Ošljar (1600 m), velika Vljajna, Ledenica potok, Velež, Visočica

89.	<i>Pyrola chlorantha</i> Swartz	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Pyrolaceae</i>	Zelenkasta kruščica	DD	Navedena	
-----	---------------------------------	---	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

90.	<i>Pyrola rotundifolia</i> L.; <i>P. rotundifolia</i> ssp. <i>maritima</i> (Kenyon) E. F. Warb.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Pyrolaceae</i>	Okruglolisna kruščica	DD	Navedena	
-----	---	---	-----------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Na Trebeviću kod Sarajeva

91.	<i>Ranunculus auricomus</i> L.; <i>R. binatus</i> Kit.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Zlatnožuti žabnjak, potrebiće	CR	Navedena	
-----	--	--	-------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vlašić, kod Čemernog

92.	<i>Ranunculus crenatus</i> Waldst. et Kit.; <i>R. magellensis</i> Ten.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Narovašeni ljutić	EN	Nije navedena	
-----	--	--	-------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Vranica - iznad Prokoškog, Krstac, ispod Loćika

93.	<i>Ranunculus scutatus</i> Waldst. et Kit.; <i>R. thora</i> L.	Red: <i>Ranuncululales</i> Familija: <i>Ranunculaceae</i>	Žabnjak kolovre	LC	Navedena	
-----	--	--	-----------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Šator, Osječenica, Klekovača, Vitorog, Dinara, Jadovik, Cincar, Vlašić, Vranica, Bjelašnica, Treskvavica, Maglić, Volujak, Ivan pl., Preslica, Prenj, Čabulja, Velež, Crvanj, Bijela Gora

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
94.	<i>Scilla litardierei</i> Breistr; <i>Chouardia litardierei</i> (Breist.) Speta	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Livadski procjepak, lučika, kapula divlja	VU	Navedena	DD

Rasprostranjenost: Livanjsko polje, Glamočko polje, Buško blato, Duvanjsko polje, Imotsko polje, Mostarsko blato, Nevesinjsko polje, Gatačko polje, Dabarsko polje, Podrašničko polje, Jelašinovačko polje

95.	<i>Scrophularia bosniaca</i> G. Beck	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Bosanski strupnik	EN	Navedena	
-----	--------------------------------------	---	-------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Raste u svijetlim bukovim šumama, na rubovima šuma, šumskim čistinama I prosjecima, u klekovini bora, na kamenitim blokovima, često u škarpama, Livanjsko polje, Plasa, Plasa – Muharnica, Prenj – Obrlin. Trnovsko jezero na Maglić pl., Lelija, Zelengora, Vrelo Prače, okolina Sarajeva, Dovlići, Pale, Hodža, Ubojište, Ravna pl., Mehina luka, Hranisava, Bjelašnica, na Rudini kod Dovlića (oko 1370 m), Treskavica, Husad pl., Velika Ljubuša, Vučja Bara kod Gacka, Klinje, Poljana – Vlasulja, Drugovići – Mušica, Gacko, Nevesinje, Prenj, Orjen - na sjenovitim kamenitim mjestima, Hranisava (locus classicus) – na svježim do umjereno svježim, više-manje hranjivim umjereno kiselim humzonim, kamentim tlima u subalpinskom i alpinskom pojasu

96.	<i>Scrophularia laciniata</i> W. et K.; <i>S. heterophylla</i> Willd. ssp. <i>laciniata</i> (Waldst. et Kit.) Maire et Petitm.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Krpasti strupnik	EN	Navedena	
-----	--	--	------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vlašić – ekosistem sipara na krečnjacima (Silenion marginatae) na području Devečanskih i Paklarskih stijena na J, JI I JZ ekspozicijama od 1000 do 1500 m, Čvrsnica pukotine stijena, Mali Prenj 1800 m, Plasa, Vran – Divić, Na Prologu kod Livna, na Lisini kod Drežnice, Volujak, Maglić, Sutjeska, Skakavac kod Sarajeva, Dovlići, Gola Jahorina, ravna pl., Klek, Hranisava, Bjelašnica, Romanija, Vratilo na Treskavici, Mokranjska Miljack, Ilovica – Trnovo, Klekovača, Dinara

97.	<i>Scrophularia scopolii</i> Hoppe in Pers.; <i>S. scopolii</i> Hoppe	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Skopolijev strupnik	DD	Navedena	
-----	---	---	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Mioče kod Rudog, Vardište, Motka, Skakavac kod Sarajeva, Zovik kod Pazarića, Ravna pl., Srebrnik, Pajtov Han kod Vareša, Ozren kod Maglaja, Tuzla, Vlašić pl., Klanac rijeke Unca, Ljubinja pl. kod Konjica, klanac Mušnice kod Gacka

98.	<i>Scrophularia tristis</i> K. Maly; <i>S. canina</i> L. var. <i>tristis</i> K. Maly; <i>S. hoppii</i> Koch var. <i>tristis</i> K.Maly; <i>S. canina</i> L. subsp. <i>tristis</i> (K. Maly) V. Nikolić	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Uskolisni strupnik, žalosni strupnik	EN	Navedena	
-----	--	--	--------------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: U dolini Duboštice kod Vareša, uz Krivaju kod Careve Čuprije, kod Strmice na Limu, Stratište kod Višegrada, dolina potoka Kruševice kod Drinskog, okolina Rudog - izraziti serpentinofit na serpentinskoj drobini, najčešće na usjecima i nasipima šumskih cesta i puteva, te na rastrošenim kamenjarama unutar svijetlih crnoborovih i bjeloborovih šuma od 325 do 1300 m, vezana za serpentine u Bosni

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
99.	<i>Scrophularia vernalis</i> L.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Proljetni strupnik	DD	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Nema podataka

100.	<i>Selaginella helvetica</i> (L.) Spring; <i>Lycopodium helveticum</i> L	Red: <i>Selaginellales</i> Familija: <i>Selaginellaceae</i>	Helvetska selaginela, švicarska selagina	EN	Navedena	
------	--	---	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Planinska biljaka koja je inače rasprostranjena na visinama iznad 1500 m, a koja raste na serpentinima u nižim predjelima; na području oko srednjeg toka Krivaje i u istočnoj Bosni u zajednici borovih šuma sa crnjušom *Pinetum sylvestris-nigrae seslerietosum rigida*, Plasa (2200 m), na podnožju Veleža kod Brovnice, Bjelašnica

101.	<i>Siler trilobum</i> (L.) Crantz; <i>Laser trilobum</i> (L.) Borkh.	Red: <i>Apiales</i> Familija: <i>Apiaceae</i>	Trorežasti timoj, bučevina	DD	Navedena	
------	--	---	----------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Igman-Bjelašnica; po šumama na Šuljagi često, a osim toga još i na velikom Malovanu, Kamešnici, Prologu i oko Preodca

102.	<i>Stellaria nemorum</i> subsp. <i>Glochidisperma</i> Murbeck; <i>S.montana</i> Pierrat; <i>S.glochidisperma</i> (Murb.) Freyn; <i>S. nemorum</i> L. subsp. <i>circaeoides</i> A.F. Schwaz	Red: <i>Caryophyllales</i> Familija: <i>Caryophyllaceae</i>		VU	Navedena	
------	--	---	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Velež; Crvanj planina do 1500 m, predalpski region; Prenj Boračka Draga (1040 m)

103.	<i>Streptopus amplexifolius</i> (L.) DC.; <i>Uvularia amplexifolia</i> L.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Obuhvatni čepnjak	EN	Navedena	
------	---	---	-------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Klekovača, Osječenica, Gola Jahorina, Treskavica, Romanija

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
104.	<i>Tanacetum cinerariifolium</i> (Trev.) Schultz Bip.; <i>Pyrethrum cinerariifolium</i> Trevir; <i>Chrysanthemum cinerariifolium</i> (Trevir.) Vis.; <i>C. cinerariaefolium</i> Vis.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>	Buhač, matrikolda, dalmatinski buhač, dalmatinska hrisantema, divlji pelin	VU	Navedena	

Rasprostranjenost: Hercegovina – u vegetaciji kamenjarskih pašnjaka, u svijetlim planinskih šumama alepskog bora, u vegetaciji gariga, u maslinjacima, zapuštenim vinogradima, Porim – Rujište, na stijenama kod Crnog vrha – Grabovica, Diva Grabovica, Jablanica, oko Trebinja, Lastva – Trebinje, oko Mostara, Drežnica, Vučji zub – Gacko

105.	<i>Telekia speciosa</i> (Schreb.) Baumg.; <i>Bupthalmum cordifolium</i> Waldst. & Kit.; <i>Bupthalmum speciosum</i> Schreb.	Red: <i>Asterales</i> Familija: <i>Asteraceae</i>	Žuti kolotoč, ognjica, veliki volujak, veliki kolotoč	VU	Navedena	
------	---	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vlašić, Igman, Bjelašnica, Visočica, Prenj, Čvrstica – vegetacija visokih zeleni, uz rub šumskih puteva, obale planinskih potoka i izvora, šumske čistine, gradi asocijaciju *Telekietum speciosae* Tregubov na planinama u pojasu bukve i jele i to na starijim sječinama, uz obale planinskih potoka i izvora i u kraškim vrtačama; Bihać, Klekovača, Gujin do – Vlašić pl., Krezluk, Mravinjac – Jajce, Bučija pl. – Nemila, Karičev čair – Ozren pl., Ravne – Manita gora, Gradina – Pale, uz Paljansku Miljacku, Igman, Bjelašnica pl., Romanija, Jahorina, treskavica, Žovik, Pazarić, Maglić, Volujak, Zelengora, između Kladnja i Olova, Umoljani na Visočica pl., Prenj pl., Čvrstica pl.

106.	<i>Tozzia alpina</i> L. ssp. <i>Carpathica</i> ; <i>T. carpathica</i> Wolll.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Orobanchaceae</i>	Tocija, Karpatska tocija	VU	Navedena	DD
------	--	--	--------------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Prašuma Lom, Klekovača

107.	<i>Verbascum bosnense</i> K. Maly; <i>V.glabratum</i> Friv. ssp. <i>bosnense</i> (K. Malý) Murb.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Bosanska divizma	EN	Navedena	
------	--	---	------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vareš, Donja Borovica – u brdskom pojasu, na otvorenim kamenjarama, na rubovima svijetlih šuma i šikara, uz ceste I puteve, većinom na serpentinskoj podlozi, zastupljena u istočnoj Bosni, dolina Rzave kod Dobruna, Rudo i Varda pl., Čikota pl. kod Rudog, Drinsko u dolini Kruševice kod Višegrada, Vareš, Donja Borovica

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
108.	<i>Veronica saturejoides</i> Vis.	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Scrophulariaceae</i>	Vriskova, čestoslavica, vriskolika čestoslavica	EN	Navedena	

Rasprostranjenost: Šator, Dinara, Kamešnica, Krug pl. Cincar, Bjelašnica, Hranisava, Treskavica, Visočica, Prenj, Čvrstica, Čabulja, Velež, Vitorog, Vran, Baba pl. – vegetacija planinskih rudina sveze *Seslerion juncifoliae* H-at i *Oxytropidion dinaricae* Lkšić.; Bjelašnica – opservatorij, na pašnjaku, Mačkovo polje ili Macipolje, na pravcu SI-JZ povrh Sitnika na 1800 m, Čabulja – Ošljar, Jelenak –Rakitno, Vran – Bijela Glavica

109.	<i>Vicia montenegrina</i> Rohlena; <i>V. orbelica</i> Stoj. & Stef.	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Crnogorska grahorica	VU	Navedena	
------	---	--	----------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Nalazimo je u rasponu od 900-1760 m. Treskavica, Bukovik kod Sarajeva, Jahorina (1700-1760 m), pl. Bokševica kod Ostrožca, Gola Jahorina, Šator, Bokševica kod Ostrožca, kanjon Raketnice, Klekovača pl. – Kraljeve livade (1660 m)

110.	<i>Vicia oroboides</i> Wulfen.	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Žučkasta grahorica	LC	Navedena	LC
------	--------------------------------	--	--------------------	----	----------	----

Rasprostranjenost: Osječenica, Klekovača, Vitorog, Šuljaga, Malovan, Plazenica, Kupres, Kamešnica, Vještica, Troglav, Šator, Jedovik, Vlašić, Igman, Bjelašnica, Trebević, Sutjeska, Tjentište, Maglić, Volujak; Prenj, Čvrstica

111.	<i>Viola beckiana</i> Fiala	Red: <i>Malpighiales</i> Familija: <i>Violaceae</i>	Bekova ljubica	NT	Navedena	
------	-----------------------------	--	----------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Smolin kod Žepča, Stožer, Plazenica, Kladanj - Muške vode, Kupreskod Han Luke, na Stolovcu između Donjeg Vakufa i Jajca, između Bugojna i Kupresa, Han Koprivnica

Drveće i grmlje

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
1.	<i>Acer heldreichii</i> Orph. ex Boiss. subsp. <i>visianii</i> K. Maly; <i>A. visianii</i> Nym.	Red: <i>Sapindales</i> Familija: <i>Aceraceae</i>	Planinski javor, grčki javor	EN	Navedena	

Rasprostranjenost: U zoni četinarskih i subalpinskih bukovih šuma, te u zoni subalpinskih vriština, na krečnjaku i silikatima, različitim tipovima tala, od organomineralnih rendzina do kiselih smeđih tala i podzola. Najčešće na S ekspozicijama i udolinama, na mjestima gdje se duže zadržava snijeg (1000 – 2000 m). Gradi zajednicu *Aceri visianii-Fagetum* Fuk. et Stef. 1958. Mehti dol na Trebeviću (1900 m)

2.	<i>Acer intermedium</i> Pane. (incl. <i>A. hyrcanum</i> Fisch. et Meyer); <i>A. hyrcanum</i> Fisch. & C.A. Mey.	Red: <i>Sapindales</i> Familija: <i>Aceraceae</i>	Prelazni maki	EN	Navedena	
----	---	--	---------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Veći deo Balkanskog poluotoka; od blizu Istre, na jug do Grčke, na istok do u Bugarsku, na sjever do područja Đerdapa. Predstavlja endemit Balkanskog poluostrva, sa tijesnim (morfološkim, ekološkim, po svoj prilici i filogenetskim) vezama sa kavkasko-maloazijskom vrstom *Acer hyrcanum* Fisch. et Mey. i krimskom vrstom *Acer stevenii* Pojark. Dugo je (do studije Fukareka, 1967) smatran samo kao podvrsta ili varijetet vrste *A. hyrcanum* Fisch. et Mey. *Acer intermedium* Panc. var. *paradoxum* Borum. Sint. f. *acutilobum* Beck – Drežnica na 105 m nadmorske visine

3.	<i>Alnus viridis</i> (Chaix) DC.; <i>A. alnobetula</i> (Ehrh.) R. Hartig	Red: <i>Fagales</i> Familija: <i>Betulaceae</i>	Zelena joha, planinska joha	EN	Nije navedena	
----	--	--	-----------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Vranica, Zec, Bitovnja; Vranica – Matorac, Tikva, Sikira, Vitreuša i Bitovnja

4.	<i>Arctous alpina</i> (L.) Niedenzu; <i>Arctostaphylos alpinus</i> (L.) Sprengel	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Ericaceae</i>	Medvjede uho alpsko	DD	Navedena	
----	--	--	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vranica: na padinama Prokoškog jezera (u zajednici *Rhododendron hirsutum*) (cca. 1800-2000 m), na Krstacu, Bjelašnica: na kamenitoj padini na Velikoj Vlahinji oko Karamustafinih čaira, na Velikoj Hranisavi kod Mehine luke, Trebević, Treskavica, Zelengora- Gornje bare, Ulješin vrh između Donjih i Gornjih bara ispod vrha Tovarnice, Maglić: Prijedor – Crvene prljage, Slavicorski potok – Volujak, Prenj, Bjelašnica, Čvrtnica: na kamenitim padinama (cca. 1600 m) i Drijenači, Veliki Vilinac (cca. 2000 m)

5.	<i>Berberis croatica</i> Horvat; <i>B.aetnensis</i> (C. Presl.) Rouy et Foc.	Red: <i>Ranunculales</i> Familija: <i>Berberidaceae</i>	Hrvatska žutika, etnanska žutika	VU	Nije navedena	
----	--	--	----------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Kamešnica (x=6412673 y=4841060). Nekoliko jedinki je nađeno na Kamešnici u Bosni i Hercegovini, na 400 m od lokaliteta Klanac na visini od 1421 m (43°42' N, 16°55' E), NP Una

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
6.	<i>Bruckenthalia spiculifolia</i> (Salisb.) Reichenb.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Ericaceae</i>	Brukentalija	DD	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Hršin kod Nove Kasabe, Guber kod Srebrenice

7.	<i>Calicotome infesta</i> (C. Presl) Guss.; <i>Calicotome villosa</i> (Poir.) Link	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Opasna hlapinka	EN	Navedena	
----	--	--	-----------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Uskoplje

8.	<i>Celtis tournefortii</i> Lam.; <i>C. aetnensis</i> Strobl, <i>C. aspera</i> (Ledeb.) Steven	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Cannabaceae</i>	Žuta, koščela, koprivić, žuta koščela, turnefortov koprivić	VU	Navedena	
----	---	---	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Više sela Broćanac (padine planine Žabe kod Neuma)

9.	<i>Chamaecytisus tommasinii</i> (Vis.) Rothm.; <i>Cytisus tommasinii</i> Vis.; <i>C. pauciflorus</i> G. Beck, non Wild.; <i>C. capitatus</i> Jacq. var. <i>pauciflorus</i> Ebel.	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Tomazinijeva žučica	VU	Navedena	
----	--	--	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Crna Rijeka - Trnovo, Rogatica - Rusenovići, Varda pl., Rudo - Paštan brdo

10.	<i>Corylus colurna</i> L.	Red: <i>Fagales</i> Familija: <i>Betulaceae</i>	Medvjeda lijeska, drvolika lijeska, ljeskovina	EN	Navedena	
-----	---------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Raste u većem broju reliktnih zajednica toplijih predjela. Traži dublja i svjetlija zemljišta na krečnjaku, od 100 do 1200 m, a penje se i do 1700 m, Prenj – šuma (830 m), Rujište (1000 m), Bokševica – Ostrožac, Čvrtnica, kod Vranduka, na Ivanu, na Šatoru, kod Podpožirka, kod Bjelimića, na Čabulji, Veležu, SI od Mostara, na Liscu kod Mostara

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
11.	<i>Corylus x intermedia</i> Lodd.	Red: <i>Fagales</i> Familija: <i>Betulaceae</i>	Bijela lijeska	DD	Nije navedena	

Rasprostranjenost: U Hercegovini su poznati križanci između obične i mečije lijeske *C. x intermedia* Loddiges, koja je poznata kao "bijela lijeska"

12.	<i>Crataegus nigra</i> Waldst. et Kit.; <i>Mespilus nigra</i> (Waldst. & Kit.) Willd.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Panonski crni glog, crni glog	DD	Nije navedena	
-----	---	--	-------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

13.	<i>Crataegus pentagyna</i> Waldst.et Kit. ex Willd.; <i>C.melanocarpa</i> M. Bieb.; <i>Mespilus pentagyna</i> (Willd.) K. Koch	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Petosjemeni glog, peterovratni glog	DD	Nije navedena	
-----	--	--	-------------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

14.	<i>Cytisus bosniacus</i> G. Beck	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Bosanska žućica	VU	Navedena	
-----	----------------------------------	--	-----------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Trebević – Orovac - Draguljevac (1150 m), kanjon Miljacke kod Kozje ćuprije, Romanija, Jahorina

15.	<i>Daphne blagayana</i> Freyer; <i>Thymelaea dendryobryum</i> Rothm.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Thymelaeaceae</i>	Borika, blagajev likovac, maslinica	VU	Navedena	
-----	--	---	-------------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Ozren kod Maglaja, Zvijezda, Konjuh, Čvrsnica – šikare, svijetle crnoborove šume, šumarci, na krečnjaku, dolomitu i serpentinu od montanog do submontanog pojasa, u borovoj šumi sa crnjušom (*Pinetum silvestris – nigrae typicum* Horv.), kao karakteristična vrsta, vezana za vlažnija staništa, Prenj Skok, krečnjaci i dolomiti planine Ljubične u JI Bosni; oko sela Lokve i dolomitni vrh Bor kod Pazarića, Ormanj i nekoliko lokaliteta oko Kreševa; na Igmanu – na strmim padinama koje se sa grebena Orman spuštaju prema dolini Krupe u prilično gustoj bukovoj šumi, Borja pl. kod Pribnića, Martin Vis, Smolin kod Žepča, Ozren kod Maglaja, Čalmaš, Tajan, Botan, Velež, Žedni vrh, Zeleni bor, Lemeščak, Tvrtkovac, Popova luka i Kamenica na slivnom području Gostovičke rijeke kod Zavidovića, sliv donje i gornje Maoče, Župeljeve, Grebenac kod Jelaske u području rijeke Krivaje, u šumi Stupčić na Zvijezdi pl., Konjuh pl. kod Kladnja, sliv rijeke Drine: Crni bor kod Štavnja, stijene Sućeske (Sućeske stijene) kod sela Luke, Smrčevo točilo, Novo brdo, Panjak, Veliki Stolac, Božurevac, Panos, Varda i Bijelo brdo kod Višegrada, kod Gumanaca i Dugog hirda, kod Karaule, Metaljke na Paškan-brdu, Budovništu, kod Kuline stijene, Bjeluše, u Dubokom dolu na podnožju Smiljevca, na Glavičici i na Proseko-brdu kod Vardišta, Viogor pl. kod Ustiprače, brdo Cicelj kod Čajnića, padine Pleća iznad Sutjeske kod Tjentišta, Kikalo iznad Popovog mosta na Sutjesci, kod Bijelog jezera u Zelengori, Ravna gora, Meštrovac, Konjsko polje i drugi lokaliteti na zapadnim padinama Ljubučine; Sliv rijeke Bosne: Ormanj pl. kod Pazarića, Oštrik i Plješeveac nad Lepenicom, Meorše (Međuvrše) kod Kreševa, Šuplja stijena u izvoršitu Krupe potoka, Lokavsko brdo (Jarčići) (Lokvanjsko brdo blizu Lokava) i na više mjesta ispod Omara izand Kasatića i jugozapadne padine Stupnika na Igman pl. (Bjelašnica); Šuma Galit istočno od rijeke Ljute kod Konjica, Orahovica uz Jablaničko jezero; Rakov laz (Skok), Idbar, Tvrdi ključ (Borci) Glogovo, Glogošnica, Letukin grad, Međuprenj i na drugim mjestima na sjeverozapadnim padinama planine Prenj kod Jablanice, Diva Grabovica, Rivišća i na istočnim padinama Čvrsnice

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
16.	<i>Daphne cneorum</i> L.; <i>D. julia</i> Koso-Pol.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Thymelaeaceae</i>	Crveni uskolisni likovac, cmilje, crveni jeremičak, brijačica	EN	Navedena	

Rasprostranjenost: Kanjon rijeke Une, oko Livna i Drvara i na Volujku u JI Hercegovini. Na drvarskom kompleksu je vezana za sastojine crnog bora

17.	<i>Daphne laureola</i> L.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Thymelaeaceae</i>	Lovorasti likovac, vazdazeleni likovac, lovorolisni likovac	EN	Navedena	
-----	---------------------------	---	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Rijedak element u šumama na serpentinima, Čvrsnica i Diva Grabovica bukova šuma, Prenj – Tisovica, Konjic – Rakov laz, u šumama na uzlazu od Udbara na Tisovicu (Prenj), Kotar Zenica, Tajan (760-910 m), Grmeč pl. (1200 m)

18.	<i>Daphne malyana</i> Blečić	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Thymelaeaceae</i>	Malijev likovac	EN	Navedena	
-----	------------------------------	---	-----------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Na planinama u Bosni ulazi u sastav endemo-reliktnje zajednice *Edraiantho-Daphneetum malyanae* Lkšić & Šilić, Višegrad, Dobrun - Razdoline, Maglić pl., Zelengora pl., kanjon rijeke Sutjeske, Volujak pl.

19.	<i>Daphne oleoides</i> Schreb.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Thymelaeaceae</i>	Maslinastolisni likovac	DD	Navedena	
-----	--------------------------------	---	-------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Nema podataka

20.	<i>Dryas octopetala</i> L.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Osmerolatični drijas, fresinica, osinica	VU	Navedena	
-----	----------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vranica, Ščit, na Bjelašnici, područje grebena od Opservatorija do Kotlova, u zajednicama reda *Seslerietalia coeruleae*, Čvrsnica: na stijenama, Jelenak (1800 m), Drinača (1900 m), Veliki Vilinac, Vran – Bijela Glavica, Plasa, Prenj: Velika kapa (1800 m), Veliki Prenj (1400 m)

21.	<i>Empetrum hermaphroditum</i> Hagerup; <i>E.nigrum</i> L. subsp. <i>hermaphroditum</i> (Hagerup) Bocher	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Empetraceae</i>	Mahunica, empetrum	DD	Nije navedena	
-----	--	--	--------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Vranica pl., Ločika, Matorac

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
22.	<i>Genista radiata</i> (L.) Scop. var <i>bosniaca</i> Buchegger.	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>		CR	Navedena	

Rasprostranjenost: na Troglavu

23.	<i>Genista sericea</i> Wulfen; <i>Cytisus sericeus</i> (Wulfen in jacq.) Vis.	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Svilena žutilovka, svilenkasta žutilovka	NT	Navedena	
-----	---	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Gredoviti vrh - Grmeč, Čvrsnica (1800 m), Bijela Gora - Gljiva, Leotar (1229 m), Ledenik, Visoka Glavica

24.	<i>Genista sylvestris</i> Scop. subsp. <i>dalmatica</i> (Bartl.) Lindb.; <i>G. dalmatica</i> Bartl. in Bartl. et H. Wendl.	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Dalamtinska košeničica, dalmatinska žutilovka, dračica	LC	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Prolog, Vještice Gora, Troglav, Krug kod Livna, Borova Glava, Hrbljina blizu Glamoča, Grahovo, Grkovci, Džermanica i Bikovac kod Višegrada, Vardište (550 m), Preslica, okolina Konjica, Bigolje, Boračko jezero, Prenj, Glogovo okolina Mostara, Podvelež, Velika Vlajna - Čabulja, Čvrsnica, Radovan kod Posušja, Leotar kod Trebinja, Bijela Gora – Vučja, Drvar, Dobrun, rijeka Ugar, Ostrožac dolina rijeke Una kanjon (ca. 270 m)

25.	<i>Ilex aquifolium</i> L.; <i>I. perado</i> auct. iber., non Aiton	Red: <i>Aquifoliales</i> Familija: <i>Aquifoliaceae</i>	Božikovina, grohovo, božje drveće, sviba, narestac, vodolist, česmina, veprina, zelenika	VU	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Osječenica, Kamešnica, Dinara, Matorac, Zec, Trebević, Romanija, Ravna pl., Bjelašnica, Zelengora, - listopadne i mješovite šume u brdskom i donjem dijelu subalpinskog pojasa, do oko 1200 m, pretežno u pnaninskim krajevima, u tamnim bukovo-jelovim i bukovim šumama, traži dublja, rahla i bogata krečnjačka tla. Često se nalazi u vidu manjih šumica gdje gusto pokriva površinu od nekoliko stotina metara kvadratnih, inače je pojedinačna ili u manjim grupama, do 1200 m, Čabulja – kamenite padine Golubića (700 m) sjever, u bukoviku na Lupoglavi kod Pazarića, između Ivana i Bradine, blizu Trešanice, česta kod Raške gore

26.	<i>Juniperus sabina</i> L.; <i>Sabina officinalis</i> Garcke; <i>S. vulgaris</i> Antoine	Red: <i>Pinales</i> Familija: <i>Cupressaceae</i>	Glušak, glušak smrič, klekovina ženska, savica smrič gluhi, somina jagodna, varunac, smrdljiva borovnica	LC	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Zagorje kod Kalinovika; Rečica pl. kod Ostrošca do 1400 m; Čvrsnica kod Starog Klanca (1900 m); Bjelašnica pl. u manjim šumama; Čabulja

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
27.	<i>Laburnum anagyroides</i> Medik	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Djetelinovo drvo, kopitak gorski, utin, kopitnica, žilovina, pucalina	DD	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Nema podataka

28.	<i>Lonicera borbasiana</i> (O. Kuntze) Degen in Jav.; <i>L. caerulea</i> L. subsp. <i>borbasiana</i> (O. Kuntze) E. Mayer	Red: <i>Dipsacales</i> Familija: <i>Caprifoliaceae</i>	Kozokrvina, Borbašova kozokrvina, Borbašova kozja krv	EN	Navedena	
-----	---	---	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Čvrsnica – Masna luka Borićevac, Klekovača, Vitorog, Šator, Baiba greda, Mala Golija, Troglav, Kamešnica, Kujača, Cincar, Malovan, Bjelašnica (Veliki Kotao, Vlahinja), Hranisava, Lelija, Maglić, Volujak, Vranica (Tikvac cca. 1900 m), Jahorina – Poljice, Čvrsnica pl.: Jelenak, prenj pl.: padine Otiša, iznad Jezerca (cca. 1800 m)

29.	<i>Lonicera formanekiana</i> Halacsy; <i>L. alpigena</i> L. subsp. <i>formanekiana</i> (Halácsy) Hayek	Red: <i>Dipsacales</i> Familija: <i>Caprifoliaceae</i>	Planinska kozja krv	CR	Ugrožena	
-----	--	---	---------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Orjen pl.: ispod Orjenske lokve (kao subsp. *hectoderma* Blečić et Mayer)

30.	<i>Lonicera glutinosa</i> Visiani	Red: <i>Dipsacales</i> Familija: <i>Caprifoliaceae</i>	Ljepljiva kozja krv, ljepljiva kozokrvina, ljepljivo pasje grožđe	EN	Navedena	
-----	-----------------------------------	---	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Subalpinski i alpinski pojas na čistinama u pojasu bukovih i i šuma munike, u vegetaciji planinskih rudina, među kamenim blokovima, na rubu sipara i sličnim staništima do oko 1900 m., Orjen pl., Vučji zub, Mali Štitnik, iznad Orjenske lokve, Dobri do kod Trebinja

31.	<i>Moltkia petraea</i> (Tratt.) Griseb.; <i>Echium petraeum</i> Tratt.	Red: <i>Caryophyllales</i> Familija: <i>Boraginaceae</i>	Modro lasinje	NT	Navedena	
-----	--	---	---------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Kozja Jama, Dinara, Umoljani, Boračka draga, Drežnica, Grabovica, Plasa, Podvelež, Leotar, Gljiva, Čvrsnica, puktoine sijena uz magistralni put M-17 kod Drežanke, Buna, Blagaj, Bunica, Ošanići, Žaba pl., donji tok rijeke Rakitnice kod sela Grušće, klanac rijeke Šištice, Diva Grabovica, Grebenje nad Čorića planinom, Međuplasi, Točko brdo, Strugovi, Drjenač, Borova glava, padine Prenja i Veleža, Bijelo polje, iznad sela Kutí, područje Gluhog Porima pod Rujištem, Duga draga

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
32.	<i>Periploca graeca</i> L.	Red: <i>Gentianales</i> Familija: <i>Asclepiadaceae</i>	Grčka luštrika, luštrika, brkva	VU	Nije navedena	

Rasprostranjenost: Krupa, Dračevo, Hutovo blato, Ljubuški, Humac

33.	<i>Petteria ramentacea</i> (Sieb.) Presl; <i>Cytisus weldanii</i> Vis.; <i>C. ramentaceus</i> Sieber	Red: <i>Fabales</i> Familija: <i>Fabaceae</i>	Zanovjet, zanovet, negnjil, tilovina, ljuskasta tilovina	NT	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: dolina Neretve - potez Jablanica - Grabovica, Diva Grabovica, Drežnica, Raška Gora, okolina Mostara, Radobolje, Hum, Varda, Porim, Velež, Vrelo Bune, Blagaj, Ljubinje, Neum-poluotok Klek, Trebinje, Duži, Komadinovo vrelo, Diva Grabovica, Gornja Grabovica, željeznička stanica Grabovica, Kremenac, Čopi, Letinac, ušće rijeke Drežanke, Vojno, Bučići, Đubrani, Raštani, Domazeti, Orašine, Podivač, vrelo Radobolje, Hum, Brkanovo brdo, Čule, reon Kozica, Mostarsko blato, Donji Polog, Gornji Polog, put od Žovnice prema Mostaru, Jasenica, Bunur (Carina), Slipčići, Aleksin Han, Gornja Grabovica, Donja Grabovica, kod mosta na Drežanci, Smokovac, Crno vrelo, Jasenjanski potok, Bijela, Salakovac, Selište i Otolež (reon Ravni), Podgorani, Humi, Rujište, pod Porim (Rivine, Ošta Vlaka), Kutí, Vrapčići, Posavska Draga, Svinjarina, Busak, Kamena, Vranjevići, Vrelo Bune oko Blagaja, Kotašnica, Dolovi, Kvanj, Hodbina, Žitomislići-Buna, Martinovića gomila, Donji Brštanik, Dabrica, Ljubljenica, Barani, pod Hrgud, izvoríšte rijeke Bregave (Suhavići), Donja Bitunja, Žegulja, pareški do, Orlovina, Ilijino brdo, Klobuk, iznad vrela Oko, Orlovac, Debeli Brijeg, Podkućma, ispod Kosmača, iznad Konjskog, selo Grab, Rapti, oko Slivice, Vlaštice, Grančarevo, Necvjeće, brdo Kravica, selo Jasen, Duočani, Kljenka, Brovo, Ljubomirsko polje, matijevina, Treštenac, Gljiva, Kamena Glava, Leotar, Prebilo, Kljenak, Turjak, Aljetići, Trebinjsko brdo, Glaviníći, Vlake, Zelenkovac, Begović kula, Parojske njive, Bioci, Bodiroke, Strujići, Bileća, selo Skrobotno, Orah, Ljubušíći, Osmić gomila, krstaće, Vranjska, Donji Davidovići, Gornji Davidovići, Meka Gruda, selo Žabice, Bjelošev do, Kruševica, Pustipuhe, Obzir, Vojska Njiva, Gradina, Drvenica, Rogata gomila, Kresova gomila, Vlaka, Drevnica, Vlahovići, Avtovac, selo Miholjaće, izvoršte Sutjeske u predjelu Ošlji Hrt, Kotezi, Brdo Virac, Dobbrić, selo Rasno, Poglavice, selo Lise, Donji Ljubotići, Dobrkovići, Crnać, Sovići, Donji Vinjani, selo Hamzići, Gornja Duboka, Gornji Poplati, Kruševo, Cerovo, Orahovica, Bogutovača, Londža, Prebilovci, Hutovo, Udora, Stolovi, donje Hrasno

34.	<i>Picea omorika</i> (Pančić) Purkyne; <i>Pinus omorika</i> Pančić	Red: <i>Pinales</i> Familija: <i>Pinaceae</i>	Pančićeva omorika, omorika, omora, frenja	NT	Navedena	
-----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Borja pl., istočna strana Igrišnika do Drine, Slemač, i južne strane Tovarnice i Ljutice; područje oko Srebrenice, Foče, Rogatice, Stolac, iznad Štula Karaule, Dugi Do, Semeč kod Višegrada, Jeleč od Foče

35.	<i>Pinus heldreichii</i> Christ; <i>P. leucodermis</i> Antoine	Red: <i>Pinales</i> Familija: <i>Pinaceae</i>	Munika, munjika, balkanska munjika	LC	Navedena	
-----	--	--	------------------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: Stijene Hranisave; Vitorog pl.; Preslica pl.; Prenj: Borašnica; Bjelašnica, Lupoglav, Tisovica, Zelena Glava, Kantar počinje na (1060 m), Rujište (1700 m), Vranovina (1600 m); Prislap i Porim pl.; Visočica; Muharnica pl; Čvrsnica; Masna luka, Čabulja, Vran i Orjen planine; Plasa

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
36.	<i>Prunus cocomilia</i> Ten.; <i>P. pseudarmeniaca</i> Heldr. et Sarto ex Boiss.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>		DD	Navedena	DD

Rasprostranjenost: Konjic

37.	<i>Prunus fruticosa</i> Pallas; <i>Cerasus fruticosa</i> (Pall.) Woronow	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Krušvić, kruović, ternul, ternulić, trišljina, trišnje ljute, uškorušvić, oskokušvić	DD	Navedena	DD
-----	--	--	--	----	----------	----

Rasprostranjenost: Nema podataka

38.	<i>Prunus padus</i> L.; <i>Padus avium</i> Mill.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Cremza, cremža, črenza, kriěša divja, crimza, crinza, sremša, sremša	VU	Nije navedena	LC
-----	--	--	--	----	---------------	----

Rasprostranjenost: U šumama i šikarama na padini ispod Kupreških vrata prema Kupresu. Prema jednom podatku Stadlmanna nađena je na brdu Humbat kod Prozora, u číju vjerodostojnost sumnja Beck (Fl. Bosne, III, pag. 166). Nalazište kod Kupresa koje zračnom linijom nije naročito udaljeno od Prozora, moglo bi međutim potvrditi istinitost ovog podatka i autohtonost vrste na području Bosne, sjeverni dijelovi i rub Kupreškog polja – na bogatim aluvijalnim tlima, u riječnim dolinama, u vlažnim šumama, često u zajednicama sa crnom johom, te u poplavnim šumama lužnjaka

39.	<i>Rhamnus illyrica</i> Gris. ap. Pant.; <i>R. orbiculata</i> Bornm.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rhamnaceae</i>	Ilirska krkavina, orjenska krkavina, okruglolisni pasdren	EN	Navedena	
-----	--	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Pretežno u termofilnim, prorijeđenim krškim šumama, šumarcima i šikarama, te u vrtačama, škrapama, na suhim livadama ili kamenjarskim pašnjacima mediteranskog, prijelaznog i submediteranskog područja. U kanjonu Neretve u zajednici *Heliospermo retzdorfiani-Oreohertzogietum illyrica*e Šilić 1970, NP Una, oko Mostara, po obroncu Stoca kod Mostara

40.	<i>Rhamnus intermedius</i> Steud.et Hochst.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rhamnaceae</i>	Primorska krkavina, crni tn, srednja krkavina	EN	Navedena	
-----	---	--	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: U zoni zimzelenih šuma česvine ili crnike u prorijeđenoj makiji i grmovitim garizima, u vegetaciji kamenjarskih pašnjaka, obalnom pojasu. Dolinama rijeka prodire u kontinent dokle dopire uticaj sredozemne klime. Staništa sa oskudnim, degradiranim tlima na krečnjaku. Zabilježena je u svijetlim šumama dalmatinskog crnog bora, u vegetaciji primorskih kamenjara, ima jako trnovite grančice i sitne, okruglaste listove, Skakala, Sjeverni logor, Bišće polje, Buna, brdo Fortica

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
41.	<i>Rhamnus pumila</i> Turra subsp. <i>illyrica</i> Šilić; <i>Oreohertzogia pumila</i> (Turra) W. Went subsp. <i>illyrica</i> Šilić	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rhamnaceae</i>	Sitna žestika, patuljasta krkavina, ilirska patuljasta krkavina	EN	Nije navedena	

Rasprostranjenost: U Hercegovini ulazi u sastva endemične zajednice *Heliospermo retzdorffiani* – *Oreohertzogietum illyricae* Č. Šilić, kao karakteristična vrsta; pukotine okomitih, u većini slučajeva teško pristupačnih krečnjačkih i krečnjačko-dolomitskih stijena od 100 (-200) do preko 2000 m, Neretva – Prenj, *Rhamnus pumilus* Turra subsp. *illirica* Šilić - Šištica, ušće Rakitnice (300 m), Čabulja – Stol (700 m) jug, Čvrsnica – Diva Grabovica (200 m) sjever, Drinača (1350 m) jug, Plasa – Kleščine (259 m) istok, Čvrsnica – Veliki Kuk (1500 m) sjever, Golubić (659 m) sjever, Prenj – Aleksin Han sjever, Glogovo

42.	<i>Rhododendron hirsutum</i> L.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Ericaceae</i>	Dlakavi sleč, dlakavi pjenišnik, čupavi sleč	VU	Navedena	
-----	---------------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Vranica i Maglić, raste na krečnjaku, na Vranici – u klekovini bora, u svijetlim smrčevim, ariševim šumama, od montanog do subalpskog pojasa, pretežno na svježim humoznim, dubokim, neutralnim do kiselim tlima na silikatnoj podlozi. Na Vranici u centralnoj Bosni, raste pod najvišim vrhovima, Krstacem i Loćikom

43.	<i>Rhus coriaria</i> L.	Red: <i>Sapindales</i> Familija: <i>Anacardiaceae</i>	Grozdasti ruj, sumak, šmak, ruj, rujevina, rujevina biela, sumak	EN	Navedena	
-----	-------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Hercegovina, rijetko – u šikarama, kamenjarama, na strmim stjenovitim lokacijama, u jarugama, bujičnim terenima mediteranskog i submediteranskog pojasa. Najčešće raste na vrlo siromašnim i ispranim tlima, kako na krečnjaku, tako i na silikatu i laporu na visinama od 210 do preko 1000 m

44.	<i>Ribes multiflorum</i> Kit. ex Roemer et Schult.	Red: <i>Saxifragales</i> Familija: <i>Grossulariaceae</i>		VU	Navedena	
-----	--	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Velež, Vučja Gora kod Gacka (1200-1400 m), Baba pl.

45.	<i>Ruscus aculeatus</i> L.; <i>R. ponticus</i> Woronow	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Bodljikava veprina, čeprlika, drepinac, ježevac, kataroška, koštrika, ježina, leprina, kokorožika, metlik zeleni, brebrina, metlina	VU	Navedena	LC
-----	---	--	---	----	----------	----

Rasprostranjenost: Bosanska Gradiška, Vranduk, Banjaluka, Travnik, okolina Jablanice, Glogovo pl., Porim, okolina Mostara, Blagaja, Trebinja, Stoca, Popovo polje, Trebinje, Hutovo blato, Diva Grabovica, Počitelj, Kotar

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBiH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
46.	<i>Ruscus hypoglossum</i> L.	Red: <i>Liliales</i> Familija: <i>Liliaceae</i>	Mekolisna veprina, dvolista, bebrina, kaus, list jezični, listac, zalisak, nadolistak, zrnce	VU	Navedena	

Rasprostranjenost: Okolina Banja Luke, Hum kod Jajca, Šiša kod Ključa, Hranisava kod Pazarića, donja Tuzla prema Breškima, Gostovići, kod kamenice, na lupoglavi kod Pazarića, Vresinska kosa, dolina Lužnice (760 m)

47.	<i>Salix glabra</i> Scop; <i>S. phylicifolia</i> Wulf.; <i>S. wulfeniana</i> Willd.	Red: <i>Malpighiales</i> Familija: <i>Salicaceae</i>	Gola vrba, glatka vrba	EN	Navedena	
-----	---	---	------------------------	----	----------	--

Rasprostranjenost: U kanjonu Neretve u zajednici *Heliospermo retzdorfiani-Oreo-herzogietum illyricae* Šilić 1970., Čvrsnica – klekovina bora, Čvrsnica – Bukova glava (1850 m), Prenj – Tisovica (1400 m)

48.	<i>Salix pentandra</i> L.; <i>S. laurifolia</i> Wesm.	Red: <i>Malpighiales</i> Familija: <i>Salicaceae</i>	Lovor vrba, prašljika, višeprašnička vrba	VU	Navedena	
-----	--	---	---	----	----------	--

Rasprostranjenost: Tresetišta i poplavne šume, često zajedno sa crnom johom i cretnom brezom i drugim higrofilnim vrstama, u Ždralovcu; u Glamočkom i Kupreškom polju

49.	<i>Salix rosmarinifolia</i> L.; <i>S. repens</i> subsp. <i>r.</i> (L) Hartm.; <i>S. repens</i> L. ssp. <i>rosmarinifolia</i> (L.) Čelak.	Red: <i>Malpighiales</i> Familija: <i>Salicaceae</i>	Ružmarinolisna vrba	EN	Nije navedena	
-----	---	---	---------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Livanjsko polje - na Ždralovcu i na tresetištu ispod Grboreza, na močvarama tresetnog karaktera u Glamočkom polju na području Glibušij, u Livanjskom polju u Ždralovcu i na tresetištu ispod Grboreza, i u Kupreškom polju

50.	<i>Sibiraea croatica</i> Degen; <i>S. altaiensis</i> (Laxm.) C. K. Schneider var. <i>croatica</i> (Degen) G. Beck; <i>S. laevigata</i> (L.) Maxim. var. <i>croatica</i> (Degen) Dörfler	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Hrvatska sibireja	VU	Nije navedena	
-----	--	--	-------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: U pukotinama stijena Parka prirode Blidinje, na planinama Čvrsnici i Čabulji u Hercegovine. Na Čabulja pl. – Ošljar pukotine stijena i vrtača (1500 m, 1650 m), Čabulja – Sedlo (1480 m), Čabulja – Velika Vljajna pukotine stijena i vrtača (1600 m). Na Čvrsnica pl. – Bukova glava strme stijene (1850 m), Čvrsnica – Jezero

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
51.	<i>Sorbus chamaemespilus</i> (L.) Crantz; <i>Pyrus chamaemespilus</i> (L.) Lindl.; <i>P. cordata</i> auct. balcan., non Desv.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Mukinjica	VU	Navedena	

Rasprostranjenost: Plazenica kod Bugojna

52.	<i>Sorbus semipinnata</i> (Roth) Hedl.	Red: <i>Rosales</i> Familija: <i>Rosaceae</i>	Hibridna mukinja	VU	Nije navedena	
-----	--	--	------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Uz rub Glamočkog polja, u u šikari listopadnog drveća u blizini Koričine i Blagodija. Tačan lokalitet je Vrelo Čilovača (1180 m), SI, krečnjak

53.	<i>Taxus baccata</i> L.	Red: <i>Pinales</i> Familija: <i>Taxaceae</i>	Šumska tisa, tisovina, tisa, čemika plodna	VU	Navedena	
-----	-------------------------	--	--	----	----------	--

Rasprostranjenost: Klekovača pl.; Klekovača - Osječenica kod Drvara, Šiša pl.; Iznad Ovčareva - Vlašić; Oko Vareša; Kod Osoja Pobrin han; Kamešnica; Malinovac kod Prologa: Prenj-Tisovica; Tisovica prema Idbar; Plasa, Visočica pl., Grabovica; Bijela Gora; Plasa Glavica Šišnja (1000 m); Čvrsnica - Tisovac, područje Bihaća, Glamoč, oko Olova, Travnik, Vranica pl., oko rijeke Drine-Srebrenica, Velež pl., Gacko

54.	<i>Tilia travnicensis</i> K Maly	Red: <i>Malvales</i> Familija: <i>Tiliaceae</i>	Travnička lipa	EX	Nije navedena	
-----	----------------------------------	--	----------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Iako Fukarek (1954) navodi ovu vrstu, o njenom postojanju gubi se svaki trag, iako je Šilić navodi na listi zaštićenih biljnih vrsta u Bosni i Hercegovini

55.	<i>Vaccinium uliginosum</i> L.; <i>V. uliginosum</i> agg.	Red: <i>Ericales</i> Familija: <i>Ericaceae</i>	Močvarna borovnica, kosa, mlajevka	VU	Nije navedena	
-----	---	--	------------------------------------	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Raste na tresetištima – listopadni 80-100 cm visok grm, sa plavičasto zelenim listovima, bobe su crne sa plavičastom peteljkom. Vranica pl., Krstac na krečnjaku, Nadkrstac i Bijela gora, iznad Prokoškog jezera, Treskavica (cca. 1940 m), Prokoško staje, Vitreuša pl., Zec pl.

56.	<i>Viburnum lantana</i> L. var. <i>naronitanum</i> K. Maly	Red: <i>Dipsacales</i> Familija: <i>Caprifoliaceae</i>	Udikovina, vunasta udikovina, bekovina, fudika, hudika	EN	Nije navedena	
-----	--	---	--	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Čvrsnica – Muharnica

Broj	Vrsta	Red / familija	Narodni naziv	Kon. status FBIH	Kon. status RS	Kon. status IUCN
57.	<i>Viburnum maculatum</i> Pant.; <i>V. lantana</i> L.	Red: <i>Dipsacales</i> Familija: <i>Caprifoliaceae</i>	Vunasta udikovina, bekovica, bekovina, fudika, hudika, pasja kita, šibikovina, udljika	EN	Navedena	

Rasprostranjenost: Izraziti kserofit, raste na otvorenim krečnjačkim terenima, raspucalim stijenama, škarpama, vrtačama, kamenitim blokovima, pretežno u montanom pojasu, Plasa iznad Doljanke (400 m), Plasa (1300 m), Plasa – Javorek, Jablanica (cca. 200 m), Čvrsnica – Muharnica, Muharnica – Šljeme

58.	<i>X Calamicromeria hostii</i> (Caruel in Parl.) Šilić; <i>Calamintha thymoifolia</i> Host; <i>x Satureja hosti</i> Caruel; <i>x S.(Calamintha) bosniaca</i> K. Maly; <i>x S. bosniaca</i> K. Maly var. <i>rhombifolia</i> K. Maly; <i>Satureja (Calamintha) calamintha</i> subsp. <i>nepeta</i> var. <i>varbosniaca</i> K. Maly; <i>S. nepeta</i> (L.) Savi var. <i>varbossani</i> K. Maly	Red: <i>Lamiales</i> Familija: <i>Lamiaceae</i>		LC	Nije navedena	
-----	---	--	--	----	---------------	--

Rasprostranjenost: Jajce - Prudi, dolina Vrbasa, Careva Čuprija - serpentin, dolina Gostovića kod Otežne (300 m), Bobovac kod Sutjeske, podnožje Veleža u Žepačkoj okolini, ispod Luke Ozren kod Sarajeva, Gradac kod Zovika, Ormanj dolinske stijene kod Pazarića, Ramića potok 600 m, dolina Miljacke (650 m), dolina Mošćanice (630 m), Lapišnica (600 do 700 m) i Orlovac kod Sarajeva, Sejnovača kod Pala, Prača kod Ustiprače, Milošević i Osojnica kod Višegrada, Prenj dolina Idbara iznad Bukovog Laza i iznad sela Božić

Prilog IV: Ugrožene vrste gljiva u Federaciji Bosne i Hercegovine navedene u Crvenoj listi FBiH ⁴

Legenda	
EX	Izumrla vrsta
EW	Vrsta izumrla u divljini
CR	Kritično ugrožena vrsta
EN	Ugrožena vrsta
VU	Osjetljiva vrsta
NT	Vrsta blizu ugroženosti
LC	Najmanji stupanj zabrinutosti
DD	Nedovoljnost podataka
NE	Nije evaluirano

⁴ Službene novine Federacije BiH 7/14c; Usčuplić, 2013; Hafner, 1997; Keizer, 1998

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Agaricus essettei</i> Bon	Požutica	DD	-	Igman na području izvora Radava, ispod Ajišnika u mješovitoj šumi smrče i bukve
<i>Agaricus urinascens</i> (Moll. & J. Schäff.) Sing.	Kračun	DD	Šumske čistine	Na području Čavljaka, Pjeskovite ravni i Čamovine na Nišićima, na livadi reda <i>Seslerietalia comosae</i> na Pjeskovitoj ravni (Crepoljsko), na livadi reda <i>Arrhenatheretalia</i> na lokalitetu Bušće kod Sarajeva i Nišići
<i>Albatrellus ovinus</i> (Schaeff.: Fr.) Kotl. et Pouzar	Ovčije vime	DD	Šume smrče u planinskim predjelima	U asocijaciji <i>Piceetum abietis illyricum</i> na Velikom polju na Igmanu, u blizini raskrsnice na Igmanu (kraj Velikog polja) u smrčinoj šumi
<i>Aleuria aurantia</i> (Fr.) Fuckel	Crvena pločarica	DD	Progale u šumi i uz staze, na praktično golom tlu, plodnoj ilovači ili pijesku u lišćarskim i miješanim šumama, parkovima, drvodredima i livadama	Pored puta prema izvoru Radava na Igmanu
<i>Amanita aureola</i> Kalchbr.	Ogoljena muhara	DD	-	U brezovoj šumi ispod sela Kamenice na Nišićkoj visoravni
<i>Amanita caesarea</i> (Scop.: Fr.) Pers.	Blagva	DD	Hrastove šume, na tlu prorijeđenih sastojina lišćara i na travnjacima kiselih tala	Orlič kod Sarajeva, u hrastovo-grabovim šumama na lokalitetima Šamin gaj i Bušće, u šumi cera i graba iznad Kulen Vakufa, okolina Kladnja-prema Tuzli i hrastovo-bjelograbićeva šuma iznad zaseoka Žuže kod Ostrožca
<i>Amanita phalloides</i> (Fr.) Link var. <i>alba</i> Gill.	Bijela pupavka	DD	Lišćarske šume i mješovite šume, posebno blizu hrasta, na bogatom tlu	Oko Tuzle, u hrastovo-grabovoj šumi na lokalitetu Šamin Gaj kod Rakovice
<i>Amanita vaginata</i> (Bull.: Fr.) Lam. var. <i>alba</i> Gill.	Bijela preslica	VU	Sve šume, na tlu lišćarskih šuma	U bukovoj šumi iznad Kulen Vakufa

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Asterophora parasitica</i> (Bull.: Fr.) Sing.	Nametnička dvotrusnica	DD	Na plodnim tijelima gljiva iz roda <i>Russula</i> , povremeno na vrstama roda <i>Lactarius</i> , u liščarskim šumama i drvoredima na siromašnom tlu s nedovoljno humusa	Na crnoj krasnici u hrastovo grabovoj šumi na lokalitetu Šamin gaj kod Rakovice
<i>Boletus radicans</i> Pers.: Fr.	Gorki vrganj	DD	Blizu hrasta i bukve u drvoredima sa siromašnim tlima i duž cesta kod starog drveća na vapnenastoj riječnoj glini ili humusa, ilovastom pijesku	U hrastovo-grabovoj šumi u Rakovici
<i>Boletus regius</i> Krombh.	Kraljevka	DD	Liščarske šume, naročito hrasta i bukve	Oko Sarajeva i Fojnice, iznad Ostrožca (zaseok Žuže) u šumi kukrike (bjelograbić) i hrastova sladuna i medunca i u šumi hrasta kitnjaka i običnog graba iznad sela Presjenice u podnožju Igmana
<i>Boletus rubellus</i> Krombh.	Mijenka	DD	Bogata tla liščarskih šuma, naročito hrasta, na travi blizu liščara	U asocijaciji <i>Aceri obtusati-Fagetum</i> na lokalitetu Stupnik na Igmanu, na blatnom putu pored hrastovo grabove šume na lokalitetu Donji Miševići kod Rakovice
<i>Boletus satanas</i> Lenz	Ludara	VU	Na vapnenim tlima liščarskih šuma	U asocijaciji <i>Aceri obtusati-Fagetum</i> na području Stupnika (planina Igman), u hrastovo grabovoj šumi na području Ilijaša
<i>Bondarzewia montana</i> (Quel.) Singer	Planinska žbunica	CE	-	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu i asocijaciji <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> u prašumi Trstionica kod Kaknja
<i>Caloscypha fulgens</i> (Pers. : Fr.) Boud.	Narandžasta čašica	VU	Planinske šume jele	Područje Čevljanovića i Trebevića, Igman: iznad Kabalova u smrčinoj šumi
<i>Climacocystis borealis</i> (Fr.) Kotlaba: Pouzar	Sjevernjačka rupičarka	VU	Mrtvo drvo četinarara, rjeđe liščara, uzročnik bijele truleži	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Coprinus picaceus</i> (Bull.: Fr.) Gray	Šarena gnojištarka	DD	Na svježem i hladovitom šumskom tlu, na humusnom tlu u starim liščarskim šumama i drvoredima na plodnoj glini ili ilovastom tlu	U bukovim šumama na Babinom dolu na Bjelašnici i iznad Malog polja na Igmanu
<i>Cortinarius praestans</i> (Cordier) Gill.	Jestiva koprenka	DD	Na vapnenastom tlu u liščarskim šumama	U bukovoj šumi iznad Kabalova na Igmanu
<i>Cortinarius salor</i> Fr.	Ljupka koprenka	EN	Šume liščara i smrče	Zabilježena u asocijacijama <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> u Babinom dolu i <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> u Štinom dolu na Bjelašnici
<i>Cortinarius violaceus</i> (L. ex Fr.) Fr.	Ljubičasta koprenka	DD	-	U asocijaciji <i>Piceetum abietis illyricum</i> na području Velikog polje na Igmanu, u šumi reda <i>Vaccinio-Piceetalia</i> na području Skakavca, u jesen
<i>Creolophus cirrhatus</i> (Pers. : Fr.) Karst.	Bodljikasti igličar	DD	Parazit na ozlijeđenim mjestima debla, na živim i suhim deblima i debelim granama starih liščarskih vrsta drveća, u parkovima i na čistinama	Kraj Vareša i Olova
<i>Cyathus striatus</i> (Huds.) Wied.	Prugasta košarica	DD	Na raznim trulim šumskim otpacima drveta (triješćicama, panjevima, krupnoj stelji, granama i grančicama) liščarskog drveća i grmlja ili na humusnom tlu	U mješovitog šumi smrče i bukve (<i>Abieti-Fagetum montanum</i>) ispod Ajišnika na planini Igman
<i>Dendropolyporus umbellatus</i> (Pers.: Fr.) Jül.	Zec-gljiva	DD	-	U hrastovo grabovoj šumi iznad sela Rakovice kod Sarajeva
<i>Fistulina hepatica</i> Fr.: Schff.	Jetrenka	NT	Na stablima, ranama živog stable, panjevima hrasta i pitomog kestena	U hrastovo-grabovoj šumi na području sela Rakovice kod Sarajeva i u hrastovo-grabovoj šumi kod Ahatovića kod Sarajeva
<i>Ganoderma lucidum</i> (Fr.) P. Karst.	Hrastova sjajnica	VU	Mrtvo drvo hrasta i pitomog kestena, rjeđe i drugih liščara, na panjevima, žilama, šupljinama debala u šumama liščara i četinarara	U šumi rada <i>Abieti-Fagetum</i> na području Šavnika na Bjelašnici, u asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu, lokalitet Bor na Bjelašnici

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Geastrum lageniforme</i> Vitt.	Velika zvjezdača	CE	Mješovite šume, na humusnom, pjeskovitom ili ilovastom tlu u lišćarskim šumama (bagrema)	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu
<i>Gomphidium glutinosus</i> (Schaeff.: Fr.) Fr.	Veliki slinar	DD	Blizu četinarskog drveća na siromašnom, neznatno kiselom pjeskovitom tlu s malo stelje od iglica. Ponaša se i kao parazit na miceliju <i>Suillus</i> i <i>Rhizopogon</i> vrsta	U šumi reda <i>Vaccinio-Piceetalia</i> na lokalitetu Pjeskovita ravan na Crepoljskom, u sađenoj šumi smrče na lokalitetu Šamin gaj kod Rakovice
<i>Gomphus clavatus</i> S. F. Gray	Grimizna lisičarka	DD	-	U blizini doma "Prijatelj prirode" na Trebeviću, smrčina šuma u oktobru
<i>Grifola frondosa</i> (Dicks.: Fr.) Gray	Klepetača	DD	Na osnovi i korijenju panjeva starih hrastova	U hrastovo-grabovoj šumi na lokalitetu Šamin gaj kod Rakovice, u hrastovo-grabovoj šumi na lokalitetu Gladno polje kod Rakovice
<i>Gyrodon lividus</i> (Bull.: Fr.) Sacc.	Žuti johovac	DD	Na tlu uz johu u lišćarskim šumama i na rubovima šuma ili na vlažnoj bogatoj ilovači ili pijesku	U johinoj šumi na Vrelu Bosne
<i>Gyromitra gigas</i> (Krombh.) Cooke	Veliki hrčak	DD	-	U četinarskoj šumi smrče na lokalitetu Kabalovo na Igmanu
<i>Gyromitra infula</i> (Schaff.) Fr.	Rogati hrčak	DD	-	U asocijacijama <i>Piceetum abietis illyricum</i> na lokalitetu Veliko polje na Igmanu i <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> na lokalitetu Babin do na Bjelašnici, jedna od rjeđih vrsta na istraživanom području, u šumi reda <i>Fagetalia</i> na lokalitetu Pjeskovita ravan na Crepoljskom, pored puta ispod lokaliteta Šajine kuhinje na Igmanu
<i>Gyroporus castaneus</i> (Bull.: Fr.) Quél	Kestenov vrganj	CE	Šume lišćara, naročito hrasta i pitomog kestena	U sladunovo-bjelograbićevoj šumi, iznad sela Žuže kod Ostrožca

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Gyroporus cyanescens</i> (Bull.: Fr.) Quél	Sljezovac	DD	Blizu lišćarskog drveća (bukva, hrast), povremeno blizu jele, u mladim i zrelim šumama na siromašnom, kiselom, suhom pjeskovitom tlu s malo stelje	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum</i> u velikom mnoštvu uz korijenje bukve na lokalitetu Matorac na Vranici kod Fojnice, u bukovoj šumi na istočnoj strani ispod Crnog vrha na planini Igman
<i>Helvella crispa</i> (Scop.) Fries	Jesenji hrčak	DD	Uz rubove šuma, u parkovima, uz jarke, na humusnom pijesku, ilovači i plodnoj ilovači	U hrastovo grabovoj šumi reda <i>Quercetalia pubescentis</i> iznad sela Bušće kod Sarajeva, u cerovoj šumi reda <i>Quercetalia pubescentis</i> iznad Kulen Vakufa i u bukovoj šumi reda <i>Fagetalia</i> na lokalitetu Kremeš iznad Vogošće kod Sarajeva
<i>Helvella lacunosa</i> Afz.: Fr.	Jamičasti hrčak	DD	U lišćarskim šumama na proplancima, uz puteve, na humusnom pijesku, ilovači i plodnoj ilovači	U hrastovo grabovoj šumi na lokalitetu Šamin Gaj kod Rakovice, samo jedan primjerak
<i>Hericum coralloides</i> (Scop.: Fr.) Pers.	Koraljni igličar	DD	Stojeća ili oborena stabla i panjevi jele, na velikim, gotovo uništenim deblima bukve u parkovima i lišćarskim šumama	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu i <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> u prašumi Trstionica pored Kaknja, u mješovitoj šumi smrče i bukve, Ajišnik na Igmanu i u bukovoj šumi na Kremešu iznad Vogošće
<i>Hericum erinaceum</i> (Bull: Fr.) Quel.	Resasti igličar	CE	Oštećena stable lišćara, najčešće bukve i hrasta, u parkovima i duž drvoreda	U bukovoj šumi reda <i>Fagetalia</i> na području Skakavca, u bukovoj šumi ispod Kabalova na Igmanu
<i>Hygrophorus camarophyllus</i> (Alb. et Schwein.: Fr.) Dumée, Grandjean et Maire	Švedska puževica	DD	-	U borovoj šumi na području Han Čardaka kod Prusca
<i>Hygrophorus chrysodon</i> (Batsch: Fr.) Fr.	Zlatna puževica	DD	-	Na rubu smrčine šume na Hrasničkom stanu-Igman
<i>Hygrophorus hypothejus</i> (Fr.: Fr.) Fr.	Borova puževica	DD	-	Sađena šuma bijelog bora (<i>Pinus silvestris</i>) na lokalitetu Šamin Gaj kod Rakovice-Sarajevo

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Hygrophorus marzuolus</i> (Fr.: Fr.) Bres.	Martovka	EN	Planinske šume četinarara, naročito smrče	Nišička visoravan iza sela Kamenice, lokalitet Čamovine, Nišička visoravan: prekoputa novoizgrađene benzinske pumpe i etno sela u smrčinoj šumi, Šamin gaj kod Rakovice, u sađenoj šumi bijelog bora, u šumi reda <i>Vaccinio-Piceetalia</i> iznad vidikovca na Skakavcu
<i>Hygrophorus poetarum</i> R. Heim	Pjesnička puževica	DD	-	Igman ispod Ajišnika u bukovoj šumi, Nišička visoravan iza Kamenice u bukovoj šumi
<i>Hymenochaete cruenta</i> (Pers.: Fr.) Donk	-	CE	Tanke grane na stablima ili oborenom drvetu jele, uzročnik bijele truleži	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu i asocijaciji <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> u prašumi Trstionica kod Kaknja
<i>Lactarius salmonicolor</i> Heim: Leclair	Lososova rujnica	EN	Šume jele	U asocijaciji <i>Piceetum-Abietis illyricum</i> na lokalitetu Veliko polje na Igmanu, u asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu i asocijaciji <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> u prašumi Trstionica kod Kaknja
<i>Leptopodia elastica</i> (Bull.: St-Amans) Boud.	Elastični hrčić	DD	-	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> na lokalitetu Babin do na Bjelašnici, vrlo rijetka vrsta
<i>Limacella guttata</i> (Fr.) Konr. & Maubl.	Kapljičasta ljepljivica	DD	U lišćarskim i četinarskim šumama (omorika) na ilovastom, glinastom ili humusnom pijesku	U šumi reda <i>Vaccinio-Piceetalia</i> na području Skakavca kod Sarajeva
<i>Lycoperdon echinatum</i> Pers.: Pers.	Ježasta puhara	VU	Bogata zemljišta, humusna vapnenasta tla u lišćarskim šumama, najčešće šume bukve	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> na lokalitetu Babin do i u asocijaciji <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> na lokalitetu Štirni do na Bjelašnici, u asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu, u mješovitoj šumi bukve i smrče ko izvora Radava na Igmanu

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Lycoperdon mammaeforme</i> Pers.: Pers.	Sisasta puhara	DD	Na bogatoj riječnoj ilovači ili vapnenastom tlu u drvodredima u lišćarskim šumama (bukva, glog)	U listopadnoj šumi kod Ilijaša
<i>Meripilus giganteus</i> (Pers.: Fr.) P. Karst.	Veliki žbunac	DD	Pri osnovi panja ili na zemlji na korijenju starih, živih lišćara (bukva, hrast, lipa)	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu i asocijaciji <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> u prašumi Trstionica kod Kaknja
<i>Mutinus caninus</i> (Huds.: Fr.) Fr.	Pasji stršak	DD	Na pilovini, grubom humusu, blizu jako propadajućeg drveća u lišćarskim šumama, drvodredima i parkovima ili na njima	Po jedan primjerak u hrastovo-grabovim šumama u Šaminom gaju kod Rakovice i iznad sela Bušće kod Sarajeva
<i>Mycena crocata</i> (Schrad: Fr.) Kumm.	Šafranasta šljemovka	DD	Ostaci trulog drveta lišćara, naročito bukve na bogatim tlima	Zabilježena u asocijacijama <i>Abieti-Fagetum</i> na lokalitetu Šavnici na Bjelašnici i <i>Luzulo-Fagetum</i> na lokalitetu Prokos na Vranici, u asocijacijama <i>Aceri obtusati-Fagetum</i> na lokalitetu Stupnik na Igmanu, <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> u Babinom dolu i <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> u Štinom dolu na Bjelašnici
<i>Mycena haematopus</i> (Pers.: Fr.) Kumm.	Krvotočna šljemovka	DD	Mrtvo drvo lišćara, naročito bukve, na kori živog lišćarskog drveća, ponekad na četinarskom drveću	Zabilježena u asocijacijama <i>Aceri obtusati-Fagetum</i> na lokalitetu Stupnik na Igmanu, <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> u Babinom dolu i <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> u Štinom dolu na Bjelašnici i u asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu
<i>Mycena renati</i> Quel.	Žutonoga šljemovka	DD	Trulo drvo lišćara	Zabilježena u asocijacijama <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> u Babinom dolu i <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> u Štinom dolu na Bjelašnici
<i>Myceniastrum corium</i> (Guersent: DC.) Desvaux	Perutasta puhara	CE	Bogata i vlažna zemljišta	U tresetištu Ždralovac kod Bosanskog Grahova
<i>Otidea onotica</i> (Pers.) Fuckel	Magareće uho	DD	Lišćarske i četinarske šume, među steljom ili na tlu s malo humusa ispod lišćarskog drveća, pogotovo hrasta	U bukovoj šumi ispod planinarske kućice na Pjeskovitoj ravni na Crepoljskom

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Peziza micropus</i> Persoon	Smeđa čašica	DD	Trulo drvo lišćara, naročito bukve	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu
<i>Peziza violacea</i> Pers.	Ljubičasta čašica	DD	Zadružno u šumi na zgarištima, ostacima pougljenih grana i drugih drvnih ostataka nagorjelih na vatri	Na zgarištu pored puta, u zoni borove šume iznad Čavljaka na Ozrenu kod Sarajeva
<i>Phaeolepiota aurea</i> (Matt.: Fr.) Maire	Zlatna štitarka	DD	Bogata humusna zemljišta, na bogatoj glini ili pjeskovitom tlu u lišćarskim šumama, uz šumske puteve, parkovima, ispod ljute koprive	U asocijaciji <i>Piceetum abietis illyricum</i> na području Velikog polja na Igmanu, pored puta na području točila Bezistan i u žari pored puta prema izvoru Radava-oba lokaliteta se nalaze na Igmanu
<i>Polyporus arcularius</i> (Batsch) Fr.	Uglasti rupičar	CE	Mrtvo drvo četinarar i lišćara, na odumrlim i otpalim granama	U mješovitoj šumi smrče i bukve (<i>Abieti-Fagetum montanum</i>) iznad Kabalova kod Malog polja na Igmanu
<i>Polyporus badius</i> (Pers.) Schw.	Crnonogi rupičar	DD	Mrtvo drvo lišćara, naročito bukve, na trulim panjevima mekih i tvrdih lišćara	U bukovoj šumi u blizini Kabalova na Igmanu
<i>Polyporus brumalis</i> (Pers.: Fr.) Fr.	Zimski rupičar	DD	Mrtvo drvo lišćara, na suhim granama, panjevima i deblima lišćara (breza, jasen, hrast, bukva)	Na Ravnama na Trebeviću, u asocijacijama <i>Aceri obtusati-Fagetum</i> na lokalitetu Stupnik na Igmanu i <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> na lokalitetu Babin do na Bjelašnici, u asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi "Ravna Vala" na Igmanu, u šumama reda <i>Fagetalia</i> na lokalitetima Skakavac i Pjeskovita ravan na planini Ozren kod Sarajeva, u hrastovo-grabovim šumama na lokalitetima Šamin gaj i Bušće
<i>Polyporus tuberaster</i> (Jacq.: Pers.) Fr.	Sklerocijski rupičar	CE	Prirodne sačuvane šume, na granama, deblima i panjevima različitih lišćara (javor, vrba, joha, bukva) na bogatom ilovastom tlu	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi "Ravna Vala" na Igmanu

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Ramaria botrytis</i> (Pers.: Fr.) Ricken	Crvena koraljka	CE	Mješovite i lišćarske šume, obično ispod bukve	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu, prašuma na Igmanu, u asocijaciji <i>Luzulo-Fagetum</i> na području Bistrice iznad Bakovića kod Fojnice
<i>Ramaria formosa</i> Pers.: Fr.	Trobojna griva	DD	Lišćarske i mješovite šume, na tlu lišćarskih šuma, na siromašnim vapnenastim tlima	U asocijaciji <i>Abieti-Fagetum dinaricum</i> u prašumi Ravna Vala na Igmanu, u hrastovo grabovoj šumi na lokalitetu Bušće kod Sarajeva, u bukovoj šumi iznad Kulen Vakufa
<i>Sarcosphaera crassa</i> (Santi ex Steudel) Pouzar	Ljubičasta krunašica	CE	-	U četinarskoj šumi pored puta Skakavac-Bukovik, listopadne i mješovite šume na Igmanu i Bjelašnici, i to u asocijacijama: <i>Aceri obtusati-Fagetum</i> na lokalitetu Strupnik na padinama Igmana, <i>Piceetum-Abietis illyricum</i> na Velikom polju na Igmanu te <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> na Babinom dolu i <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> na Štirnom dolu (oba lokaliteta na Bjelašnici), Igman
<i>Scutellinia scutellata</i> (L.: St. Amans) Lambotte	Štitasta tanjurica	DD	Na vlažnom, trulom drveću, lišću, travi i okolnom tlu u vlažnim (joha, vrba) šumama i travnjacima	Na lokalitetu Šavnici (Bjelašnica) u asocijaciji <i>Abieti-Fagetum</i> , na putu ispod grabove i sadene borove šuma, na području NP "Una" iza sela Orašac
<i>Sowerbyella imperialis</i> (Peck) Korf	Zlatna čašica	CE	Na humusnom tlu u lišćarskim šumama i (sprud) guštarama	U zajednici <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> na području prašume "Trstionica" kod Kaknja
<i>Sparassis crispa</i> Wulf.: Fr.	Kovrđava kokica	DD	Na korijenju četinarskog drveća, na (ilovasto) pjeskovitom tlu, u šumama smrče i jele kao parazit na žilju	U četinarskoj šumi smrče i bijelog bora na planini Ozren, u blizini planinarskog doma "Ozren"
<i>Sparassis nemeci</i> Pilát et Weselý	Nemecova kokica	CE	Stara stable jele, uzročnik smeđe kubične truleži drveta pridanka	U asocijaciji <i>Piceo-Abieti-Fagetum</i> u prašumi Trstionica kod Kaknja, iznad Šavnika na Bjelašnici

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Spathularia flavida</i> Pers: Fr.	Žuta lopatičarka	DD	-	U šumi reda <i>Vaccinio-Piceetalia</i> na lokalitetu Pjeskovita ravan na Crepoljskom, samo jedna mnogočlana kolonija
<i>Strobilomyces strobilaceus</i> (Scop.: Fr.) Berk.	Kuštravac	DD	Šume lišćara, naročito bukve	U listopadnoj šumi reda <i>Fagetalia</i> na lokalitetu Skakavac na planini Ozren kod Sarajeva
<i>Stropharia semiglobata</i> (Batsch: Fr.) Quél.	Polukuglasta strnišnica	DD	-	U asociacijama <i>Abieti-Fagetum illyricum</i> na lokalitetu Babin do, <i>Aceri-Fagetum subalpinum</i> na lokalitetu Štirni do (oba lokaliteta na Bjelašnici) i <i>Piceetum-Abietis illyricum</i> na lokalitetu Veliko polje na Igmanu, na livadi reda <i>Brometalia erecti</i> kod sela Bušće kod Sarajeva, na livadi reda <i>Arrhenatheretalia</i> iznad Barica na planini Ozren kod Sarajeva
<i>Tricholoma aurantium</i> (Schff.: Fr.) Ricken	Narandžasta vitezovka	DD	-	U asocijaciji <i>Piceetum-Abietis illyricum</i> na Velikom polju na Igmanu
<i>Tylopilus felleus</i> (Bull.: Fr.) Karst.	Žučara	DD	Blizu lišćarskog drveća (hrast, bukva, breza), povremeno blizu četinarskog, u lišćarskim i miješanim šumama ili duž cesta i drvoreda sa starim drvećem na siromašnom, kiselom, pjeskovitom i ilovastom tlu	U šumi smrče na lokalitetu Bakića kod Olova
<i>Verpa conica</i> Shwartz: Persoon	Prstasta smrčkovica	DD	Na bogatom humusnom tlu ispod četinarskog drveća i grmlja koje raste u lišćarskim šumama (glog), ispod ukrasnog grmlja, u parkovima i vrtovima	Pored ceste ispod Šajine kuhinje i ispod Crnom Vrh, oba lokaliteta na Igmanu

Vrsta	Narodni naziv	IUCN status	Stanište	Rasprostranjenost
<i>Volvariella bombycina</i> Pers.: Fr.	Vunasta ovojnjača	CE	Živo i mrtvo drvo lišćara, naročito bukve, na oštećenom drveću, na ranama stabala i u šupljinama, na osnovi lišćara (javor, bukva, jablan, divlji kesten) u starim lišćarskim šumama, drvoredima i parkovima, na zakopanom drvetu, starom papiru i kartonu	U bukovom stablu na području Skakavca
<i>Volvariella surecta</i> (Knapp.) Sing.	Parazitska ovojnjača	DD	Na trulećim plodnim tijelima maglenke (<i>Clitocybe nebularis</i>) u lišćarskim i četinarskim šumama	Na gljivi maglenu, iza sela Kamenice na područu Nišičke visoravni
<i>Xerocomus badius</i> (Fr.: Fr.) Gilb.	Kestenjasti vrganj	DD	-	U četinarskoj šumi reda <i>Vaccinio-Piceetalia</i> na lokalitetu Pjeskovita ravan na Crepoljskom, u smrčinoj šumi ispod Čavljaka

EX	izumrla vrsta
EW	vrsta izumrla u divljini
CR	kritično ugrožena vrsta
EN	ugrožena vrsta
VU	osjetljiva vrsta
NT	vrsta blizu ugroženosti
LC	najmanji stepen zabrinutosti
DD	nedovoljnost podataka
NE	nije evaluirano
Navedena	vrsta navedena u Crvenoj listi RS bez navođenja stepena ugroženosti
Nije navedena	vrsta nije navedena u Crvenoj listi RS

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
1.	<i>Accipiter brevipes</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
2.	<i>Accipiter gentilis</i>	Jastreb kokošar	LC	LC	-	Navedena
3.	<i>Accipiter nisus</i>	Obični kobac	LC	LC	-	Navedena
4.	<i>Acrocephalus paludicola</i>	Istočni trstenjak	VU	-	DD	Navedena
5.	<i>Aegolius funereus</i>	Planinski ćuk	LC	EN	-	Navedena

6.	<i>Anas acuta</i>	Šiljkan	LC	-	DD	Navedena
7.	<i>Anas clypeata</i>	Plovka kašikara	LC	-	DD	Navedena
8.	<i>Anas crecca</i>	Krdža	LC	DD	LC	Navedena
9.	<i>Anas penelope</i>	Zviždara	LC	-	DD	Navedena
10.	<i>Anas platyrhynchos</i>	Gluvara	LC	LC	-	Navedena
11.	<i>Anas querquedula</i>	Grogotovac	LC	NT	-	Navedena
12.	<i>Anas strepera</i>	Čegrtuša	LC	-	DD	Navedena
13.	<i>Anser albifrons</i>	Lisasta guska	LC	-	-	Navedena
14.	<i>Anser anser</i>	Divlja guska	LC	-	-	Navedena
15.	<i>Anser erythropus</i>	-	VU	-	-	Nije navedena
16.	<i>Anser fabalis</i>	Guska glogovnjača	LC	-	DD	Navedena
17.	<i>Anthropoides virgo</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
18.	<i>Aquila chrysaetos</i>	Suri orao	LC	EN	-	Navedena

WWF Adria HCVF vodič 2017. strana 127

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
19.	<i>Aquila heliaca</i>	-	VU	-	-	Nije navedena
20.	<i>Ardea alba</i>	-	LC	-	VU	Nije navedena
21.	<i>Ardea purpurea</i>	Crvena čaplja	LC	DD	-	Navedena
22.	<i>Ardeola ralloides</i>	Žuta čaplja	LC	VU	-	Navedena

Rasprostranjenost: Žuta čaplja gnijezdi u Evropi, Aziji i tropskom dijelu Afrike, dok je još zabilježena i u južnom dijelu Afrike gdje ne gnijezdi. Gnijezdi se u mješovitim kolonijama sa ostalim čapljama. Vezana je uz močvarna staništa obrasla trskom, jezera i lagune, ekosisteme tršćaka i plavnih šuma vrbe. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, ali se procjenjuje da je kretanje veličine svjetske populacije u padu (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena u svim sezonskim aspektima i na više lokaliteta (Obratil, 1968). U Federaciji Bosne i Hercegovine poznato je da gnijezdi na Hutovom blatu (Stumberger et al., 2008/2009), a ranije je gnijezdila i na Livanjskom polju (Stumberger & Sackl, 2008/2009). Procjenjuje se da trenutno gnijezdi na Hutovom blatu 43 do 52 para. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) je zabilježena na Haljinićima, rijekama Bosni i Savi, te kraškim poljima Mostarsko blato i Popovo polje.

23.	<i>Arenaria interpres</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
24.	<i>Asio flammeus</i>	Sova močvarica	LC	CR	-	Nije navedena

Rasprostranjenost: Sova močvarica je široko rasprostranjena vrsta zabilježena na svim kontinentima osim Australije, a gnijezdi se u Evropi, Evroaziji, Južnoj i Sjevernoj Americi. Gnijezdi se pojedinačno, a gnijezda pravi na drveću. Vezana je uz otvorena staništa, močvare, brežuljke. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, a procjenjuje se da je brojnost svjetske populacije u opadanju (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena u svim sezonskim aspektima na manjem broju lokaliteta (Obratil, 1977). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji BiH gnijezdi u okolini Orašja (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi manje od 10 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) je zabilježena uz rijeku Savu.

25.	<i>Asio otus</i>	Utina	LC	LC	NT	Navedena
26.	<i>Aythya ferina</i>	Ridjoglava patka	VU	DD	LC	Navedena
27.	<i>Aythya fuligula</i>	Ćubasta patka	LC	DD	NT	Navedena
28.	<i>Aythya marila</i>	Morska crnka	LC	-	DD	Navedena
29.	<i>Aythya nyroca</i>	Patka njorka	NT	EN	DD	Navedena

Rasprostranjenost: Patka njorka gnijezdi u jugozapadnoj Aziji, centralnoj i istočnoj Evropi i sjevernoj Africi, dok je u zimskom periodu, osim na spomenutom području, zabilježena na Bliskom Istoku, sjeveroistočnoj i zapadnoj Africi i jugoistočnoj Aziji. Gnijezdi se pojedinačno ili u manjim skupinama. Vezana je uz bočatne stajače vode, spore tekućice, ribnjake, akumulacije i močvare sa obalama obraslim trstikom. Globalna populacija varira i prije deset godina je smatrana globalno ugroženom vrstom, a danas je u statusu da može preći opet u status ugrožene vrste jer se procjenjuje da je brojnost populacije u opadanju. U pojedinim zemljama se smatra jako ugroženom vrstom (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena tokom cijele godine i na većem broju lokaliteta (Obratil, 1968). Prema podacima za period od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji Bosne i Hercegovine gnijezdi na Plivskom jezeru (Ilhan Dervović, perss.comm.), Hutovom blatu (Stumberger & Sackl, 2008/2009) i Ždralovcu na Livanjskom polju (Stumberger et al., 2008/2009). Procjenjuje se da bi na datim područjima ukupno moglo gnijezditi do 50 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) je zabilježena na Plivskom jezeru, Modracu, Haljinićima, Popovom polju, Mostarskom blatu i rijekama Uni, Vrbasu, Drini, Bosni i Savi.

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
30.	<i>Botaurus stellaris</i>	Bukavac	LC	EN	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasprostranja bukavca se proteže od zapadne Evrope, preko centralne Rusije do Pacifika. Manja populacija je zabilježena u južnoj Africi. Na gniježđenju je zabilježen duž obale Atlantika u Evropi, na Mediteranu, u južnoj Africi. Gnijezdi se pojedinačno ili u manjim skupinama. Vezana je uz močvarna staništa jako obrasla trskom. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok se procjenjuje da je brojnost svjetske populacije u padu (BirdLife International, 2012). Bukavac je u Bosni i Hercegovini zabilježen u vrijeme gnijeđenja i migracije, dok je u zimskom periodu registrovano svega nekoliko nalaza. Registrovan je na više lokaliteta (Obratil, 1968). Prema podacima za period od 2000. do 2012. godine u Federaciji BiH je malobrojna gnjezdarica na Hutovom blatu i Livanjskom polju (Stumberger & Sackl, 2008/2009). Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) zabilježena je na Modracu, Haljinićima, Plivskom jezeru, rijeci Savi i Popovom polju.

31.	<i>Bucephala clangula</i>	Patka dupljašica	LC	-	DD	Navedena
32.	<i>Burhinus oedienemus</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
33.	<i>Buteo buteo</i>	Orao mišar	LC	LC	-	Navedena
34.	<i>Buteo lagopus</i>	Gačaste mišar	LC	-	VU	Navedena
35.	<i>Buteo rufinus</i>	Ridi škanjac	LC	EN	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja rideg škanjca obuhvata područje od jugoistočne Evrope do Male Azije, centralnu Aziju i sjevernu Afriku. Pri tome se gnijezdi u Evropi i Aziji. Vezana je uz otvorena staništa, planine, ravnice i predjele sa grmljem. Gnijezdi se pojedinačno i gnijezda gradi na stijenama ili rjeđe na drveću. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, a procjenjuje se da je svjetska populacija stabilna (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini vrsta je zabilježena na malom broju lokaliteta u periodu seobe i gniježđenja (Obratil, 1972). Prema podacima prikupljenim za period od 2000. do 2012. godine poznato je da se gnijezdi na Livanjskom polju (Stumberger et al., 2007), Mostarskom blatu (Kitonić et al., 2008/2009), Duvanjskom polju i Kupreškom (arhiv Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da na području Federacije BiH gnijezdi manje od 50 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i park prirode Hutovo blato. Od potencijalnih IBA područja (Kotrošan et al., 2012) u Federaciji Bosne i Hercegovine vrsta je zabilježena na Mostarskom blatu, Duvanjskom polju, Kupreškom polju i Haljinićima.

36.	<i>Calidris alba</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
37.	<i>Calidris alpina</i>	Crnotrba sprutka	LC	-	-	Navedena
38.	<i>Calidris ferruginea</i>	-	NT	-	-	Nije navedena
39.	<i>Calidris minuta</i>	Mala sprutka	LC	-	-	Navedena
40.	<i>Calidris temminckii</i>	Seda sprutka	LC	-	-	Navedena
41.	<i>Charadrius alexandrinus</i>	Morski žalar	LC	-	-	Navedena
42.	<i>Charadrius dubius</i>	Žalar sljepić	LC	DD	-	Navedena
43.	<i>Charadrius hiaticula</i>	Žalar Blatarić	LC	-	-	Navedena
44.	<i>Chlidonias niger</i>	Crna čigra	LC	DD	-	Navedena

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
45.	<i>Ciconia ciconia</i>	Bijela roda	LC	EN	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja bijele rode obuhvata Evropu, Aziju i Afriku. Pri tome gnijezdi se u većem dijelu Evrope, centralnoj i istočnoj Aziji i sjevernim dijelovima Afrike. Gnijezdi se pojedinačno ili u manjim skupinama unutar naseljenih mjesta. Gnijezda gradi na kućama, električnim i poštanskim stubovima i rjeđe na drveću. Vezana je uz ljudska naselja u blizini manjih močvara i vlažnih livada. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, a procjenjuje se da je brojnost svjetske populacije u porastu (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u vrijeme gniježđenja i migracije (Obratil, 1968). Prema podacima za period od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji Bosne i Hercegovine gnijezdi u Sanskom Mostu (Kotrošan, 2010), Donjoj Orahovici, Orašju, Odžaku, (Kotrošan, 2005; Kotrošan et al., 2006) i Donjoj Mahali kod Tolise (arhiv Ornitološkog društva "Naše ptice"). Poznato je i gniježđenje na Livanjskom polju u 2008. godini, ali nakon toga više nije konstatovano gniježđenje na datom području (Šarac & Stumberger, 2008/2009). Gnijezdeće aktivnosti u vidu prikupljanja materijala za gnijezdo su zabilježene u Sarajevu, ali na kraju ptice nisu podigle gnijezdo (Dender et al., 2008/2009). Pored spomenutog od 2005. godine napuštena i uništena gnijezda su nalažena u Živinicama, Šerićima i Širokom Brijegu (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi manje od 10 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje, uništavanje gnijezda i degradacija staništa na kojima se hrani (npr. vlažne livade). Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje (gnjezdarica) i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja (Kotrošan et al., 2012) u Federaciji Bosne i Hercegovine zabilježena je na Haljinićima, rijekama Bosni i Savi i kraškim poljima Mostarsko blato i Duvanjsko polje.

46.	<i>Ciconia nigra</i>	Crna roda	LC	DD	EN	Navedena
47.	<i>Circaetus gallicus</i>	Orao zmijar	LC	VU	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasporstranjenja orla zmijara obuhvata područje Evrope, Azije i Afrike. Pri tome gnijezdi u južnoj i istočnoj Evropi, sjeveroistočnoj Africi, Kavkazu, Bliskom Istoku, centralnoj Aziji i jugoistočnom Sibiru. Vezana je uz otvorena područja i planinska područja gdje ima dosta gmizavaca. Gnijezdi se pojedinačno, a gnijezda gradi na izolovanom drveću. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, a procjenjuje se da je svjetska populacija stabilna (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježen tokom cijele godine na većem broju lokaliteta (Obratil, 1972). Poznato je da se u Federaciji BiH gnjezdi na više lokaliteta između kojih su i Cincar (Kitonić et al., 2008/2009), Duvanjsko polje, Raduša, Vukovsko polje, Hutovo blato, Mostarsko blato, Livanjsko polje, Dinara, Prenj, Čvrsnica, Čabulja, Popovo polje, Vlašić, Visočica (arhiv Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi 50-80 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i smanjenje broja gmizavaca kojima se prehranjuje. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja (Kotrošan et al., 2012) u Federaciji Bosne i Hercegovine zabilježena je na Duvanjskom polju, Vukovskom polju, Mostarskom blatu, Popovom polju, Dinari, Prenju, Čvrsnici, Čabulji, Raduši, Vlašiću, Visočici.

48.	<i>Circus aeruginosus</i>	Eja močvarica	LC	VU	-	Navedena
-----	---------------------------	---------------	----	----	---	----------

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja eje močvarice obuhvata Evropu, Aziju i Afriku. Pri tome se gnijezdi u većem dijelu Evrope, centralnoj Aziji i sjevernoj Africi. Gnijezdi se pojedinačno ili u manjim skupinama. Vezana je uz otvorena močvarna staništa gdje gradi gnijezda na zemlji skrivena u vegetaciji. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok se procjenjuje da je brojnost svjetske populacije u porastu (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u svim mjesecima (Obratil, 1972), ali je zapravo redovna gnjezdarica koja seli. Prema podacima prikupljenim za period od 2000. do 2012. godine poznato je da se gnijezdi na Livanjskom polju (Milanović & Kotrošan, 2012), Hutovom blatu, Mostarskom blatu i Duvanjskom polju (arhiv Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da na području Federacije BiH gnijezdi od 30 do 50 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja (Kotrošan et al., 2012) u Federaciji Bosne i Hercegovine zabilježena je na Mostarskom blatu, Kupreškom polju, Plivskom jezeru i Haljinićima.

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
49.	<i>Circus cyaneus</i>	Poljska eja	LC	-	DD	Navedena
50.	<i>Circus pygargus</i>	Eja livadarka	LC	VU	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja eje livadarke obuhvata Evropu, Aziju i Afriku. Pri tome gnijezdi se u predjelu od zapadne Evrope do centralnog Sibira i u djelu sjeverozapadne Afrike. Gnijezdi se pojedinačno. Vezana je uz otvorena močvarna staništa gdje gradi gnijezda na zemlji skrivena u vegetaciji. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok se procjenjuje da je brojnost svjetske populacije u opadanju (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u periodu seobe i gniježđenja (Obratil, 1972). Prema podacima prikupljenim za period od 2000. do 2012. godine poznato je da se gnijezdi na Livanjskom polju (Stumberger et al., 2007), Mostarskom blatu (Kitonić et al., 2008/2009), Duvanjskom polju, Kupreškom polju i Vukovskom polju (arhiv Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da na području Federacije BiH gnijezdi od 30 do 70 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i budućeg zaštićenog područja Konjuh. Od potencijalnih IBA područja (Kotrošan et al., 2012) u Federaciji Bosne i Hercegovine zabilježena je na Duvanjskom polju, Vukovskom polju, Mostarskom blatu, Kupreškom polju, Plivskom jezeru i Haljinićima.

51.	<i>Clanga clanga</i>	-	VU	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
52.	<i>Clanga pomarina</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
53.	<i>Coracias garrulus</i>	Modrovrana	LC	RE	-	Navedena
54.	<i>Coturnix coturnix</i>	Prepelica	LC	NT	-	Navedena
55.	<i>Crex crex</i>	Kosac	LC	VU	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja kosca obuhvata Evropu, Aziju i južni dio Afrike. Pri tome se gnijezdi u Evropi i dijelu Azije. Gnijezdi se na vlažnim livadama u manjim i većim skupinama. Najčešće je vezana uz močvarna staništa sa poplavnim livadama i pašnjacima. Trenutno se ne smatra globalno ugroženom vrstom (do 2000. godine je bila označena kao globalno ugrožena vrsta), a svjetska populacije se smatra stabilnom (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u vrijeme gniježđenja i migracije (Obratil, 1975). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji BiH gnijezdi na lokalitetima Livanjsko polje (Stumberger & Sackl, 2008/2009), Gojevići kod Fojnice (Iviš, 2008/2009), Duvanjsko polje, Kupreško polje, Roško polje, Vukovsko polje, Lušci polje, Popovo polje, Haljinići i Vitreuša (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi 250-350 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje prilikom kosidbe, korištenje pesticida i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) zabilježena je na Haljinićima, Duvanjskom polju, Kupreškom polju, Vukovskom polju, Lušci polju i Popovom polju.

56.	<i>Cygnus cygnus</i>	Veliki labud	LC	-	-	Navedena
57.	<i>Cygnus olor</i>	Labud grbac	LC	-	VU	Navedena
58.	<i>Eudromias morinellus</i>	Planinski zujavac	LC	-	-	Navedena
59.	<i>Falco biarmicus</i>	Krški soko	LC	-	DD	Navedena
60.	<i>Falco columbarius</i>	Mali soko	LC	-	VU	Navedena
61.	<i>Falco naumanni</i>	Bjelonokta vjetruša	LC	CR	-	Navedena

Rasprostranjenost: Bjelonokta vjetruša je rasprostranjena na području manjeg dijela Evrope, sjeverne i južne Afrike i Azije. Vezana je uz otvorene predjele. Gnijezdi se grupno na stijenama i ruševinama. Od procjene 2011. godine ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok je do tada uvrštavana u red ugroženih vrsta. Trenutna procjena je da je svjetska populacija stabilna (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na manjem broju lokaliteta u vrijeme gniježđenja i migracije (Obratil, 1972). Prema podacima prikupljenim za period od 2000. do 2012. godine poznato je da se gnijezdi u Popovom polju i potencijalno gnijezdi na Roškom polju (arhiv Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da na području Federacije BiH gnijezdi manje od 10 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje. Od potencijalnih IBA područja (Kotrošan et al., 2012) u Federaciji Bosne i Hercegovine zabilježena je na Vlašiću, Popovom polju, Haljinićima i Duvanjskom polju.

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
62.	<i>Falco peregrinus</i>	Sivi soko	LC	DD	-	Navedena
63.	<i>Falco subbuteo</i>	Lastavičar	LC	-	VU	Navedena
64.	<i>Falco tinnunculus</i>	Vetruška	LC	LC	-	Navedena
65.	<i>Falco vespertinus</i>	Siva vetruška	NT	-	VU	Navedena

Rasprostranjenost: Šume u brdskim područjima

66.	<i>Fulica atra</i>	Liska	LC	LC	-	Navedena
67.	<i>Gallinago gallinago</i>	Šljuka kokošica	LC	EN	-	Navedena

Rasprostranjenost: Šljuka kokošica je široko rasprosranjena vrsta čiji areal obuhvata Evropu, Aziju, Afriku, Sjevernu i Južnu Ameriku. Pri tome se gnijezdi u Sjevernoj Americi, Evropi i Aziji. Gnijezdi se pojedinačno. Najčešće je vezana uz rubove vlažnih livada i močvara. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok se procjenjuje da je brojnost svjetske populacije u padu (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u toku cijele godine (Obratil, 1975). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji BiH gnijezdi na Livanjskom polju (Milanović & Kotrošan, 2012; Stumberger & Sackl, 2008/2009), Kupreškom polju, Hutovom blatu i Duvanjskom polju (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi manje od 50 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) zabilježena je na Lušci polju, Modracu, Haljinićima, Mostarskom blatu, Duvanjskom polju, Kupreškom polju i Popovom polju.

68.	<i>Gallinago media</i>	Šljuka livadarka	NT	-	DD	Navedena
69.	<i>Gavia stellata</i>	Ridogrli morski gnjurac	LC	-	DD	Navedena
70.	<i>Gelochelidon nilotica</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
71.	<i>Glareola pratincola</i>	Zijavac	LC	-	-	Navedena
72.	<i>Grus grus</i>	Ždral	LC	RE	NT	Navedena
73.	<i>Gyps fulvus</i>	Bjeloglavi sup	LC	RE	DD	Navedena
74.	<i>Haliaeetus albicilla</i>	Bjelorepan	LC	-	EN	Navedena
75.	<i>Hieraaetus pennatus</i>	Patuljasti orao	LC	Nije navedena	Nije navedena	-
76.	<i>Himantopus himantopus</i>	Vlastelica	LC	-	EN	Navedena
77.	<i>Hydroprogne caspia</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
78.	<i>Ixobrychus minutus</i>	Čapljica voljak	LC	EN	-	Navedena

Rasprostranjenost: Čapljica voljak se gnijezdi u Evropi i centralnoj Aziji, dok je van gniježđenja zabilježena u Africi, Australiji i Novom Zelandu. Gnijezdi se pojedinačno ili u manjim skupinama. Vezana je uz slatkovodna i močvarna staništa jako obrasla trskom. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, iako se procjenjuje da se brojnost svjetske populacije smanjuje (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini zabilježena u periodu gniježđenja i migracije na nekoliko lokaliteta (Obratil, 1968). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice") u Federaciji Bosne i Hercegovine gniježđenje je registrovano na Hutovom blatu, Duvanjskom polju i u Popovom polju. Pretpostavlja se da gnijezdi i na Livanjskom polju (Stumberger & Sackl, 2008/2009). Procjenjuje se da na ovim područjima gnijezdi manje od 100 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) zabilježena je na Modracu, Haljinićima, rijekama Sava i Bosna, te na kraškim poljima Mostarsko blato, Duvanjsko polje i Popovo polje.

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
79.	<i>Larus audouinii</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
80.	<i>Larus genei</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
81.	<i>Larus melanocephalus</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
82.	<i>Limicola falcinellus</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
83.	<i>Limosa lapponica</i>	-	NT	-	-	Nije navedena
84.	<i>Limosa limosa</i>	Muljača	NT	-	-	Navedena
85.	<i>Lymnocryptes minimus</i>	Mala šljuka	LC	-	DD	Navedena
86.	<i>Mergellus albellus</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
87.	<i>Mergus merganser</i>	Veliki ronac	LC	-	DD	Navedena
88.	<i>Mergus serrator</i>	Srednji ronac	LC	-	-	Navedena
89.	<i>Merops apiaster</i>	Pčelarica	LC	NT	-	Navedena
90.	<i>Microcarbo pygmaeus</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
91.	<i>Milvus migrans</i>	Crna lunja	LC	RE	-	Navedena
92.	<i>Milvus milvus</i>	Riđa lunja	NT	-	DD	Navedena
93.	<i>Neophron percnopterus</i>	Bijela kanja	EN	RE	-	Navedena
94.	<i>Netta rufina</i>	Patka gogoljica	LC	CR	-	Navedena

Rasprostranjenost: Patka gogoljica ima rasjepkan areal koji obuhvata dijelove Evrope, Azije i Afrike. Pri tome, veći dio se gnijezdi u centralnoj Aziji, dok je gnježđenje u Evropi uglavnom zabilježeno u južnoj Evropi, mediteranskom dijelu i uz obale Crnog mora. Gnijezdi se pojedinačno ili u manjim skupinama. Vezana je uz močvarna staništa obrasla trskom, jezera i lagune. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, ali trend kretanja veličine populacije nije poznat (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je prije bila zabilježena na nekoliko lokaliteta i samo u periodu migracija i zimovanja (Obratil, 1968). Gniježđenje je po prvi put zabilježeno 2007. godine na lokalitetu akumulacije Lipa u Livanjskom polju, a procjenjuje se da gnijezde 2-4 para (Stumberger & Sackl, 2008/2009). Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato.

95.	<i>Numenius arquata</i>	Velika carska šljuka	NT	-	EN	Navedena
96.	<i>Numenius phaeopus</i>	Mala carska šljuka	LC	-	-	Navedena
97.	<i>Numenius tenuirostris</i>	Tankokljuna carska šljuka	CE	-	-	Navedena
98.	<i>Otis tarda</i>	Velika droplja	VU	-	-	Navedena
99.	<i>Pelecanus crispus</i>	-	VU	-	-	Nije navedena
100.	<i>Pelecanus onocrotalus</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
101.	<i>Pernis apivorus</i>	Osičar	LC	NT	-	Navedena
102.	<i>Phalaropus lobatus</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
103.	<i>Philomachus pugnax</i>	Sprudnik ubojica	LC	-	DD	Navedena
104.	<i>Platalea leucorodia</i>	Kašičar	LC	RE	EN	Navedena

Rasprostranjenost: Poplavne šume i livade uz ribnjake i močvarna staništa

105.	<i>Plegadis falcinellus</i>	Ražanj	LC	RE	EN	Navedena
106.	<i>Pluvialis apricaria</i>	Zlatni vivak	LC	-	-	Navedena
107.	<i>Pluvialis squatarola</i>	Srebrni vivak	LC	-	-	Navedena
108.	<i>Podiceps auritus</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
109.	<i>Podiceps grisegena</i>	Ridovrati gnjurac	LC	-	-	Navedena
110.	<i>Porzana porzana</i>	Barski pjetlić	LC	LC	-	Navedena
111.	<i>Recurvirostra avosetta</i>	Sabljarka	LC	-	EN	Navedena
112.	<i>Sterna hirundo</i>	Obična čigra	LC	-	DD	Navedena
113.	<i>Sternula albifrons</i>	-	LC	-	-	Nije navedena
114.	<i>Streptopelia turtur</i>	Grlica	VU	LC	-	Navedena
115.	<i>Strix uralensis</i>	Jastrebača	LC	VU	-	Navedena

Rasprostranjenost: Jastrebača je zabilježena u Evropi i Aziji. Gnijezdi se pojedinačno, a gnijezda pravi na drveću. Vezana je uz crnogorične i bjelogorične šume u planinskim područjima. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, a procjenjuje se da je svjetska populacija stabilna (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena tokom cijele godine na većem broju lokaliteta (Obratil, 1977). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji BiH gnijezdi na Cincaru (Kitonić et al., 2008/2009), Grmeču, Vlašiću, Bjelašnici i Prenju (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi 100-200 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) je zabilježena na Vlašiću, Prenju i Bjelašnici.

116.	<i>Tadorna tadorna</i>	Šarena utva	LC	-	-	Navedena
117.	<i>Thalasseus sandvicensis</i>	-	LC	-	DD	Nije navedena
118.	<i>Tringa cinerea</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
119.	<i>Tringa erythropus</i>	Crni sprudnik	LC	-	DD	Navedena
120.	<i>Tringa glareola</i>	Sprudnik migavac	LC	-	DD	Navedena
121.	<i>Tringa hypoleucos</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena	Nije navedena
122.	<i>Tringa nebularia</i>	Krivokljuni sprudnik	LC	-	DD	Navedena

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status		RS status
				gnjezde	ne gnjezde, seoba, zimovanje	
123.	<i>Tringa ochropus</i>	Sprudnik pijukavac	LC	DD	-	Navedena
124.	<i>Tringa stagnatilis</i>	Tankokljuni sprudnik	LC	-	DD	Navedena
125.	<i>Tringa totanus</i>	Crvenonoga prutka	LC	EN	-	Navedena

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja crvenonoge prutke obuhvata Evropu, veći dio Azije i Afriku i Australiju. Pri tome se gnijezdi u Evropi i Aziji. Gnijezdi se u manjim i većim skupinama. Najčešće su to močvarna područja, vlažne livade i travnjaci. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok trend kretanja veličine svjetske populacije nije poznat (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u toku cijele godine (Obratil, 1975). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji BiH gnijezdi na Livanjskom polju (Stumberger & Sackl, 2008/2009), Hutovom blatu i Duvanjskom polju (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi manje od 50 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) zabilježena je na Haljinićima, Mostarskom blatu, Duvanjskom polju i Popovom polju.

126.	<i>Vanellus vanellus</i>	Vivak	NT	VU	-	Navedena
------	--------------------------	-------	----	----	---	----------

Rasprostranjenost: Areal rasprostranjenja vivka obuhvata Evropu, veći dio Azije i sjeverozapadnu Afriku. Pri tome se gnijezdi u Evropi i Aziji. Gnijezdi se u većim skupinama. Najčešće su to poljoprivredne površine, travnjaci, pašnjaci i močvarna polja. Ne smatra se globalno ugroženom vrstom, dok se procjenjuje da je brojnost svjetske populacije u opadanju (BirdLife International, 2012). U Bosni i Hercegovini je zabilježena na većem broju lokaliteta u toku cijele godine (Obratil, 1975). Prema podacima prikupljenim u periodu od 2000. do 2012. godine poznato je da se u Federaciji BiH gnijezdi na Livanjskom polju (Stumberger & Sackl, 2008/2009), Duvanjskom polju i Kupreškom polju (arhiva Ornitološkog društva "Naše ptice"). Procjenjuje se da u Federaciji BiH gnijezdi 200-300 parova. Glavni uzrok ugroženosti je ubijanje i uništavanje staništa gdje se gnijezdi. Vrsta je zabilježena na RAMSAR područjima Livanjsko polje i Park prirode Hutovo blato, a od potencijalnih IBA područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Kotrošan et al., 2012) zabilježena je na Modracu, Haljinićima, Mostarskom blatu, Duvanjskom polju, Kupreškom polju i Popovom polju.

127.	<i>Zapornia parva</i>	-	-	LC	Nije navedena	Nije navedena
------	-----------------------	---	---	----	---------------	---------------

Sisavci - Mammalia

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status	RS status
128.	<i>Eptesicus nilssonii</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena
129.	<i>Eptesicus serotinus</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena
130.	<i>Miniopterus schreibersii</i>	Dugokrili ljljak	NT	Nije navedena	Navedena
131.	<i>Myotis bechsteinii</i>	Dugouhi večernjak	NT	Nije navedena	Navedena
132.	<i>Myotis blythii</i>	Mali šišmiš	LC	EN	Navedena
133.	<i>Myotis brandtii</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena
134.	<i>Myotis capaccinii</i>	Dugonogi šišmiš	VU	VU	Navedena
135.	<i>Myotis daubentonii</i>	Vodeni večernjak	LC	Nije navedena	Navedena
136.	<i>Myotis emarginatus</i>	Trepavičavi šišmiš	LC	VU	Navedena
137.	<i>Myotis myotis</i>	Veliki šišmiš	LC	EN	Navedena
138.	<i>Myotis mystacinus</i>	Brkati šišmiš	LC	VU	Navedena
139.	<i>Myotis nattereri</i>	Resasti večernjak	LC	Nije navedena	Navedena
140.	<i>Nyctalus lasiopterus</i>	Veliki večernjak	NT	EW	Navedena
141.	<i>Nyctalus leisleri</i>	Mali noćnik	LC	Nije navedena	Navedena
142.	<i>Nyctalus noctula</i>	Rani večernjak	LC	EN	Navedena
143.	<i>Pipistrellus kuhlii</i>	Bjelorubi šišmiš	LC	VU	Navedena
144.	<i>Pipistrellus nathusii</i>	-	LC	Nije navedena	Nije navedena
145.	<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	Patuljasti šišmiš	LC	VU	Navedena
146.	<i>Pipistrellus savii</i>	Savijev šišmiš	LC	VU	Navedena
147.	<i>Plecotus auritus</i>	Smeđi dugouhan	LC	VU	Navedena
148.	<i>Plecotus austriacus</i>	Sjeverni dugouhan	LC	VU	Navedena
149.	<i>Rhinolophus blasii</i>	Topir hercegovački	LC	VU	Nije navedena
150.	<i>Rhinolophus euryale</i>	Južni topir	NT	EN	Navedena
151.	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	Veliki topir	LC	VU	Navedena
152.	<i>Rhinolophus hipposideros</i>	Mali topir	LC	EN	Navedena
153.	<i>Rhinolophus mehelyi</i>	-	VU	Nije navedena	Nije navedena
154.	<i>Stenella coeruleoalba</i>	-	VU	Nije navedena	Nije navedena
155.	<i>Tadarida teniotis</i>	Južni dugorepi molos	LC	Nije navedena	Navedena
156.	<i>Vespertilio murinus</i>	Dvobojni šišmiš	LC	VU	Navedena

Rušljoribe - Chondrichthyes

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status	RS status
157.	<i>Cetorhinus maximus</i>	-	EN	Nije navedena	Nije navedena
158.	<i>Lamna nasus</i>	-	CR	Nije navedena	Nije navedena
159.	<i>Mobula mobular</i>	-	EN	Nije navedena	Nije navedena
160.	<i>Squalus acanthias</i>	-	EN	Nije navedena	Nije navedena

Gmazovi - Reptilia

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status	RS status
161.	<i>Dermochelys coriacea</i>	-	VU	Nije navedena	Nije navedena

Zrakoperke - Pisces (Actinopterygii)

r/br	Naučni naziv	Narodni naziv	IUCN status	FBiH status	RS status
162.	<i>Anguilla anguilla</i>	Jegulja	CR	LC	Nije navedena

Prilog VI: Registar objekata za proizvodnju sjemena i šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja u Federaciji Bosne i Hercegovine ⁶

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
1.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	121	Donja Stupčanica	Olovsko	16,00	12,80
2.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	123	Donja Stupčanica	Olovsko	19,00	17,00
3.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	136 i 137	Igman	Igmansko	2,00	1,20
4.	Sjemenska zona bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	75, 76, 84, 85, 86, 87, 88 i 139	Igman	Igmansko	Zona	Zona
5.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	35 i 36	Gornja Ljubina	Gornje Bosansko	73,86	51,70
6.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb. Franco.	80/a	Zujevina	Igmansko	1,75	1,22
7.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb. Franco.	86/a	Zujevina	Igmansko	1,76	1,06
8.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb. Franco.	1/b	Mehina Luka	Igmansko	1,80	1,80
9.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	1/b	Mehina Luka	Igmansko	0,64	0,48
10.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	51	Gornja Ljubina	Gornje Bosansko	-	-
11.	Sjemenska sastojina pančićeve omorike	<i>Picea omorica</i> / Pančić/Purk.	29	Zahor Jasikovica	Fojničko	2,40	1,60
12.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	13/14	Prokos Fojnica – dio	Fojničko	6,50	6,00
13.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	107/b	Busovača - dio	Lašvansko	13,00	12,00
14.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	156, 157, 158	Busovača - dio	Lašvansko	81,00	72,90

⁶ Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
15.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb. Franco.	25/1	Goleš – Radalje	Lašvansko	1,20	1,08
16.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	50/a	Bistrica	Gornje Vrbasko	51,88	31,13
17.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	72/b	Ogara - Gunjača	Gornje Vrbasko	Grupa stabala	
18.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	73/a	Ogara - Gunjača	Gornje Vrbasko	Grupa stabala	
19.	Grupa stabala mliječa	<i>Acer platanoides</i> L.	73/a	Ogara - Gunjača	Gornje Vrbasko	Grupa stabala	
20.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	81/a	Bistrica	Gornje Vrbasko	68,23	47,76
21.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	120/a	Voljice-Pidriš	Gornje Vrbasko	39,38	35,44
22.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	80	Škrta-Nišan	Gornje Vrbasko	120,00	84,00
23.	Sjemenska sastojina ariša	<i>Larix decidua</i> Mill.	56	Semešnica	Gornje Vrbasko	3,50	2,10
24.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	71/a	Semešnica	Gornje Vrbasko	34,90	24,43
25.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	133/a	Nemila-Bistričak	Krivajsko	5,40	5,40
26.	Sjemenska sastojina hrasta kitnjaka	<i>Quercus petrea</i> L.	41/a	Nemila-Bistričak	Krivajsko	4,08	4,08
27.	Sjemenska sastojina bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	236/a	Gostović	Krivajsko	0,34	0,34
28.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	42	Gostović	Krivajsko	11,11	7,00
29.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb. Franco.	236	Gostović	Krivajsko	0,55	0,55

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
30.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	424	Donja Krivaja	Krivajsko	6,19	2,50
31.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	424	Donja Krivaja	Krivajsko	6,19	2,00
32.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	439	Donja Krivaja	Krivajsko	7,11,	7,11
33.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	48	Donja Krivaja	Krivajsko	5,35	1,50
34.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	48	Donja Krivaja	Krivajsko	5,35	3,00
35.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	49	Donja Krivaja	Krivajsko	6,26	5,00
36.	Grupa stabala bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	73	Ogara-Gunjača	Gornje Vrbasko	Grupa stabala	
37.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	182	Tribija-Duboštica	Olovsko	40,00	32,00
38.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	135	Gornja Stupčanica	Olovsko	26,00	20,60
39.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	115	Krivaja	Olovsko	28,00	16,80
40.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	6	Krivaja	Olovsko	19,00	13,30
41.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	4	Krivaja	Olovsko	11,00	7,70
42.	Sjemenska sastojina hrasta kitnjaka	<i>Quercus petrea</i> L.	26	Krivaja	Olovsko	26,00	18,20
43.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	128	Donja Stupčanica	Olovsko	11,00	8,80
44.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	161/162	Tribija-Duboštica	Olovsko	46,00	36,80
45.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	103/104	Tribija-Duboštica	Olovsko	28,00	19,60
46.	Grupa stabala bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	90	Krivaja	Olovsko	Grupa stabala	
47.	Pojedinačna stabla malolisne lipe	<i>Tilia cordata</i> Mill.	90	Krivaja	Olovsko	Pojedinačna stabla	
48.	Grupa stabala miječa	<i>Acer platanoides</i> L.	90	Krivaja	Olovsko	Grupa stabala	
49.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	90	Krivaja	Olovsko	Grupa stabala	

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
50.	Grupa stabala bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	77	Krivaja	Olovsko	Grupa stabala	
51.	Pojedinačna stabla divlje trešnje	<i>Prunus avium</i> L.	27	Krivaja	Olovsko	Pojedinačna stabla	
52.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	77	Krivaja	Olovsko	Grupa stabala	
53.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	18	Donja Ribnica-Zgošća	Kakanjsko	24,00	16,20
54.	Sjemenska sastojina pančićeve omorike	<i>Picea omorica</i> / Pančić/Purk.	29	Donja-Ribnica Zgošća	Kakanjsko	8,20	5,74
55.	Sjemenska sastojina ariša	<i>Larix decidua</i> Mill.	26	Donja Ribnica-Zgošća	Kakanjsko	3,10	2,80
56.	Grupa stabala brekinje	<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz	42	Donja Ribnica-Zgošća	Kakanjsko	Grupa stabala	
57.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	30/23	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	Grupa stabala	
58.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb.Franco.	30	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	2,50	2,20
59.	Grupa stabala bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	171	Nemila-Bistričak	Krivajsko	Grupa stabala	
60.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	171	Nemila-Bistričak	Krivajsko	Grupa stabala	
61.	Grupa stabala brijesta	<i>Ulmus glabra</i> Hunds.	189/190	Nemila-Bistričak	Krivajsko	Grupa stabala	
62.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	189/190	Nemila-Bistričak	Krivajsko	Grupa stabala	
63.	Grupa stabala brekinje	<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz	32	Donja Ribnica-Zgošća	Kakanjsko	Grupa stabala	
64.	Grupa stabala divlje trešnje	<i>Prunus avium</i> L.	3/5	Busovača	Kakanjsko	Grupa stabala	
65.	Grupa stabala bagrema	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	3/5	Busovača	Kakanjsko	Grupa stabala	
66.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	30/32	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	4,00	3,60
67.	Grupa stabala divlje trešnje	<i>Prunus avium</i> L.	30/21/22	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	Grupa stabala	
68.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	30	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	1,50	1,20

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
69.	Sjemenska sastojina ariša	<i>Larix decidua</i> Mill.	30	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	1,50	1,20
70.	Sjemenska sastojina hrasta kitnjaka	<i>Quercus petrea</i> L.	30	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	2,00	1,80
71.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	24/23	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	1,50	1,20
72.	Grupa stabala gorskog brijesta	<i>Ulmus montana</i> With.	23/24	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	Grupa stabala	
73.	Grupa stabala bagrema	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	21/22	Tešanjka	Natron_Usorsko_Ukrinsko	Grupa stabala	
74.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	3 i 4	Gornja Drinjača	Konjuh	3,20	2,88
75.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	118	Gornja Drinjača	Konjuh	5,20	4,68
76.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	104 i 104/1	Gornja Drinjača	Konjuh	9,75	7,80
77.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	99	Gornja Drinjača	Konjuh	32,35	22,64
78.	Grupa stabala bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	96	Gornja Drinjača	Konjuh	Grupa stabala	
79.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	96	Gornja Drinjača	Konjuh	Grupa stabala	
80.	Grupa stabala gorskog brijesta	<i>Ulmus glabra</i> Hunds.	96	Gornja Drinjača	Konjuh	Grupa stabala	
81.	Sjemenska sastojina bjelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	91	Gornja Drinjača	Konjuh	24,75	14,85
82.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	60	Gornja Drinjača	Konjuh	37,95	18,98
83.	Grupa stabala divlje trešnje	<i>Prunus avium</i> L.	68 i 69	Gostelja	Konjuh	Grupa stabala	
84.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	68	Gostelja	Konjuh	Grupa stabala	
85.	Grupa stabala bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	68	Gostelja	Konjuh	Grupa stabala	
86.	Grupa stabala gorskog brijesta	<i>Ulmus glabra</i> Hunds.	68	Gostelja	Konjuh	Grupa stabala	
87.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	60	Bunarić	Glamočko	21,70	15,19

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
88.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	9	Mliništa-Paripovac	Glamočko	11,90	8,33
89.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	9	Mliništa-Paripovac	Glamočko	11,90	8,33
90.	Grupa stabala divlje trešnje	<i>Prunus avium</i> L.	51	Kupres	Kupreško	Grupa stabala	
91.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	29	Vran	Tomislav-gradsko	16,92	13,54
92.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	1-a	Tribanj-Tušnica	Livanjsko	1,08	1,08
93.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	31-a-c	Tribanj-Tušnica	Livanjsko	35,71	22,22
94.	Sjemenska sastojina crnog bora	<i>Pinus nigra</i> Arnold	31-a-c	Tribanj-Tušnica	Livanjsko	35,71	22,22
95.	Sjemenska sastojina munike	<i>Pinus heldreichii</i> Christ	31-c	Tribanj-Tušnica	Livanjsko	0,40	0,36
96.	Sjemenska sastojina bijelog bora	<i>Pinus sylvestris</i> L.	5	Drvar-Jadovnik	Bosansko-grahovsko	16,00	9,60
97.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> L.	136	Klekovača	Glamočko	65,72	46,00
98.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	136	Klekovača	Glamočko	65,72	46,00
99.	Grupa stabala gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	85	Ogara-Gunjača	Gornje Vrbasko	Grupa stabala	
100.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	141/o	Donja Stupčanica	Olovsko	12,5	8,80
101.	Sjemenska sastojina hrasta kitnjaka	<i>Quercus petrea</i> Liebl.	28b	Krivaja	Olovsko	11,20	7,80
102.	Sjemenska sastojina zelene duglazije	<i>Pseudotsuga menziessi</i> Mirb.Franco.	26	Gata	Unsko	2,00	1,90
103.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	27	Grmeč-Palanka	Sansko	26,00	23,40
104.	Sjemenska sastojina pitomog kestena	<i>Castanea sativa</i> Mill.	54b	Gomila	Unsko	37,61	32,91
105.	Sjemenska sastojina pitomog kestena	<i>Castanea sativa</i> Mill.	46b	Glinica	Unsko	38,94	29,21
106.	Sjemenska sastojina obične bukve	<i>Fagus sylvatica</i> L.	143 dio i 137 dio	Risovac - Bihać	Unsko	25,50	21,70
107.	Sjemenska sastojina obične jele	<i>Abies alba</i> Mill.	91 dio i 92 dio	Risovac - Bihać	Unsko	7,00	4,60

r/br	Sjemenski objekt	Latinski naziv	Odjel	Gospodarska jedinica	ŠGP	Površina ha ukupna	Površina ha reducirana
108.	Sjemenska sastojina smrče	<i>Picea abies</i> Karst	114a	Grmeč – Bosanski Petrovac	Bosansko-Petrovačko	27,00	9,45
109.	Pojedinačna stabla gorskog javora	<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	48/2 i 49	Krnjeuša	Bosansko-Petrovačko	Pojedinačna stabla	
110.	Pojedinačna stabla bijelog jasena	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	93/1 i 93/2	Osječenica – Kulen Vakuf	Bosansko-Petrovačko	Pojedinačna stabla	
111.	Sjemenska sastojina hrasta kitnjaka	<i>Quercus petrea</i> Liebl.	44 dio i 45 dio	Baštra - Ćorkovača	Unsko	55,50	33,30

Prilog VII: Katastar sjemenskih sastojina u Republici Srpskoj ⁷

r/br	ŠPP	Reg. broj. sjem. sast.	Privredna jedinica	Odjel / odsjek	Površina sjemenske sastojine		Vrsta drveća
					Ukupna	Reduk.	
1.	Donjevrbasko	S.S.180.1415.41	Crni vrh	50a	15,80	10,46	Hrast
		S.S.160.1101.41	Crni vrh	52c	29,40	26,46	Bukva
		S.S.180.1414.01	Crni vrh	59 b,f,g	20,30	16,22	Hrast
		S.S.160.1111.01	Osmača - Tisovac	45, 46, 47, 48, 49/a	83,10	60,88	Bukva
			Ukupno		148,60	114,02	
2.	Višegradsko	S.S.050.1312.29/2	Varda-Rzav	8	50,20	50,20	Crni bor
		S.S.050.1312.29/1	B.G.-Gostilja	70a	40,90	32,72	Crni bor
		S.S.050.1312.29	B.G.-Gostilja	73a:74a	75,10	60,08	Crni bor
		S.S.035.1229.29	B.G.-Gostilja	4b: 2/2	29,50	16,52	Pančićeve omorika
		S.S.035.1229.29/1	B.G.-Gostilja	65d	25,80	12,38	Pančićeve omorika
		S.S.010.1210.29	Sjemeć	76	44,20	14,14	Jela
			Ukupno		265,70	186,04	
3.	Posavsko	S.S.160.1124.31	Kozara-Vrbaška	100	80,32	8,40	Bukva
		S.S.180.1415.26	Motajica	16	65,46	37,65	Hrast
			Ukupno		145,78	46,05	
4.	Istočnodrvarsko	S.S.030.1261.17	Potoci-Resanovača	57b; 58b	23,70	20,72	Smrča
			Ukupno		23,70	20,72	
5.	Ribničko	S.S.030-010.1210.34	Bobija-Ribnik	11b	21,40	18,49	Jela
		G.S.061.34	Dimitor	2b	0,00	0,00	Borovac
			Ukupno		21,40	18,49	

⁷JP šumarstva "Šume Republike Srpske" a.d. Sokolac

r/br	ŠPP	Reg. broj. sjem. sast.	Privredna jedinica	Odjel / odsjek	Površina sjemenske sastojine		Vrsta drveća
					Ukupna	Reduk.	
6.	Čemerničko	GS.330.1210.42	Čemernica	72a	41,08	0,00	Javor
		SS.030.1214.42	Cvrcka	167/1a	47,46	47,32	Jela
		SS.030.1214.42	Cvrcka	168/1b	8,65	5,77	Smrča
			Ukupno		97,19	53,09	
7.	Kozaračko	S.S.160.1102.32	Kozara- Mlječanica	80/2a	8,50	6,46	Bukva
		S.S.160.1103.18	Kozara- Mlječanica	34a	14,30	7,55	Bukva
		S.S.180.1402.18	Prosara	16/2c	21,70	16,80	Hrast
			Ukupno		44,50	30,81	
8.	Vlaseničko	S.S.030.1210.24	Ratak-Devet.	138a	26,10	6,02	Smrča
		S.S.160.1210.24	Gornji Jadar	147, 148, a, b, 151	54,50	30,66	Bukva
		S.S.035.1229.24	Gornji Jadar	173d	3,00	1,39	Pančićeve omorika
		S.K.050.3202.02	Tišča	21c	3,00	2,35	Crni bor
			Ukupno		86,60	40,42	
9.	Jahorinsko	S.S.010.1201.15	Gornja Prača	122b	21,30	13,63	Jela
			Ukupno		21,30	13,63	
10.	Područje krša (pojedinačna stabla)	P.S.182.20.	Opština Trebinje	Dvorište HET-a	0,00	0,00	<i>Qercus ilex</i>
		P.S. 060.20	Opština Trebinje	Dvorište-bolnica	0,00	0,00	<i>Pinus halepensis</i>
		P.S.360.20.	Opština Bileća	Selo Mirlovići	0,00	0,00	<i>Fraxinus ornus</i>
		P.S.041.20.	Opština Bileća	OŠ Sveti Sava	0,00	0,00	<i>Cedrus deodara</i>
		P.S.400.20.	Opština Trebinje	Zubci-Konjska	0,00	0,00	<i>Ostrya carpinifolia</i>
		P.S.062.20.	Opština Trebinje	Gradski park	0,00	0,00	<i>Pinus pinea</i>
		P.S.090.20.	Opština Trebinje	Gradski park	0,00	0,00	<i>C. sempervirens</i>
		P.S.400.20.-1	Opština Bileća	Gradsko zelenilo	0,00	0,00	<i>Celtis australis</i>
		P.S.064.20	Opština Trebinje	Crkvina	0,00	0,00	<i>Pinus maritima</i>

r/br	ŠPP	Reg. broj. sjem. sast.	Privredna jedinica	Odjel / odsjek	Površina sjemenske sastojine		Vrsta drveća
					Ukupna	Reduk.	
10.	Područje krša (pojedinačna stabla)	P.S.051.20	Štiovník- B. Gora	odjel 120	0,00	0,00	<i>Pinus heldreichii</i>
		P.S.196.20.	Opština Bileća	selo Kuti	0,00	0,00	<i>Carpinus orientalis</i>
		P.S.181.20.	Opština Bileća	selo Čepelica	0,00	0,00	<i>Quercus trojana</i>
			Ukupno		0,00	0,00	
11.	Doboj. - Dervent. (grupe stabala)	G.S.400.11	Krnjin	32f	0,00	0,00	<i>Prunus avium</i>
		G.S.290/11	Motajica	105d	0,00	0,00	<i>Robinia pseudoac.</i>
		S.S.205.11	Vučjak	11, 31c, d	0,00	0,00	<i>Juglans regia</i>
			Ukupno		0,00	0,00	
12.	Petrovačko	S.S.060.1308.27	Klekovača- Drinić	109b	15,60	9,53	Bijeli bor
			Ukupno		15,60	9,53	
13.	Romanijsko	S.S.030.-010.1208.35	"Kaljina- Bioštica"	37a/b	14,50	10,35	Smrča
		S.S.060.1214.35	"Kaljina- Bioštica"	42/2a	2,80	0,82	Bijeli bor
		S.S.060.1317.35	"Romanija- Glasinac"	121	14,30	4,03	Bijeli bor
			Ukupno		31,60	15,20	
14.	Mrkonjičko	G.S.181.21	"Lisina"	"Rasadnik "Rogolji"	0,00	0,00	C. hrast
		G.S.045.21	"Lisina"	"Rasadnik "Rogolji"	0,00	0,00	Ariš
		Grupa stabala	Ukupno		0,00	0,00	
15.	Gornjedrinsko	S.S.030.1214.22	Foča-Toholji	60a	14,80	12,30	Smrča
		S.S.010.1214.2	Foča-Toholji	70a	9,20	6,10	Jela
		S.S.060.1214.22	Meštrevac	104a	9,00	4,66	Bijeli bor
			Ukupno		33,00	23,06	
16.	Donjedrinsko	S.K.020.3302.12	Gornji Jadar	37b	2,60	2,22	Duglazija
		S.S.035.1213.12	Luka- klotijevac	14a; 15d	2,70	1,13	Pančićeve omorika
		S.S.035.3101.12	Sase- Žabokvica	37d	0,60	0,54	Pančićeve omorika
			Ukupno		5,90	3,89	

r/br	ŠPP	Reg. broj. sjem. sast.	Privredna jedinica	Odjel / odsjek	Površina sjemenske sastojine		Vrsta drveća
					Ukupna	Reduk.	
17.	Tesličko	S.S.060.1309.05	Mala Ukrina	127a	2,20	1,70	Bijeli bor
			Ukupno		2,20	1,70	
18.	Hanpjesačko	S.S.010-030.1210.06	Gornja Stupčanica	23a; 50a; 51a	52,90	38,95	Smrča
		S.S.010-030.1213- 1212.06	Javor	40/1a, b; 40/2a; 41b	93,29	74,68	Smrča
		GS.330.1209.06	Javor	41a	46,72	0,00	Javor
			Ukupno		192,91	113,63	
Sveukupno za sva ŠPP					233,94	168,79	Smrča
					143,56	99,68	Jela
					43,90	20,74	Bijeli bor
					169,20	145,35	Crni bor
					2,60	2,22	Duglazija
					61,60	31,96	Pančičeva omorika
					270,12	140,41	Bukva
					87,80	0,00	Javor
					0,00	0,00	C. hrast
					0,00	0,00	Ariš
					123,26	81,13	Hrast
					1135,98	690,28	

Prilog VIII: Tipovi staništa od evropskog značaja (Natura 2000) identificirani na području Bosne i Hercegovine ⁸

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
1110	Plitka pjeskovita morska dna uvijek prekrivena vodom / Sandbanks which are slightly covered by sea water all the time	
Rasprostranjenost u BiH: Plitka pjeskovita morska dna rasprostranjena su u sjevernom obalnom pojasu zaliva Neum-Klek, od naselja Jazine do Polača, zauzimajući različitu širinu u zavisnosti od dubine mora. Neposredno uz plaže, gdje je gaženje intenzivno u ljetnjim mjesecima, nema razvijenih tepiha vrste <i>Cymodocea nodosa</i> , koji se pojavljuju tek pri dubini većoj od 2 m. Međutim, te plitke šljunkovite i naizgled puste zone, takođe treba obuhvatiti ovim stanišnim tipom.		
1160	Veliki plitki zalivi i zatoni / Large shallow inlets and bays	Mediterranski
Rasprostranjenost u BiH: Ovo stanište zauzima najveći dio bosanskohercegovačke marinske akvatorije. Izuzetak čine jedino priobalne zone plitkog mora, sa sitnijim detritusom i/ili zajednicama morskih cvjetnica.		
1240	Stjenovite i kamenite mediteranske obale sa endemičnim vrstama roda <i>Limonium</i> / Vegetated sea cliffs of the Mediterranean coasts with endemic <i>Limonium</i> spp.	Mediterranski
Rasprostranjenost u BiH: Hidrodinamika mora na bosanskohercegovačkoj obali nije tako izražena kao na otvorenom moru. Tako je u BiH uslovima zona mlatanja široka najviše do 5 m uz obalu, izuzev na rtu Lopata, Ponti i južnoj strani poluostrva Klek, gdje je nešto šira. Ovo stanište rasprostranjeno je duž skoro cijele BiH obale, izuzev urbanih zona, gdje je antropogeno izmjenjen prvobitni oblik reljefa i prilagođen potrebama čovjeka.		
3130	Oligotrofne do mezotrofne stajalice sa vegetacijom <i>Littorelletea uniflorae</i> i/ili <i>Isoeto-Nanojuncetea</i> / Oligotrophic to mesotrophic standing waters with vegetation of the <i>Littorelletea uniflorae</i> and/or of the <i>Isoëto-Nanojuncetea</i>	Kontinentalni, Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: Zajednice su zabilježene i opisane u literaturi sa područja bare Tišina kod Bosanskog Šamca i kod Bosanskog Broda, ali se mogu pronaći i na drugim mjestima uz sporotekuće vodotoke, starače i druge stalne ili povremene bare uz rijeku Savu i donje dijelove njenih najvećih pritoka.		
3140	Tvrde oligo-mezotrofne vode sa bentoskom vegetacijom / <i>Chara</i> sp. Hard oligo-mesotrophic waters with benthic vegetation of <i>Chara</i> spp.	Alpski, Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Rijeka Sana i njene pritoke. Takođe fragmentarno prisutno i u dolini rijeke Save, te na Plivskim jezerima.		
3150	Prirodna eutrofična jezera sa vegetacijom tipa <i>Magnopotamion</i> ili <i>Hydrocharition</i> / Natural eutrophic lakes with <i>Magnopotamion</i> or <i>Hydrocharition</i> — type vegetation	Kontinentalni

Rasprostranjenost u BiH: Ovaj tip staništa je zabilježen je na brojnim stalnim vodenim površinama BiH. U nizijskom području sjeverne Bosne široko je zastupljen na staračama, barama, kanalima, vještačkim jezerima i ribnjacima, dok se u ostalim dijelovima susreće nešto rjeđe na sličnim mjestima.

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
3170	Mediterranske povremene lokve / Mediterranean temporary ponds	Mediterranski

Rasprostranjenost u BiH: Literaturni izvori navode postojanje ovog staništa na nekoliko lokaliteta parka prirode Hutovo Blato (kao što su rijeka Krupa i jezera Deran, Jelim, Orah i Škrka, Karaotok, Donje Blato).

3180	Povremena kraška jezera / Turloughs	Mediterranski, Alpski
-------------	-------------------------------------	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Pojava povremenih kraških jezera u BiH vezana je za skoro sva kraška polja. Velike površine ovo stanište prekriva u Dabarskom, Gatačkom, Duvanjskom, Livanjskom i Glamočkom polju, te Mostarskom blatu. Melioracijama i odvođenjem vode za potrebe hidroenergije iz Fatničkog, Imotskog i Popovog polja stvoreni su uslovi za intenzivnu poljoprivredu, obzirom da se voda u ovim poljima znatno kraće zadržava. Osim pomenutih, ovo stanište je zastupljeno i na drugim, manjim poljima, od kojih se Jelašinovačko polje pod Grmečom i Podrašničko polje pod Dimitorom nalaze sa sjeverne strane glavnog grebena unutrašnjih Dinarida.

3220	Alpijske rijeke i zeljasta vegetacija duž njihovih obala / Alpine rivers and the herbaceous vegetation along their banks	Alpski
-------------	--	--------

Rasprostranjenost u BiH: Vegetacija riječnih nanosa BiH hladnih i brzih planinskih vodotoka nije bila predmet dosadašnjih istraživanja, tako da je rasprostranjenje ovog stanišnog tipa u BiH upitno i nije dobro poznato. Fragmenti, koji mogu privremeno biti priključeni ovom staništu, utvrđeni su, za sada, samo u izvorišnom dijelu rijeke Sutjeske.

3240	Obale alpijskih rijeka obrasle zajednicama sive vrbe (<i>Salix eleagnos</i>) / Alpine rivers and their ligneous vegetation with <i>Salix elaeagnos</i>	Mediterranski, Alpski
-------------	--	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Biljne zajednice koje se razvijaju oko brzih vodotoka nisu ranije istraživane u BiH, tako da su literaturni podaci veoma oskudni i stvara se kriva slika o njihovom rasprostranjenju. Naime, manje-više kompaktne zajednice sive vrbe nalaze se duž skoro svih manjih rijeka i potoka višeg brdskog i gorskog pojasa u Bosni i Hercegovini. Najljepše sastojine razvijene su uz gornji tok Neretve i njenih pritoka, te gornje tokove pritoka Vrbasa, Bosne i Drine. Uz veće rijeke i rijeke mirnijeg toka, te kanjonske sisteme, ova tip staništa se vrlo rijetko razvija.

3260	Vodotoci od ravnica do montanog pojasa sa vegetacijom <i>Ranunculion fluitantis</i> i <i>Callitricho-Batrachion</i> / Water courses of plain to montane levels with the <i>Ranunculion fluitantis</i> and <i>Callitricho-Batrachion</i> vegetation	Mediterranski, Alpski
-------------	--	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Brojne kraške tekućice, npr. Una, Sana, gornji tok rijeke Plive, Trebižat i druge.

3270	Rijeke s muljevitim obalama obraslih vegetacijom sveza <i>Chenopodion rubri</i> i <i>Bidention</i> / Rivers with muddy banks with <i>Chenopodion rubric</i> p.p. and <i>Bidention</i> p.p. vegetation	Kontinentalni
-------------	---	---------------

Rasprostranjenost u BiH: Obalna staništa BiH velikih rijeka nisu bila predmet ranijih istraživanja, pa se iz literaturnih izvora stvara kriva slika da su ona rijetka u Bosni i Hercegovini. Naime, korita donjih tokova velikih pritoka Save (Vrbas, Ukrina, Bosna i Drina) i donjeg toka Neretve nisu u značajnijoj mjeri uređivana, kanalisana ili betonirana, pa je ovo stanište široko rasprostranjeno uz njihove obale. U takvom prirodnom okruženju ove rijeke često drastično mijenjaju svoj tok, otvaraju nove sprudove, a njihovu dinamiku prati i dinamika razvoja i obrastanja ovih staništa. S druge strane, značajne površine pod ovim staništem danas su predmet iskorišćavanja pijeska i šljunka, te su brojni lokaliteti pretvoreni u šljunkare i iskopine, do kojih se svakodnevno prilazi teškom mehanizacijom. Nekada široko rasprostranjene zajednice uz rijeku Savu danas skoro da ne postoje, nakon uređenja korita ove rijeke, karakteristična vegetacija razvijena je samo tu i tamo duž blago položenih obala. Takođe, ovaj stanišni tip se često pojavljuje i oko povremenih bara i močvara u širem području Posavine i Semberije, a najljepše razvijene takve formacije sreću se uz Bardaču, Sijekovac, Staraču, Tišinu i oko nekih bara u okolini Bijeljine.

32A0	Sedrene kaskade na kraškim rijekama u Dinaridima / Tufa cascades of karstic rivers of the Dinaric Alps	
-------------	--	--

Rasprostranjenost u BiH: Sedrotvorne rijeke: Una, Pliva i Tihaljina-Mlade-Trebižat.

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
4030	Evropske suve vrištine / European dry heaths	Alpski, Kontinentalni, Mediteranski

Rasprostranjenost u BiH: Stanište je rasprostranjeno u vidu brojnih i raštrkanih manjih krpica u brdskom pojasu BiH. Nedostaje u Hercegovini i ravničarskim dijelovima Posavine i Semberije, a u gorskom i subalpijskom pojasu na kiselim zemljištima ga smjenjuju subalpijske vrištine sa dominacijom borovnica (*Vaccinium* sp.). Na silikatnim supstratima brdskog pojasa nalaze se vrištine sa vrijesom (*Genisto sagittallis-Callunetum* Horvat 1931), dok se na dubljim zemljištima na serpentinima razvija veoma specifična zajednica sa vrijesom i crnjušom (*Calluneto- Ericetum* Onno 1933) u zoni kitnjakovih šuma. Posebno je zanimljiva zajednica vrijesa i borovnice (*Vaccinio-Callunetum subalpinum* Lakušić et al. 1978) iz subalpijskog pojasa planine Vranice, koja pokazuje sličnost sa nekim tipovima suvih evropskih vriština, ali smo je zbog nadmorske visine na kojoj se razvija ipak svrstali u stanišni tip planinskih i borealnih vriština (4060).

4060	Planinske i borealne vrištine / Alpine and Boreal heaths	Alpski, Mediteranski
-------------	--	----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Smanjenje intenziteta ili potpuni prestanak stočarenja na bosanskohercegovačkim visokim planinama uzrokovao je intenzivno širenje ovih staništa na različitim supstratima. Može se reći da ove vrištine danas zauzimaju srazmjerno velike površine na nekadašnjim subalpijskim pašnjacima. Zajednice sa borovnicom zauzimaju veće površine na Vranici, Treskavici, Zelengori i Magliću, a danas se veoma intenzivno koriste za sakupljanje plodova. Omelika (*Genista radiata*) je češće zastupljena na zapadnobosanskim planinama, dok na istočnim karakteristične formacije gradi jedino na Kmuru kod Foče i Velikom Stocu kod Višegrada. Najbolje razvijene zajednice *Genistetum radiatae* (Fukarek 1969) Lakušić et al. 1984 nalaze se na Klekovači, Šatoru, Cincaru i planinama oko Kupreškog polja. Zajednice sa klekama (*Juniperus communis* ssp. *Alpine* i *Juniperus sabina*) nalaze se na plitkim krečnjačkim zemljištima uglavnom na JI Dinaridima i visokim hercegovačkim planinama, a najljepše sastojine zabilježene su na Magliću, Zelengori, Treskavici i Čvrsnici.

4070	Šibljaci sa <i>Pinus mugo</i> i <i>Rhododendron hirsutum</i> / Bushes with <i>Pinus mugo</i> and <i>Rhododendron hirsutum</i> (<i>Mugo Rhododendretum hirsuti</i>)	Alpski
-------------	--	--------

Rasprostranjenost u BiH: Klekovina bora krivulja je, kao klimaregionalna vegetacija gornjeg subalpijskog pojasa, rasprostranjena na skoro svim BiH visokim planinama. Na nekima gradi moćne i kompaktne sastojine (Osječenica, Klekovača, Dinara, Šator, Vran, Čvrsnica, Prenj, Vranica, Bjelašnica, Lelija, Zelengora, Maglić i dr.), a na nekima su zbog sistematskog paljenja danas vidljivi samo ostaci tih formacija u manje-više izraženim krpicama (Kamešnica, Cincar, Plazenica, Vlašić, Lebršnik itd.).

4080	Subalpinski niski šibljaci žbunastih Vrba / Sub-Arctic <i>Salix</i> spp. Scrub	Alpski
-------------	--	--------

Rasprostranjenost u BiH: Ova vegetacija predstavlja fragmentarno očuvane tragove iz ranijih hladnih perioda. Sreće se u vidu malih, skrivenih krpica na visokim planinama, u raznovrsnim orografskim situacijama i vegetacijskim mozaicima *Salicetum waldsteinianae* Beger 1922 konstatovan je na Šatoru, *Junipero-Salicetum silesiacae* Jov. 1953 na susjednoj Klekovači, *Salici-Alnetum viridis* Čolić, Mišić et Pop. 1964 na Vranici, *Vaccinio-Salicetum appendiculatae* D. Lak. 1990 na Treskavici i Magliću.

4090	Endemične oromediteranske vrištine sa trnovitim žbunovima / Endemic oro-Mediterranean heaths with gorse	
-------------	---	--

Rasprostranjenost u BiH: Endemične oromediteranske jastučaste vrištine u BiH nisu istražene. Zbog toga se malo zna o njihovom rasprostranjenju. Lijepo su razvijene u montanom i gornjem brdskom pojasu planina Orjen i Bijela gora, ali nije isključeno da se nalaze i na drugim oromeditranskim planinama.

5130	Šibljaci kleke na vrištinama ili kraškim livadama / <i>Juniperus communis</i> formations on heaths or calcareous grasslands	Alpski
-------------	---	--------

Rasprostranjenost u BiH: U Krajini (Vojnoj i Bosanskoj) ovo stanište predstavlja relativno čest ekosistem. Ove markantne formacije nije teško iskartirati, ali je ovo stanište prirodno ograničenog vremena trajanja. Iznova ga regeneriše prepuštanje pašnjaka prirodnoj sukcesiji, bez uticaja zooatropogenog faktora – stoke. Takvi su se slučajevi na većim površinama odigrali na velikim vojnim poligonima ranije, pa su zato i najveći areali ovog staništa vezani za Manjaču i visoravni oko Kalinovika. Manje površine nalaze se posvuda: na Kozari, Grmeču, Šiši, Čemernici, Cicelju, Jahorini i mnogim drugim bosanskim planinama.

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
5210	Makije sa <i>Juniperus oxycedrus</i> i <i>J. phoenicea</i> / Arborescent matorral with <i>Juniperus</i> spp.	Mediterranski

Rasprostranjenost u BiH: Ove faze zauzimaju znatne površine hercegovačkog krša, s obe strane Neretve: kod Čapljine i Metkovića, Hutova blato, oko Popova polja, u Trebinjskoj šumi, u klisuri Bregave, Konavoska brda.

6110	Rupikolni krečnjački ili bazifilni travnjaci sveze <i>Alysso-Sedion albi</i> / Rupicolous calcareous or basophilic grasslands of the <i>Alysso-Sedion albi</i>	Alpski, Mediteranski, Kontinentalni
-------------	--	-------------------------------------

Rasprostranjenost u BiH: Razvija se na području centralne, sjeverozapadne, i sjeverne Bosne.

6150	Silikatni alpijski i borealni travnjaci / Siliceous alpine and boreal grasslands	Alpski
-------------	--	--------

Rasprostranjenost u BiH: Razvija se isključivo u najvišim predjelima planine Vranice u širem smislu. Rudine su zastupljene uglavnom duž glavnog grebena planine iznad pojasa krivulja i to od Rosinja pa do Zec pl. u vidu širih ili užih traka, prekinutim probojima krečnjaka. Snježnici pokrivaju nešto veće površine na sjevernim padinama najviših vrhova: Nadkrstaca, Krstaca i Ločike. Jedino je asocijacija *Ligustico mutellinae-Lycopodietum alpini* (Lakušić et al. 1973) Redžić 2007 (*Lycopodietum alpini bosniacum* Lakušić et al. 1973) razvijena na nešto nižim nadmorskim visinama na izuzetno skeletnim i vrletnim padinama.

6170	Alpijski i subalpijski travnjaci na krečnjaku / Alpine and subalpine calcareous grasslands	Alpski, Mediteranski
-------------	--	----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Sve BiH planine koje dosežu u subalpijski i alpijski pojas bogate su ovim travnjacima i oni prekrivaju velike površine. Neke su planine za potrebe stočarstva u prošlosti skoro potpuno ogoljene i pretvorene beskrajna polja ovih travnjaka, kao npr. Dinara, Cincar, Hrbljina, Vlašić, Bjelašnica, Treskavica, Zelengora i druge.

6210	Poluprirodni suhi travnjaci i šibljaci na krečnjaku (<i>Festuco-Brometalia</i>) / Semi-natural dry grasslands and scrubland facies on calcareous substrates (<i>Festuco-Brometalia</i>)	Alpski, Mediteranski, Kontinentalni
-------------	---	-------------------------------------

Rasprostranjenost u BiH: Ova staništa nalaze optimum na izraženijim nagibima terena, južnim ekspozicijama i ocjeditijim tlima u brdskom i montanom pojasu u Bosni i Hercegovini. Geološku podlogu na staništima zejednica ovog reda čine krečnjaci, dolomiti, dolomitisani krečnjaci, silikati, i sl., dok su tla uglavnom kalkomelanosoli, kalkokambisoli, ilimerizovana tla, itd., čija pH vrijednost varira između 6.5 i 7.5.

6220	Pseudo-stepe sa travama i jednogodišnjim biljkama <i>Thero-Brachypodietea</i> / Pseudo-steppe with grasses and annuals of the <i>Thero-Brachypodietea</i>	Mediterranski
-------------	---	---------------

Rasprostranjenost u BiH: Na osnovu raspoloživih podataka može se zaključiti da je ovo prioritetno stanište pseudo-stepa sa travama i jednogodišnjim biljkama *Thero-Brachypodietea* Braun-Blanquet 1947 je mozaično raspoređeno na Poluotoku Klek i primorskom dijelu Hercegovine.

6230	Travnjaci tvrdače (<i>Nardus stricta</i>) bogati vrstama / Species-rich <i>Nardus</i> grasslands, on silicious substrates in mountain areas (and submountain areas in Continental Europe)	Alpski
-------------	---	--------

Rasprostranjenost u BiH: Travnjaci tvrdače su kao krpice razbacani u gorskom i subalpijskom pojasu na povoljnim mjestima, zaravnima, blagim padinama i dolinama naših planina. Optimalno su razvijeni na silikatnim masivima Vranice, Zeca, Bitovnje, Vitruše, Zelengore, Ljubišnje, ali se nerijetko susreću i zauzimaju veće površine i na drugim palninama (npr. Treskavica, Bjelašnica, Jahorina, Vlašić i dr.) te najvišim i najhladnijim kraškim poljima (Kupreško, Nevesinjsko i Glamočko).

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
62Ao	Istočno-submediteranski suhi travnjaci (<i>Scorzoneratalia villosae</i>) / Eastern sub-Mediterranean dry grasslands (<i>Scorzoneratalia villosae</i>)	Mediterranski, Alpski

Rasprostranjenost u BiH: Istočno submediteranski suhi travnjaci prema literaturnim navodima u Bosni i Hercegovini rasprostiru se duž mediternskog, medirensko-montanog isubmediteranskog pojasa. Zabilježeni su na području: Zaljeva Neum-Kleka i primorskog dijela Hercegovine. Na nižim nadmorskim visinama Kamešnice, Dinare, Vitoroga, Cincara, Vrana, Čvrsnice, Čabulje, Prenja, te Zavranje, Raduše, Ljubuše, Makljena, Podbora, Vlašića, Kanjona Une, Vagnja kod Sarajeva. Na području Kraških polja: Ljubuško, Lištičko, Mostarsko Blato, dijelovma Livanjskg polja, kao i Kupreškog, Fatničkog, Dabarskog, Gatačkog, te Nevesinjskog. Dolomitni kompleksi okoline Drvara, Konjica, Bugojna, te Lastve kod Trebinja i dr.

62Do	Oromezijski acidofilni travnjaci / Oro-Moesian acidophilous grasslands	
-------------	--	--

Rasprostranjenost u BiH: Ovi travnjaci su vrlo ograničenog rasprostranjenja i prilično rijetki na teritoriji Bosne i Hercegovine. Zauzimaju specifične mikrolokacije na blažim krečnjačkim padinama, gdje je vodnom ili ledničkom erozijom stvoreno nešto dublje zemljište na kompaktnoj stijeni ili na morenskom nanosu. Do sada su nešto veće površine ovih travnjaka registrovane na Dinari, Cincaru, Magliću, Volujaku i Lebršniku, a nije isključeno da se nalaze i na drugim planinama.

6410	Srednjeevropske livade beskoljenke (<i>Molinion caeruleae</i>) / Molinia meadows on calcareous, peaty or clayey-silt-laden soils (<i>Molinion caeruleae</i>)	Mediterranski, Alpski
-------------	--	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Srednjeevropske livade beskoljenke su rijetke na teritoriji Bosne i Hercegovine. Do sada su zabilježene samo u gorskom pojasu viših planina smještenih sjeverno od glavnog grebena Dinarida. Na njima se značajnije osjeti kontinentalni uticaj, što je prvenstveno vidljivo na šumskoj vegetaciji, gdje u subalpijskom pojasu najčešće dominiraju šume smrče. Ovi travnjaci zabilježeni su na Jahorini, Romaniji i Vlašiću, ali nije isključeno da se nalaze i na drugim planinama.

6420	Mediterranski visoki vlažni travnjaci (<i>Molinio-Holoschoenion</i>) / Mediterranean tall humid grasslands of the <i>Molinio-Holoschoenion</i>	Mediterranski
-------------	--	---------------

Rasprostranjenost u BiH: Stanište je uočeno jedino uz najniže dijelove toka rijeka Neretve i Krupe, čije su vode brakične za vrijeme najnižeg vodostaja. Najbolje razvijene formacije nalaze se od Gabele do Metkovića, a u parku prirode Hutovo blato primijećeni su samo fragmenti.

6430	Hidrofilne rubne zajednice visokih zeleni od montanog do alpskog nivoa / Hydrophilous tall herb fringe communities of plains and of the montane to alpine levels	Alpski, Kontinentalni
-------------	--	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Dostupni literaturni izvori navode sljedeća područja na kojima se javlja ovo stanište: Vranica i dolinsko područje Lepenica-Busovača, Romanija, Jahori na, Trebević, Treskavica, Maglić, Volujak, Plješevica, Bjelašnica, Osječenica, Centralna, sjeverna I sjeverozapadna Bosna, Prašumski rezervat Perućica, Prenjski masiv, područje Gostovića, planina Borje i dr. Realna distribucija ovog staništa je znatno šira iako literaturni izvori ne preciziraju konkretna područja.

6450	Borealne aluvijalne livade / Northern boreal alluvial meadows	Alpski, Kontinentalni, Mediteranski
-------------	---	-------------------------------------

Rasprostranjenost u BiH: Stanište je vrlo ograničenog rasprostranjenja u BiH. To su obično košanice lošeg kvaliteta, raštrkane i usko rasprostranjene uz mirnije tokove rijeka sliva Save i nekih jezera. Najljepše sastojine nalaze se u nekim kraškim poljima (npr. Podrašničko, Livanjsko), te uz rijeke Sanu i Sanicu kod Sanskog mosta.

6510	Nizijske košanice / Lowland hay meadows (<i>Alopecurus pratensis</i> , <i>Sanguisorba officinalis</i>)	Mediterranski, Alpski, Panonski
-------------	--	---------------------------------

Rasprostranjenost u BiH: Ovo stanište je obuhvata veliki broj lokaliteta koji nisu obuhvaćeni postojećim literaturnim izvorima. Neki od litereraturno preciziranih navoda se vezuju za područja: Bjelašnice, okoline Bugojna, Šćita, doline Miljacke, Gatačkog polja, Jahorine, poteza Lepenice-Kiseljaka –Busovače, dolina Prače, okoline Prozora, Popovog polja, Romanije, Trebevića, Makljema, Malog Vrana, Nevesinjskog polja, okoline Sarajeva, Vlašića, Vranice i dr.

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
6520	Brdske košanice / Mountain hay meadows	Alpski, Panonski
Rasprostranjenost u BiH: Brdske košanice su rasprostranjene na prostoru alpskog regiona Bosne I Hercegovine i obuhvataju veliki broj lokaliteta koji nisu precizirani postojećim literaturnim izvorima. Neki od litereraturno preciziranih navoda se vezuju za područja: Bjelašnice, Jahorine, doline Prače i Miljacke, južne Hercegovine, Romanije, Sutjeske, Trebevića, Treskavice, Vlašića, Vranice itd.		
6540	Submediteranski pašnjaci <i>Molinio-Hordeion secalini</i> / Sub-Mediterranean grasslands of the <i>Molinio-Hordeion secalini</i>	
Rasprostranjenost u BiH: Kraška polja: Glamočko, Livanjsko, Kupreško, Duvanjsko, Dabarsko, Šuičko polje, te Popovo polje, Mostarsko blato, Imotsko polje i dr.		
7110	Aktivni uzdignuti treseti / Active raised bogs	Alpski, Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: Visoka (uzdignuta) tresetišta su veoma rijetka i slabo istražena u BiH, te često imaju prelazni karakter. Zabilježena su u gorskom pojasu unutrašnjih Dinarida, kao što su Jahorina, Ravna planina, Romanija (Han Kram), Zvijezda i dr.		
7120	Degradirana izdignuta tresetišta koja uvijek imaju sposobnost prirodne regeneracije / Degraded raised bogs still capable of natural regeneration	Mediteranski, Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Zabilježena su u gorskom i subalpijskom pojasu planina unutrašnjih Dinarida, kao npr. Jahorina, Romanija, Zelengora, Zvijezda i druge.		
7140	Prelazne tresave / Transition mires and quaking bogs	Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Stanište je zabilježeno na nekim višim kraškim poljima (Nevesinjsko polje, Kupreško polje), te na nekim planinama Bosne (Zvijezda, Zelengora, Romanija i druge).		
7220	Okamenjeni izvori sa sedrenim formacijama / Petrifying springs with tufa formation (<i>Cratoneurion</i>)	Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: Ovaj tip staništa je karakterističan za sedrotvorna izvorišta sa slabim protokom vode. Prisutan u gornjim tokovima nekih rijeka (Una, Trebižat), gdje voda nema snažan protok, ali i na brojnim sedrotvornim izvorištima (npr. Čajniče), u dolinama manjih rijeka i potoka (Miljacka, Oteša, Hrčavka itd.).		
7230	Alkalna tresetišta / Alkaline fens	Alpski, Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: U kraškim poljima, kao što su Livanjsko polje, Glamočko polje, i Kupreško polje, na području planina Jahorina, Romanija, Trebević, Vranice i Vlašića, u dolini Prače i Miljacke, te u dolinskog području na potezu Lepenica – Busovača.		
8110	Silikatni sipari od montanog do snježnog nivoa / Siliceous scree of the montane to snow levels (<i>Androsacetalia alpinae</i> and <i>Galeopsietalia ladani</i>)	Alpski
Rasprostranjenost u BiH: Postojanje ovog habitata na prostoru Bosne i Hercegovine u literaturnim izvorima se prioritetno vezuje za subalpinski pojas planine Vranice, mada je I šira distribucija prisutna. Na planini Vranici nalazi se azonalno u kontaktu sa ekosistemom snježnjaka na silikatima koji se razvija na sjevernim ekspozicijama u rasponu od 1800 do 2100 m.		
8120	Hladni krečnjački sipari (<i>Thlaspietalia rotundifolii</i>) / Calcareous and calcshist screes of the montane to alpine levels (<i>Thlaspietea rotundifolii</i>)	Alpski, Mediteranski

Rasprostranjenost u BiH: Hladni sipari se razvijaju u subalpijskom i alpijskom pojasu BiH najviših krečnjačkih planina: Maglić, Volujak, Zelengora, Treskavica, Bjelašnica, Velež, Prenj, Čvrsnica, Čabulja, i Dinara. Na zapadnobosanskim planinama (Šator, Klekovača, Osječenica, Kamešnica) su obično slabo i samo fragmentarno razvijeni, gdje dominiraju formacije sa krupnim blokovima (*Dryopteridetum villarii* (Jenny-Lips 1930) Horvat 1931) ili sa dominacijom lopuha (*Petasites kablikianus*). Na visokim hercegovačkim planinama i jugoistočnim Dinaridima razvijeni su tipični sipari pomenutih endemičnih sveza i zauzimaju veće površine.

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
8140	Istočnomediteranski sipari (<i>Drypidetalia spinosae</i>) / Eastern Mediterranean screes	Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: Ovi sipari su znatno šire rasprostranjeni od hladnih sipara. Prostiru se od nižih područja submediterana pa do subalpijskog pojasa visokih planina. Topli submediteranski sipari najbolje su razvijeni u dolini rijeke Neretve i njenih pritoka na nižim padinama oromediteranskih planina, a na ostalim prostorima se uglavnom miješaju sa okolnim kamenitim terenima gradeći složene vegetacijske komplekse. U višim, nešto hladnijim i zaklonjenijim položajima smjenjuju ih sipari sveze <i>Silenion marginatae</i> Lakušić 1968. Oni se sreću na skoro svim planinama Dinarida, a najbolje su razvijeni na Šatoru, Dinari, Čvrsnici, Prenju, Veleži, Treskavici, Zelengori, Lebršniku, Orjenu, Volujaku i Magliću. Na sjevernim padinama ovih planina oni se spuštaju relativno nisko, a na južnim i toplijim penju se do gornjeg subalpijskog pojasa.		
8160	Medio-evropski krečnjački sipari u brdskoj i planinskoj zoni / Medio-European calcareous scree of hill and montane levels	Alpski, Panonski
Rasprostranjenost u BiH: Literaturni podaci o rasprostranjenju ovog tipa staništa u BiH su veoma oskudni, jer termofilni brdski sipari nisu bili predmet istraživanja. Ipak, novija terenska istraživanja potvrđuju prisustvo ovog habitata u klisurama i kanjonskim sistemima Une, Sane, Vrbasa, Ugra, Drine, Lima, Lašve, pritoka gornjeg sliva rijeke Bosne (Stavnja, Bukovički potok kod Vareša, Miljacka, Željeznica) itd.		
8210	Krečnjačke stijene sa hazmofitskom vegetacijom / Calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation	Mediteranski, Alpski, Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Kako je krečnjak najrasprostranjenija geološka podloga na teritoriji BiH, to su ove stijene česte u skoro svim dijelovima zemlje. U kanjonima i klisurama rijeka i potoka, te u višim planinskim položajima zauzimaju veće površine. Nedostaju jedino na krajnjem sjeveru uz rijeku Savu i u ravnim dijelovima kraških polja, a znatno su rjeđe u brdovitom pripanonskom dijelu.		
8220	Silikatni stjenoviti nagibi sa hazmofitskom vegetacijom / Siliceous rocky slopes with chasmophytic vegetation	Alpski
Rasprostranjenost u BiH: Postojanje ovog habitata se na području Bosne i Hercegovine prema literaturnim podacima može vezati za silikatne masive planine Vranice. Serpetntinska područja obuhvataju: Moševački Šiljak kod Maglaja, Balvane kod Vardišta, Krivaju i Donje Višće kod Banovića, Boljak kod Žepča, Vardu kod Rudog, Knjeginju kod Uvca, Vis kod Prnjavora i dr.		
8230	Silikatne stijene sa pionirskom vegetacijom <i>Sedo-Schleranthion</i> ili <i>Sedo albi-Seronicion dilleniid</i> / Siliceous rock with pioneer vegetation of the <i>Sedo-Scleranthion</i> or of the <i>Sedo albi-Veronicion dilleni</i>	Alpski
Rasprostranjenost u BiH: Postojanje ovog habitata se na području Bosne i Hercegovine prema literaturnim podacima može vezati za subalpinsko i alpinsko područje planine Vranice u rasponu od 1800 do 2100 m gdje dolazi u u kontakt sa ekosistemom snježnjaka na silikatima.		
8240	Škrape i krečnjački bankovi / Limestone pavements	Alpski, Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: Biljni i životinjski svijet škrapa do sada nije istraživan. Kao posljedica toga, njihovo rasprostranjenje je uglavnom nepoznato u naučnim krugovima, a mještani ga dobro poznaju i tamo nerado zalaze. Kako su škrape redovna pojava na krečnjaku našeg krasa, susreću se tu i tamo u vidu manjih ili većih površina omeđene drugim stanišnim tipovima. Tipične i najbolje ispitane škrape evidentirane su na području Orjena.		
8310	Špilje i jame zatvorene za javnost / Caves not open to the public	Mediteranski, Alpski, Kontinentalni

Rasprostranjenost u BiH: Budući da je Bosna i Hercegovina zemlja čije približno 60% teritorije zauzimaju karbonatne stijene, najgušća distribucija speleoloških objekata je u području južne I jugoistočne Hercegovine, zapadne Hercegovine te sjeverozapadne i centralne Bosne. Do sada su utvrđena 4033 speleološka objekta od kojih su gotovo svi značajni speleološki i karstološki fenomeni (Mulaomerović et al., 2006) sa iznimno bogatom špiljskom faunom (Sket et al., 2004).

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
9110	Acidofilne bukove šume / <i>Luzulo-Fagetum</i> beech forests	Alpski, Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: U BiH ove su šume cjelovitijeg areala u unutrašnjosti (srednjobosansko škriljogorje) i na jugoistoku (perm-karbonski i verfenski sedimenti). Na perm-karbonu je rasprostranjena i u donjem dijelu sliva rijeke Sane. Takođe je rasprostranjena i na rošnjacima Uzlomca i Mahnjače, te na andezitu i dacitu istočne Bosne. U ostalim dijelovima BiH nalazi se tu i tamo u manjim kompleksima, uglavnom u okviru neutrofilnih bukovih šuma.		
9120	Poluzimzelene acidofilne šume sa Božikovinom / Atlantic acidophilous beech forests with <i>Ilex</i> and sometimes also <i>Taxus</i> in the shrublayer (<i>Quercion robori-petraeae</i> or <i>Ilici-Fagenion</i>)	Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: U BiH su ova staništa relativno rijetka i slabo zapažana. Sva su u pripanonskoj oblasti – kontinentalnom regionu. Najbolje sastojine zapažene su i opisivane kod Banjaluke (Starčevica, Šibovi) i na Uzlomcu.		
9140	Srednjoevropske subalpinske bukove šume sa <i>Acer</i> i <i>Rumex arifolius</i> / Medio-European subalpine beech woods with <i>Acer</i> and <i>Rumex arifolius</i>	
Rasprostranjenost u BiH: Uilica, Osječenica, Oštreľj, Lom, Klekovača, Lunjevača, Grmeč, Šiša, Srnetica, Bobija, Manjača, Čemernica, Lisina, Vitorog, Cincar; Vranica, Ivan, Šćit, Bjelašnica, Treskavica; Zelengora, Jahorina, Maglić, Snježnica.		
9160	Subatlanske i srednjoevropske hrastove i hrastovo-grabove šume sveze <i>Carpinion betuli</i> / Sub-Atlantic and medio-European oak or oak-hornbeam forests of the <i>Carpinion betuli</i>	Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Ranije je njihovo rasprostranjenje u odnosu na poplavne lužnjakove šume bilo manje, međutim posljednjih decenija usljed hidromeliorativnih zahvata u većem dijelu Posavine, izmjenjen je vodni režim što je pogodovalo širenju ove suvlje varijante lužnjakovih šuma na uštrb lužnjakovih poplavnih šuma. Rasprostranjena je u cijelom pripanonskom dijelu BiH na staništima sa odgovarajućim ekološkim uslovima. Ostaci ovih šuma nalaze se i južnije, u dinarskoj oblasti BiH.		
9180	Šume plemenitih lišćara (<i>Tilio-Acerion</i>) na strmim padinama, siparima i jarugama / <i>Tilio-Acerion</i> forests of slopes, screes and ravines	Kontinentalni, Alpski
Rasprostranjenost u BiH: Iako ne zauzimaju veće površine, ove šume su prisutne na širokom prostoru BiH. <i>Aceri-Tilietum "mixtum"</i>– kanjoni Une, Sane, Vrbasa, Neretve, Drine, Trebišnjice, sa pritokama; <i>Corydalido ochroleucae-Aceretum</i>, <i>Ostryo-Tilietum grandifolia</i> – Čemernica, Tisovac, Osmača. <i>Aceri-Fraxinetum calcicolum</i> – na većini dinarskih planina kredne starosti, sa karstifikovanim krečnjacima bogatim vrtačama ("boginjavi karst"): Grmeč, Osječenica, Klekovača, Srnetica, Bobija, Ovčara, Dimitor, Manjača, Čemernica, Bjelašnica, Igman, Lelija, Romanija, Maglić.		
91D0	Tresetne šume / Bog woodland	Alpski
Rasprostranjenost u BiH: Ovo stanište se u BiH nalazi samo kod Han Krama na površini od desetak hektara, te kao takvo predstavlja prirodnu rijetkost.		
91E0	Šume mekih lišćara na fluvisolima / Alluvial forests with <i>Alnus glutinosa</i> and <i>Fraxinus excelsior</i> (<i>Alno-Padion</i> , <i>Alnion incanae</i> , <i>Salicion albae</i>)	Kontinentalni, Alpski, Mediteranski
Rasprostranjenost u BiH: Iskonski veoma raširena, ali u realnoj vegetaciji redukovane na fragmente i uske obalne trake, raznovrsne vegetacijske mozaike sa i prelaze ka močvarnim i vodenim staništima, staništa ovog koda su po svojoj prirodi poseban kartografski problem. Iako ne zauzimaju značajne površine, ova staništa su lako prepoznatljivi i vrijedni ekosistemi. Iskartirana na osnovu literature, terenskih istraživanja i karte realne šumske vegeatcije BiH u mjerilu 1:200000. Potrebna su dalja istraživanja u cilju detaljnijeg kartiranja, kao i fitocenološke karakterizacije i klasifikacije.		

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
91Fo	Nizijske šume tvrdih lišćara / Riparian mixed forests of <i>Quercus robur</i> , <i>Ulmus laevis</i> and <i>Ulmus minor</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> or <i>Fraxinus angustifolia</i> , along the great rivers (<i>Ulmenion minoris</i>)	Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Ove su šume važan dio pejisaža Posavine. Površine ovog staništa nisu male, uprkos intenzivnoj urbanizaciji i razvoju poljoprivrede na području kojim su dominirale pomenute šume, kao i činjenici da se radi o privredno jednom od najvrijednijih šumskih ekosistema.		
91Go	Panonski hrastići medunca / Pannonic woods with <i>Quercus petraea</i> and <i>Carpinus betulus</i>	
Rasprostranjenost u BiH: Zajednica je dosada konstatovana kod Banjaluke (Starčevica, Šibovi), na Vučjaku, ali se pretpostavlja da je šireg rasprostranjenja u sjevernoj Bosni.		
91Ho	Panonski hrastici medunca submediteranskog tipa / Pannonian woods with <i>Quercus pubescens</i>	Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Ovo stanište je malog ukupnog areala. Dosadašnja terenska istraživanja iskartirala su nekoliko fragmentarnih lokaliteta u pripanonskoj oblasti.		
91Ko	Ilirske bukove šume (<i>Aremonio-Fagion</i>) / Illyrian <i>Fagus sylvatica</i> forests (<i>Aremonio-Fagion</i>)	Mediteranski, Alpski, Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Bukove šume ilirske provincije su najrasprostranjenije i privredno najvažnije šumske zajednice. Obuhvaćaju najveći dio dinarske oblasti, a značajne su i u ostalim ekovegetacijskim oblastima BiH.		
91Lo	Ilirske hrastovo-grabove šume <i>Erythronio-Carpinion</i> / Illyrian oak-hornbeam forests (<i>Erythronio-Carpinion</i>)	Alpski, Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Sastojine pripanonskih fitocenoza grade klimatogenu šumsku zajednicu sjevernog dijela Bosne na nadmorskim visinama do 700 m, a dinarske 500-1000 m. Očuvanih šuma je relativno malo, češće su degradirane i izdanačke šume u različitim razvojnim stadijima.		
91Mo	Panonsko-balkanske termofilne dubrave / Pannonian-Balkanic turkey oak–sessile oak forests	Kontinentalni
Rasprostranjenost u BiH: Na mnogim brežuljcima i brdima pripanonske oblasti nailazi se na ova staništa. Na krajnjem sjeverozapadu, gdje semberska ravnica postepeno prelazi u majevička brda, kao i na kotlinama oko Drine, ovo je i klimatogena šuma, uslovljena suvljim i kontinentalnijim klimatom.		
91Ro	Dinarske šume bijelog bora na dolomite / Dinaric dolomite Scots pine forests (<i>Genisto januensis-Pinetum</i>)	Alpski
Rasprostranjenost u BiH: Gradi veće komplekse šuma u zapadnoj Bosni – na Jadovniku, Šatoru, Staretini, Malovanu i Kujači, te području Koprivnice u okolini Bugojna.		
9250	Šume makedonskog cera / <i>Quercus trojana</i> woods	Mediteranski

Rasprostranjenost u BiH: Šume endemičnog cera prostiru se od Grčke, preko Makedonije, Kosova, Albanije i Crne Gore sve do Hercegovine. To je reliktna zajednica koja se zadržala na refugijalnim staništima. U Hercegovini je rasprostranjena u raskidanom arealu u slivu Neretve: na masivu Stolovi, u Gornjem i Donjem Hrasnu, oko Vitine, Ljubuškog i Cerna, na toplijim stranama Žabe, oko Hutova, oko Popovog polja, Dubrava i Trebinja, na Bjesnici, Iliji, Sitnici, Viduši i dr.

Kod	Ime tipa staništa / Ime EUR28	Biogeografski region
9260	Šume pitomog kestena / <i>Castanea sativa</i> woods	Alpski, Kontinentalni

Rasprostranjenost u BiH: *Querc**o*-*Castan**etum sativae* - zajednica iz sjeverozapadne Bosne, rasprostranjena oko Kostajnice, Kozarske Dubice, Novog grada, Bosanske Krupe, Cazina i Kladuše, fragmentarno oko Prijedora). *Castaneo-Fagetum submontanum* - većeg je raširenja od prethodne, sa kojom alterniraju, s tim što malobrojne sastojine pridolaze i u istočnoj Bosni (okolina Srebrenice). *Castanetum sativae hercegovinicum* - u gornjem slivu Neretve (Jablanica-Seonica).

9340	Šume česvine / <i>Quercus ilex</i> and <i>Quercus rotundifolia</i> forests	Mediterranski
-------------	--	---------------

Rasprostranjenost u BiH: Glavnina areala je uz BiH morsku obalu, oko zaliva i poluostrva Neum-Kleka. Makije se javljaju u nešto izmjenjenom obliku u posebnim uslovima i nešto dalje od obale, na izuzetno toplim južnim padinama na obodu Trebinjskog i Popovog polja, te uzvodno, pored Neretve.

9410	Acidofilne šume smrče brdskog do planinskog pojasa (<i>Vaccinio-Piceetea</i>) / <i>Acidophilous Picea</i> forests of the montane to alpine levels (<i>Vaccinio-Piceetea</i>)	Alpski
-------------	--	--------

Rasprostranjenost u BiH: Poslije ilirskih bukovih šuma (91Ko), ovaj tip zauzima najveće površine u BiH. Značaj za šumarstvo je srazmjerno još veći, jer se većinom rasti o visoko kvalitetnim šumama, sa velikim udjelom tehničkih sortimenata. Najveće površine zauzimaju sastojine jele i smrče (D2). Slijede ih subalpinske šume (A). Sastojine mrazišnog tipa (B1) su najmanjih pojedinačnih areala; Najljepše sastojine rasprostranjene su na Vitorogu, Cincaru, Malovanu, Vlašiću, Jahorini, Igmanu, Visočici, Stakorini, Kovaču, Ljubišnji, i dr. *Stellario montanae-Piceetum* (B2) je dosad konstatovan na Čemernici, a *Piceetum "convale"* (B3) u susjednim kanjonima Ugra i pritoka (Ilomska, Ugrič). Edafogene fitocenoze (C) su zastupljene prostranijim sastojinama: *Galio rotundifolii-Abietetum* (C1) je zabilježen na Manjači (Čadavica-Sitnica) i na imljanskoj visoravni, sjeverno od Vlašića; *Blechno-Abietetum* (C2) je relativno rijetka vegetacijska pojava u BiH, a nađena je između Kreševa i Fojnice, dijelovima Borje i oko Šnjegotine; *Sphagno-Piceetum* (C3) je opisana na Zvijezdi planini (Bijambare), kao i *Lycopodio-Piceetum* (C4, Nišićka visoravan); *Petasiti-Piceetum* (C5) i *Vaccinio-Piceetum* (C6) su stadijumi zabilježeni na Klekovači i Lomu (Dražići, Mračaj-do). Stadijumi smrče sa bijelim borom (D1) zauzimaju značajne površine na istočnim visoravnima (Glasinac, Ravna gora kod Kalinovika), ali ih ima i zapadnije (Lom, Klekovača). *Pleurozio-Piceetum* (D3) je evidentiran na Klekovači i Ježici (sjeverno od Vlašića).

9530	Submediteranske šume crnog bora / (Sub-) Mediterranean pine forests with endemic black pines	Mediterranski, Alpski
-------------	--	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: Veći dolomitni kompleksi sa šumama crnog bora nalaze se na Jadovniku kod Drvara, Borovici i južnim padinama Lisine kod Šipova, u Koprivničkom kompleksu kod Bugojna, Makljena kod Uskoplja, Zlatara kod Konjica i u kotlini Lastve kod Trebinja. Manji kompleksi se sreću na Plješevici (Skočajska draga), Zmijanju (Kozica), Vlašiću (Paklarevo) i drugdje.

9580	Mediterranska klekovina tise (<i>Taxus baccata</i>) / Mediterranean <i>Taxus baccata</i> woods	
-------------	--	--

Rasprostranjenost u BiH: Prva zajednica nađena je na par lokaliteta u Hercegovini, na planinama Baba i Somina, a druga u kanjonima Vrbasa (sklopovi kod Jajca i Tijesno kod Banje Luke).

95A0	Subalpske oro- mediteranske šume endemičnih balkanskih borova / High oro-Mediterranean pine forests	Mediterranski, Alpski
-------------	---	-----------------------

Rasprostranjenost u BiH: U Bosni i Hercegovini raste na sedam lokaliteta i to na Prenju, Čvrsnici (najzapadnija populacija), Hranisavi - (najsjevernija populacija), Rujištu, Konjičkome Igmanu, Orjenu i na Vran planini (Balijan D. et al., 2005). Munikine šume predstavljaju subalpski pojas u hercegovačkom visokim planinama (Orjen, Velež, Prenj, Čvrsnica, Čabulja). Od ukupne površine munikinih šuma u BiH (5865 ha), 80 % se nalazi na Prenju i Čvrsnici (Stupar V., in Drešković et al, 2011).

Prilog IX: Potencijalni Natura 2000 lokaliteti u Bosni i Hercegovini ⁹

Broj	Naziv mjesta	Kod mjesta	Površina ha	Izvor / autor	Entitet
1	Baba-Bjelasnica	BA7200001	10102.17	Jugoslav Brujić	RS
2	Bardača-donji Vrbas	BA7300002	6470.30	Sava river project, EMERALD site	RS
3	Bentbaša-Miljacka RS	BA7200003	942.30	Protected landscape	RS
4	Bentbaša-Miljacka FBiH	BA8200003	245.70	Protected landscape	FBiH
5	Bijambare	BA8200004	644.64	Protected landscape	FBiH
6	Bjelašnica-Igman-Visočica-Treskavica RS	BA7300005	21448.26	Potential National park	RS
7	Bjelašnica-Igman-Visočica-Treskavica FBiH	BA8300005	77885.80	Potential National park	FBiH
8	Borja pl.	BA7200006	5107.07	Đordije Milanović	RS
9	Bregava-Radimlja RS	BA7200007	2831.74	Đordije Milanović	RS
10	Bregava-Radimlja FBiH	BA8200007	4239.66	Đordije Milanović	FBiH
11	Buna-Bunica	BA8200008	795.50	Adem Hamzić	FBiH
12	Cicelj	BA7200009	325.09	Jugoslav Brujić	RS
13	Cincar	BA8200010	3710.81	Đordije Milanović	FBiH
14	Crepoljsko-Bukovik RS	BA7200011	4040.61	EMERALD	RS
15	Crepoljsko-Bukovik FBiH	BA8200011	4123.95	EMERALD	FBiH
16	Crvanj RS	BA7200012	16986.23	Đordije Milanović	RS
17	Crvanj FBiH	BA8200012	2602.95	Đordije Milanović	FBiH
18	Cvrcka	BA7200013	635.78	Jugoslav Brujić	RS
19	Čemernica	BA7200015	54.79	Jugoslav Brujić	RS
20	Dabar-Čapljansko polje	BA8200014	726.28	Đordije Milanović	FBiH
21	Dabarsko i Fatničko polje	BA7300016	2999.02	EMERALD	RS
22	Dimitor	BA7200017	2419.79	Jugoslav Brujić	RS
23	Dinara i Kamešnica	BA8300018	40422.09	Potential Protected landscape	FBiH

^aFederalno ministarstvo okoliša i turizma

Broj	Naziv mjesta	Kod mjesta	Površina ha	Izvor / autor	Entitet
24	Donja Drina	BA7200019	733.30	Sava river project	RS
25	Donje Popovo polje	BA8200100	609.95	Lada Lukić	FBiH
26	Drenovac-Ratiš	BA8200020	539.75	EMERALD	FBiH
27	Drina-Vijogor-Lim	BA7200021	7783.69	EMERALD	RS
28	Duvanjsko polje	BA8300022	7464.75	Đordije Milanović	FBiH
29	Gatačko polje	BA7300023	3994.26	EMERALD	RS
30	Glamočko polje	BA8300024	10387.94	Đordije Milanović	FBiH
31	Gornji Studenci	BA8200096	6.00	Lada Lukić	FBiH
32	Grabovica planina	BA8200025	5279.88	Suvad Lelo	FBiH
33	Grmeč	BA8200026	78802.06	Potential Natural monument	FBiH
34	Gromiželj-Prugnjača	BA7200027	134.52	Potential protected area	RS
35	Haljinići	BA8100028	145.47	Dražen Kotrošan	FBiH
36	Han Kram-Visočnik	BA7200029	2886.33	Đordije Milanović	RS
37	Hukavica pećina	BA8200030	20.79	Lada Lukić	FBiH
38	Hutovo blato	BA8300031	11384.80	Nature park	FBiH
39	Jadovnik-gornji Unac	BA8200032	8049.26	Jugoslav Brujić	FBiH
40	Jahorina-Ravna planina RS	BA7300033	11269.06	GISPASS	RS
41	Jahorina-Ravna planina FBiH	BA8300033	5635.25	Đordije Milanović	FBiH
42	Klekovača-Lom RS	BA7300034	8939.80	Potential protected area	RS
43	Klekovača-Lom FBiH	BA8300034	5631.83	Potential protected area	FBiH
44	Konjuh-Krivaja	BA8300035	16778.16	Protected landscape	FBiH
45	Kozara	BA7300036	5591.83	National Park	RS
46	Kozičke strane	BA7200037	338.68	Đordije Milanović	RS
47	Kravice-Trebižat	BA8200097	174.51	Đordije Milanović	FBiH
48	Krušnica-Una	BA8200038	345.08	Adem Hamzić	FBiH
49	Kupreško polje	BA8300039	4147.73	Đordije Milanović	FBiH
50	Lebršnik	BA7200040	2762.74	Đordije Milanović	RS
51	Lisina	BA7300041	1506.74	Special reserve of nature (previous protection)	RS
52	Livanjsko polje	BA8300042	35900.18	RAMSAR	FBiH
53	Lušci palanačko polje	BA8300044	1933.03	Đordije Milanović	FBiH
54	Ljubačevo pećina	BA7200045	4.54	Lada Lukić	RS

Broj	Naziv mjesta	Kod mjesta	Površina ha	Izvor / autor	Entitet
55	Ljubišnja-kanjon Tare	BA7200046	11991.43	GISPASS	RS
56	Maglić-Volujak-Zelengora	BA7300047	47081.56	EMERALD	RS
57	Majevica RS	BA7200048	3615.56	GISPASS	RS
58	Majevica FBiH	BA8200048	3298.77	Đordije Milanović	FBiH
59	Mišarica	BA7200049	234.29	Lada Lukić	RS
60	Modrac-gornja Spreča	BA8300050	2884.81	Emerald	FBiH
61	Mostarsko blato	BA8300051	2032.89	Đordije Milanović	FBiH
62	Motajica	BA7200052	13106.73	GISPASS	RS
63	Nevesinjsko polje	BA7300053	7767.35	EMERALD	RS
64	Nezdravica	BA8200099	18.30	Lada Lukić	FBiH
65	Orjen-Bijela gora	BA7300054	16774.26	Đordije Milanović	RS
66	Orlovača pećina	BA7200055	33.03	Lada Lukić	RS
67	Osat	BA7200056	6333.65	Đordije Milanović	RS
68	Pastirevo	BA7200057	6082.03	Đordije Milanović	RS
69	Plivska jezera RS	BA7300058	23.31	Đordije Milanović	RS
70	Plivska jezera FBiH	BA8300058	316.23	Potential Protected landscape	FBiH
71	Plješevica	BA8300059	6941.34	Potential Natural monument	FBiH
72	Podrašničko polje	BA7300060	2203.35	Đordije Milanović	RS
73	Poluostrvo Klek	BA8200061	1942.34	Đordije Milanović	FBiH
74	Popovo polje-Vjetrenica RS	BA7300062	4774.94	EMERALD	RS
75	Popovo polje-Vjetrenica FBiH	BA8300062	3372.74	EMERALD	FBiH
76	Prača kanjon RS	BA7200063	1646.53	Lada Lukić	RS
77	Prača kanjon FBiH	BA8200063	1337.55	Lada Lukić	FBiH
78	Prenj-Čvrsnica-Čabulja	BA8300064	97097.63	Potential National park	FBiH
79	Prosara	BA7200065	8848.60	Đordije Milanović	RS
80	Raduša-Janj-Vukovsko polje RS	BA7300066	3425.69	Đordije Milanović	RS
81	Raduša-Janj-Vukovsko polje FBiH	BA8300066	32678.83	Potential Natural monument	FBiH
82	Rama-Baćina	BA8200067	5740.03	EMERALD	FBiH
83	Rastuša	BA7200068	17.42	Lada Lukić	RS
84	Rašljanska rijeka FBiH	BA8200069	1389.17	Emerald	FBiH
85	Rašljanska rijeka DB	BA9200069	3310.18	Emerald	DB

Broj	Naziv mjesta	Kod mjesta	Površina ha	Izvor / autor	Entitet
86	Ravlići	BA8200098	13.90	Lada Lukić	FBiH
87	Ribnjak Prnjavor	BA7300070	1412.40	Sava river project	RS
88	Ribnjak Saničani	BA7300071	1881.00	Emerald site	RS
89	Rijeka Bosna	BA8300072	1281.22	Adem Hamzić, Suvađ Lelo	FBiH
90	Rijeka Sava RS	BA7300073	6512.72	Dražen Kotrošan, Branislav Gašić	RS
91	Rijeka Sava FBiH	BA8300073	3302.68	Dražen Kotrošan, Branislav Gašić	FBiH
92	Rijeka Sava DB	BA9300073	361.47	Dražen Kotrošan, Branislav Gašić	DB
93	Romanija	BA7200074	5389.15	GISPASS	RS
94	Sijekovac-Donja Ukrina	BA7300075	3520.17	Sava river project	RS
95	Sozina	BA7200076	2873.39	Jugoslav Brujić	RS
96	Srednja Drina	BA7200077	12494.93	EMERALD	RS
97	Srednji Vrbas-Ugar RS	BA7200078	3134.33	EMERALD	RS
98	Srednji Vrbas-Ugar FBiH	BA8200078	2459.56	EMERALD	FBiH
99	Šator	BA8200079	16471.84	Potential Natural monument	FBiH
100	Tajan	BA8200080	10234.41	Spomenik prirode	FBiH
101	Tinja RS	BA7200043	397.98	Sava river project	RS
102	Tinja DB	BA9200043	1243.51	Sava river project	DB
103	Tišina RS	BA7300081	379.68	Sava river project	RS
104	Tišina FBiH	BA8300081	419.54	Sava river project	FBiH
105	Trešnjik	BA7200082	376.40	Jugoslav Brujić	RS
106	Uilica-Grahovsko polje	BA8200083	7530.89	Đordije Milanović	FBiH
107	Una	BA8300084	34805.31	National park	FBiH
108	Uzlomac	BA7200085	1596.06	Jugoslav Brujić	RS
109	Uža	BA8200086	419.99	Đordije Milanović	FBiH
110	Varda	BA7200087	3562.35	Đordije Milanović	RS
111	Velež RS	BA7200088	7284.37	GISPASS	RS
112	Velež FBiH	BA8200088	6296.71	Đordije Milanović	FBiH
113	Veliki Stolac	BA7200089	3076.23	EMERALD	RS
114	Viduša	BA7200090	11318.93	GISPASS	RS
115	Vitorog-klisura Janja RS	BA7300091	10530.58	Đordije Milanović	RS
116	Vitorog-klisura Janja FBiH	BA8300091	3095.76	Đordije Milanović	FBiH

Broj	Naziv mjesta	Kod mjesta	Površina ha	Izvor / autor	Entitet
117	Vlašić RS	BA7300092	49.10	Đordije Milanović	RS
118	Vlašić FBiH	BA8300092	13668.76	Potential Protected landscape	FBiH
119	Vranica	BA8300093	29415.69	Potential Protected landscape	FBiH
120	Vrbas-Tijesno	BA7200094	511.07	EMERALD	RS
121	Zlatar	BA8200095	2623.36	EMERALD	FBiH
122	Zvorničko jezero	BA7300096	1568.18	Branislav Gašić	RS

Prilog X: Lista šumskih staništa u Bosni i Hercegovini iz Anexa I Direktive o staništima ¹⁰

Kod	Naziv Natura 2000 staništa
4070*	Klekovina bora krivulja (<i>Pinus mugo</i>)
4080	Subalski niski šibljaci žbunastih vrba (<i>Salix sp.</i>)
5130	Šibljaci kleke na vrištinama ili kraškim livadama
5210	Makija (sa <i>Juniperis oxycedrus</i> i <i>J. Phoenicea</i>)
9110	Acidofilne šume bukve (<i>Luzulo-Fagetum</i>)
9120	Atlanske acidofilne šume bukve (sa <i>Ilex aquifolia</i> i <i>Taxus baccata</i>)
9140	Srednje evropske subalpske šume bukve (sa <i>Acer sp.</i> i <i>Rumex arifolius</i>)
9150	Mezokserotermne šume bukve na krečnjacima (<i>Cephalanthero-Fagion</i>)
9160	Subatlanske i srednjeevropske šume lužnjaka ili lužnjaka i običnog graba (<i>Carpinion betuli</i>)
9180*	Šume lipe i javora na padinama klisurama i sl. (<i>Tilio-Acerion</i>)
91Do*	Šume uz tresetišta
91Eo*	Aluvijalne šume <i>Alnus glutinosa</i> i <i>Fraxinus excelsior</i> (<i>Alno-Padion</i> , <i>Alnion incanae</i> , <i>Salicion albae</i>)
91Fo	Nizijske mješovite šume: <i>Quercus robur</i> , <i>Ulmus laevis</i> i <i>Ulmus minor</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> ili <i>Fraxinus angustifolia</i> , duž rijeke (<i>Ulmenion minoris</i>)
91Ho	Panonske šume sa <i>Quercus pubescens</i>
91Ko	Ilirske šume bukve, bukve i jele (sa smrčom) (<i>Aremonio-Fagion</i>)
91Lo	Ilirske šume kitnjaka i običnog graba (<i>Erythronio-Carpinion</i>)
91Mo	Mezijske šume sladuna i cera (<i>Quercion frainneto</i>)
91Ro	Dinarske dolomitne šume bijelog bora (<i>Genisto januensis-Pinetum</i>)
91Wo	Mezijske bukove šume
9250	Šume makedonskog hrasta <i>Quercus trojana</i>
9260	Šume pitomog kestena <i>Castanea sativa</i>
9340	Makija sa <i>Quercus ilex</i> -om
9410	Acidofilne planinske i subalpske šume smrče (<i>Vaccinio-Piceetea</i>)
9530*	Mediterransko - submediteranske šume crnog bora (sa <i>Pinus nigra ssp. nigra</i> i <i>P. nigra ssp. dalmatica</i>)
95Ao	Visokoplaninske oromediteranske borove šume (<i>Pinus heldreichii</i>)

¹⁰ Vojniković, 2017.

Prilog XI: Procjenjene ugrožene šumske zajednice u Bosni i Hercegovini ¹¹

Skupine šuma	Područje - Lokalitet	Rijetka	Ugrožena
Šume hercegovačkog mediterana, submediterana i termofilne šume			
<i>Fraxino orni-Quercetum ilicis</i> H-ić (1956.) 1958	Neum, poulotok Klek	X	X
<i>Erico-Cistetum cretici</i> H-ić 1958	Neum, poulotok Klek	X	X
<i>Quercetum trojanae</i> Em 1958.	Donji tok Neretve i Trebišnjice	X	X
<i>Quercetum frainetto adriaticum</i> Fuk. (1963.) 1966	Donja Hercegovina	X	X
<i>Orno-Carpinetum orientalis</i> Fuk. et Stef. 1963	Lepenica	X	
<i>Castenetum sativae hercegovinicum</i> Wrab (1958)1960	Područje rijeke Neretvice i Jablanice	X	X
<i>Fraxino orni-Quercetum cerris</i> Stef. 1968	Drvar, Bos. Petrovac	X	
<i>Fraxino orni-Quercetum daleschampii</i> Lakušić et al. 1975	Ščit, Prozor, Jablanica	X	X
<i>Seslerio autumnalis – Quercetum petraeae</i> Pold (1964) 1982	Jablanica, Kraljeva Sutjeska	X	X
<i>Aceri-Tilietum mixtum</i> Stef. 1974	Pounje, kanjon Neretve	X	
Borove šume			
<i>Erico verticillati-Pinetum</i> Rt. 1967	Lastva	X	
<i>Orchido zlatari-Pinetum</i> Rt. 1967	Konjic	X	
<i>Cephalario flavae-Pinetum</i> Rt. 1967	Bugojno i Konjic	X	
<i>Daphno cneori-Pinetum</i> Rt. 1967	Drvar i Bugojno	X	
<i>Amphoricarpo-Pinetum leucodermis</i> Fuk. 1966	Prenj, Orjen, Čvrsnica	X	
<i>Moltkeo-Pinetum leucodermis</i> Fuk. 1966	Prenj, Orjen, Čvrsnica	X	
<i>Senecio-Pinetum leucodermis</i> Fuk. 1966	Prenj, Orjen, Čvrsnica	X	
<i>Viburno-Pinetum leucodermis</i> Fuk. 1966	Orjen	X	
<i>Pinetum nigrae-leucodermis</i> Fuk. 1966	Prenj	X	
<i>Mugho-Pinetum leucodermis</i> Fuk. 1966	Prenj	X	
<i>Pino-Betuletum pubescentis</i> Stef. 1962	Han Kram (istočna Bosna)	X	
<i>Pinetum nigrae baziferens</i> Stef. 1973	Višegrad	X	
<i>Laserpitio-Pinetum</i> Fuk. 1969	Istočna Bosna	X	

¹¹ Vojniković, 2017.

Skupine šuma	Područje - Lokalitet	Rijetka	Ugrožena
Higrofilne šume			
<i>Cirsio –Salicetum pentandrae</i> Rt. 1972	Kraška polja Hercegovine	X	X
<i>Genisto elatae-Quercetum roboris</i> Ht. 1938	Bos. Dubica, Posavina	X	X
<i>Leucio – Fraxinetum angustifoliae</i> Glavač 1959	Hutovo blato, Pounje, Posavina	X	X
<i>Populetum nigro-albae</i> Slavnić 1952	Posavina, Sembarija	X	X
<i>Populetum canescentis</i> Glišić 1964	Bos. Dubica	X	X
<i>Salicetum albo-amygdalinae</i> Slavnić 1952	Posavina	X	X
<i>Salicetum cinereae</i> Zol. 1931	Posavina	X	X
<i>Salici-Betuletum pubescentis</i> Beus 2007	Han Kram (istočna Bosna)	X	X
Mezofilne i acidofilne hrastove šume			
<i>Lathyro-Quercetum petraeae</i> Ht. (1938.) 1958	Sjeverna Bosna	X	
<i>Quercetum roboris montanum</i> Stef. 1960	Glasinačko polje (Istočna Bosna)	X	X
<i>Staphyleo-Carpinetum</i> Ht. et al. 1974	Sjeverna Bosna	X	X
<i>Carici pilosae-Carpinetum</i> Ht. et al. 1974	Sjeverna Bosna		X
<i>Erythronio-Carpinetum</i> Ht. et al. 1974	Sjeverna Bosna		X
<i>Rusco-Carpinetum</i> Ht. et al. 1974	Sjeverna Bosna		X
<i>Carpino betuli-Quercetum roboris</i> (A-ić 1959.) emen. Rauš 1969	Sjeverna Bosna	X	X
<i>Quercu-Castanetum illyricum</i> Ht. et al. 1974	Sjeverozapadna Bosna		X
Bukove i četinarske šume			
<i>Rhamno-Fagetum</i> Fuk. 1969	Sutjeska, Gatačka Bjelašnica	X	
<i>Galio rotundifolii-Fagetum</i> Fuk. 1970	Perućica	X	
<i>Lycopodio-Piceetum montanum</i> Stef. 1964	Bijambare, Zvijezda Ozren	X	
<i>Sphagno-Piceetum montanum</i> Stef. 1964	Bijambare, Zvijezda Ozren	X	
<i>Pyrolo - Piceetum</i> Fuk. 1964	Igman, Bjelašnica	X	X
<i>Aceri Visianii – Piceetum subalpinum</i> Stef. 1970	Jahorina	X	X
<i>Aceri Visianii – Fagetum</i> Fuk. 1969	Zelengora, Maglić, Jahorina, Istočna Bosna	X	X
<i>Blechno-Abietetum</i> Ht. 1950	Centralna Bosna	X	X
<i>Orchido-Abietetum</i> Fuk. 1969	Zelengora, Maglić	X	X
<i>Rhamno-Abietetum</i> Fuk. 1958	Hercegovina, Istočna i Jugozapadna Bosna	X	X
<i>Calamagrostio-Abietetum</i> Ht. (1950) Ht . in Cestar 1967	Dinara	X	X
<i>Piceetum omorikae</i> Treg. 1941	Srednji i gornji tok Drine	X	
<i>Athyrio-Alnetum viridis</i> Stef. et. Beus 1976	Vranica, Zec	X	

Prilog XII: Kulturno-historijska baština Bosne i Hercegovine¹²

Mjesto	Spomenik
B	
Banovići	Stećak
Banja Luka	Kastel
Banja Luka	Banova palata
Banja Luka	Banova zgrada uprave
Banja Luka	Hipotekarska banka
Banja Luka	Carska kuća
Banja Luka	Sokolska kuća
Banja Luka	Hotel Palas
Banja Luka	Gospodska ulica
Banja Luka	Stara srpska osnovna škola
Banja Luka	Mjesto Ferhadije džamije
Banja Luka	Mjesto Arnaudije džamije
Banja Luka	Mjesto Gazanferije džamije
Banja Luka	Behram-efendijina (Novoselija) džamija
Banja Luka	Ambijentalna cjelina, ulice Mladena Stojanovića i Kralja Petra
Banja Luka	Crkva i samostan otaca trapista
Banja Luka	Samostan sestara Milosrdnica sa školom
Banja Luka	Zgrada stare željezničke stanice (Galerija likovnih umjetnosti Republike Srpske)
Banja Luka	Župna crkva Pohoda BDM
Banja Luka	Barlovci – Župna crkva sv. Vida
Banja Luka	Bijeda – Barlovci – groblje
Banja Luka	Derviši – Budžak – Kapela Gospe Lurdske
Banja Luka	Marija Zvijezda – Kapela i groblje sv. Ive
Banja Luka	Cerići – Ivanjska – Kapela sv. Nikole Tavelića i groblje

Mjesto	Spomenik
B	
Banja Luka	Česma – Marija Zvijezda – Filijalna crkva sv. Josipa
Banja Luka	Čivčije – Motike – Kapela sv. Leopolda Bogdana Mandića
Banja Luka	Čelanovac – Motike – Kapela sv. Roka
Banja Luka	Ojdanića Brdo – Barlovci – Kapela sv. Križa
Banja Luka	Han Koli – Crkva brvnara
Banja Luka	Rekavice – Kapela
Banja Luka	Petričevac – Petričevac – Kapela na "Fratarskome groblju"
Banja Luka	Presnače – Župni pastoralni centar
Banja Luka	Rebrovac – Presnače – Filijalna crkva sv. Joakima i Ane i groblje
Banja Luka	Priječani – Marija Zvijezda – Filijalna crkva sv. Ilije
Banja Luka	Vujnović – Petričevac – Filijalna crkva
Banja Luka	Debeljaci – Presnače – Kapela i groblje sv. Jakova
Banja Luka	Ivanjska – Župna crkva Uznesenja BDM i Župna kuća
Banja Luka	Ramići – Arheološko nalazište (crkva)
Banja Luka	Stričići – Selo i krajolik
Banja Luka	Tunjice – Petričevac – Gospina kapelica
Banja Luka	Valentići – Ivanjska – Kapela Rođenja BDM i groblje
Banja Luka	Vučica Gaj – Ivanjska – Kapela Kristova Uzašašća i groblje
Banja Luka	Visoka Glavica – Ivanjska – Groblje i filijalna crkva sv. Roka
Banja Luka	Sargovac – Petričevac – Filijalna crkva

¹² Službeni glasnik BiH 33/02

Mjesto	Spomenik
B	
Banja Luka	Zvecaj – Ostaci starog grada i utvrda
Berkovići	Dragljevo – Prahistorijska gradina Straževica
Bihać	Kula Hrvoja Hrvatinića
Bihać	Fethija džamija
Bihać	Brekovica – Stari grad
Bihać	Groblje uz Fethiju džamiju
Bihać	Groblje pod Ostrovicom
Bihać	Harmansko groblje
Bihać	"Kloster" (Samostan sestara Klanjateljica Krvi Kristove sa crkvom); Muzej Pounja
Bihać	Mauzolej hrvatskih velikana
Bihać	Toranj crkve sv. Ante
Bihać	Tvrđava Havalala
Bihać	Lohovska Brda – Grobljanska kapela sv. Jurja
Bihać	Golubić – Grobljanska kapela i groblje
Bihać	Ostrovac – Ostrovački grad, prahistorijska gradina, srednjovjekovni i osmanski grad
Bihać	Sokolac – Prahistorijska gradina, srednjovjekovni i osmanski grad
Bihać	Ripač – Ostaci starog grada i utvrda
Bihać	Ripač – Sojeničko naselje, srednje bronzano i željezno doba s ostacima antičke kulture
Bijeljina	Vijećnica
Bijeljina	Katolička crkva
Bijeljina	Sokolski dom
Bijeljina	Brodac – Crkva sv. Arhandela Mihaila
Bijeljina	Gornji Dragaljevac – Crkva sv. Arhandela Gavrila
Bijeljina	Janja – Crkva sv. Ilije
Bijeljina	Novo selo – Crkva u Novom selu
Bijeljina	Tavna – Crkva i manastir sv. Trojstva u Tavnoj
Bijeljina	Batkovići – Jazbine 1
Bijeljina	Muzej Semberije
Bijeljina	Vanekov mlin

Mjesto	Spomenik
B	
Bileća	Dobrićevo – Crkva i manastir Vavedenja Bogorodice u Dobrićevu
Bileća	Ambijentalna cjelina iz austrougarskog perioda
Bileća	Vidovdanska crkva
Bileća	Nekropola stećaka Bileća
Bileća	Nekropola stećaka Bijela Rudina
Bileća	Predojevića džamija
Bileća	Crkva sv. Save
Bileća	Bijeljani – Nekropola stećaka Gorica
Bileća	Bogdašići – Crkva sv. Vasilija Ostroškog
Bileća	Bunčići – Prahistorijski tumulus i nekropola stećaka Grebnice
Bileća	Donja meka gruda, Trnov Do – Crkva sv. Arhandela
Bileća	Garovica – Groblje žrtava fašističkog terora
Bileća	Kalac – Nekropola stećaka
Bileća	Korita – Korička jama i spomenik koričkim žrtvama
Bileća	Moško – Prahistorijski tumuli
Bileća	Moško – Nekropola stećaka Moško
Bileća	Orah – Orah
Bileća	Panik – Crkvina
Bileća	Prijevor, Srbac – Ostaci Predojevića crkve
Bjelašnica	Prirodno dobro
Bočac	Ostaci starog grada i utvrda
Bosanska Dubica	Župna crkva Uzvisenja sv. Križa
Bosanska Gradiška (Gradiška)	Gradina – Spomen područje
Bosanska Gradiška (Gradiška)	Župna crkva sv. Roka i župni pastoralni centar
Bosanska Gradiška (Gradiška)	Donja Dolina
Bosanska Gradiška (Gradiška)	Romanovci – Crkva brvnara
Bosanska Gradiška (Gradiška)	Nova Topola – Samostan sestara Klanjateljica Krvi Kristove sa crkvom
Bosanska Gradiška (Gradiška)	Nova Topola – Župna crkva sv. Josipa, pastoralni centar
Bosanska (Srpska) Kostajnica	Čitluk – Crkva sv. Petke

Mjesto	Spomenik
B	
Bosanska (Srpska) Kostajnica	Donja Slabinja – Crkva sv. Ilije
Bosanska (Srpska) Kostajnica	Prijedor – Filijalna crkva
Bosanska Krupa	Stari grad Otoka
Bosanska Krupa	Filijalna crkva
Bosanska Krupa	Tvrđava
Bosanska Krupa	Otoka – Mlinovi
Bosanski Aleksandrovac	Groblje
Bosanski Aleksandrovac	Samostan sestara Klanjateljica Krvi Kristove sa crkvom
Bosanski Aleksandrovac	Župna crkva sv. Ivana Krstitelja
Bosanski Brod (Srpski Brod)	Liješće – Crkva Silaska sv. Duha na apostole
Bosanski Brod (Srpski Brod)	Crkva Bogorodičinog pokrova
Bosanski Novi (Novi Grad)	Stari grad Blagaj
Bosanski Novi (Novi Grad)	Filijalna crkva Presvetog Trojstva
Bosanski Novi (Novi Grad)	Zgrada stare vijećnice
Bosanski Novi (Novi Grad)	Blagaj na Sani – Arheološko nalazište (crkva)
Bosanski Novi (Novi Grad)	Dobrljin – Crkva sv. Nikole
Bosanski Novi (Novi Grad)	Rudice – Crkva Pokrova Bogorodičinog
Bosanski Petrovac	Bjelaj (Bilaj) – Srednjovjekovni stari grad
Bosanski Petrovac	Kolunička kula
Bosanski Petrovac	Kolunić – Ostaci crkve sv. Georgija
Bosanski Petrovac	Kolunić – Srednjovjekovna crkva
Bosanski Šamac (Šamac)	Crkvina – Crkva Vaznesenja Hristovog
Bosanski Šamac (Šamac)	Obudovac – Crkva Uspenja Bogorodice
Bosanski Šamac (Šamac)	Miloševac – Crkva sv. Nikole
Bosansko Grahovo	Župna crkva sv. Ilije Proroka
Bosansko Grahovo	Rodna kuća Gavrila Principa
Brčko	Vijećnica
Brčko	Ambijentalna cjelina Srpska Varoš
Brčko	Hotel Posavina
Brčko	Vila u Njegoševoj ulici br.3
Brčko	Dom mladih
Brčko	Zemaljska banka

Mjesto	Spomenik
B	
Brčko	Zgrada sa mansardom na Trgu Boška Perića Peše
Brčko	Zgrada u Ulici srpskih oslobodilaca Brčkog br. 4
Brčko	Kuća u Ulici đenerala Draže Mihajlovića br. 26
Brčko	Kuća u Ulici Ratka Krpića br. 35
Brčko	Kuća u Ulici Jovana Dučića 11
Brčko	Objekt u Ulici Pavla Gajića 15
Brčko	Posavska banka
Brčko	Poslovni objekt u Ulici đenerala Draže Mihajlovića 10
Brčko	Poslovni objekt u Ulici srpskih oslobodilaca Brčkog br. 5–7
Brčko	Prva pošta
Brčko	Stambeni objekt u Ulici Milana Cvijanovića br. 16
Brčko	Stambeno-poslovni objekt u Ulici Jovana Dučića br. 24
Brčko	Stambeno-poslovni objekt u Ulici Pavla Gajića br. 1
Brčko	Stambeno-poslovni objekt na Trgu Boška Perića Peše
Brčko	Stambeno-poslovni objekt na uglu ulica Srpskih oslobodilaca Brčkog i dr. Dušana Miloševića
Brčko	Trgovačka akademija
Brčko	Crkva Uspenja Bogorodičinog
Breza	Kasnoantička bazilika
Breza	Stambeni objekt "Bečarska"
Breza	Stambeni objekt "Činovnička"
Brezovo polje	Azizija džamija
Bugojno	Gradine – Čipuljići – Spomenička cjelina, rimski municipij Bosute
Bugojno	Stećci
Bugojno	Sulejmanpašića kula
Bugojno	Odžak – Rustempašića kula
Bužim	Grad Varoška Rijeka
Bužim	Prahistorijska gradina na Radostovu
Bužim	Srednjovjekovni stari grad
Bužim	Stara drvena džamija
Bužim	Stara kamena džamija u tvrđavi
Bužim	Čavnik – Stari grad

Mjesto	Spomenik
C	
Cazin	Džamija u tvrđavi
Cazin	Džamija u tvrđavi Pecigrad
Cazin	Džamija u tvrđavi Stijena
Cazin	Kuća Nurije Pozderca
Cazin	Stari grad Pećigrad
Cazin	Tvrđava Stijena
Cazin	Šturlić – Džamija
Cazin	Ostrožac – Ostaci starog grada i utvrda (gradina iz starijeg željeznog doba, srednjovjekovni i osmanski grad, habzburški dvorac)
Č	
Čajniče	Ostaci Sinan-begove džamije sa grobljem
Čajniče	Crkva Uspenja Bogorodice
Čajniče	Crkva Vaznesenja Hristovog
Čapljina	Crkva sv. Franje Asiškog
Čapljina	Bivolje Brdo – Pašica kuća
Čapljina	Gabela – Crkva sv. Stjepana
Čapljina	Gabela – Spomenička cjelina
Čapljina	Hutovo Blato – Park prirode
Čapljina	Klepci – Crkva Preobraženja Hristovog
Čapljina	Klepci – Most na Bregavi
Čapljina	Mogorjelo – Arheološki lokalitet
Čapljina	Počitelj – Cjelina Počitelj
Čitluk	Cerín – Crkva Sv.Stjepana
Čitluk	Gradnići – Crkva sv. Blaža
Čitluk	Međugorje – Crkva sv. Jakova
Čitluk	Međugorje – Brdo Križevac
D	
Derventa	Zgrada Gimnazije
Derventa	Narodna biblioteka (Branko Radičević)
Derventa	Bukvik, Detlak – Crkva sv. Ilije
Doboj	Tvrđava
Doboj	Stari grad
Doboj	Boljanić – Crkva Silaska sv. Duha
Doboj	Dragalovci – Grobljanska kapela i groblje
Doboj	Srpska Grapska – Crkva Vaznesenja Hristovog

Mjesto	Spomenik
D	
Donji Vakuf (Srbobran)	Sahat-kula
Donji Vakuf (Srbobran)	Turbe Kopčića i Skenderpašića
Donji Vakuf (Srbobran)	Crkva Uspenja Bogorodice
Donji Vakuf (Srbobran)	Bazilika
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Ostaci Handanije džamije
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Prušćakova džamija
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Medresa Hasana Kjafije Prušćaka
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Mekteb Hasana Kjafije Prušćaka
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Ostaci Bajazidove džamije u tvrđavi
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Turbe Ajvaz dede
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Turbe Hasana Kjafije Prušćaka
Donji Vakuf (Srbobran)	Prusac – Tvrđava Prusac
Drvar	Rmanj – Manastir Rmanj
F	
Foča (Srbinje)	Mjesto Aladže džamije sa grobljem
Foča (Srbinje)	Ostaci Kukavičine džamije
Foča (Srbinje)	Careva džamija
Foča (Srbinje)	Crkva sv. Nikole
Foča (Srbinje)	Ambijentalna cjelina Derezluk
Foča (Srbinje)	Dom zdravlja
Foča (Srbinje)	Zgrada općine
Foča (Srbinje)	Zgrada Općinskog suda
Foča (Srbinje)	Kuća Milana Hadživukovića
Foča (Srbinje)	Ćelebići – Crkva sv. Nikole (Sklopotnica)
Foča (Srbinje)	Ćelebići – Crkva sv. Vasilija Ostroškog
Foča (Srbinje)	Popi, selo
Fojnica	Franjevački samostan
Fojnica	Oglavak – Naksibendijska tekija
Fojnica	Oglavak – Turbe šejh Abdurahmana Sirje i šejha Abdullatifa
Fojnica	Oglavak – Turbe šejh Huseina
Fojnica	Živčići – Tekija
Fojnica	Živčići – Turbe šejh Hasana i nejgove žene

Mjesto	Spomenik
F	
Fojnica	Živčići – Turbe šejh Huseina
Fojnica	Živčići – Turbe šejh Mejlije
G	
Gacko	Ambijentalna cjelina iz austrougarskog perioda Avtovac
Gacko	Crkva Silaska sv. Duha
Gacko	Kuća u Miholjači
Gacko	Nekropole stećaka Velike grebenice 1 i 2
Gacko	Avtovac – Crkva sv. Vasilija Ostroškog
Gacko	Dobrelja – Crkva sv. Nikole (Silaska sv. Duha)
Gacko	Domrke – Crkva sv. Dimitrija
Gacko	Fojnica – Crkva Vaznesenja Hristovog
Gacko	Gareva – Crkva sv. Save
Gacko	Gareva – Crkva sv. Trojice
Gacko	Glavica – Lipnik, Avtovac – Rimski nadgrobni spomenik
Gacko	Gračanica – Rimska stela
Gacko	Hercegovo vrelo – Sudačka stolica
Gacko	Miholjače – Crkva sv. Nikole
Gacko	Pusto polje, Mandići – Prahistorijska Ružina pećina
Gacko	Samobor – Stari grad
Gacko	Srdevići – Crkva sv. Nikole
Glamoč	Ostaci starog grada i utvrda
Glamoč	Župna crkva sv. Ilije Proroka
Glamoč	Župna kuća
Gomionica (Banja Luka)	Pravoslavni manastir
Goražde	Sinan-begova džamija
Goražde	Kosače – Srednjovjekovna nekropola
Goražde	Sijerčići, Odžak – Dva turbeta Sijerčića
Goražde (Srpsko Goražde) Sopotnica	Crkva sv. Georgija
Gornji Vakuf	Sahat-kula
Gračanica	Sahat-kula
Gračanica	Tvrđava Soko
Gračanica	Petrovo – Pravoslavna crkva i manastir sv. Nikole u Petrovu

Mjesto	Spomenik
G	
Gradačac	Ostaci kule Husein-kapetana Gradašćevića
Gradačac	Džamija Husejnija
Gradačac	Fadil-paše medresa
Gradačac	Gradašćevića kuća
Gradačac	Sahat-kula
Grude	Crkva sv. Kate
Grude	Drinovci – Crkva sv. Mihovila
Grude	Gorica – Sv. Stjepan
H	
Han-Pijesak	Ambijentalna cjelina, Ulica kralja Aleksandra Karađorđevića
Han-Pijesak	Rezidencija kralja Aleksandra Karađorđevića
I	
Ilijaš	Crkva sv. Ilije
J	
Jahorina	Prirodno dobro
Jajce	Katakombe
Jajce	Crkva i zvonik sv. Luke
Jajce	Tvrđava
Jajce	Mjesto Esme Sultanove džamije
Jajce	Mjesto crkve sv. Ive u Podmilačju
Jajce	Franjevački samostan i crkva sv. Luke
Jajce	Ibrahim-begova džamija
Jajce	Mlinovi na rijeci Plivi
Jajce	Stara česma Hafizadića
Jajce	Samica džamija (Hadži Muharemov)
Jajce	Župna crkva Uznesenja BDM
Jajce	Hrast – Grobljanska kapela
K	
Kalesija	Dubnica – Rudine – Nekropola Brkića groblje
Kalinovik	Amijentalna cjelina Ulog
Kalinovik	Tvrđava Gradina
Kalinovik	Oblje – Crkva Vaznesenja Hristovog
Kalinovik	Most na Tatincu
Kakanj	Bosanska kuća Ive Duspera

Mjesto	Spomenik
K	
Kakanj	Kraljeva Sutjeska – Franjevački samostan
Kakanj	Kraljeva Sutjeska – Kraljevska palaća, kompleks
Kiseljak	Kamensko – Srednjovjekovna nekropola Kamensko
Kiseljak	Podovstinje – Crkvina, Spomenička cjelina, kasnoantička crkva
Kiseljak	Zabrđe – Srednjovjekovna nekropola Zabrđe – Toplice
Kladanj	Hadži Balibegova (Kuršumlija) džamija
Kladanj	Srednjovjekovna nekropola Olovci
Kladanj	Brateljevići – Srednjovjekovna nekropola
Kladanj	Olovci – Srednjovjekovna nekropola
Ključ	Gradska crkva (pravoslavna)
Ključ	Ostaci starog grada i utvrda Stjepana Tomaševića
Ključ	Stari grad Kamičak
Ključ	Župna crkva
Konjic	Franjevački samostan
Konjic	Nekropola stećaka na Visočici
Konjic	Nekropola stećaka na Visočici
Konjic	Crkva sv. Ivana Krstitelja
Konjic	Prkanjska (Hadži Zulfikar) džamija
Konjic	Repovačka džamija
Kotor-Varoš	Ostaci starog grada i utvrda (Hrvojev grad)
Kotor-Varoš	Župna crkva Rođenja BDM i župni pastoralni centar
Kotor-Varoš	Bilice – Filijalna crkva i groblje
Kotor-Varoš	Cepak – Kotor-Varoš – Grobljanska kapela
Kotor-Varoš	Duratovci – Grobljanska kapela sv. Ilije Proroka i groblje
Kotor-Varoš	Jakotina – Sokoline – Filijalna crkva sv. Ilije Proroka
Kotor-Varoš	Orahova – Vrbanjci – Filijalna crkva
Kotor-Varoš	Plitska – Vrbanjci – Filijalna crkva
Kotor-Varoš	Rujevica – Vrbanjci – Filijalna crkva

Mjesto	Spomenik
K	
Kotor-Varoš	Sokoline – Župna crkva Uznesenja BDM i Župna kuća
Kotor-Varoš	Šibovi – Filijalna crkva sv. Ante Padovanskog i groblje
Kotor-Varoš	Vrbanjci – Grobljanska kapela i groblje
Kotor-Varoš	Vrbanjci – Župna crkva sv. Franje Asiskoga i župni pastoralni centar
Kotor-Varoš	Zabrđe – Grobljanska kapela na groblju "Spasovo"
Kotor-Varoš	Zabrđe – Filijalna crkva sv. Leopolda B. Mandića i vjeronaučna dvorana
Kozarac	Grobljanska kapela sv. Jurja
Kreševo	Franjevačka crkva i samostan
Kreševo	Seoska tradicionalna cjelina
Krupa na Vrbasu	Crkva brvnara
Krupa na Vrbasu	Manastir sv. Ilije
Krupa na Vrbasu	Temelji franjevačkog samostana Greben (sada je tu pravoslavna crkva)
L	
Laktaši	Mahovljani – Župna crkva sv. Franje Asiškog i groblje
Laktaši	Mali Blaško – Crkva brvnara
Laktaši	Romanovci – Crkva sv. Nikole
Laktaši	Slatina – Objekt vrela termomineralne vode u slatinskom parku
Laktaši	Slatina – Objekti banja
Livno	Firduzovo groblje
Livno	Tvrđava
Livno	Balagija džamija
Livno	Glavica džamija
Livno	Lala-pašina džamija
Livno	Sahat-kula
Livno	Crkva Uspenja Bogorodice (pravoslavna)
Livno	Gorica – Groblje na Gorici
Livno	Gorica – Franjevački samostan na Gorici
Livno	Grborezi – Nekropola stećaka Grborezi
Livno	Kovačić – Ljubunčić – Filijalna crkva

Mjesto	Spomenik
L	
Livno	Lusnić – Ljubunčić – Filijalna crkva i groblje
Livno	Mali Gubar – Filijalna crkva
Livno	Strupnić – Ljubunčić – Filijalna crkva
LJ	
Ljubinje	Crkva Rođenja Bogorodice
Ljubinje	Stara općina
Ljubinje	Nekropola stećaka Ljubinje
Ljubinje	Dubočica – Nekropola stećaka
Ljubinje	Gradac – Prahistorijska gradina Đurđeva glava
Ljubinje	Misljen – Crkva sv. Vasilija Ostroškog
Ljubinje	Ubosko – Nekropola stećaka Ubosko 1
Ljubinje	Ubosko – Nekropola stećaka Ubosko 2
Ljubinje	Vlahovići – Grobna crkva kneza Vlada Bijelića posvećena sv. Knezu Lazaru
Ljubinje	Tvrđava
Ljubinje	Franjevačka crkva i samostan na Humcu
Ljubinje	Gornji Studenci – Nekropola stećaka Mramorje
Ljubinje	Veljaci – Katolička crkva
Ljubinje	Vitina – Župna crkva sv. Paskvala
M	
Maglaj	Česma uz Kuršumliju džamiju
Maglaj	Fazli-pašina džamija
Maglaj	Kalaun Jusuf-pašina (Kuršumlija) džamija
Maglaj	Stari grad
Maglaj	Tabhana česma
Maglaj	Uzeirbegovića kuća
Modriča	Crkva Uspenja Bogorodice
Modriča	Koprivna – Crkva Vaznesenja Hristovog
Modriča	Osječani – Crkva Vavedenja Bogorodičinog
Mokro (Sarajevo)	Crkva Uspenja Bogorodice
Mostar	Ostaci bazilike u Cimu
Mostar	Stara Biskupija u Vukodolu
Mostar	Stara pravoslavna crkva

Mjesto	Spomenik
M	
Mostar	Tabačica džamija
Mostar	Stari most sa kulama
Mostar	Gimnazija
Mostar	Gradsko kupatilo (Banja)
Mostar	Hotel Neretva
Mostar	Česma na Musali
Mostar	Muzička škola
Mostar	Klaustar Franjevačkog samostana
Mostar	Biskupski dvor
Mostar	Kajtažova kuća
Mostar	Mjesto Baba Beširove džamije na Balinovcu
Mostar	Ostaci Saborne crkve
Mostar	Ostaci Sevri hadži Hasanove džamije
Mostar	Kriva ćuprija
Mostar	Bišćevića kuće
Mostar	Cernički Sibjan mekteb
Mostar	Ćejvan ćehajin mekteb
Mostar	Ćose Jahja-hodžina džamija
Mostar	Derviš-paše Bajezidagića džamija
Mostar	Džamija Ahmed-age Lakišića
Mostar	Džamija Nesuh-age Vučjakovića
Mostar	Ibrahim-age Šarića džamija
Mostar	Karadozbegova džamija
Mostar	Karadozbegova medresa
Mostar	Karadozbegov mekteb
Mostar	Katedrala Majka Crkve
Mostar	Koski Mehmed-pašina džamija
Mostar	Koski Mehmed-pašina medresa
Mostar	Kujundžiluk čarsija
Mostar	Pravoslavno groblje na Pašinovcu
Mostar	Rodna kuća Svetozara Ćorovića
Mostar	Roznamedžijina džamija
Mostar	Roznamedži Ibrahim-efendijina medresa
Mostar	Sahat-kula
Mostar	Simfonijski orkestar (bivši mekteb)

Mjesto	Spomenik
M	
Mostar	Staro pravoslavno groblje u Bjelušinama
Mostar	Šejh Jujino turbe
Mostar	Blagaj – Tvrdava Stjepan grad
Mostar	Blagaj – Ostaci Kolakovića kuće
Mostar	Blagaj – Tekija
Mostar	Blagaj – Karađozbegov most
Mostar	Blagaj – Lekina ćuprija
Mostar	Blagaj – Musafirhana
Mostar	Blagaj – Ostaci Karađozbegovog hamama
Mostar	Blagaj – Velagićevina
Mostar	Buna – Mjesto džamije Ali-paše Rizvanbegovića na Buni
Mostar	Kruševo – Crkva sv. Ilije
Mostar	Potoci – Karađozbegova džamija
Mostar	Žitomislići – Ostaci manastira
Mostar	Žitomislići – Srednjovjekovna nekropola
Moštanica	Pravoslavna crkva i manastir sv. Mihaila
Mrkonjić-Grad	Kizlar-agina džamija
Mrkonjić-Grad	Župna crkva sv. Filipa i Jakova
Mrkonjić-Grad	Liskovica – Župna crkva sv. Ilije Proroka
N	
Neum	Donje Hrasno – Groblje stećaka i savremeno groblje kod Jurkovića kuća na Brštanici
Neum	Glumina – Nekropola stećaka
Neum	Hutovo – Natpis Radovana Vukanovića i srednjovjekovna nekropola sa crkvinom
Neum	Hutovo Polje – Spomenička cjelina, u sklopu bila džamija i kula Hadžibega Rizvanbegovića
Neum	Neumski Gradac – Crkva sv. Ane
Nevesinje	Katolička crkva
Nevesinje	Ambijentalna cjelina iz austrougarskog perioda
Nevesinje	Općina
Nevesinje	Sat-kula
Nevesinje	Crkva Vaznesenja Hristovog
Nevesinje	Biograd – Crkva Uspenja Bogorodice

Mjesto	Spomenik
N	
Nevesinje	Halilusa, Poljane – Nekropola stećaka i Prahistorijski tumulus Postoljani
Nevesinje	Humčani – Nekropola stećaka i Prahistorijski tumulus Neznana glavica
Nevesinje	Humčani – Nekropola stećaka i Prahistorijski tumulus Radojev kamen
Nevesinje	Humčani – Nekropola stećaka i Prahistorijski tumulus Magareća glavica 1 i 2
Nevesinje	Kifino selo – Rimsko naselje i srednjovjekovna nekropola Drenovik
Nevesinje	Kifino selo – Crkva sv. Nikole
Nevesinje	Krekovi – Nekropola stećaka Krekovi – Mijatovci
Nevesinje	Mijatovci – Nekropola stećaka Rajkov kamen
Nišići	Crkva sv. Apostola Petra i Pavla
O	
Odžak	Donja Dubica – Bogorodičina crkva
Olovo	Nekropola stećaka Boganovići
Orašje	Tolisa – Franjevački samostan sa crkvom
P	
Pale	Cekovića kuća
Pale	Crkva Uspenje Presvete Bogorodice
Pale	Katolička crkva sv. Josipa
Pale	Hadžišabanovića vila
Pale	Prača – Turbe Semiz Ali-paše
Peručica	Prašuma
Plehan	Ostaci samostana
Posušje	Crkva Bezgrešnog začeca BDM
Posušje	Gradac – Crkva Uznesenja BDM
Posušje	Rakitno – Crkva Sv. Ivana Nepomuka
Posušje	Vir – Crkva sv. Jure
Prenj	Crkva sv. Mihovila sa župnim stanom
Prijedor	Crkva sv. Trojice
Prijedor	Tvrđava Kozarac
Prijedor	Alisići – Klisina

Mjesto	Spomenik
P	
Prijedor	Busnovi – Crkva Vaznesenja Hristovog
Prijedor	Donja Ravska – Ravska – Filijalna crkva
Prijedor	Jelička – Crkva brvnara
Prijedor	Kozarac – Crkva sv. Petra i Pavla
Prijedor	Marička – Crkva brvnara
Prijedor	Rakelići – Crkva brvnara
Prijedor	Šurkovac – Župna crkva Presvetog Srca Isusova
Prijedor	Zecovi (grad)
Prnjavor	Župna crkva sv. Ante Padovanskog
Prnjavor	Zgrada općine
Prnjavor	Crkva sv. Georgija
Prnjavor	Doline – Filijalna crkva
Prnjavor	Drenova – Filijalna crkva
Prnjavor	Palačkovci – Crkva brvnara
Prozor (Rama)	Franjevački samostan Ščit
Prozor (Rama)	Čaršijska džamija
Prozor (Rama)	Sahat-kula
Prozor (Rama)	Srednjovjekovni grad Prozor, arheološki lokalitet
Prozor (Rama)	Tvrđava
R	
Ravno	Crkva sv. Mitra sa starim grobovima
Ravno	Trebimlja – Crkva sv. Roka
Ravno	Zavala – Manastir Zavala
Ravno	Zavala – Ostaci katoličke crkve sv. Petra
Rogatica	Rogatica
Rogatica	Most na Žepi
Rudo	Strpci – Crkva brvnara
S	
Sanski Most	Hamza-begova džamija
Sanski Most	Župna crkva Uznesenja BDM
Sanski Most	Briševo – Stara Rijeka – Filijalna crkva
Sanski Most	Musalla u Kamengradu
Sanski Most	Lušci Palanka – Crkva na Gredaru

Mjesto	Spomenik
S	
Sanski Most	Rimsko naselje na ušću Dabra u Sanu
Sanski Most	Sasina – Sasina Župna crkva Rođenja BDM
Sanski Most	Stara Rijeka – Župna crkva sv. Antuna Pustinjaka
Sanski Most	Tomašica – Sasina – Filijalna crkva
Sarajevo	Ali-pašina džamija
Sarajevo	Katedrala
Sarajevo	Crkva sv. Arhandela Mihaila i Gavrila
Sarajevo	Gazi Husrev-begova džamija
Sarajevo	Stara sinagoga
Sarajevo	Staro jevrejsko groblje
Sarajevo	Crkva i seminar Vrhbosanske Bogoslovije
Sarajevo	Vijećnica
Sarajevo	Zgrada gradske skupštine
Sarajevo	Zemaljski muzej
Sarajevo	Zgrada željeznica
Sarajevo	Pošta
Sarajevo	Narodno pozorište
Sarajevo	Zgrada Napretka
Sarajevo	Isusovačka teološka škola i seminar
Sarajevo	Zgrada Prosvjete
Sarajevo	Zgrada Gajreta
Sarajevo	Narodna banka
Sarajevo	Svrzina kuća
Sarajevo	Despića kuća
Sarajevo	Muzej književnosti
Sarajevo	Akademija likovnih umjetnosti
Sarajevo	Kapela sv. Vite
Sarajevo	Sarajevska pivara
Sarajevo	Kozja ćuprija
Sarajevo	Most Plandište
Sarajevo	Latinska ćuprija
Sarajevo	Most Šeher ćehaje
Sarajevo	Magribija džamija
Sarajevo	Alifakovac česma

Mjesto	Spomenik
S	
Sarajevo	Arheološki lokalitet na Marin-Dvoru
Sarajevo	Arheološki lokalitet Taslihan
Sarajevo	Bašćaršijska džamija
Sarajevo	Bijela džamija
Sarajevo	Bijela tabija
Sarajevo	Carev most
Sarajevo	Careva džamija
Sarajevo	Crkva i samostan sv. Ante na Bistriku
Sarajevo	Crkva sv. Josipa na Marijin Dvoru
Sarajevo	Čekrekčijina džamija
Sarajevo	Čoban Hasan-vojvode džamija
Sarajevo	Đerzelezova kuća
Sarajevo	Ferhadija džamija
Sarajevo	Gradska ambijentalna cjelina
Sarajevo	Gradske zidine srednjovjekovnog grada Vratnika
Sarajevo	Hadži Sinanova tekija
Sarajevo	Kapi-kula na Ploči
Sarajevo	Kapi-kula na Širokcu
Sarajevo	Kekeki – Sinanova džamija (Bakarevića)
Sarajevo	Muzej "Mlade Bosne"
Sarajevo	Prostorna kulturno– historijska cjelina Stara crkva, Muzej, škola
Sarajevo	Reljevo – Crkva Prenos kostiju sv. Oca Nikolaja
Sarajevo	Saborna crkva
Sarajevo	Saburina kuća
Sarajevo	Šarc Alijina džamija
Sarajevo	Sebilj česma
Sarajevo	Šejh Feruhova džamija
Sarajevo	Šerijatska sudačka škola
Sarajevo	Tabački mesdžid (Hadži Osmanov)
Sarajevo	Topal Inhan džamija (Lubina)
Sarajevo	Urbanistička cjelina Saborna crkva, Mitropolija, Bogoslovija
Sarajevo	Višegradska kapi-kula
Sarajevo	Žuta tabija (Jekovačka)

Mjesto	Spomenik
S	
Sarajevo	Ilidža – Rimske substrukcije
Sarajevo	Ilidža – Gornji Kotorac – Gradac (Ilinjača)
Sarajevo	Ilidža, Vrutci – Arheološki lokalitet
Skender Vakuf (Kneževo)	Javorani – Crkva brvnara
Sokolac	Crkva sv. Ilije
Srbac	Crkva Bogorodičinog pokrova
Srbac	Lepenice, Sitnesi – Crkva sv. Ilije
Srbac	Stapari, Razboj – Crkva Preobraženja Hristovog
Srebrenica	Sase – Gradina Domavia
Srebrenica	Skelani, Skelani
Srebrenik	Tvrđava
Stolac	Grob Moše Danona
Stolac	Tvrđava
Stolac	Mjesto Careve džamije i njenog bazara u starom gradu
Stolac	Mjesto džamije Hadži Alije Hadžisalihovića (džamija na ćupriji)
Stolac	Ostaci Podgradske džamije (hadži Ali-paše Rizvanbegovića)
Stolac	Ostaci Begovine
Stolac	Ostaci Đulhanumine kuće
Stolac	Kompleks Ada
Stolac	Crkva sv. Ilije s rimskim ostacima u dvorištu
Stolac	Crkva Vaznesenja Hristovog
Stolac	Džamija Ismail kapetana Sarića
Stolac	Hamam na Ćupriji
Stolac	Kuća Aiše Rizvanbegović
Stolac	Mlinice
Stolac	Most na Adi
Stolac	Sahat-kula
Stolac	Šarića kuća (Galerija Branka Šotre)
Stolac	Turkovića kuća
Stolac	Žujina kuća
Stolac	Bijeljani – Džamija Telarevića
Stolac	Boljuni – Nekropola stećaka I i II
Stolac	Borojevići – Paleolitski lokalitet Bađanj

Mjesto	Spomenik
S	
Stolac	Crnići – Selo i krajolik
Stolac	Dabrica – Kastрум
Stolac	Dabrica – Džamija Seferagina
Stolac	Hodovo – Nekropola stećaka
Stolac	Ošanići – Daorson – helenistički grad
Stolac	Ošanići – Crkva sv. Petra i Pavla
Stolac	Radimlja – Nekropola stećaka
Stolac	Rotimlja – Župna crkva sv. Petra i Pavla
Stolac	Trijebanj – Ostaci pravoslavne crkve sv. Nikole
Š	
Šekovići	Crkva i manastir sv. Georgija
Šekovići	Crkva i manastir Papraca
Šipovo	Arheološko nalazište (crkva)
Šipovo	Grahovci – Crkvina Ćifluk
Šipovo	Pliva – Soko grad
Široki Brijeg	Franjevački samostan sa crkvom
Široki Brijeg	Kočerin – Crkva sv. Petra i Pavla
Široki Brijeg	Ljuti Dolac – Crkva sv. Ane
Široki Brijeg	Mokro – Nekropola stećaka
T	
Tešanj	Džamija Ferhadija (Čaršijska)
Tešanj	Eminagića kuća
Tešanj	Ferhad– begov sarkofag
Tešanj	Sahat-kula
Tešanj	Stari grad Tešanj
Teslić	Brič – Etno cjelina
Teslić	Cerovica – Crkva sv. Apostola Petra i Pavla
Teslić	Liplje – Pravoslavna crkva i manastir sv. Blagovijesti
Teslić	Pribinić – Crkva sv. Konstantina i Jelene
Teslić	Vrućica – Crkva sv. Petra i Pavla
Tjentište	Spomen-kompleks
Tomislavgrad	Crkva sv. Nikole i parohijski dom
Tomislavgrad	Crkva sv. Mihovila
Tomislavgrad	Franjevački samostan
Tomislavgrad	Raško Polje – Crkva sv. Ivana Krstitelja

Mjesto	Spomenik
T	
Travnik	Srednjovjekovna tvrđava
Travnik	Isusovačka gimnazija
Travnik	Šarena džamija
Travnik	Turbe Abdulah-paše
Travnik	Turbe Dželal-paše
Travnik	Perišan Mustafa-pašino turbe
Travnik	Medresa
Travnik	Batalova grobnica
Travnik	Crkva sv. Ivana Krstitelja
Travnik	Hasan-agina (Jeni) džamija
Travnik	Lukačka džamija
Travnik	Ostaci Sultan Muhameda II džamije u tvrđavi
Travnik	Sahat-kula u Gornjoj čaršiji
Travnik	Sahat-kula, Musalla
Travnik	Stari grad
Travnik	Varoška džamija
Travnik	Dolac – Turbe Ibrahim dede
Travnik	Dolac – Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije
Travnik	Guča Gora – Franjevački samostan
Travnik	Guča Gora – Groblje
Travnik	Turbe – Antička bazilika
Travnik	Turbe – Bazilika
Travnik	Vlašić – Prirodno dobro
Trebinje	Gimnazija
Trebinje	Džamija Osman-paše Resulbegovića
Trebinje	Careva džamija
Trebinje	Resulbegovića (Begova) kuća
Trebinje	Arslanagića most
Trebinje	Crkva Preobraženja Gospodnjeg
Trebinje	Katedralna katolička crkva Rođenja BDM
Trebinje	Trebinje
Trebinje	Vila Lastva
Trebinje	Mlin u Budošima
Trebinje	Mlin u Ždrijelovićima
Trebinje	Aleksina Meda – Prahistorijska gradina Varina gruda

Mjesto	Spomenik
T	
Trebinje	Aleksina Meda – Crkva sv. Pantelejmona i stara škola
Trebinje	Arandelovo – Crkva sv. Arhandela Mihaila
Trebinje	Bare – Crkva sv. Apostola Petra i Pavla
Trebinje	Bihovo – Crkva sv. Petke
Trebinje	Brvenik – Zupci – Manastir sv. Georgija
Trebinje	Čičevo – Benediktinski samostan i crkva sv. Petra u polju, sjedište trebinjsko-mrkanjske biskupije
Trebinje	Čičevo – Nekropola stećaka Crnac
Trebinje	Dobromani – Prahistorijska gradina i gomile
Trebinje	Domaševo– Ljubomir – Ostaci Đurđeve crkve
Trebinje	Domaševo– Ljubomir – Ostaci crkve sv. Petra
Trebinje	Domaševo– Ljubomir – Crkva sv. Nikole
Trebinje	Domaševo– Musići – Nekropola stećaka Đurđeva crkva
Trebinje	Donje Vrbno – Crkva sv. Jovana
Trebinje	Donje Vrbno – Škola
Trebinje	Donji Turani – Crkva sv. Stefana (Ščepana)
Trebinje	Dračevo – Popovo Polje – Crkva Rođenja Bogorodice
Trebinje	Dražin Do – Crkva sv. Klimenta
Trebinje	Dražin Do – Prahistorijska gradina Gradac
Trebinje	Drijenjani – Popovo Polje – Crkva Uspenja Bogorodice
Trebinje	Dubljani – Crkva sv. Georgija (Rođenja Bogorodice)
Trebinje	Dubočani – Crkva Vaznesenja Hristovog
Trebinje	Gomiljani – Crkva sv. Vrača (Vračevića)
Trebinje	Gomiljani – Crkva sv. Konstantina (Kostadinovića)
Trebinje	Gomiljani – Praistorijske gomile
Trebinje	Gomiljani – Crkva sv. Georgija (Đurđevića)
Trebinje	Gornje Vrbno – Nekropola Crkvina

Mjesto	Spomenik
T	
Trebinje	Gornje Vrbno – Crkva sv. Vasilija Ostroškog
Trebinje	Grab – Zupci – Crkva sv. Petke
Trebinje	Hum – Nekropola stećaka
Trebinje	Hum – Prahistorijska gradina Velika i mala
Trebinje	Hum – Crkva Rođenja Bogorodice
Trebinje	Jasen – Crkva sv. Ilije
Trebinje	Klobuk – Stari grad
Trebinje	Klobuk – Kapela sv. Dimitrija
Trebinje	Konjsko – Zupci – Crkva Vaznesenja Hristovog
Trebinje	Krajkovići – Nekropola stećaka Klicanj
Trebinje	Krajkovići – Srednjovjekovno crkviste
Trebinje	Kremeni Do – Prahistorijska gomila, crkvište i nekropola Crkvina
Trebinje	Lug – Crkva Uspenja Bogorodice
Trebinje	Ukšić – Prahistorijska gradina
Trebinje	Mesari – Crkva sv. Ilije i srednjovjekovno groblje
Trebinje	Mesari – Prahistorijska gradina s tumultom i utvrđenje Ilijino brdo
Trebinje	Mičevac – Stari grad
Trebinje	Mosko – Ljubomir – Crkva pokrova Bogorodice
Trebinje	Mostaći – Crkva sv. Klimenta
Trebinje	Mostaći – Crkva sv. Petke
Trebinje	Mostaći – Most
Trebinje	Mostaći – Prahistorijska gradina Brijeg
Trebinje	Mostaći – Hadžiahmetovića kula
Trebinje	Mrkonjići (Popovo Polje) – Crkva sv. Nikole
Trebinje	Necvijeće – Crkva Uspenja Bogorodice
Trebinje	Orahovac – Crkva sv. Jovana
Trebinje	Pridvorci – Prahistorijska gradina sa tumultima
Trebinje	Pridvorci – Crkva sv. Konstantina i Jelene
Trebinje	Prljača u Gorici – Crkva sv. Georgija

Mjesto	Spomenik
T	
Trebinje	Staro Slano – Nekropola stećaka Staro Slano 1
Trebinje	Strujići – Praistorijske gomile
Trebinje	Strujići – Popovo Polje – Crkva sv. Varvare
Trebinje	Talež – Crkva sv. Nedelje
Trebinje	Talež – Nekropola stećaka Taleza
Trebinje	Turmenti – Zupci – Crkva Uspenja Bogorodice
Trebinje	Tvrdoš – Manastir Tvrdoš
Trebinje	Ugarci – Crkva sv. Arhandela Mihaila
Trebinje	Ugarci– Sušici – Nekropola stećaka Ljeskova glavica
Trebinje	Ugarci– Sušici – Tumul i nekropola stećaka
Trebinje	Uviječa – Ambijentalna etno cjelina
Trebinje	Veličani – Crkva sv. Arhandela
Trebinje	Volujac – Crkva sv. Trojice
Trebinje	Vrpolje – Nekropola stećaka
Trebinje	Vrpolje – Crkva sv. Joakima i Ane
Trebinje	Vucja – Most na rječici Sušici
Trebinje	Zgonjevo – Poljice – Crkva sv. Andrije
Trebinje	Zakovo – Crkva sv. Jovana
Trebinje	Zakovo – Crkva sv. Stefana
Trebinje	Zakovo – Nekropola stećaka Zakovo 1
Trebinje	Zakovo – Nekropola stećaka Zakovo 2
Trebinje	Zudojevići – Ostaci crkve sv. Ignjatija (Maleševka)
Trnovo	Crkva sv. Velikomučenika Georgija
Trnovo	Spomen-kosturnica
Trnovo	Prečani – Srednjovjekovna nekropola "Kaursko groblje"
Tuzla	Bijela džamija
Tuzla	Džindijska džamija
Tuzla	Jalska (Krzlar – djevojačka) džamija
Tuzla	Turalibegova (Poljska) džamija
U	
Ustikolina	Mjesto Turhan-begove džamije

Mjesto	Spomenik
V	
Vareš	Srednjovjekovni kraljevski grad Bobovac
Vareš	Crkva sv. Mihovila
Vareš	Nova crkva sv. Mihovila Arkandela (katolička)
Velika Kladuša	Pravoslavna crkva
Velika Kladuša	Tvrđava
Velika Kladuša	Vrnograc tvrđava
Velika Kladuša	Donja Luka – Mala Kladuša – Nišani Kajtazovića
Velika Kladuša	Todorovo – Džamija
Visoko	Alaudinova (Šadrvarska) džamija
Visoko	Crkva sv. Prokopija
Visoko	Naksibendijska džamija
Visoko	Stari grad Visoki
Visoko	Tabačka džamija
Visoko	Arnautovići – Samostan
Visoko	Srednjovjekovni lokalitet Mile (Arnautovići), krunidbena i grobna crkva bosanskih kraljeva
Višegrad	Most Mehmed-paše Sokolovića
Višegrad	Dobrun – Manastir Blagovijesti sa crkvom
Višegrad	Greben – Ostaci starog grada i utvrda
Z	
Zavidovići	Manastir Vozuća
Zavidovići	Ostaci manastira Udrim – Gostović
Zenica	Srednjovjekovni grad i tvrđava Vranduk
Zvornik	Stari grad
Zvornik	Crkva Rođenja sv. Jovana Preteče
Zvornik	Rodević – Jezero
Ž	
Živinice	Vrpolje – Srednjovjekovna nekropola Đurđevik.

Prilog XIII: Nekropole sa stećcima upisane na privremenu listu UNESCO ¹³

Federacija BiH

- Nekropola sa stećcima Radimlja-Stolac, FBiH 43° 5'31.97"N; 17°55'26.59"E
- Nekropola sa stećcima Biskup- Konjic, FBiH 43°29'43.71"N; 18° 7'30.23"E
- Nekropola sa stećcima Maculje-Noví Travnik, FBiH 44° 3'23.17"N; 17°40'37.18"E
- Nekropola sa stećcima Dugo Polje – Jablanica, FBiH 43°40'4.68"N; 17°32'40.61"E
- Nekropola sa stećcima Bijača – Ljubuški, FBiH 43° 07.44.9' N; 17° 35.377' E
- Nekropola sa stećcima u Olovcima kod Kladnja – Kladanj, FBiH 44°17'15.47"N; 18°38'54.95"E
- Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramor u Musićima, Olovo, FBiH 44° 6'14.66"N; 18°31'10.21"E
- Nekropola sa stećcima Kučarin – Donje Polje kod sela Žilići, Goražde, FBiH 43° 40' 59.66 N; 18° 45' 31.67" E
- Nekropola sa stećcima Boljuni, Stolac, FBiH 43° 1'40.38" N; 17°52'29.36"E
- Nekropola sa stećcima Umoljani, Trnovo, FBiH 43°39'18.50"N; 18°14'13.24"E
- Nekropola sa stećcima – Ravanjska Vrata, Kupres, FBIH 43°51'47.91"N; 17°18'45.57"E

Republika Srpska

- Nekropola sa stećcima Kalufi Nevesinje, RS 43°18'42.16"N; 18°11'54.51"E
- Nekropola sa stećcima Borak (Han Stjenički Plato) selo Burati-Rogatica, RS 43°50'13.00"N; 18°53'4.05"E
- Nekropola sa stećcima Gvozno-Kalinovik, RS 43°33'27.60"N; 18°26'18.30"E
- Nekropola sa stećcima Grebnice-Bunčići u selu Radmilovićá Dubrava – Bileća, RS 42°53'48.91"N; 18°26'58.04"E
- Nekropola sa stećcima u Luburića Polju, Sokolac, RS 43°57'20.74"N; 18°50'27.52"E
- Nekropola sa stećcima Potkuk u Bitunji, Berkovići, RS 43° 6'35.86"N; 18° 7'44.24"E
- Nekropola sa stećcima u selu Bečani, Šekovići, RS 44°19'40.09"N; 18°50'41.78"E
- Nekropola sa stećcima na lokalitetu Mramor (Crkvina) u Vrbici, Foča, RS 43° 23' 24.99" N; 18° 56' 34.99" E
- Nekropola sa stećcima Čengića Bara, Kalinovik, RS 43° 25' 14.83" N; 18° 24' 7.24" E

¹³ UNESCO BiH, 2017a

Prilog XIV: Međunarodni sporazumi i Konvencije

Naziv konvencije (Engleski)	Naziv konvencije (BiH)	Mjesto i datum	Status BiH
UN Convention on Biological Diversity (UNCBD)	Konvencija Ujedinjenih nacija o biološkoj raznovrsnosti	Rio de Janeiro 13.06.1992.	Ratifikovana 31.12.2002. Sl. glasnik BiH-MU 12/02
	Kartagena protokol o biološkoj sigurnosti Konvencije o biološkoj raznovrsnosti	Montreal 29.01.2000.	Ratifikovan 26.11.2008. ACC-30.12.2009. BiH-MU 12/08 od 24.12.2008.
UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)	Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o promjeni klime	Rio de Janeiro 13.06.1992.	Ratifikovana 20.07.2000. Sl. glasnik BiH-MU 19/00
Kyoto Protocol	Protokol iz Kjota	Kyoto 01.12.1997.	Ratifikovano 22.04.2008. Sl. glasnik BiH-MU 03/08
Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna nad Flora (CITES)	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore	Washington 03.03.1973.	Ratifikovana 15.12.2008. Sl. glasnik BiH-MU 11/08
Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat (Ramsar Convention)	Konvencija o močvarnim staništima od međunarodne važnosti naročito o staništima vodotokova	Ramsar 02.02.1971.	Preuzeto sukcesijom 2001. Notifikacija o sukcesiji 2001.
Convention on Public Participation, Access to Information and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)	Konvencija o učešću javnosti, pristupu informacijama i pristupu pravosuđu po pitanjima zaštite životne sredine	Aarhus 25.04.1998.	Ratifikovana 15.09.2008. Sl. glasnik BiH-MU 08/08
Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention)	Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa	Bern 19.09.1979.	Ratifikovana 15.09.2008 Sl. glasnik BiH-MU 08/08
Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (CMS)	Konvencija o zaštiti migratornih vrsta divljih zivotinja	Bonn 23.06.1979.	Ratifikacija u toku
Convention concerning the Protection of the world cultural and natural heritage	Konvencija o zaštiti svjetskog kulturnog i prirodnog naslijeđa	Paris 17.10.1972.	SUC-12.1993. R BiH 25/93
Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage	Konvencija za zaštitu nematerijalnog kulturnog naslijeđa	Pariz 17. 10.2003	
Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions	Konvencija za zaštitu i promociju kulturnih različitosti	Paris 20.10.2005	
International plant protection convention	Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka (IPPC) (FAO)	Rome 12.06.1951. Rev.1979.; nova rev. Teksta 1979.	R-30.06.2003. BiH MU 8/03
European Landscape Convention	Evropska konvencija o krajolicima	Florence 20.10.2000	Ratifikovana 31.01.2012

Prilog XV: Zakonski propisi u Bosni i Hercegovini ¹⁴

Naziv zakona	Naziv i broj službenih novina
Zakon o fondu za zaštitu okoliša FBiH	Službene novine FBiH, broj 33/03
Zakon o lovstvu BD	Službeni glasnik BD BiH, broj 01/15
Zakon o lovstvu FBiH	Službene novine FBiH, broj 4/06; 04/10; 8/10; 81/14
Zakon o lovstvu RS	Službeni glasnik RS, broj 60/09, 50/13
Zakon o nacionalnim parkovima	Službeni glasnik RS, broj 75/10
Zakon o Nacionalnom parku Una	Službene novine FBiH, broj 44/08
Zakon o priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednog i šumskog bilja FBiH	Službene novine FBiH, broj 31/00
Zakon o proglašenju dijela područja planine Konjuh zaštićenim pejzažom Konjuh	Službene novine TK, broj 13/09
Zakon o proglašenju spomenika prirode Tajan	Službene novine ZDK, broj 3/08
Zakon o prostornom planiranju i građenju BD	Službeni glasnik BD BiH, broj 29/08
Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini FBiH	Službene novine FBiH, broj 2/06; 72/07; 32/08
Zakon o reproduktivnom materijalu šumskog drveća RS	Službeni glasnik RS, broj 60/09
Zakon o sadnom materijalu RS	Službeni glasnik RS, broj 37/09, 117/11
Zakon o sjemenu, sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i gmlja FBiH	Službene novine FBiH, broj 71/05; 8/10
Zakon o slatkovodnom ribarstvu FBiH	Službene novine FBiH, broj 64/04
Zakon o slobodnom pristupu informacijama RS	Službeni glasnik RS, broj 20/01
Zakon o slobodi pristupa informacija u FBiH	Službene novine FBiH, broj 32/01, 48/11
Zakon o šumama BD	Službeni glasnik BD BiH, broj 14/10, 26/16
Zakon o šumama FBiH	N/A
Zakon o šumama RS	Službeni glasnik RS, broj 75/08, 60/13
Zakon o upravljanju otpadom FBiH	Službene novine FBiH, broj 33/03; 72/09
Zakon o uređenju prostora i građenju RS	Službeni glasnik RS, broj 40/13

¹⁴Lista zakona dobivena od šumarskih poduzeća u BiH za potrebe izrade nacionalnog standarda na osnovu verzije FSC P&C 5.0.

Naziv zakona	Naziv i broj službenih novina
Zakon o vodama FBiH	Službene novine FBiH, broj 70/06
Zakon o vodama RS	Službeni glasnik RS, broj 10/98
Zakon o zaštiti zraka FBiH	Službene novine FBiH, broj 33/03; 04/10
Zakon o zaštiti okoliša FBiH	Službene novine FBiH, broj 33/03; 38/09
Zakon o zaštiti prirode BD	Službeni glasnik BD BiH, broj 24/04, 1/05, 19/07, 9/09
Zakon o zaštiti prirode FBiH	Službene novine FBiH, broj 66/13
Zakon o zaštiti prirode RS	Službeni glasnik RS, broj 20/14
Zakon o zaštiti zdravlja bilja FBiH	Službene novine FBiH, broj 23/03
Zakon o zaštiti zdravlja bilja u RS	Službeni glasnik RS, broj 25/09
Zakon o zaštiti životne sredine BD	Službeni glasnik BD BiH, broj 24/04, 1/05, 19/07, 9/09
Zakon o zaštiti životne sredine RS	Službeni glasnik RS, broj 71/12
Crvena lista divljih vrsta i podvrsta biljaka, životinja i gljiva	Službene novine FBiH, broj 7/14
Crvena lista zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske	Službeni glasnik RS, broj 124/12

Literatura

- Agencija za statistiku BiH, 2016: Informacije o BiH, dostupno na http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=52&itemid=80&lang=hr, datum pristupanja 20.01.2017.

- Avdibegović, M., Delić, S., Nonić, D., Bećirović, Dž., Marić, B., Mutabdžija Bećirović, S., Pezdevšek Malovrh, Š., 2017: Primjena koncepta "forest governance" u šumarstvu Bosne i Hercegovine, Zbornik radova, Simpozij Unapređenje poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u kraškim, brdskim i planinskim područjima – racionalno korištenje i zaštita, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (str.177-192)

- Avdibegović, M., Vojniković, S., Bogunić, F., Kunivac, S., Hajrudinović, A., Dautbašić, M., Brajić, A., Balić, B., Delić, S., Mutabdžija, S., Marić, B., Bećirović, Dž., 2012: Razvoj regulatornih instrumenata šumarske politike - Izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti (HCVF) na području Š.P.P. "Igmansko" (Faza I), Šumarski fakultet Sarajevo

- Bright Hub Project Management: A Critical Tool for Assessing Project Risk, dostupno na: <http://www.brighthubpm.com/risk-management/88566-tool-for-assessing-project-risk/#>, datum pristupanja 09.05.2017.

- Brošura Zaštićeni pejzaž "Konjuh", dostupno na: <http://zpkonjuh.ba/pdf15/brosura.pdf>

- Brown, E., M.J.M. Senior., 2014: Common guidance for the Management & Monitoring of High Conservation Values, HCV Resource Network

- Brown, E., N. Dudley, A. Lindhe, D.R. Muhtaman, C. Stewart, T. Synnott (eds.), 2013: Common guidance for the identification of High Conservation Values, HCV Resource Network

- CBD 2017: Convention on biological diversity, List of Parties, dostupno na <https://www.cbd.int>, datum pristupanja 20.01.2017.

- Drešković, N., Đug, S., Stupar, V., Hamzić, A., Lelo, S., Muratović, E., Lukić-Bilela, L., Brujić, J., Milanović, Đ., Kotrošan, D. 2011: Natura 2000 – Bosna i Hercegovina, Sarajevo, U. G. Centar za okolišno održivi razvoj

- FAO, 2015: Analiza sektora šumarstva u Bosni i Hercegovini, Projekat "Priprema analiza sektora šumarstva i ribarstva u Bosni i Hercegovini u svrhu IPARD-a", finansiran sredstvima Evropske unije.

- Federalno ministarstvo okoliša i turizma: Final results of the selection and proposal of site to be included in the Natura 2000 network of Bosnia and Herzegovina, Projekat Podrška provođenju Direktive o pticama i Direktive o staništima u Bosni i Hercegovini (2012-2015), Prospect C&S s.a., dostupno na <http://www.fmoit.gov.ba/ba/page/41/ekoloscaronka-mrea-natura-2000>, datum pristupanja 28.03.2017.

- Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva: Registar objekata za proizvodnju šumskog i hortikulturnog sjemena, dostupno na: http://fmpvs.gov.ba/V_3/registri?p=0, datum pristupanja 13.10.2017

- FSC, 2015: International generic indicators, FSC-STD-60-004 V1-0 EN, dostupno na www.fsc.org

- FSC, 2016: FSC Glossary of Terms, FSC-STD-01-002, dostupno na www.fsc.org.

- FSC, 2017: FSC our vision and mission, dostupno na <https://ic.fsc.org/en/about-fsc/vision-mission>, datum pristupanja 10.01.2017.

- FSC: FSC Certification Ensuring environmental, social and economic benefits, dostupno na <https://ic.fsc.org/en/certification>, datum pristupanja 10.01.2017.

- HABEaS, 2017: Hotspot Areas for Biodiversity and Ecosystem Service, dostupno na <http://www.habeas-med.org>, datum pristupanja 16.01.2017.

- Hafner, K., 1997: Svijet gljiva, 1. izdanje, Dušević & Kršovnik d.o.o. Rijeka, str. 90-323

- Ioras, F., Dautbašić, M., Maunaga, R. 2008: Šume visoke zaštitne vrijednosti u BiH –Vodič, Federalno Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Sarajevo

- IUCN, 2017: What is a protected area?, dostupno na <https://www.iucn.org/theme/protected-areas/about>, datum pristupanja 30.01.2017.

- JP "Šume Tuzlanskog kantona" d.d. Kladanj: Izvještaj monitoringa ŠVZV za ŠGP "MAJEVIČKO", HCVF kategorija 5 - Šumska područja fundamentalna za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica, 2014/2015, dostupno na: <http://www.jpsumetk.ba/arhiva-dokumentacije>, datum pristupanja 10.04.2017.

- JP "Šume Tuzlanskog kantona" d.d. Kladanj: Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF) na ŠPP "MAJEVIČKO", Elaborat, dostupno na: www.jpsumetk.ba/file/01-svzv-po-hcvf-majevicko/90, datum pristupanja 10.04.2017.

- JP "Šume Tuzlanskog kantona" d.d. Kladanj: Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF) na ŠPP "SPREČKO", dostupno na: www.jpsumetk.ba/file/03-svzv-po-hcvf-sprecko/86, datum pristupanja 10.04.2017.

- JP šumarstva "Šume Republike Srpske" a.d. Sokolac: Kataster šuma i šumskog zemljišta 2015, Katastar sjemenskih sastojina, dostupno na <http://sumerepublikesrpske.org/index.php/strana-2>, datum pristupanja 30.03.2017.

- Keizer, G. J., 1998: Gljive enciklopedija, Veble commerce Zagreb, str. 35-278
-Konvencija o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja: Bosnia and Herzegovina ratification status, dostupno na <http://www.cms.int/country/bosnia-and-herzegovina>, datum pristupanja: 24.03.2017.

- Levy, M., Gillespie, N. M., 2007: Evaluating Conservation Gains in North America Through HCVF Assessments, Report, Responsible Forestry Solutions.

- Lovrenović, I., 2014: Kulturni identitet Bosne i Hercegovine, dostupno na <http://ivanlovrenovic.com/2014/03/kulturni-identitet-bosne-i-hercegovine/>, datum pristupanja 01.05.2017.

- Milanović, Đ., Brujić, J., Đug, S., Muratović, E., Lukić Bilela, L., 2015: Vodič kroz tipove staništa BiH prema Direktivi o staništima EU, Podrška provođenju Direktive o pticama i Direktive o staništima u Bosni i Hercegovini (2012-2015), Prospect C&S s.a.

- NBSAP BiH, 2016: Strategija i akcijski plan za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine (2015.-2020.), Potpora Bosni i Hercegovini za revidiranje Strategije i akcijskog plana za zaštitu biološke raznolikosti i izradu Petog nacionalnog izvješća prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti, Program Ujedinjenih naroda za okoliš

- Republički zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa, 2017: Zaštićena prirodna dobra, dostupno na <http://www.nasljedje.org>, datum pristupanja 08.02.2017.

- Robinson, D., George, P., Stewart, C., Rayden, T. 2009: FSC step-by-step guide, Good practice guide to meeting FSC certification requirements for biodiversity and High Conservation Value Forests in Small and Low Intensity Managed Forests, FSC International Center GmbH, Germany

- Službene novine FBIH 20/02, 29/03, 37/04: Zakon o šumama

- Službene novine FBIH 71/05, 8/10: Zakon o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja

- Službene novine Federacije BiH 66/13: Zakon o zaštiti prirode Federacije Bosne i Hercegovine

- Službene novine Federacije BiH 7/14a: Knjiga 2 Crvena lista flore Federacije Bosne i Hercegovine, Projekat Šumskih i planinskih zaštićenih područja Broj: BA-FMPAP-TF091919-CQ-21-S-12/FBIH, EU "Greenway" Sarajevo, dostupno na <http://www.fmoit.gov.ba/ba/page/81/zascarontita-prirode>, datum pristupanja: 25.03.2017.

- Službene novine Federacije BiH 7/14b: Knjiga 3 Crvena lista faune Federacije Bosne i Hercegovine, Projekat Šumskih i planinskih zaštićenih područja, Broj: BA-FMPAP-TF091919-CQ-21-S-12/FBIH, EU "Greenway" Sarajevo, dostupno na <http://www.fmoit.gov.ba/ba/page/81/zascarontita-prirode>, datum pristupanja: 25.03.2017.

- Službene novine Federacije BiH 7/14c: Knjiga 4 Crvena lista gljiva Federacije Bosne i Hercegovine, Projekat Šumskih i planinskih zaštićenih područja Broj: BA-FMPAP-TF091919-CQ-21-S-12/FBIH, EU "Greenway" Sarajevo, dostupno na <http://www.fmoit.gov.ba>, datum pristupanja: 25.03.2017.

- Službeni glasnik BD 24/04: Zakon o zaštiti prirode Brčko distrikta BiH

- Službeni glasnik BiH 33/02: Privremena lista nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, Komisija/Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, dostupno na: http://kons.gov.ba/nacionalni_spomenici/privremena_lista/Default.aspx?id=7281&langTag=bs-BA, datum pristupanja 28.03.2017.

- Službeni glasnik RS 124/12: Crvena lista zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske, dostupno na <http://www.nasljedje.org/prirodno-nasljedje/202>, datum pristupanja: 27.03.2017.

- Službeni glasnik RS 20/14: Zakon o zaštiti prirode Republike Srpske

- Službeni glasnik RS 60/09: Zakon o reproduktivnom materijalu šumskog drveća

-Službeni glasnik RS 75/08, 60/13: Zakon o šumama

- ŠGD HBŠ d.o.o. Kupres Šumarija Tomislavgrad: Elaborat gospodarenja HCVF površinama u Šumariji Tomislavgrad, šume endemske vrste - bora krivulja, gospodarska jedinica Vran - Planina HCVF – 1c, ŠGD HBŠ d.o.o. Kupres Šumarija Tomislavgrad

- Šilić, Č., 1977: Šumske zeljaste biljke, IGKRO Svijetlost, Beograd

- Šilić, Č., 2005: Atlas dendroflore (drveće i grmlje) Bosne i Hercegovine, Prirode BiH knjiga 2, Suton Široki Brijeg

- ŠPD "Unsko-sanske šume" d.o.o. Bosanska Krupa, 2015: Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF) na ŠGP "Sansko"

- ŠPD Unsko-sanske šume d.o.o. Bosanska Krupa 2014: Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF) na ŠGP "Ključko"

- ŠPD Unsko-sanske šume d.o.o. Bosanska Krupa 2015: Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF) na ŠGP "Bosanskopetrovačkom"

- UNEP, 2017: Interaktivna mapa zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <http://www.unep.ba/protected-areas-56.html>, datum pristupanja 14.02.2017.

- UNESCO BiH, 2017a: Stećci - srednjevjekovni nadgrobni spomenici, dostupno na <http://www.unescobih.mcp.gov.ba/spomenici/Default.aspx?id=14274>, datum pristupanja 10.02.2017.

- UNESCO BIH, 2017b: UNESCO Spomenici svjetske baštine u BiH, dostupno na <http://unescobih.mcp.gov.ba/spomenici/Default.aspx?id=14230>, datum pristupanja 10.02.2017.

- UNESCO, 2017: Stećci Medieval Tombstones Graveyards, dostupno na <http://whc.unesco.org/en/list/1504>, datum pristupanja 10.02.2017.

- Usčuplić, M., 2013: Više gljive – Macromycetes, Treće dopunjeno izdanje knjige Svijet gljiva, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Univerzitet u Sarajevu Šumarski fakultet, Djela Knjiga LXXXVI, Odjeljenje prirodnih i matematičkih nauka Knjiga 9, str. 91 -261

- Vojniković, S., 2017: "Zaštićena šumska područja u Bosni i Hercegovini", Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

- WWF – Romania, 2013: A Practical Guide for the Identification and Management of High Conservation Value Forests, Developed within the WWF / IKEA project: "Responsible forestry management for sustainable development in the Danube-Carpathian Eco-region".

WWF u brojkama

+100

WWF ima mrežu aktivnu u više od stotinu zemalja svijeta, na 6 kontinenata.

1961.

WWF je jedna od najvećih svjetskih nezavisnih organizacija koja se bavi zaštitom prirode, a osnovana je 1961. godine.

+5 M

Više od pet milijuna ljudi diljem svijeta podržava WWF.

ZAŠTITA PRIRODE

WWF Adria provodi aktivnosti kroz partnerstva na nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou.

Radimo na očuvanju prirode za ljude i živi svijet.

together possible

adria.panda.org